

Львівський державний університет внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

11 грудня 2020 року

Львів

УДК 34(477)(063)
Т33

*Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол вченої ради юридичного факультету
від 09 грудня 2020 року № 6)*

*За загальною редакцією
Івана Красницького,
кандидата юридичних наук, доцента,
декана юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ*

**Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання
в Україні:** матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.
Т33 (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького.
Львів: ЛьвДУВС, 2020. 476 с.

У збірнику подано тези доповідей, які оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні», що відбулась у Львівському державному університеті внутрішніх справ 11 грудня 2020 року. Проаналізовано теоретичні та практичні проблеми сучасного стану розвитку правової системи України, а також окремі її елементи.

Для наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкого читацького загалу.

The collection contains abstracts of reports published at the All-Ukrainian scientific-practical conference «Theoretical and applied problems of legal regulation in Ukraine», which took place at the Lviv State University of Internal Affairs on December 11, 2020.

Theoretical and practical problems of the current state of development of the legal system of Ukraine, as well as some of its elements are analyzed.

For scientific and scientific-pedagogical workers of higher education and research institutions, applicants for higher education, practical workers and the general public.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 34(477)(063)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2020

ТОПОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ 2020 РОКУ

Минає календарний рік і знову юридичний факультет Львівського державного університету внутрішніх справ організує проведення щорічної наукової конференції.

Цьогоріч правники, як завжди, клопоталися про захист прав та свобод людини, але із ремаркою на дію права під час особливого періоду – запровадження карантинних обмежень. Саме тому правове регулювання в Україні, як і в усьому світі, набуло нових характерних особливостей.

У сучасній демократичній, соціальній і правовій державі правове регулювання має орієнтуватися на забезпечення потреб приватної особи у її відносинах із публічною владою. Нормативним підґрунтям такого підходу виступає Конституція України, де встановлено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Не можна не згадати у цьому контексті й про те, що суб'єкти публічної влади для виконання своїх повноважень діють у межах та способами, визначених Конституцією та законами України.

Складний і суперечливий процес удосконалення правового регулювання у всіх сферах відносин Української демократичної правової держави з часу здобуття незалежності супроводжувався низкою правових реформ і відсутністю консенсусу в суспільстві щодо змісту та форм і самих змін, і стратегічної мети правового розвитку держави.

З огляду на це, актуалізувалася проблема удосконалення правового регулювання різних інститутів і галузей права та

державної організації життєдіяльності суспільства на основі розмаїтих реформ.

Упродовж майже тридцяти років незалежності України правова система перебуває у стані структурної трансформації. Оновлюється й законодавство, що регулює, зокрема, відносини держави з громадянським суспільством; притягнення посадових осіб до відповідальності за невиконання публічних зобов'язань, відносини, що виникають у сфері адміністративної юстиції; у сфері надання адміністративних послуг, відносини щодо відповідальності за порушення загальнообов'язкових правил, установлених публічною адміністрацією.

Необхідно констатувати наявність деяких прогалин у правовому регулюванні важливих конституційно-правових і адміністративно-правових інститутів. Зокрема, у законодавстві простежується нечіткість принципу народовладдя, недовершеність права народу змінювати та встановлювати конституційний лад, декларативність конституційних прав людини і громадянина, невідповідність статусу Президента України його повноваженням, конституційний спосіб формування Уряду. Все це закладає конфліктність у його командну роботу, демонструє неефективну систему центральних органів виконавчої влади, унеможливує адміністративно-територіальну реформу та завершення реформи децентралізації, гальмує нормативні передумови формування незалежної та самостійної судової влади та органів конституційної юстиції, діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері адміністративно-господарського права, муніципального права, поліцейського права, права публічної служби, податкового та митного права, права соціального захисту, надання адміністративних послуг і функціонування адміністративного судочинства, які практично забезпечують можливість захисту приватних осіб від свавілля суб'єктів, наділених владними повноваженнями тощо. Як наслідок, нестабільна і нечітка Конституція України є недієвою та не може стати базою для вкрай необхідних суспільству реформ – політичної, конституційної, адміністративної, судової, реформи місцевого самоврядування та децентралізації.

У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політи-

ку, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення загалом.

Орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, нормативно-правових актів у сфері забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України слугують визначені в Указі Президента України від 30 вересня 2019 року цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, що відповідають проголошеним резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальним цілям сталого розвитку до 2030 року з урахуванням специфіки розвитку нашої держави.

Соціально-економічною основою функціонування будь-якої економічної системи є відносини власності. Україна має одні з найкращих земельних фондів у Європі. Однак створення ефективного ринку сільськогосподарських земель у нашій країні досі залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежить динаміка соціально-економічного розвитку АПК, земельних відносин і всієї національної економіки.

31 березня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», що має відкрити вільний ринок земель з липня 2021 року. З метою формування законодавчого поля для запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, забезпечення конституційних прав громадян України на вільне розпорядження своєю власністю, створення прозорих умов для набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення громадянами та юридичними особами України, у цьому Законі визначаються особливості правового регулювання у цій сфері на основі ринкових механізмів переходу прав на земельні ділянки. Внесення цим Законом змін до Земельного кодексу України веде до скасування так званого земельного мораторію, водночас запроваджуються певні обмеження на перехідний етап запуску ринку землі (п. 15 Перехідних положень ЗК). Зважаючи на поетапне відкриття ринку землі, очевидно, що нові законодавчі положення матимуть вплив на

відносини земельної власності здебільшого в середньостроковій перспективі.

В умовах глобальної економіки та дедалі інтенсивнішої інтеграції України у світові економічні процеси саме агропромисловий комплекс може стати в авангарді розвитку української економіки. Низка важливих заходів, зроблених протягом 2020 року: проведено інвентаризацію земель державної власності, наповнено Державний земельний кадастр вичерпними та достовірними відомостями про земельні ділянки, речові права на які (документи, що посвідчують права на них) зареєстровано до 1 січня 2013 року, та відомостями про земельні ділянки державної власності, запроваджено нову уніфіковану методичку нормативної грошової оцінки земель у межах територій об'єднаних територіальних громад; запроваджено дерегуляцію процедури погодження документації із землеустрою та оцінки земель, запроваджено механізм консолідації земель сільськогосподарського призначення; забезпечено функціонування національного геопорталу геопросторових даних (13 квітня 2020 року прийнято Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних»); припинено корупційні механізми тіншової оренди земель державних та комунальних підприємств та збільшено розміри надходжень до бюджету від використання земель; передано розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів до комунальної власності сільських, селищних та міських рад; запроваджено електронні земельні торги, що сприятимуть автоматизації процесу проведення електронних земельних торгів, підвищенню рівня конкуренції та збільшенню надходжень до бюджетів усіх рівнів; удосконалено порядок взаємодії між інформаційними системами державних реєстрів із метою контролю сукупної площі сільськогосподарських земель у власності однієї особи та пов'язаних із нею осіб, уникнення можливих помилок (формування достовірних баз даних); проведено діджиталізацію всіх адміністративних послуг Державного земельного кадастру.

21 липня 2020 року прийнято Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», що ознаменувало новий етап у розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні. Він визначає правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування

сільськогосподарської кооперації, особливості утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань. Законодавчо скасовано поділ сільськогосподарських кооперативів за типами, що надало право членам сільськогосподарських кооперативів обирати види діяльності таких кооперативів; передбачено діяльність «безприбуткового» сільськогосподарського кооперативу, у якому власниками виробленої або вирощеної продукції сільського господарств, а є тільки члени такого кооперативу, а не кооператив.

Однак запровадження постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11 березня 2020 року № 211 карантинних обмежень внесло корективи у суспільне життя, зокрема й у сферу господарської діяльності.

З часу введення карантинних заходів на території нашої держави велика кількість суб'єктів господарювання, потрапивши під вплив негативних економічних наслідків оголошеної пандемії, зазнають значних фінансових збитків аж до загрози банкрутства. Для недопущення зловживань у сфері банкрутства на цей період 18 червня 2020 р. прийнято Закон «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства (щодо недопущення зловживань у сфері банкрутства на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Законом від 17 березня 2020 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» були запроваджені надзвичайні заходи в податковій сфері та щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Постійне перебування сучасного суспільства в рамках необхідного соціального обмеження сприяє формуванню та швидкому розвитку різних нових форм суспільної взаємодії під час реалізації права на працю. Поштовхом до адаптації трудового законодавства до нових реалій стало прийняття Верховною Радою України 30 березня 2020 року Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових

соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)». Враховуючи реалії обмежувальних заходів в умовах епідемії коронавірусу, були внесені зміни до ст. 60 Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII в частині узаконення дистанційної праці і гнучкого графіку роботи.

У сфері кримінально-правового регулювання 2020 рік ознаменувався реформуванням кримінального законодавства. Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 було створено Комісію з питань правової реформи. Частиною цієї Комісії стала робоча група з питань розвитку кримінального права, на яку покладено, зокрема, підготовку пропозицій щодо змін до законодавства України про кримінальну відповідальність. Водночас члени такої групи розробили цілковито новий КК України.

Потрібно зауважити, що глобальні зміни до КК України нагрівали давно. Адже сучасний КК України, через свої численні та часто необґрунтовані зміни, характеризується нестабільністю, складністю розуміння законодавчих конструкцій, внутрішньою несистемністю та неузгодженістю з іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, з моменту прийняття КК України у 2001 році до нього внесено понад 800 змін. Внесення таких змін, численні внутрішні суперечності, прогалини та неточності, а також невідповідність деяких положень Кримінального кодексу міжнародним зобов'язанням України поставили на порядок денний питання про необхідність розробки нового Кримінального кодексу¹.

Робоча група з питань розвитку кримінального права завершила обговорення Загальної частини та декількох розділів Особливої частини нового Кодексу. Текст проєкту нового КК України опубліковано станом на 19 жовтня 2020 року². Нині робота над проєктом нового КК України триває.

Зміни до кримінального законодавства у сфері протидії домашньому насильству є окремим напрямом кримінально-право-

¹ Передумови розробки нового Кримінального кодексу. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/about-us>

² Текст проєкту нового Кримінального кодексу (станом на 19.10.2020). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

вого регулювання. Разом з тим існує й інша проблема. У законодавстві України та юридичній літературі немає чіткого розмежування понять «домашнє насильство» та «злочини, пов'язані з домашнім насильством», перелік яких не визначено, що ускладнює кваліфікацію злочинних діянь та зумовлює певні труднощі процесуального характеру. Аналіз законодавства та судової практики засвідчують наявність значно ширшого переліку посягань, пов'язаних із домашнім насильством, не обмежуючись лише насильством, зазначеним у ст. 126-1 КК України. У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 12 лютого 2020 року, Верховний Суд зробив висновок, що під час з'ясування змісту поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця³.

На засіданні Національної ради з питань антикорупційної політики при Президентові України наприкінці листопада 2020 року Президент В. О. Зеленський у своєму виступі наголосив, що вже місяць триває конституційна криза. Криза обумовлена прийняттям рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» від 27 жовтня 2020 року № 13-рп 2020. Конституційний Суд України (далі – КСУ) у мотивувальній частині рішення дійшов висновку про неконституційність положень Закону України «Про запобігання корупції», що «стосуються повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції в частині контрольних функцій (контролю) виконавчої влади над судовою гілкою влади». Хоча у резолютивній частині рішення визнав ці положення неконституційними загалом, тобто позбавивши НАЗК відповідних повноважень і прав стосовно всіх суб'єктів, а не лише суддів. Крім того, КСУ визнав такою, що не відповідає Конституції України, порушує принцип юридичної визначеності та пропорційності кримінальної

³ Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 року (справа № 453/225/19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>

відповідальності, статтю 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації».

Більшість фахівців у галузі права, керівників вищих державних органів відзначили низьку якість цих аргументів КСУ та назвали відповідне рішення політичним. Своєю чергою, Президент України вніс до Верховної Ради України проєкт Закону «Про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства»⁴.

Проєкт передбачає визнання рішення КСУ нікчемним, відновлення дії визнаних неконституційними положень Закону України «Про запобігання корупції» та КК України, а також дострокове припинення повноважень усього складу КСУ. З іншого боку – міжнародні інституції, зокрема Венеційська комісія, цілком обґрунтовано прокоментували зазначений проєкт Закону як такий, що грубо порушує Конституцію України та основний принцип розподілу влади⁵. До Верховної Ради України внесено низку альтернативних законопроєктів щодо повернення необхідних повноважень НАЗК, а також кримінальної відповідальності за неправдиве декларування. Проте поки жодного рішення не прийнято.

В Україні існують проблеми з реалізацією прав затриманих на захист, належне інформування та безпеку. Саме тому за ініціативи та підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у роботу правоохоронних органів України запроваджуються нова система обліку всіх дій щодо затриманих «Custody Records», інноваційний підхід проведення допиту – процесуальне інтерв'ю.

Наприклад, система «Custody Records» покликана запобігати порушенням прав людини через введення електронної системи документації, відеокамер, облаштування окремих приміщень у відділах поліції для проведення процесуальних дій та роботи поліцейських. Чіткий розподіл зон доступу разом із камерами відеоспостереження за цією системою – рішення, яке дозволяє мінімізувати порушення прав поліцейських та затриманих у відділах поліції.

⁴ Про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства: Проєкт Закону від 29.10.2020 № 4288. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70282

⁵ URL: https://zaxid.net/venetsiyska_komisiya_rozkritikuvala_zakonoproek_tzelenskogo_shhodo_ksu_n1509888

Водночас слід зауважити, що наявні реформи в Україні, створення нових правоохоронних органів, внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України не завжди є продуманими та успішними, не завжди узгоджуються з міжнародними стандартами та водночас не відповідають духу національної правової системи.

Регулювання приватно-правових відносин також характеризується новизною. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15.01.2020 р. 460-IX передбачає низку важливих новел процесуального законодавства: конкретизовано підстави касаційного оскарження рішень суду стосовно неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права; розширено перелік малозначних справ у цивільному процесі (справи про стягнення аліментів, розірвання шлюбу, захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб); удвічі знижено ціну позову для справ незначної складності, що можуть визнаватися судом малозначними, – до 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; доповнено вимоги до заяв, скарг, клопотань та заперечень, які подаються на стадії виконання судового рішення, зокрема у процесі здійснення судового контролю за виконанням судових рішень – такі процесуальні документи мають бути заздалегідь надіслані або надані іншим учасникам справи, про що суду надаються відповідні докази.

Унаслідок запровадження 12.03.2020 р. загальнодержавного карантину, 30.03.2020 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX, яким передбачено таке: участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції за межами приміщення суду із використанням власних технічних засобів, для підтвердження особи учасника справи використовується електронний підпис; право суду прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину; зміни низки проце-

суальних строків, щодо зміни предмета або підстави позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, подання доказів, витребування доказів тощо.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13.05.2020 р. № 590-IX дещо звужує право осіб, які є/були учасниками банку і права та інтереси яких були порушені унаслідок виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку, на оскарження в суді протиправного (незаконного) індивідуального акта Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та рішень Кабінету міністрів України стосовно виведення банків з ринку.

Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14.07.2020 р. № 768-IX у ЦПК України було додано нову главу окремого провадження «Про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх», у якій встановлено такі підстави обмеження права відвідувати гральні заклади: перевищення витрат на гру над особистими доходами особи, що ставить її або її сім'ю у скрутне матеріальне становище; наявність у особи боргових зобов'язань на суму понад 100 прожиткових мінімумів доходів громадян; несплата особою аліментів понад три місяці; отримання особою або членами її сім'ї житлової субсидії чи пільг на сплату житлово-комунальних послуг; скрутне матеріальне становище особи чи членів її сім'ї, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати; судові витрати відносяться на рахунок держави; мінімальним строком дії такого обмеження є шість місяців; рішення суду після набрання ним законної сили надсилається судом до Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей (уповноважений орган) для внесення відповідних даних про особу до Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх.

Така доволі реформаційна парадигма вітчизняної юриспруденції визначає вектор розвитку наукової діяльності й сьогодні

спрямовує її на дослідження проблем правового регулювання крізь призму основних положень гарантування та дотримання прав людини.

Учасниками нашої науково-практичної конференції, а отже, дослідниками можливості запровадження європейських стандартів прав людини в Україні (зокрема, конституційних та адміністративно-правових механізмів їх забезпечення) зголосилися стати науково-педагогічні працівники, судді, адвокати, працівники практичних підрозділів правоохоронних структур. І майже всі вони, подаючи заявки і тези виступів, констатували, що наукова діяльність є одним із пріоритетних напрямів щодо удосконалення правового регулювання в Україні.

Тож на основі комплексного аналітичного опрацювання усіх висловлених концептуальних підходів, доцільно наголосити на таких наукових позиціях:

по-перше, необхідно розробити комплексні конституційні зміни через широкі громадські консультації та з урахуванням рекомендацій Венеційської комісії, на підставі чого внести зміни до Конституції України відповідно до конституційної процедури, передбаченої Розділом XIII (якщо зміни стосуватимуться розділів I, II, XIII Конституції – провести Всеукраїнський референдум). Посилити роль громадянського суспільства в конституційних процесах через підняття рівня обізнаності громадян з ідеологією конституціоналізму та положеннями Конституції України;

по-друге, для вдосконалення механізму реалізації конституційних прав і свобод в Україні необхідно задекларувати в Основному Законі реалістичні соціально-економічні права громадян, виходячи зі збалансованості зобов'язань та ресурсів держави. Крім цього, треба вирішити питання врегулювання нормативних обмежень прав людини в Україні та належної реалізації конституційно-правового статусу особи в контексті нових підходів світового співтовариства до різних проблем гуманітарного характеру та в умовах реальної національної ситуації із забезпечення прав людини;

по-третє, варто визначити ефективні механізми гарантування конституційних прав і свобод, зокрема щодо участі

у державному управлінні через всеукраїнський та місцеві референдуми (йдеться про прийняття відповідних законів про форми прямої демократії);

по-четверте, потрібно розвинути положення про нову систему адміністративно-територіальних одиниць та розробити варіанти забезпечення фінансової самостійності об'єднаних територіальних громад, а також удосконалити інститут адміністративної відповідальності, що давно потребує комплексної законодавчої систематизації.

Саме такий тематичний лейтмотив нашої конференції мотивує до активного обговорення та дискутування із проблемних питань правового регулювання у різних галузях права.

Бажаю учасникам науково-практичного заходу, щоб висловлені пропозиції стали корисними для утвердження й забезпечення захисту основоположних прав людини в Україні.

Роман Благута,
*ректор Львівського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор,
полковник поліції*

Секція 1

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Анастасія Апетик,

аспірантка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНІ

В епоху інформаційних технологій з'являються досконалі засоби збору, зберігання і обробки відомостей, що стосуються життя людини. У житті ми постійно змушені передавати персональні дані власникам (операторам) влаштовуючись на роботу, оформляючи кредит у банку, отримуючи субсидію, заповнюючи анкету у супермаркеті для отримання дисконтної картки. Ми несемо певний ризик, пов'язаний з тим, що наша особиста інформація може потрапити у руки зловмисників або стати надбанням громадськості. Щоб цей ризик зменшити, держава гарантує захист персональних даних.

1 червня 2010 року в Україні був прийнятий Закон «Про захист персональних даних» [1]. З тих пір не вщухають суперечки та розбіжності щодо сфер застосування, визначення самих персональних даних і що під цим розуміють державні структури, суб'єкти ринку та громадяни.

Відповідно до Закону «Про захист персональних даних», персональні дані це відомості, які стосуються певного або

визначеного на їх підставі суб'єкту персональних даних, зафіксовані на електронному, паперовому та (або) іншому матеріальному носії. Суб'єктом персональних даних, з точки зору Закону є фізична особа, до якого відносяться персональні дані.

Перелік відомостей, які визнаються персональними даними, Законом чітко не регламентований. На практиці, під персональними даними розуміються такі відомості як: прізвище, ім'я, по батькові (за його наявності), дата, місце народження, індивідуальний ідентифікаційний номер, юридична адреса, номер документа, що посвідчує особу, сімейне та соціальне положення, наявність рухомого та нерухомого майна, освіта, професія, інші відомості особистого характеру, які ідентифікують особу людини або дозволяють встановити її, теоретично це можуть бути будь-які відомості про людину. Закон поділяє по доступності персональні дані на загальнодоступні і обмеженого доступу. Загальнодоступні персональні дані – персональні дані, доступ до яких є вільним за згодою суб'єкта або на які відповідно до законодавства України не поширюються вимоги дотримання конфіденційності.

З метою інформаційного забезпечення населення використовуються загальнодоступні джерела персональних даних (у тому числі біографічні довідники, телефонні, адресні книги, загальнодоступні електронні інформаційні ресурси, засоби масової інформації).

Персональні дані обмеженого доступу – персональні дані, доступ до яких обмежений законодавством України (дані посвідчення особи, індивідуальні ідентифікаційні номери, особисті телефони, адресу місця проживання, національність, місце роботи, умови трудового договору).

Досить подивитися на даний список організацій, куди кожен з нас звертається в міру необхідності у суспільному житті. Лікарні, школи, дитячі садки, магазини, де заповнюють анкети, щоб взяти участь у розіграші, туристичні фірми, фірми, з якими укладають договори на покупку, придбання, монтаж.

Суть одна: там, де з якоїсь причини залишаєте свої персональні дані, з вами повинен бути укладений Договір або

Угода на збір, обробку та зберігання персональних даних. Однак, частіше за все ми надаємо більш детальну інформацію при працевлаштуванні.

Під персональними даними працівника розуміється інформація про працівника, необхідна роботодавцю у зв'язку з трудовими відносинами і що стосується конкретного працівника. До них відносяться також відомості про факти, події і обставини життя працівника, що дозволяють ідентифікувати його особу.

Персональні дані працівника відносяться до категорії конфіденційної інформації, що відбиває особисте, сімейне, приватне життя громадян, частиною якої є трудове та громадська життя. Приватна власність, збереження і захист персональних даних забезпечується віднесенням їх до службової таємниці.

Персональні дані працівників містяться у наступних документах (копіях зазначених документів): посвідчення особи або паспорт; свідоцтво про народження для осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку; вид на проживання або посвідчення особи без громадянства (для іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають на території України), документ про освіту, кваліфікацію, наявності спеціальних знань або професійної підготовки; документ, що підтверджує трудову діяльність (для осіб, які мають трудовий стаж) документ військового обліку (для військовозобов'язаних і осіб, які підлягають призову на військову службу); документ про проходження попереднього медичного огляду; довідка про наявність чи відсутність судимості при укладенні трудового договору; особиста справа; особова картка; документи, що містять відомості про оплату праці.

Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» визначає поняття «біометричні дані» це персональні дані, які характеризують фізіологічні та біологічні особливості суб'єкта персональних даних, на основі яких можна встановити його особистість [2].

Однак, закон не дає більш глибокого та детального поняття біометричних даних, можна припустити, що до таких

даних (крім відбитків пальців) можуть належати матеріали, що містять ідентифікаційні дані про конкретну людину (в тому числі частки його ДНК), такі як: кров, частинки шкіри, інші рідини, продукти життєдіяльності та матеріали, що використовуються для проведення аналізів. Згідно Закону конфіденційність біометричних даних встановлюється законодавством України.

Для такої передачі даних також буде потрібно згода суб'єктів інформації, але з наступним формулюванням: на транскордонну передачу біометричних персональних даних.

Збір та обробка персональних даних регламентується нормами міжнародних угод, які Україна ратифікувала, нормами внутрішнього законодавства, такими як спеціалізований Закон «Про захист персональних даних», та інші нормативно-правові акти. Передача, збір і обробка будь-яких персональних даних (навіть просто П.І.Б.) відповідно до Закону має та може проводитися тільки за згодою суб'єкта.

Головний принцип Закону полягає в тому, що для збору і обробки персональних даних (на паперових чи електронних носіях) потрібна згода суб'єкта персональних даних або його законного представника. Така згода може виражатися в письмовій формі, або у формі якої-небудь дії.

Зібрані персональні дані можуть бути використані тільки для тих цілей, для яких вони збиралися. Відносно деяких персональних даних (що мають обмежений доступ) поширюється режим конфіденційності.

На сьогоднішній день, у силу широкого застосування та використання інформаційних систем (від платіжних до систем обліку державних органів), які використовують з метою персоналізації фізичної особи гостро постає питання захисту персональних даних, захист особистих даних у мережі Інтернет, питання зберігання та знищення персональних даних. Особливо актуальними є нюанси збору, обробки та захисту персональних даних роботодавцем при прийомі на роботу найманих працівників, тонкощі обміну персональними даними під час укладення договорів.

У разі порушення норм чинного законодавства про захист персональних даних, законом передбачені різні види відповідальності для юридичних і фізичних осіб: громадянська (у вигляді компенсації всіх завданих збитків), адміністративна (у вигляді штрафів) та кримінальна. Проте, без наявності чіткого механізму залучення суб'єктів, які зазіхають на персональні дані, до відповідальності – заходи, спрямовані на захист, не дадуть бажаного результату.

Відповідно до Закону «Про захист персональних даних» власник і (або) оператор, третя особа зобов'язані вживати необхідних заходів щодо захисту персональних даних, що забезпечують: запобігання несанкціонованого доступу до персональних даних; своєчасне виявлення фактів несанкціонованого доступу до персональних даних, якщо такий доступ не вдалося запобігти; мінімізацію негативних наслідків несанкціонованого доступу до персональних даних.

Виконання зазначених заходів, спрямованих на захист персональних даних, позитивно вплинуть на регулювання суспільних відносин у даній галузі.

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2297-17>

2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 22 листопада 2012 р. № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5492-17>.

Марія Баран,
аспірантка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасне інформаційне суспільство надає різнобічний вплив на життя людей, у тому числі на комунікативні процеси, складовою частиною яких є комунікативна діяльність. Взагалі комунікація невід’ємна властивість суспільства, так як суспільне буття передбачає взаємний зв’язок і відповідно комунікацію між суб’єктами соціальної діяльності.

Комунікація означає специфічну форму взаємодії людей у процесі якої виробляється спільне, що їх об’єднує. Водночас, соціально-філософський аналіз комунікації вимагає від учених обліку суб’єкт-суб’єктної природи процесу комунікації. Адже вступаючи у комунікацію, суб’єкти комунікативних відносин, зберігаючи і проявляючи особистісну індивідуальність з неминучістю передають смисли, які мають інформаційний зміст.

Дослідники не випадково інформаційний аспект комунікації висувають на перше місце. Мова йде про соціальну комунікацію, яка відображає соціальну природу взаємозв’язку людей у суспільстві. Інші аспекти комунікації психологічний або етнічний відіграють важливу роль і нерозривно пов’язані з соціальним аспектом комунікації. Дозволяючи транслювати суб’єктам комунікації переживання, почуття, оцінку, що пов’язано з внутрішнім психічним світом і етичними оцінками людей.

Розглядаючи комунікативну діяльність людей з точки зору соціально-філософського аналізу, необхідно підкреслити, що вона представляє основу соціальних характеристик суб’єктів комунікації, їх місця та роль у суспільстві. Ця діяль-

ність нерозривно пов'язана з цілепокладанням суб'єктів комунікації, що відбувається з урахуванням соціальних переваг людей у даному суспільстві, з можливістю транслювати думки, які необхідно передати іншій людині у процесі комунікації.

Це дозволяє характеризувати комунікативну діяльність як цілеспрямований процес, у ході якого між суб'єктами комунікації відбувається обмін інформацією, спрямований на передачу думок і отримання зворотного зв'язку. Важливе значення набуває успішна результативність комунікативної діяльності, яка повинна відповідати поставленій меті та того виду комунікації, за допомогою якого відбувалася інформаційна трансляція інформації.

Незалежно від виду комунікації, вона завжди спрямована на іншу людину як свій предмет і має зворотний зв'язок. По суті комунікація та комунікативна діяльність як цільовий інформаційний вплив на іншу людину це складна система взаємопов'язаних елементів. Адже комунікація розвивається на основі наявних у суспільстві особистісних і соціальних потреб і мотивів. Особистісні потреби та мотиви не можуть не відображати зміни, що відбуваються у суспільстві.

Технологічний прогрес сприяв формуванню та подальшому розвитку інформаційного простору, який сьогодні невід'ємний від сучасного суспільства. Відповідно, комунікативна діяльність людей стала набувати нові характеристики та змістовні аспекти.

Інформаційний простір це такий вид простору, в якому постійно циркулюють інформаційно-комунікативні потоки та відбуваються передача, сприйняття, зберігання комунікативних потоків і відбуваються передача, сприйняття, зберігання повідомлень що посилаються соціальними суб'єктами.

Інформаційний простір має не тільки технічну, а й соціальну природу, що пояснюється його спрямованістю на вирішення соціальних завдань та проблем, залучення людей в інформаційно-комунікативні процеси, взаємозв'язком з важливими суспільними сферами життя людей.

Інформаційний простір і комунікативна діяльність, опиняючись в єдиній соціальній площині, знаходять взаємозалеж-

ність і взаємозумовленість. Комунікативна діяльність, стає можлива через призму віртуальних можливостей. Те, що колись вимагало реальної присутності суб'єктів, сьогодні стає можливим не тільки без їх безпосередньої присутності, але навіть у режимі відкладеного часу за допомогою обміну у той час, коли це зручно кожному з адресатів.

Необхідно відзначити, що інформаційний простір має великий вплив на формування нового символізму, що знайшло вираження у появі нових віртуальних образів, насичених символічним змістом.

Формується принципово новий вид символічного існування людини, суспільства, культури. Не тільки нові, але й старі символи можуть бути розміщені та виражені в інформаційному просторі. Віртуальний світ системно співіснує з іншими видами реальності та суспільними відносинами. З огляду на всеосяжний характер цифрової реальності у житті людей, можна констатувати, що інформаційний простір стає важливою умовою функціонування суспільства.

У світлі зростаючої ролі інформаційних технологій та їх вплив на комунікативну діяльність людини можна говорити про зростання ролі безпосередньо інформаційно-комунікативної діяльності людей у суспільстві. Інформаційно-комунікативна діяльність за своєю формою та змістом це соціальне явище, яке визначається факторами, що й звичайна комунікація, але в водночас відчуває безпосередній вплив результатів технічного прогресу. Комунікативна діяльність зазнає істотні зміни в умовах формування та розвитку інформаційних технологій і відповідно впливає на тенденції розвитку через динамічно змінюючи соціальні потреби, які знаходять вираз за допомогою комунікації.

Реалії життя пред'являють особливі вимоги до формування інформаційної політики держави та її складової частини – забезпечення інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека досить широке поняття [1]. Воно включає збереження будь-якого виду накопиченої інформації, запобігання небажаних витоків такої інформації. У той же

самий час важливе місце у заходах щодо забезпечення інформаційної безпеки займають заходи щодо запобігання небажаних витоків інформації при її транспортуванні.

У цьому плані особливе значення має стан і робота національних телекомунікаційних систем, різні транскордонні потоки інформації, серед яких все більш зростаючого значення набувають міжнародні інформаційні мережі, в тому числі особливо виділяється мережа Інтернет [2].

Інтернет це величезний наднаціональний потік інформації по усій сфері суспільного життя. Прогрес у галузі телекомунікацій дозволяє отримувати необхідну інформацію з будь-якої точки планети у реальному режимі часу і швидко приймати рішення. Сучасні системи зв'язку безпрецедентно полегшують організацію міжнародного кооперування виробництва, інвестування капіталів і маркетингу.

Інформаційна безпека це здатність суспільства, держави і особи забезпечити захищеність інформаційних ресурсів і потоків для підтримки життєдіяльності, сталого функціонування та розвитку відповідної структури суспільства. Забезпечення інформаційної безпеки передбачає протистояння негативному впливу інформації на індивідуальну і суспільну свідомість та психіку людей, охорону комп'ютерних мереж та інших засобів передачі інформації.

Інформаційна безпека має кілька аспектів: забезпечення цілісності даних в найширшому розумінні цього терміна, забезпечення доступності інформації, забезпечення конфіденційності інформації, характер цілеспрямованого впливу інформації з боку державних органів влади, різних соціальних груп, спецслужб іноземних держав.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

Надія Бортник,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри АП
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ РЕАДМІСІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Міграційна політика постійно знаходиться у стадії реформування. Велика увага приділяється регулюванню процесів, пов'язаних з незаконним перебуванням іноземного громадянина на території України, а також запобігання правопорушень, скоєних мігрантами. Це пов'язано з тим, що кількість іноземних громадян на території держави зростає, в основному через напружену обстановку у світі. Міграційні процеси представляють негативне явище та загрозу для соціально-економічного, політичного розвитку держав [1].

У даний час кількість в'їжджають в країну громадян значно більше виїжджають. Виходячи з чого, повинен бути посилений контроль над нелегальною міграцією з боку держави. Одним із дієвих і перспективних механізмів боротьби з нелегальною міграцією є процедура реадмісії.

Поняття «реадмісія» знайшло законодавче закріплення лише в міжнародній угоді між Україною і Європейським співтовариством про реадмісію [2]. Виходячи з даної угоди, під реадмісією розуміється передача Україною іноземній державі іноземних громадян та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України на підставі міжнародних договорів України про реадмісію.

Угода про реадмісію це договір, що чітко викладає взаємні зобов'язання сторін, організаційні та робочі процедури для спрощення повернення та транзиту осіб, які не відповідають або перестають відповідати умовам в'їзду, перебування або проживання у запитуючій державі.

Прагнення держав організувати процес повернення незаконних мігрантів до держав їх громадянства або постійного проживання стало передумовою виникнення інституту реадмісії. Рeadмісія, депортація та видворення є схожими процесами, проте ототожнювати їх не можна.

Адміністративне видворення це примусове та контрольоване переміщення іноземних громадян і осіб без громадянства на межі України, а у деяких випадках, передбачених законом самостійний виїзд іноземних громадян.

Видворення є каральної санкцією, яка застосовується у зв'язку з вчиненням адміністративного правопорушення. Примусова висилка іноземного громадянина з України у разі втрати або припинення законних підстав для подальшого перебування (проживання) в Україні називається депортацією.

Депортація є мірою адміністративного припинення. Вона розглядається як примусова висилка іноземних громадян за межі України за умови, що відсутні підстави для порушення справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження.

Рішення про депортацію приймається у позасудовому порядку, хоча процедура виконання близька до порядку виконання постанови про адміністративне видворення. У юридичній літературі неодноразово приділялася увага питанню про ототожнення понять «адміністративне видворення» і «депортація», вважаючи, що необхідно позначити єдину процедуру висилки громадян за межі України.

Можливий спосіб виходу з ситуації, що склалася полягає у тому, щоб відмовитися від існуючого термінологічної невідповідності ввести у законодавчий обіг поняття «висилка».

Рeadмісія не є видом покарання, вона не є категорією виключно національного законодавства, а процес реалізації, в першу чергу, закріплюється міжнародними договорами з іноземними державами. У рамках процесу реадмісії іноземний громадянин може бути поміщений у спеціальну установу.

Спеціальним установою визнається установа, призначене для утримання іноземних громадян і осіб без громадянства, що

підлягають передачі Україною іноземній державі або прийнятих Україною від іноземної держави, але які не мають законних підстав для перебування (проживання) в Україні, відповідно до міжнародного договору України про реадмісію.

Аналізуючи законодавство, що регулює процес реадмісії, можна відзначити, що, як у понятті «спеціальну установу», так і в законі «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» говориться про те, що іноземний громадянин прийнятий Україною, але який не має підстав перебувати на території держави, поміщається у спеціальну установу [3].

Таке відбувається через те, що іноземець або виїхав у іншу державу з території України, або у нього діє віза тільки на територію України. Однак не закріплено подальше правове становище цих осіб. Виходячи з того, що розміщення у спеціальну установу здійснюється тільки на підставі рішення судді, необхідно вирішити питання, куди направити дану особу.

Угоди про реадмісію не укладені з багатьма країнами, отже, процес передачі іноземних громадян у певних випадках може бути утруднений. Процес реадмісії на цьому припиняється, так як далі особа підлягає депортації.

1. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

2. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008, № 9. Ст. 86.

3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

Марія Гаврильців,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВЛАДИ ПЕРЕД НАРОДОМ

В умовах розвитку демократичної правової держави, яка відстоює ключові конституційні цінності дедалі більшої гостроти набуває питання теоретико-правового обґрунтування відповідальності органів та посадових осіб публічної влади, що уповноважені приймати важливі політико-правові рішення.

У юриспруденції сформовано концепт конституційно-правової відповідальності, який ґрунтується на ідеї, що громадянське суспільство не може існувати там, де відсутня відповідальність носіїв державно-владних повноважень. Якщо сила закону охороняється не лише силою державного примусу, а й відповідальністю громадян, то значно більшою мірою вона вимагає відповідальності вищих посадових осіб держави та інших суб'єктів, наділених народом владними повноваженнями. Звідси й з'являється виняткове політико-правове значення конституційно-правової відповідальності як інституту, що гарантує свободу, справедливість, верховенство права у сфері політико-правових відносин.

Становленню та удосконаленню інституту конституційно-правової відповідальності покликані сприяти також певні об'єктивні чинники, такі як розширення сфери конституційно-правової регулювання, правової охорони Конституції, наявність чисельних фактів порушення конституційно-правових норм, за які неможливо застосувати міри кримінальної, адміністративної, цивільно-правової або ж дисциплінарної відпові-

дальності. Тому, ми схилиємось до існуючої в науковій літературі справедливої точки зору, що традиційний поділ юридичної відповідальності на види не є достатнім і потребує доповнення їх переліку ще одним видом – конституційною відповідальністю.

Конституційна відповідальність має певною мірою виражений політичний характер і тісно пов'язана з політичною відповідальністю: підставами її настання, суб'єктами, несприятливими наслідками. Наприклад, відставка уряду може бути засобом як конституційної відповідальності, коли це відбувається в результаті неналежного виконання обов'язків, так і політичної, коли уряд йде у відставку з метою уникнення чи виходу з політичної кризи, яка склалася у державі. Отож, усунення від посади може бути як санкцією конституційної відповідальності, так і політичним заходом, що викликає певні складності в їх розмежуванні. Важливо усвідомити, що підставою конституційної відповідальності для вищих посадових осіб є порушення їхніх конституційних обов'язків, тоді як політична відповідальність означає лише те, що особа, яка займає вищу державну посаду, може бути позбавлена політичної підтримки через ті чи інші причини [1, с. 122].

Сенсом виокремлення політичної відповідальності є намагання держави забезпечити проведення єдиної поміркованої політики, що включає в себе увесь процес її творення: починаючи від розробки ескізу певного політичного сценарію, ефективною та оптимально швидкої його реалізації і до здійснення контрольно-наглядових функцій, як запоруки балансу всіх стадій процесу. Але у той же час, «сутність політичної відповідальності полягає в тому, що Президенту України для прийняття рішення про відставку не потрібні які-небудь юридичні підстави, що впливають з дій того, чиї повноваження припиняються. Приймаючи таке рішення, Президент України може керуватися виключно міркуваннями доцільності» [2, с. 44].

Єдиною очевидною підставою притягнення до політичної відповідальності є політичні мотиви, які можна охарактеризувати як суб'єктивне уявлення керівного складу про хід

політичних процесів у нею керованій організації. Причому, ініціатором політичної відповідальності може бути не тільки керівник, а й будь-який член організації, суб'єктивні уявлення якого про хід політичних процесів не збігаються із позицією керівництва [3, с. 24].

Політична відповідальність – одна з основних умов становлення, розвитку та досконалого функціонування демократії як ідеального врядування, до якого прагнуть держави та їх політичні діячі, реалізацію та втілення якого перманентно декларують навіть ті країни, чий державний режим далекий від сповідання демократичних цінностей.

Політична відповідальність не є іманентною виключно демократії. У країнах соціалістичного табору пропагували дієве та ефективне функціонування політичної відповідальності. Історично склалося, що в радянський період в умовах відсутності політичної науки поняття соціальної відповідальності передувало поняттю відповідальності політичної. З огляду на те, що політична відповідальність корелюється з політико-владними відносинами, вона потребує окремого визначення, особливого підходу до тлумачення та розуміння, надто в сучасних українських реаліях, коли трансформаційні процеси в суспільно-політичному житті набувають виняткового значення [4, с. 166].

Політична відповідальність – це один з видів публічної (перед громадськістю, главою держави, парламентом) відповідальності, що настає за неспроможність органів державної влади та посадових осіб розробити та втілювати в життя політику, яка відображає прогресивні напрями розвитку суспільства, максимально корисні для блага людей.

Сферою застосування політичної відповідальності є політична діяльність. З юридичної точки зору, політична відповідальність – інститут скоріше звичаєвого права, що регулює відносини набуття, утримання й передачі влади. У праві політично панівний клас, або політична еліта, прагне закріпити свій особливий стан. Але оскільки політика – сфера доцільного, виникає найгостріша проблема відповідальності правлячих кіл за суспільно прийнятне здійснення політики.

Слід зазначити, що механізми притягнення до відповідальності за конституційно-правові проступки фактично можуть розглядатися як певна складова механізмів політичної відповідальності взагалі, оскільки вони, на відміну від процедур притягнення до відповідальності, передбачених нормами інших галузей права, тісно пов'язані з політичним процесом.

Політична відповідальність суттєво відрізняється від юридичної відповідальності. Важливе також співвідношення політичної відповідальності з юридичною, які взаємно доповнюють одна другу.

Конституційно-правова відповідальність часто має політичний характер. Проте політичний характер конституційно-правової відповідальності проявляється саме щодо тих суб'єктів правовідносин, діяльність яких пов'язана з участю у здійсненні політичної влади – Президент України, Верховна Рада, народні депутати, Кабінет Міністрів, політичні партії та інші інституції.

Разом з тим конституційно-правову відповідальність немає підстав ототожнювати з політичною. Остання не має тих характерних ознак, що притаманні юридичній відповідальності.

Так, порушення норм, які регулюють відносини у сфері громадянства, не може мати політичного характеру, оскільки саме вказане право не є політичним і реалізація його особою не пов'язана з політичною діяльністю. Тому й конституційно-правова відповідальність у даному разі не може мати політичного забарвлення. Те ж саме можна сказати і про конституційно-правову відповідальність, що настає при порушенні норм, які передбачають право людини на освіту, на охорону здоров'я, на шлюб, на житло тощо [5, с. 92].

Аналіз і узагальнення наукової літератури у сфері співвідношення конституційно-правової та політичної відповідальності дозволив виокремити деякі найбільш розповсюджені підходи:

1) політична та конституційно-правова відповідальність співвідносяться як родові і видові поняття: політична відповідальність за обсягом ширше поняття, ніж конституційно-

правова; політичний характер є однією з ознак конституційно-правової відповідальності, що вирізняє її з-поміж інших видів юридичної відповідальності;

2) конституційно-правова відповідальність є видом юридичної відповідальності, яка поряд з політичною становить окремий вид соціальної відповідальності;

3) конституційно-правова відповідальність є процедурною стороною політичної відповідальності;

4) конституційна відповідальність перебуває на стику політичної, моральної, юридичної відповідальності;

5) політична відповідальність може виступати лише передумовою конституційно-правової відповідальності;

6) відповідальність конституційному праві є політико-правовою (або конституційно-політичною) [6, с. 75–77].

Кінцевим результатом і політичної, і конституційної відповідальності є втрата посадовою особою займаної посади та своїх владних повноважень. При цьому тут важливо зрозуміти, що призначення політичної відповідальності не зводиться лише до покарання. Основне – заохочувати позитивну діяльність потенційного суб'єкта її здійснення, і лише в протилежному випадку – замінити одного владного чиновника іншим.

1. Бориславський Л. Поняття, підстави та суб'єкти конституційної відповідальності. *Вісник Львівського університету: Серія юридична*. 2006. Вип. 43. С. 118-126.

2. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). Харків: Право, 1996. 344 с.

3. Армаш Н. Особливості відповідальності «державних політичних діячів»: співвідношення політики та закону. *Юридичний журнал*. 2005. № 11. С. 20-26.

4. Балущька Л. Сутність політичної відповідальності: часова тривимірність та суб'єктно-об'єктні особливості. *Вісник Львівського університету. Серія філософська*. 2011. Вип. 14. С. 166–174.

5. Майданник О. Конституційно-правова відповідальність: ознаки, підстави, суб'єкти. *Право України*. 2001. № 2. С. 92-96.

6. Муртіщева А.О. Співвідношення конституційної та політичної відповідальності Уряду: основні доктринальні підходи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. 1. С. 74-78.

Аліна Гришук,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Формування інституту державної служби є складним та багатоаспектним історичним явищем. Для того щоб зрозуміти сутність та зміст державної служби в умовах сьогодення, слід звернутись до її історичних витоків. Як нам відомо існує вислів «без минулого немає майбутнього», тому в контексті цього слід взяти до уваги досвід минулих років, ба навіть століть, який слід врахувати під час сучасного розвитку, становлення та реформування інституту державної служби.

Конституція України поряд з іншими політичними правами людини, у частині другій ст. 38 закріплює і гарантує громадянам рівне право доступу до державної служби [1]. Право на державну службу, отримавши свою легітимацію ще в перших конституціях і конституційних актах ХІХ ст., на сьогодні має універсальний характер і багаторічну державно-управлінську практику своєї реалізації

Після Другої світової війни право громадян на рівний доступ до державної служби в країні перебування визнано одним із основоположних політичних прав людини і громадянина. Так, частина друга ст. 21 Загальної декларації прав людини 1948 р. визначає: «Кожна людина має право рівного доступу до державної служби у своїй державі» [2]. Надалі право кожного громадянина «допускатись у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби» було закріплено у пункті «с» ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [3], а також в інших міжнародних угодах і документах.

Наприклад, у принципі 3 «Принципів публічного управління. Система для країн Східного Партнерства (програма SIGMA)» визначається: «Відбір на державну службу, зовнішній або внутрішній, незалежно від категорії/класу державних службовців, здійснюється на меритократичних засадах, принципах рівних можливостей та змагальності» [4].

Право на державну службу закріплюється у конституціях багатьох держав у частинці Європейського Союзу та інших державах світу. Слід підкреслити той факт, що наприклад у частині другій розділу 23 Конституції Іспанії міститься гарантоване та рівне право на доступ до виконання функцій держави і зайнятті відповідних посад в органах державної влади; положення схожого змісту міститься у статті 3 Конституції Королівства Нідерландів закріплює за всіма громадянами рівне право щодо призначення на державну службу; у Конституції Польщі, а саме у статті 60 визначається, що «польські громадяни, які повною мірою користуються публічними правами, мають право доступу до публічної служби на рівних засадах» [5, с. 179].

Ще одним цікавим фактом щодо прийняття на службу в республіці Німеччина, який передбачений у параграфі 7 Федерального закону республіки Німеччина «Про чиновників», який був прийнятий у 1953 році і є чинним дотепер зазначається, що державним чиновником може бути особа, яка: «1) є громадянином Німеччини відповідно до ст. 116 Конституції або є громадянином іншої держави Європейського Союзу (Європейської спільноти); 2) бути психічно та фізично здоровим; 3) володіти необхідною професійною підготовкою, яка відповідає посаді визначеного рівня; 4) надати гарантії своєї політичної благонадійності, тобто бути готовим у будь-який час виступити на захист конституційного устрою; 5) принести присягу, що завжди захищатиме вільні демократичні засади, спираючись на Основний Закон [6, 158].

Особа, яка претендує на зайняття вакантної посади державної служби, не може мати громадянства іншої держави. Це зумовлено тим, що Конституція України в ст. 4 визначає єдине громадянство [1], підстави набуття та припинення якого

визначаються спеціальним Законом України «Про громадянство України». До того ж право на рівний доступ до державної служби згідно з частиною другою ст. 38 Основного Закону України належить виключно громадянам України [1]. Зазначене унеможлиблює зайняття посади державного службовця в Україні іноземцями чи особами без громадянства навіть у тому разі, коли іноземець одночасно має громадянство України, через унормування в Україні принципу єдиного громадянства.

Реалізація права громадян України на державну службу вперше було закріплено у 1993 році, коли Верховна Рада України прийняла перший у незалежній Україні Закон «Про державну службу» [7]. Чинний Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII закріпив право громадян на державну службу і встановив систему вимог і критеріїв, які висуваються до претендентів на вакантні посади державної служби всіх категорій – «А», «Б», «В» [8]. Частина перша ст. 19 цього Закону встановлює, що правом на державну службу наділені особи, які: а) мають громадянство України; б) досягли повноліття; в) вільно володіють державною мовою; г) мають відповідний посаді державної служби ступінь вищої освіти [8].

Стаття 19 Закону України «Про державну службу» визначає дискретний перелік вимог щодо кандидатів на вакантні посади державної служби та обмеження щодо реалізації права на державну службу в Україні [8]. Указані вимоги та обмеження відповідають міжнародним документам Ради Європи, які встановлюють умови реалізації права на публічну службу.

Відповідно до Рекомендації № R (2000) 6 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам Ради Європи «Про статус публічних службовців у Європі» в пункті 4 «Умови та вимоги при прийнятті на публічну службу» визначає: «При прийнятті на публічну службу слід керуватися принципами рівноправного доступу до публічних посад, відбору за досягненнями, чесною і відкритим конкурсом та відсутності дискримінації. Для доступу до публічних посад можуть існувати певні передумови. Крім того, для прийняття на публічну службу можуть існувати

загальні та спеціальні вимоги. Якщо ці вимоги є винятками з вищезгаданих принципів, вони можуть застосовуватися лише тоді, коли не суперечать закону» [9, с. 699–700].

Конституційний Суд України також підтримує положення щодо використання громадянами права доступу до державної служби, а саме у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 18 квітня 2000 р. № 5-рп/2000, визначає, що: «установлення Конституцією та законами України певних кваліфікаційних вимог не порушує конституційного принципу рівності, адже всі громадяни, які відповідають конкретним кваліфікаційним вимогам, мають право займати відповідні посади [10].

Враховуючи те, що норми Основного Закону України передбачають рівний доступ до державної служби на це вказують не лише обов'язкові вимоги до осіб, які мають право на державну службу про це ідеться у частині перші статті 19 Закону України «Про державну службу», але закон визначає й обмеження щодо прийняття на державну службу, дане положення визначає частина друга цієї статті, яка встановлює вичерпні підстави щодо обмежень до вступу на державну службу [8].

Так, частина друга статті 19 Закону України «Про державну службу» встановлює граничний вік вступу на державну службу – 65 років [8]. Це означає, що громадянин України, який досяг 65-річного віку, не може вступати на державну службу, рівно як і продовжувати перебування на державній службі. Це законодавче положення не є новацією для державних службовців України. Нагадаємо, що граничний вік перебування на державній службі був установлений свого часу Законом України «Про державну службу» 1993 р. – спочатку на рівні 60 років [7], а надалі – збільшений у 2011 р. до 65 років (Закон № 4161-VI).

Слушною є думка А. В. Малюги, яка зазначає, що: «Проблема перебування на державній службі в Україні осіб, які мають громадянство України, а також громадянство іншої країни чи кількох країн, набуло особливої гостроти після анексії Автономної Республіки Крим і під час відомих військово-політичних подій 2014–2018 рр. на Сході України, коли відбувалися непо-

одинокі випадки отримання державними службовцями в цих регіонах громадянства Російської Федерації. Подібна проблема має місце й серед державних службовців, які працюють і проживають у прикордонних регіонах України (Закарпатська, Львівська, Чернівецька, Чернігівська та інші області). Це зумовило реєстрацію в 2014–2017 рр. у Верховній Раді України VIII скликання низки законопроектів, що передбачають припинення громадянства України для осіб, які самовільно отримали іноземне громадянство. Утім, відповідні законодавчі ініціативи не отримали підтримку парламентарів» [11, с. 41].

Слід зазначити, що обмеження щодо реалізації права на зайняття певних посад державної служби визначаються Законом України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. стосовно осіб, які підлягають люстрації. Органом, уповноваженим на забезпечення проведення люстраційної перевірки, визначено Міністерство юстиції України. Саме цей орган веде Єдиний державний реєстр осіб, до яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади». Станом на 01 листопада 2020 р. цей реєстр містить 826 позицій з прізвищами громадян, до яких застосовано процедуру люстрації [12].

З вищезазначеного слід підкреслити, що право на державну службу є одним з основоположних конституційних прав громадян на зайняття посад державної служби у порядку та на умовах, що визначені законодавством. Основними елементами права на державну службу є: по-перше: право на державну службу є гарантоване державою нормами, що містяться як в основному законі держави, так і в окремо визначеному нормативно-правовому акті, що регламентує питання проходження державної служби; по-друге: вступ на державну службу в першу чергу може здійснюватись виключно громадянами держави; по-третє: особи, що його реалізують в Україні, так і в інших державах мають відповідати вимогам, що визначається для кожної окремої посади, що визначається законом тощо.

1. Конституція України прийнята 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Загальна декларація прав людини: прийнята резолюцією ГА ООН від 10 грудня 1948 р. № 217 А (III). *Офіц. вісн. України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. / *Международные акты о правах человека*. М.: НОРМА-ИНФРА-М., 1998. С. 53–76.

4. Принципи публічного управління. Система для країн Східного Партнерства. URL: www.sigmaxweb.org/publications/Principles%20-ENP-Eng.pdf.

5. Конституції зарубіжних країн: навч. посіб. / за заг. ред. В.О. Серьогіна. Х.: ФІНН, 2009. 664 с.

6. Агентаєва В.В. Особливості правового статусу державних службовців у ФРН. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 9. С. 155–160

7. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ. (втрат. чинн.). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3723-12/ed20110429>

8. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

9. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В. П. Тимошука, А. М. Школика. К.: Конус-Ю, 2007. 735 с.

10. Рішення Конституційного Суду України від 18 квітня 2000 р. № 5-рп/2000 у справі про віковий ценз. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-00>

11. Маюга А. В. Право громадян на державну службу в Україні: поняття, законодавче забезпечення, вимоги та обмеження до кандидатів. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2018. № 1. С. 38–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_8

12. Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади». URL: <https://ustration.minjust.gov.ua/register>.

Сергій Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ І СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОРА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРАВ ОСОБИ

Бюджет і все, що з ним пов'язано традиційні об'єкти конституційного регулювання. Це цілком закономірно, бо розвиток усіх владно-публічних і громадських інститутів вимагає фінансування, джерелом якого виступає бюджет як централізований грошовий фонд, а бюджетна система, опосередковуючи перерозподіл суспільних грошових коштів, є фінансовою базою діяльності.

Устрій і функціонування бюджетної системи, якщо розуміти її як цілісну, ієрархічно влаштовану сукупність елементів і зв'язків між ними, передбачає врегулювання за допомогою норм права комплексу суспільних відносин, що виникають у сфері визначення внутрішньої структури бюджетної системи, правового зміст кожного її елемента, характеру і особливостей взаємозв'язків між ними, встановлення принципів бюджетної системи та порядку їх реалізації.

Конституція, будучи ціннісно-нормативною основою стабільності розвитку прав особи, покликана забезпечити базові засади організації бюджетної системи та бюджетної діяльності держави [1]. Однак ступінь деталізації і опрацювання таких засад може бути різним.

Чинна Конституція України не містить окремого розділу, присвяченого бюджетним відносинам, але визначає загальні, базові положення, що становлять конституційно-правові основи сучасної бюджетної системи.

Такий підхід можна пояснити тим, що, як зазначає Л. К. Воронова, Конституція створювалася під сильним впливом вітчизняних традицій і у той же час західного лібералізму [2, с. 114]. Конституційні основи бюджетної системи визначаються сукупністю статей Конституції України, що встановлюють економічні та соціальні функції держави, підлеглі цілям охорони та сприяння реалізації прав і свобод людини.

У першу чергу, це положення про конституційний лад, закріплені в Конституції України принципи законності, демократизму, поділу влади, гласності, єдності економічного простору.

Основоположними для визначення характеру міжбюджетних зв'язків у бюджетній системі є конституційні положення про розмежування предметів ведення і повноважень між органами влади центрального, місцевого та муніципального рівня, норми, що визначають основні засади діяльності органів держави у бюджетній сфері.

Зміст Конституції визначив розвиток одного з важливих і «новітніх» принципів фінансового (у тому числі – бюджетного) права – принципу соціальної спрямованості фінансово-правового регулювання. Даний принцип визначається у науці фінансового права як вимога обліку уповноваженими владними органами суспільно значущих цінностей при розробці та реалізації фінансової політики і організації фінансової діяльності.

Незважаючи на перераховані вище приклади, формат конституційного регулювання бюджетних відносин в Україні складно визнати достатнім, так як норми, що стосуються організації та функціонування бюджетної системи, здійснення бюджетної діяльності уповноваженими суб'єктами у багатьох випадках неконкретні, а обсяг (межі) правового регулювання явно недостатні для виконання Конституцією місії ціннісно-нормативної основи стабільності розвитку прав особи.

На відміну від чинної Конституції, основні закони держав Європейського Союзу приділяють питанням бюджетного регулювання помітно більше уваги Конституції Іспанії, Італії, Франції та інших країн включають окремі розділи та положення не тільки про права вищих органів державної влади у бюджетній сфері, але у тому числі норми бюджетного процесу.

Сучасна Україна значно відрізняється від України початку 90-х років минулого століття, коли відбувалося становлення сучасної державності, з'являлися перші паростки ринкових відносин, видозмінювалися старі і з'являлися нові способи взаємодії держави та суспільства.

У зв'язку з цим, можливо, настав час підняти питання про встановлення у Конституції України імперативних положень у частині регулювання публічних фінансів, бюджетної системи, способів її захисту, тому що від цього залежить економічне благополуччя публічно-правових утворень, у кінцевому підсумку, добробут кожного жителя країни.

В ідеалі можна було ввести у Конституцію України спеціальну главу – «Фінансова система», у нормах якої закріпити базові політичні, економічні та організаційні засади здійснення фінансової діяльності в Україні.

Очевидність прямої залежності сутності бюджетної системи України від основ конституційного ладу, безпосередній вплив на її організаційну будову форми державного устрою у сукупності з особливостями адміністративно-територіального розподілу роблять логічним включення у Конституцію положень, що засновують основні принципи бюджетної системи, у тому числі її стійкість і збалансованість.

Конституція – це не мета розвитку, а засіб, інструмент розвитку держави, суспільства та права. Вона юридично уособлюючи образ нової України, в якій верховенство права, невідчужуваність прав і свобод людини покладені в основу буття.

Символізуючи досягнення суспільного компромісу, Конституція України продовжує задавати параметри розвитку інститутів громадянського суспільства, політичних, соціальних і економічних основ держави, системи та змісту національного права.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96Text>

2. Воронова Л. К. Конституція України і фінансове законодавство. *Право України*. 2012. № 1/2. С. 111–124.

Олена Ілюшик,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

У сучасних умовах нелегальна міграція становить значну проблему для більшості розвинених країн світу і має стійку тенденцію до зростання у XXI ст. Протягом останніх років кількісний приріст мігрантів (у тому числі тих, які прибули нелегально) збільшився у рази внаслідок військових конфліктів, загострення терористичних загроз, складну економічну ситуацію, перенаселення окремих регіонів нашої планети і низку інших факторів.

Сучасна геополітична ситуація у світі виступає каталізатором масштабних обсягів нелегальної міграції. У зв'язку з географічним розташуванням Україна опинилася в центрі міграційних потоків, які спрямовуються до країн Західної Європи. Механізми формування транзитних потоків нелегальної міграції постійно вдосконалюються, їх потужність зростає, що дає підстави вважати її однією з головних загроз національній безпеці України [1].

Для багатьох людей нелегальна міграція стає єдиним шляхом уникнути переслідувань, злиднів та безробіття, а отже, потенційні мігранти мають користуватися послугами злочинних організацій, сплачуючи за це часто довгостроковою залежністю, волею або навіть життям. Розбіжності в законодавстві у деяких регіонах світу роблять нелегальну міграцію відносно спокійним бізнесом, якщо порівнювати його скажімо з торгівлею наркотиками, яка привертає до себе набагато більше уваги суспільства та правоохоронних органів.

Як зазначають сучасні дослідники [2, с. 319], протидія незаконній міграції посідає ключове місце серед напрямів міг-

раційної політики національних держав з кількох причин. По-перше, управління легальною міграцією без протидії нелегальній не може бути ефективним. По-друге, дешева праця незаконних мігрантів може призвести до падіння загального рівня зарплат, погіршення умов праці, незацікавленості працевдавців у модернізації виробництва, що суперечить інтересам суспільства. По-третє, нелегальна міграція пов'язана з над експлуатацією, порушенням людських прав, торгівлею людьми, часто вона контролюється організованою злочинністю, що погіршує криміногенну ситуацію, не може не становити загрозу національній та суспільній безпеці.

Неналежний контроль у сфері міграції може акумулювати стихійність і масовість нелегальних міграційних процесів, а вони в свою чергу здатні загострити внутрішні проблеми держави, нівелювати демографічний, соціально-економічний і міжетнічний баланс, підірвати національну безпеку тощо. З метою забезпечення суспільно важливих інтересів загалом, прав і свобод людини зокрема необхідно вдосконалювати існуючі механізми протидії нелегальній міграції в Україні. Для цього є необхідною сучасна й ефективна система публічного управління міграційними процесами з відповідним арсеналом засобів протидії нелегальній міграції. Пріоритетним в умовах сьогодення залишається також питання злагодженої взаємодії державних органів по всіх напрямках комплексної протидії нелегальній міграції та подолання причин і умов, які їй сприяють [3, с. 198–199].

Вітчизняні науковці стверджують, що світова тенденція полягає в тому, що міграційні потоки починають жорсткіше контролюватися з метою їх зменшення, і різко посилюється боротьба з нелегальною міграцією [4, с. 2].

Не можна не погодитися з вдалою класифікацією К. Гусарова, який поділяє заходи проти нелегальної міграції на п'ять категорій:

- 1) зміцнення кордонів, в тому числі із застосуванням комп'ютерних технологій, а також проведення відповідної візової політики;

2) заходи щодо посилення санкцій проти організаторів нелегальної міграції;

3) посилення контролю за перебуванням іноземних громадян, а саме контроль за ринком праці, більш суворе перевір-ка шлюбів на предмет їх фіктивності тощо;

4) міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконній міграції, а саме договори щодо спільної охорони кордонів;

5) посилення процедур депортації нелегальних іммігрантів [5].

Процес депортації є одним із головних заходів впливу на нелегальних мігрантів. Зазначимо, що, на нашу думку, саме зміцнення кордонів, посилення міжнародного співробітництва в розрізі реалізації процедур реадмісії та депортації є одними із найдієвіших у сучасних українських реаліях.

На запобігання нелегальній міграції, як зазначає Рябчинська О.П, спрямовані п'ять з десяти визначених Стратегією цілей: ефективно використовувати систему видачі віз та можливості консульських установ для управління міграцією; здійснювати прикордонний контроль осіб, адаптований до змінних міграційних потоків та можливостей інтегрованого управління кордонами; посилити контроль за дотриманням міграційного законодавства всередині держави; забезпечити повагу до людської гідності осіб, що повертаються, заохочуючи їх до добровільного повернення; запровадити належний механізм та програми регуляризації нелегальних мігрантів [6, с. 152–153].

Досягнення вагомих результатів у сфері протидії нелегальній міграції можливе лише за умови консолідації зусиль сектору безпеки й оборони, законодавчої та виконавчої гілок влади та громадянського суспільства. Підтримка належного правового забезпечення міграційних процесів, їх належна реалізація на практиці, тісне міжнародне співробітництво в цій сфері, широка громадянська дискусія з міграційних питань – запорука підвищення рівня протидії нелегальній міграції [7].

Розглянувши викладене, можна зробити висновок, що в Україні створений механізм правового регулювання міграційних процесів, однак він не має поки що ознак завершеної сис-

теми. Складна суспільно-політична та воєнна ситуація в Україні та низці країн Африки та Азії штовхають тисячі людей на пошуки кращого життя. Дуже часто ці пошуки призводять до здійснення спроб нелегального проникнення в Україну для проживання чи роботи або використання нашої держави як транзитної країни для подальшого проникнення до країн Європи. Зазначене зумовлює необхідність глибокої координації діяльності всіх уповноважених суб'єктів боротьби з нелегальною міграцією, сприяння з боку законодавчої та виконавчої гілок влади та (що дуже важливо) сприяння та підтримки громадянського суспільства.

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році / Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2016. 688 с.

2. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.

3. Міграційне право України / за ред. С. М. Гусарова. Харків, 2016. 296 с.

4. Платонов А. В. Протидія нелегальній міграції як чинник забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. канд. політ. наук. Київ, 2006. 37 с.

5. Гусаров К. О. Світовий досвід боротьби з нелегальною міграцією URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/migration_policy_ukr.pdf

6. Рябчинська О. П. Запобігання нелегальній міграції як напрям міграційної політики в Україні / *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матер. III Міжнар. наук.-практ. симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 12–13 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ: Ред.-вид. відділ Унів-ту Короля Данила, 2019. С. 152–156.

7. Мартянова Р. А. Необхідність взаємодії органів державної міграційної служби з органами Міністерства освіти і науки України щодо протидії нелегальній міграції / *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матер. III Міжнар. наук.-практ. симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 12–13 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ: Ред.-вид. відділ Унів-ту Короля Данила, 2019. С. 106–109.

Мирослав Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Показником рівня розвитку держави є ступінь розвитку інституту прав людини. Свідченням демократизму, правопорядку, законності та наближення держави до рівня правової є механізм реалізації норм, які закріплюють права людини. Не секрет, що проблема забезпечення прав людини тісно пов'язана з недостатнім рівнем дотримання закріплених у Конституції України прав і свобод особи з боку держави, що знаходить свій прояв як у певних труднощах реалізації деяких з них, так і в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень.

Найвищою гарантією прав та свобод людини і громадянина є стабільний конституційний лад у державі, заснований на неухильному дотриманні Конституції та законів України, Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та загально-визнаних принципів і норм міжнародного права.

Конституція України від 28 червня 1996 р. визначила, що права і свободи людини та їх гарантії становлять зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження та забезпечення є її головним обов'язком [1].

Основним у характеристиці прав і свобод людини та громадянина визнається те, що вони мають бути під захистом держави. Тобто, права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін чи доповнень не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих.

У енциклопедичній літературі під поняттям гарантії (від французького *garantie* – забезпечення, запорука) прав та свобод людини і громадянина розуміють умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [2, с. 155].

Для гарантування можливості користуватися всіма правами та свободами людини і громадянина держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод, створити відповідний механізм їх гарантування [3, с. 3].

Перш за все, відмітимо, що свободи людини і громадянина складають інститут конституційного права, який містить норми, що визначають взаємини держави і особи. Тому, «..гарантії реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина – це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина» [3, с. 4].

В науці існують два взаємовиключних підходи до даної проблеми. У першому випадку гарантії не визнаються структурним елементом правового статусу особи, в другому вони визнаються в якості такого. Прихильники першого підходу обґрунтовують свою позицію тим, що система гарантій – це категорія, що далеко виходить за межі правового статусу особи. На думку таких авторів, гарантії необхідні для правового статусу в цілому і для кожного його елемента, однак, перш за все, в них мають потребу права, свободи і обов'язки. Більш того, без відповідних гарантій проголошені в Конституції і законах права і свободи – порожній звук. Практичне втілення правового статусу в житті, в останньому випадку, здійснюється у вигляді конкретних прав, свобод і обов'язків, що належать окремим індивідам та їх об'єднанням [4, с. 28–29].

Сьогодні в Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних перетворень, створення належних умов для реального здійснення кожним своїх суб'єктивних прав виступає актуальною теоретичною і практичною проблемою. Основний Закон держави створює широку юридичну основу для активізації діяльності щодо забезпечення правових гарантій прав людини та громадянина. Правові гарантії виступають специфічними засобами забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини.

Чинна Конституція України значно розширила каталог прав і свобод людини та громадянина, включивши до неї усі основні права та свободи, закладені в Загальній декларації прав людини 1948 р.

При цьому було визнано принцип пріоритету прав і свобод людини над державою. Проте, за всієї важливості закріплення прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів це, все-таки, є недостатньою умовою для того, щоб ці права і свободи реалізовувались громадянами.

Без наявності відповідного механізму і гарантій реалізації більшість прав і свобод можуть залишитися для людей лише деклараціями і красивими словами. А тому практична реалізація конституційних прав і свобод повинна забезпечуватися двома категоріями гарантій.

Це, по-перше, загальні гарантії, які охоплюють усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від можливих порушень. Загальні гарантії прав і свобод можна класифікувати на економічні, політичні, соціальні, організаційні та інші. По-друге, це спеціальні гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права.

Спеціальні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства. Їхньою метою

є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту конституційних прав і свобод громадян.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.

3. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посібник. К.: Атіка, 2004. 464 с.

4. Стефанюк Ю. В. Структура правового статусу особи: теоретичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Вип. 2. Т. 1. 2016. С. 26–31.

Наталія Лепш,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ВИДАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АКТІВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Сучасне українське право, як і державність – досить молоде явище, а тому йому властиві риси, характерні для новостворених чи перехідних систем. Важливою проблемою таких країн, – є вироблення юридичних механізмів, інституційних структур, методологічних прийомів, що дозволяють ефективно реалізувати принципи правової держави, насамперед, фундаментальний принцип верховенства Конституції і закону. У зв'язку з цим перед юридичною теорією і практикою постає ряд актуальних завдань, вирішення яких вимагає нових підходів до судової діяльності, перегляду традиційних уявлень про значення і місце суду в суспільстві, вдосконалення форм судочинства. Внаслідок успішного розвитку конституційного правосуддя, що відбувалося останнім часом в Україні, створюється більш надійна, ніж раніше система забезпечення конституційності і законності нормативно правових актів, що видаються органами державної влади та місцевого самоврядування.

З огляду на це, необхідність актів тлумачення норм права на практиці зумовлена також: 1) невідповідністю юридичних норм фактичним умовам життя – виникнення відносин, які не існували або не були помітними на момент видання норм права, але з часом стають такими, що підпадають під їх дію; 2) наявність у нормативно-правових актах спеціальних правових понять, визначень, які мають багатозначний характер (наприклад, поняття «джерела підвищеної небезпеки»); 3) використання в нормативно-правових актах оцінних понять, що

виражають лише соціальне значення тих чи інших явищ («тяжкі наслідки»); 4) нечіткість, недбалість, недогляд правотворчих органів, які часто трапляються під час оформлення їхніх думок у нормах права: часом їх воля знаходить своє відображення велими схематично, деякі ознаки складу правопорушень взагалі не називаються, і встановити їх можна тільки тлумаченням норм права; 5) іноді така необхідність впливає зі змісту самого нормативного акта. Йдеться про випадки, коли правотворчий орган використовує вирази «інші», «тощо» [1, с. 246].

Об'єктивна ж необхідність актів тлумачення права зумовлена такими обставинами: 1) абстрактна (загальна) форма викладення норми права, її невідповідність конкретним, фактичним обставинам життя; 2) системність викладення норм права, що потребує розкриття обсягу змісту норми права у зв'язку з нормами, закріпленими в приписах цього ж нормативного акта чи інших актів; 3) складність та невизначеність термінів, що виражають спеціальні юридичні поняття; 4) прогалини і колізії в нормативно-правових актах; 5) зміни в розвитку суспільних відносин, коли затребуваною стає вимога з'ясувати волю законодавця не на момент видання норми права, а відповідно до сучасних умов [1, с. 246].

Отже, необхідність тлумачення обумовлена цілим рядом чинників. І в першу чергу *абстрактним характером норм права*. Іншими словами, норми права поширюються на невизначене коло осіб та ситуацій. Разом з тим, всі норми права застосовуються в конкретній ситуації, тобто реалізуються в конкретних діях суб'єктів права. Саме тому при реалізації тієї чи іншої норми виникає необхідність конкретизувати зміст тієї чи іншої норми права, вираженої в абстрактній формі. Інакше кажучи, норма права регулює суспільні відносини у певній сфері життєдіяльності. Однак ці відносини, незважаючи на спільні риси, властиві всьому виду, досить численні і мають низку індивідуальних ознак та особливостей, що викликає певні питання при застосуванні норми права. Відповіді на ці питання можна отримати тільки шляхом тлумачення.

Другим чинником, що викликає необхідність тлумачення та видання інтерпретаційного акта, є *особливість зовнішнього*

оформлення норм права. З цього приводу слід погодитися з думкою С.С. Алексєєва про те, що необхідність тлумачення правового акта продиктована тими ж причинами, які обумовлюють необхідність тлумачення будь-якої форми певного предмету. З'ясування будь-якого тексту вимагає певної розумової діяльності, пов'язаної з розумінням даної знакової системи – слів, речень, їх логічного зв'язку [2, с. 428].

Проте в юридичній науці існують й негативні точки зору стосовно деяких видів тлумачення правових норм.

На думку О.М. Ігнатова, в правовій демократичній державі неприпустимо ні обмежувальне, ні розширювальне тлумачення закону, котре веде до суб'єктивізму в оцінці положень закону і по суті до його корекції не законодавчим шляхом. Тлумачення закону має точно відповідати його тексту, його змісту і не допускати звуження або розширення його дії. Проте будучи противником зазначених видів тлумачення, названий автор не дає їм визначень.

Будь-яка норма права являє собою, як зазначалося вище, певну думку законодавця. Будь-яка думка формується, фіксується і передається у формі слів і словосполучень. Формування, фіксація і передача думок здійснюється за допомогою мови. Для вираження норм права використовуються різні слова, словосполучення і типи пропозицій. Разом з тим, «логічні форми не тотожні граматичним, логіка не зливається з граматикою» [3, с. 170].

У цьому зв'язку необхідно зазначити, що людина, що володіє своєю мовою, може знати, як вживається те чи інше слово, але вона може не знати, як буде вжито дане слово в дійсності у всіх можливих ситуаціях. Так, при єдності слова і поняття, можлива їх розбіжність.

Крім того, іноді значення слова виявляється вже поняттям. І, якщо в повсякденному житті це не перешкоджає спілкуванню людей, то для правильного розуміння нормативно правового акта знання лише повсякденного значення слова недостатньо. Мова йде про те, коли при збереженні основного змісту поняття, значення слова є вже самим поняттям.

Необхідність тлумачення та видання відповідного акта обумовлена також тим, що *воля, що міститься в нормативному*

акті, виражена мовою права, тобто із застосуванням спеціальних термінів, які не мають аналогів у повсякденній мові і називаються засобами і прийомами юридичної техніки. Це означає, що для точного з'ясування змісту правових актів потрібні спеціальні юридичні знання.

Викладене свідчить про те, що тлумачення законів має ґрунтуватися, по-перше, на філологічному тлумаченні, по-друге, на аналізі властивостей правових норм, і, нарешті, по-третє, на приписах самого закону [4, с. 12].

До вже названих чинників також можна додати *плин часу з дня видання того чи іншого нормативного акту.* Формулювання, виражені в тих чи інших нормативних приписах, найчастіше орієнтовані на певні фактичні ситуації, які передбачав законодавець. Разом з тим, при тривалій дії нормативного акту виникають нові факти і обставини, які, хоча і охоплюються даною нормою, проте не підпадають під буквальні формулювання акту.

Необхідність тлумачення викликає також *системність права.* Іншими словами, норми права регулюють суспільні відносини у певній сукупності, між ними існують певні зв'язки. У зв'язку з цим нерідко зміст конкретної норми права залежить від інших норм. Останні, у свою чергу, можуть розширювати або звужувати зміст норми права, що підлягає тлумаченню. Саме тому ігнорування функціональних зв'язків норм права, може призвести до невірного розуміння змісту витлумачених норм.

Однією з причин, що обумовлюють необхідність тлумачення, є також *недосконалість викладу волі законодавця.* Засоби юридичної техніки не завжди адекватно передають його думку. Формулювання правових актів іноді бувають не зрозумілими або розпливчастими, відповідно, виникає необхідність в їх правильній інтерпретації.

Таким чином, недоліки законодавчої техніки також породжують необхідність тлумачення та видання інтерпретаційного акта. У цьому зв'язку видається доречним згадати слова деяких видних діячів минулих століть про формулювання законодавчих актів і, зокрема, про те, що *при складанні законів необхідно враховувати певні правила:* по-перше, зміст законів

повинен бути стислим, по-друге, зміст повинен бути простим, оскільки прямі висловлювання завжди доступніші для розуміння, ніж вишукані, по-третє, істотною умовою є таке формулювання, яке викликало б у всіх людей одні й ті ж поняття.

Саме тому, враховуючи вищезначену авторську позицію та не зважаючи на те, що дана проблемане отрималаналежної уваги в роботах юристів, чинники, що зумовлюють необхідність актів тлумачення норм права можна класифікувати за різними підставами: 1. Залежно від сфери суспільного життя, до якої відносяться наведені чинники, їх можна поділити назагально-соціальні (політичні, економічні, соціальні, духовні та ін.) і юридичні. 2. За територіальним критерієм можна виділити чинники державної, місцевої, локальної дії. 3. За хронологічним критерієм розмежовуються: постійнодіючі та тимчасові [2, с. 108].

Отже, можна зробити узагальнений висновок, що видання та вдосконалення системи актів тлумачення норм права визначається системою взаємопов'язаних і взаємозумовлених чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. При цьому, окрім названих внутрішніх чинників, на систему сучасних інтерпретаційних актів впливають і зовнішні, міжнародні фактори, такі як зовнішньополітичний курс України на євроінтеграцію, діяльність авторитетних міжнародних урядових і неурядових організацій у сфері утвердження верховенства права та демократії і захисту прав людини в Україні, інтернаціоналізація національного права, правова інтеграція тощо.

1. Ведерніков Ю. А., Сердюк І. А., Куракін О. М. Теорія держави і права: підручник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 468 с.

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. пер. з рос. Х.: Консул, 2001. 656 с.

3. Балинська О. М., Гарасимів Т. З. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. Вид. 2, допов і перероб. Львів: Вид-во ЛьвДУВС, 2010. 416 с.

4. Ващук О., Дембіцька Т. Оприлюднення актів органів влади як доступ до публічної інформації. Львів: *Інформаційно-правовий центр «Наше Право»*, 2012. 64 с.

Юрій Лозинський,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Однією з основних форм, за допомогою яких держава здійснює вплив на суспільні відносини, є адміністративно-правова форма. Саме завдяки адміністративно-правовій складовій механізму правового регулювання здійснюється правовий вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації виконавчої влади в державі у певній сфері.

Результатом застосування адміністративно-правового механізму повинно бути, в першу чергу:

- упорядкування діяльності відповідних суб'єктів, які вступили між собою у правові відносини;
- удосконалення форм і методів управлінської діяльності;
- реальне дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також ефективний захист у разі їх порушення [1, с. 39].

Основним завданням застосування адміністративно-правового механізму регулювання суспільних відносин є охорона і захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а не установка будь-яких пріоритетів для публічних інтересів. Що стосується терміну «забезпечення», то під ним слід розуміти створення надійних умов для здійснення чогонебудь; гарантування чогонебудь; захист, охорону когонебудь або чогонебудь від небезпеки; надання (постачання) чогось кимось у достатній кількості, створення усіх необхідних умов для здійснення чогось, гарантування чогось [2].

Виокремлення адміністративно-правових засобів забезпечення законності і правопорядку має впливати із сутності

принципу законності, конституційних приписів, спрямованих на гарантування реалізації принципу законності, та змісту адміністративно-правових відносин.

Неухильне додержання органами законодавчої, виконавчої та судової влади Конституції та законів України забезпечує реалізацію принципу поділу влади і є запорукою їх єдності, важливою передумовою стабільності, підтримання громадського миру і злагоди в державі.

Враховуючи зазначене, встановлення кола адміністративно-правових засобів забезпечення законності має виходити, насамперед, із наявності законодавчо визначеної компетенції, реалізація якої спрямована на додержання, гарантування і утвердження державою прав і свобод людини. Такий широкий зміст адміністративно-правових засобів забезпечення законності і правопорядку фактично дає змогу віднести до їх кола всі напрями (види) діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, враховуючи їхній конституційно-правовий статус.

Звуженню, конкретизації таких засобів сприятиме врахування їхньої адміністративно-правової природи та характеру діяльності – позитивної (що не стосується притягнення до адміністративної відповідальності чи застосування заходів адміністративного примусу) та негативної (притягнення до адміністративної та дисциплінарної відповідальності, застосування заходів адміністративного примусу). За таких обставин можливо передбачити класифікацію адміністративно-правових заходів із виокремленням двох груп: позитивних та негативних заходів.

У доктрині адміністративного права засобами забезпечення законності прийнято вважати сукупність завдань, функцій, повноважень, форм, методів і порядку діяльності державних органів, їх посадових осіб. До основних груп засобів забезпечення законності у державному управлінні належать:

- 1) різні види контрольної діяльності з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій;

2) різні способи реагування державних органів, насамперед органів виконавчої влади, на звернення громадян із метою правової охорони і захисту їхніх прав і свобод;

3) здійснення спеціалізованого судового захисту порушених прав і свобод громадян у порядку адміністративного судочинства;

4) притягнення до різних видів юридичної відповідальності посадових осіб державних органів за протиправні дії у сфері державного управління, а також застосування заходів адміністративної відповідальності до громадян [3, с. 80].

Будь-яке суспільство потребує чіткої, узгодженої і несуперечливої системи правових норм. Це дозволяє покращити прогнозованість і зміцнити стабільність соціального розвитку. Такої системи норм особливо потребує наше суспільство, де закон і влада є головними джерелами і гарантами позитивних реформ. Тільки за цих умов можна не тільки говорити про законність, але й насправді сприяти її втіленню в життя, перетворення законності на дієвий фактор соціальних змін, антикорупційної політики.

Законність – засіб встановлення правопорядку. Результатом зміцнення законності є вищий рівень правопорядку. Вимога дотримання законності та правопорядку міститься у багатьох нормативних актах, починаючи з Конституції України. Це означає, що законність обов'язкова для всіх елементів держави. Вона також є обов'язковою умовою, що забезпечує безперешкодну реалізацію прав громадян на самовираження і вільний розвиток.

1. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Харків, 2014. 544 с.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник: за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. С. 716–720.

3. Ленівський Р. В. Сутність адміністративно-правових засобів забезпечення законності і правопорядку в Україні та їх систематизація. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 6 (2). С. 79–82.

Галина Лук'янова,
кандидатка юридичних наук
доцентка кафедри
адміністративного та інформаційного права
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Динамічність розвитку суспільних відносин в сфері адміністративно-правового регулювання вимагає розвитку національного законодавства, що регламентує процедуру розгляду справ про адміністративні проступки суб'єктами правозастосування. В сучасних умовах розширення державного впливу на всі сфери управлінської діяльності, неодмінно з'являються нові склади адміністративних правопорушень, а відтак зростає перелік органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення. Розвиток теорії адміністративно-деліктних судових відносин здатний здійснити позитивний вплив на вдосконалення основних адміністративно-правових інститутів, а також на стан правотворчої та правозастосовної практики у сфері боротьби з адміністративними правопорушеннями та їх профілактики.

Поряд з адміністративним правопорушенням, можуть бути й інші підстави для виникнення адміністративно-правових відносин, породжених неправомірними фактами. Наприклад, прийняття органом виконавчої влади (посадовою особою) нікчемного акту управління, порушення порядку розгляду скарг громадян, невжиття працівником Національної поліції передбачених законодавством заходів щодо забезпечення громадського порядку та громадської безпеки та інші, подібні до них факти, не утворюють складу адміністративного правопорушення (делікту) а відтак не можуть слугувати підставою для адміністративної відповідальності.

У юриспруденції та законодавстві розвинутих європейських країн можна виокремити два основних підходи до розуміння адміністративних проступків як ядра, серцевини адміністративно-деліктних відносин. Наприкінці XIX ст. значно збільшилась кількість у зв'язку із значним зростанням кількості адміністративних актів, які порушували права людей, найбільш розвинені цивілізовані держави були змушені визнати себе відповідальними за дії своїх адміністративних публічних органів, навіть якщо такі дії здійснювались ними згідно з наданими їм повноваженнями. Відтак виникла потреба законного і обґрунтованого вирішення публічно-правових спорів між представниками владних повноважень і громадянами. Таким чином у розвинених країнах світу було утворено інститут адміністративної юстиції, який став своєрідним найважливішим засобом контролю громадськості за діяльністю органів публічної адміністрації. Зазначене уявлення про сутність адміністративних деліктів і відповідальності за їх вчинення лягло в основу побудови адміністративного процесуального законодавства таких держав як Великобританія, США, Франція, ФРН та ін. [1, с. 133–134].

Адміністративно-деліктні правовідносини як правова категорія визначається насамперед їх місцем і роллю в механізмі правового регулювання, правового впливу, функціональним призначенням, визначеним предметним змістом, підставами виникнення, суб'єктним складом, матеріально-правовим і процедурно-процесуальним вираженням, самостійною нормативно-правовою регламентацією. самостійною нормативно-правовою регламентацією.

Основна особливість адміністративно-деліктних відносин полягає насамперед в тому, що вони внутрішньо притаманні (іманентні) адміністративній деліктності, адже їх виникнення безпосередньо і закономірно пов'язано із фактом вчинення адміністративного делікту (правопорушення). Відтак, можна з впевненістю стверджувати, що в основі адміністративно-деліктних відносин завжди перебуває адміністративний делікт і пов'язані з ним об'єктивні та суб'єктивні фактори, що

спонукали до їх виникнення, а також необхідність усунення негативних наслідків від адміністративного правопорушення [2, с. 38].

За своєю юридичною природою адміністративно-деліктні відносини відрізняються від усіх інших відносин, що утворюють предмет правового регулювання адміністративного права. Вони виникають у випадку вчинення відповідним суб'єктом діянь, які отримали назву «адміністративні правопорушення», або «адміністративні проступки», або «адміністративні делікти». Зазначені протиправні діяння порушують передбачені чинним законодавством правила та заборони і тягнуть за собою необхідність понести покарання у вигляді адміністративних покарань (стягнень), чи зазнати застосування заходи адміністративного впливу. Зазначена ситуація застосування адміністративних стягнень характеризується такими ознаками:

1) стягнення можуть застосовуватись тільки до осіб, які вчинили адміністративні проступки (делікти);

2) адміністративні стягнення накладаються виключно примусово і тільки уповноваженими на це законом суб'єктами;

3) обов'язкова юридична фіксація фактів:

а) примусового застосування стягнення;

б) реалізації накладених стягнень, що визнається адміністративною відповідальністю.

Тобто, адміністративна відповідальність – це примусове застосування уповноваженими на це органами чи посадовими особами до суб'єкта адміністративного правопорушення (проступку) передбачених законом адміністративних стягнень та інших заходів державно-правового впливу, здійснення яких зафіксовано законодавчо.

Адміністративно-деліктні відносини – це юридичне вираження відповідальності за адміністративні правопорушення, але це не означає того, що вони протікають тільки в рамках правозастосовних відносин. Безумовно, відносини між відповідним органом (посадовою особою) і правопорушником пов'язані з особливим видом діяльності адміністративно-юрисдик-

ційних органів і судів (суддів) щодо застосування адміністративно-правових норм, і необхідність вивчення правозастосовних відносин не викликає сумнівів.

Більш того, слід вітати наявність цікавих і глибоких робіт з даної проблематики. Але адміністративно-деліктні відносини за своїм змістом ширші, бо вони обумовлені самим фактом скоєння делікту, навіть якщо він залишився виявленим правоохоронними органами, або на нього з тих чи інших причин не відбулась їхня реакція [3, с. 36].

Зазначені правовідносини охоплюють не тільки сферу застосування норм права до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, але також діяльність, яка передує правозастосуванню та пов'язана з виявленням і припиненням делікту. Крім того, суб'єктом правозастосовної діяльності виступають лише відповідні органи (посадові особи), наділені державно-владними повноваженнями, в той час як суб'єктний склад адміністративно-деліктних відносин, крім делінквентів, включає: осіб, уповноважених на виявлення деліктів та їх припинення, але не володіють юрисдикційними повноваженнями; осіб – носіїв права та суб'єктів правозастосування; осіб, які беруть участь у виконанні рішень про накладення адміністративних стягнень [4, с. 18].

Для адміністративно-деліктних судових відносин характерно особлива природі нормативно-правового регулювання, це пов'язано з тим, що виникають вони в результаті порушення матеріальних адміністративно-правових норм, а дозвіл деліктних ситуацій пов'язаний з використанням адміністративно-процесуальних норм. Іншими словами, адміністративно-деліктні відносини носять комплексний характер, оскільки включають в себе:

по-перше, матеріально-правові відносини, пов'язані з вчиненням делікту;

по-друге, виникають на їх основі правозастосовні відносини, що протікають в рамках провадження у справі про адміністративне правопорушення або спеціального адміністративного провадження;

по-третє, процесуальні відносини в рамках виконання рішення про накладення на винного заходів адміністративної відповідальності.

1. Шульга Є. В. Правове регулювання адміністративно-деліктних відносин: зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 133–137.

2. Самбор М. А. Адміністративно-деліктні правовідносини: окремі погляди на поняття та зміст. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 36–42.

3. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 367 с.

4. Голосніченко І. П. Адміністративне право України: основні категорії і поняття. Ірпінь: Укр. фін.-економ. ін-т ДПА України, 1998. 108 с.

Іванна Луців,
аспірантка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Діяльність держави опосередкована у діяльності створюваних органів і їх посадових осіб. У повсякденному розумінні державне управління ототожнюється громадянами з діяльністю органів виконавчої влади. Це може бути пов'язано з тим, що органи виконавчої влади здійснюють свою діяльність у різних правових формах, найбільш зрозумілих населенню і найближчих до нього.

У даний час громадяни частіше переконуються у порівнянному різноманітності форм здійснення діяльності судових і законодавчих (представницьких) органів. У галузі адміністративного права велика кількість наукових робіт розкривають зміст понять «форма державно-управлінської діяльності», «форма реалізації компетенції суб'єктів адміністративного права», «форма управлінської діяльності органів виконавчої влади». Ці поняття мають ідентичні значення, оскільки визначають зовнішнє вираження практичної реалізації функцій та методів публічного управління у процесі здійснення виконавчої влади. Дані дефінітивної ознаки відповідають визначенню форми управління, представленому В. Б. Авер'яновим [1, с. 48].

Різниця змісту даних термінів полягає тільки у способі позначення суб'єкта, що здійснює зазначену діяльність. Від того змісту, яке вчені вкладають в уявлення про відповідному суб'єктові суспільних відносин, буде залежати зміна обсягу поняття про форму управлінської діяльності.

Окремі вчені відзначають, що найбільш широке значення за змістом дана категорія набуває при використанні терміну

«форма державного управління». Це пов'язано з тим, що зазначена семантична одиниця дозволяє охопити всі види форм управління. Ця теза підтверджується ідеями, висловленими В. Б. Авер'яновим. Він зазначає, що поняття «державне управління» ширше поняття «виконавча влада».

Поняття «форма державного управління» розкриває сутність діяльності не тільки виконавчої влади, а й інших гілок влади. Будь-яка гілка влади характеризується певними функціональними властивостями. Ці властивості зводяться до організації і здійснення державного управління. Державне управління, здійснюване органами законодавчої влади, виражається у формі законотворчого та законодавчого процесу, а здійснюване органами судової влади у формі здійснення правосуддя.

У першому випадку управління націлене на створення, зміну, припинення дії правових норм. У другому – головним завданням є охорона суспільних відносин, регульованих зазначеними правовими нормами. При цьому вони не вичерпують перелік форм управління відповідних органів державної влади. Наприклад, для законодавчої та судової влади поняття «форма управління» притаманне в адміністративно-розпорядчому розумінні. Під цією категорією розглядається внутрішня апаратна сутність, коли встановлюється зміст внутрішніх управлінських зв'язків.

Наприклад, при організації внутрішнього документообігу; прийому на службу; врегулюванні конфлікту інтересів. Питання організації внутрішнього документообігу виникають при організації діяльності будь-якого органу влади, включаючи виконавчі органи.

Конкретні форми управлінської діяльності не є чимось унікальним для різних гілок влади, не виступатимуть унікальними для окремих органів державної влади. Багато форми, будучи рамковими, мають певні особливі риси у залежності від гілки влади та специфіки діяльності органу. З усієї сукупності форм управлінської діяльності окремий орган вибирає тільки деяку частину. Це сприяє ефективній організації діяльності.

Даний і інші приклади підтверджують, що правовий статус органу державної влади характеризується конкретним

набором допустимих форм управлінської діяльності, так само як форми діяльності залежать від правового статусу органу. Зокрема, специфікація форм управління простежується у зв'язку з поділом органів виконавчої влади на міністерства, служби і агентства.

Юридичне закріплення допустимих форм діяльності цих органів пов'язано з прийняттям положення про даний органі, виданням регламенту або іншого спеціального акту. Як правило, в нормативно-правових актах, які визначають правовий статус органів виконавчої влади, можна виявити відображення певних функціональних характеристик діяльності органів. У цих межах з урахуванням визначаються форми діяльності. У даний час серед вчених немає єдності підходів до визначення сутності та взаємозв'язку названих функціональних характеристик.

З урахуванням відображення даних характеристик в діючих правових актах пропонуємо наступну диференціацію: сфера – галузь, в якій відповідний орган здійснює управлінську діяльність, що складається з схожих компетенцій; компетенція – гранична сукупність всіх повноважень органу; повноваження – співвідносяться з компетенцією органу державної влади сукупність здійснюваних органом функцій; функція – сукупності дій, спрямованих на реалізацію прав і обов'язків даного органу; дія – початкова одиниця діяльності органу державної влади, безпосередньо здійснювана посадовими особами відповідного органу, що визначає появу юридичного факту; операція – складова частина певного юридично значущої дії.

З урахуванням того, в якому обсязі з функціональної точки зору характеризується діяльність органу, буде змінюватися характеристика форми діяльності, її зміст, характерні риси. Виходячи з цього, є можливим визначити базові та допоміжні форми діяльності. На нашу думку, базовою вважається форма, яка визначена компетенцією органу та переважає в його діяльності. Базова форма діяльності впливає з можливих способів реалізації повноважень. Допоміжна форма така форма, що визначає зовнішнє вираження діяльності, спрямованої на забезпечення реалізації основних повноважень органу.

Зазначена класифікація базується на визначенні ступеня значимості окремої форми для діяльності органу та пов'язана з функціональними характеристиками діяльності. Наприклад, нарада виступає в якості базової форми діяльності, а діяльність робочої групи, створеної за результатами наради допоміжної щодо неї. Прикладом базової форми може виступати робота зі зверненнями громадян. Організація документообігу у частині передачі звернення за підвідомчістю виступить в якості допоміжної форми діяльності.

Для класифікації форми управління необхідно чітко визначення правового статусу органу державної влади – суб'єкта управління. Особливу увагу необхідно приділити суб'єктам, які не належать до органів державної влади, але наділені повноваженнями здійснення управлінської діяльності у сфері публічних послуг.

Управлінська діяльність здійснюється Національним банком, Центральною виборчою комісією, іншими органами. Їх особливий статус, особливі повноваження зумовлюють наявність особливостей реалізованих форм управлінської діяльності. Особливості виходять з норм відповідних законів, що визначають статус, повноваження та функції таких органів. Необхідно відзначити, що на відміну від органів державної влади, інші державні органи реалізують досить специфічні форми управлінської діяльності. Наприклад, різноманіття таких особливих форм відображено у законі України «Про Національний банк України».

У даний час крім інших державних органів до здійснення управлінської діяльності законодавцем допущені державні або комунальні установи і організації, що надають публічні послуги [2].

Якщо говорити про правове закріплення форм управлінської діяльності, які можуть бути реалізовані державними або комунальними установами, іншими організаціями, можна звернутися до закону «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», що визначає, які заходи з контролю, що проводяться без взаємодії з юридични-

ми особами, фізичними особами-підприємцями, можуть здійснюватися із залученням державних або комунальних установ, інших організацій [3]. Така можливість повинна бути передбачена законом, положенням про вид державного контролю (нагляду).

Розвиток суспільних відносин, їх прискорення, викликане вдосконаленням технологічних особливостей обміну інформацією, стимулює розвиток окремих суб'єктів державного управління. Інформаційні технології дозволяють контролювати діяльність суб'єктів державного управління необмеженому колу осіб. Це зумовлює бажання держави передавати окремі повноваження у порядку аутсорсингу на користь різних організацій.

Така динаміка розвитку суспільних відносин у сфері надання публічних послуг дозволяє зробити припущення про можливу появу у недалекому майбутньому нових форм управлінської діяльності, що характеризуються значною мобільністю та простотою.

У даний час простежується уніфікація зовнішнього вираження існуючих форм управлінської діяльності у сфері надання публічних послуг, що знаходять правове закріплення і співвідношення між собою, доповнюючи та виключаючи зайве дублювання. Найбільший інтерес повинні представляти форми управлінської діяльності щодо публічних послуг, що з'являються їх внутрішній і зовнішній зміст, шляхи правового закріплення, визначення співвідношення з існуючими формами управління.

1. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.

2. Про адміністративні послуги: Закон України від 06 червня 2012 р. № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5203-17>

3. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.

Галина Миджин,
аспірантка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним з конституційних прав людини і громадянина є право на свободу підприємницької діяльності, тобто дане право охороняється Конституцією України, отже, на нього поширюються гарантії здійснення такого [1]. Це в першу чергу означає, що реалізація права на підприємницьку діяльність повинна гарантуватися державою у встановлених законодавцем нормах права, крім того, не можуть встановлюватися норми, які будь-яким чином обмежують вказане права та заважають реалізації.

Той факт, що зазначений принцип є конституційним, є підстава для забезпечення при реалізації, відповідних гарантій. Зокрема, підприємець у праві самостійно розпоряджатися своїм майном при здійсненні підприємницької діяльності, визначати обсяги виробництва, його технології та багато іншого.

Подібна реалізація здійснюється шляхом застосування певних засобів, в якості яких виступають законодавчо закріплені норми, що стосуються врегулювання правової поведінки або суб'єктів, які безпосередньо беруть участь у підприємницьких відносинах (підприємці), або інших осіб і органів, які беруть участь у створенні сприятливих умов для реалізації зазначеними вище суб'єктами реалізації права на здійснення підприємницької діяльності.

Основною гарантією виступають положення про загальний режим підприємницької діяльності, далі законодавець конкретизує зазначені положення, стосовно окремих напрямів регулювання підприємницької діяльності.

Велике значення для реалізації гарантій на здійснення підприємницької діяльності, має правове регулювання, охоро-

на і захист громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, як наслідок, реалізують закріплене у законі вказане конституційне право.

Зокрема, під конституційно-правовим механізмом забезпечення прав і свобод людини слід розуміти, сукупність інтегрованих між собою конституційно-правових способів, за допомогою яких держава може впливати на правові відносини між їх учасниками, для того, щоб людина (суб'єкт права) мала можливість належним чином реалізувати права. В останні роки, активно зросла роль малого і середнього підприємництва, в зв'язку з чим, в 2012 році був прийнятий закон, який регулює відповідні положення про розвиток малого та середнього підприємництва [2].

Прийняття даного нормативного-правового акта сприяє реалізації конституційного права на свободу підприємницької діяльності, проте його прийняття спричинило необхідність забезпечення гарантій суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Крім того, в умовах прийняття зазначеного законодавчого положення, істотну роль в регулюванні відіграють органи місцевої влади та місцевого самоврядування, які здійснюють нагляд за виконанням прав і свобод суб'єктів підприємницької діяльності.

Серед гарантій реалізації та способів захисту прав людини велику роль грає судовий контроль. Суд уповноважений обмежити правосуб'єктність громадян, у тому числі суб'єктів підприємницької діяльності. Судові органи здійснюють судовий контроль за законністю та обґрунтованістю застосування щодо суб'єктів підприємницької діяльності заходів процесуального примусу.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що для подальшого ефективного розвитку підприємницької діяльності, необхідно розвиток та вдосконалення законодавчої бази України, що регулює відповідні положення, шляхом закріплення системи законів прямої дії. Це дозволить створити та забезпечити на належному рівні реалізацію гарантій суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема, малого та середнього бізнесу, усунути адміністративне втручання у діяльність зазначених осіб.

Основними положеннями, спрямованими на підвищення ефективності забезпечення гарантій на реалізацію підприємницької діяльності, а так само посилення підприємницької діяльності в Україні, повинні стати: забезпечення рівних умов для господарюючих суб'єктів при вході на ринок товарів і послуг; усунення адміністративних бар'єрів; легальне закріплення контролюючих функцій держави в зазначеній галузі; зміцнення підтримки підприємців з боку держави.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96Text>

2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4618-17>

Михайло Микієвич,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри європейського права
факультету міжнародних відносин
(*Львівський національний університет
імені Івана Франка*)

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Європейський вектор зовнішньої політики нашої держави визначено на конституційному рівні. Зокрема, в преамбулі до Основного Закону зазначено про «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [1].

Таким чином, головним завданням органів законодавчої, виконавчої влади, Президента України є реалізація та забезпечення дотримання цього курсу.

Досвід країн Центральної та Східної Європи, зокрема, Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини та інших, показує, що для вступу в Європейський Союз необхідним є створення на загальнодержавному рівні чіткої інституційної системи, яка б могла ефективно вирішувати об'ємні і складні завдання, які стоять перед державою для вступу в ЄС.

Україна, в свою чергу, досягла суттєвого прогресу у відносинах з Європейським Союзом і у даному матеріалі ми спробуємо проаналізувати в яких формах євроінтеграційні завдання вирішуються, зокрема, Верховною Радою і Кабінетом Міністрів України.

Згідно із п. 5 ст.85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належить: «...реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Важливим завданням вищого законодавчого органу держави у цій сфері є відповідна підготовка нормативної бази,

щодо безпосереднього вступу нашої держави до ЄС, так і виконання головного завдання на цьому етапі – адаптація національного законодавства до права ЄС, зокрема, в рамках імплементації Угоди про асоціацію між ними [4].

Основна законопроектна робота ВР України здійснюється в її комітетах. Так, згідно із Постановою «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання», створено спеціалізований Комітет з питань інтеграції України з Європейським Союзом [2].

Відповідно до цієї Постанови до предметів відання Комітету належать: адаптація українського законодавства до законодавства Європейського Союзу (ЄС), забезпечення його відповідності зобов'язанням України у рамках Ради Європи (РЄ); оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції; державна політика у сфері європейської інтеграції; забезпечення міжпарламентських зв'язків у рамках співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС); координація програм технічної допомоги Європейського Союзу (ЄС) Верховній Раді України та спеціальних навчальних програм; надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України з Європейським Союзом (ЄС) та його державами-членами (ратифікація, приєднання до міжнародного договору, прийняття тексту міжнародного договору), денонсація зазначених міжнародних договорів України; транскордонне та міжрегіональне співробітництво з країнами Європейського Союзу (ЄС); співробітництво з інституціями ЄС з питань забезпечення відсічі зовнішньої агресії проти України, невійськових міжнародних форм та методів стримування держави-агресора.

Комітетом проводиться також значна аналітична, просвітницька, роз'яснювальна робота серед осіб залучених до процесів європейської інтеграції.

В свою чергу, Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в НАТО (ст. 102 Конституції України).

З свого боку, Кабінет Міністрів України як вищий орган в системі органів виконавчої влади, «Забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північно-атлантичного договору» (п. 1¹ ст. 116 Конституції України).

За аналогією до відповідних структур в європейських країнах, на які було покладено головне завдання виконання вимог щодо членства в ЄС, на основі Постанови Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. в Україні діє Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, який підпорядковується Прем'єр-міністру України та профільному Віце-прем'єр-міністру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України [3].

Згідно із згаданим документом, Урядовий офіс, до компетенції якого віднесено питання європейської та євроатлантичної інтеграції, виконує завдання, щодо: 1) координації діяльності органів виконавчої влади з розроблення та здійснення заходів, спрямованих на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода), інших міжнародних договорів України з питань європейської інтеграції і домовленостей між Україною та ЄС; 2) координації процесу адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС); 3) планування, моніторингу та оцінки результативності виконання завдань у сфері європейської інтеграції, у тому числі з виконання Угоди; 4) координації діяльності органів виконавчої влади з розроблення проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на виконання Угоди, інших міжнародних договорів України з питань європейської інтеграції і домовленостей між Україною та ЄС; національних програм Україна – НАТО; 5) удосконалення системи та механізму координації діяльності органів виконавчої влади у сферах європейської та євроатлантичної інтеграції [3].

В сфері виконання завдань, щодо адаптації національного законодавства до права ЄС, Урядовий офіс: проводить ек-

спертизу проектів нормативно-правових актів, інших документів, внесених Кабінетові Міністрів України, на предмет їх відповідності зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, у тому числі міжнародно-правовим, та праву Європейського Союзу (acquis ЄС); ініціює та забезпечує підготовку проектів нормативно-правових актів з питань організаційного, інституційного та методологічного забезпечення виконання зобов'язань України у сферах європейської та євроатлантичної інтеграції.

Відповідно до останніх змін Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції та профільний Віце-прем'єр-міністр отримали право подавати власні проекти актів на розгляд Кабінету Міністрів України.

Таким чином, на сьогодні в Україні створено досить сучасний і ефективний механізм забезпечення реалізації стратегії держави на вступ до ЄС, який за наявності відповідної політичної волі, бажання усіх гілок влади діяти скоординовано і більш динамічно, відповідного фінансування, зможе пришвидшити рух України до ЄС, що в свою чергу, сприятиме вирішенню інших глобальних соціальних і економічних завдань держави, у тому числі вирішенню збройного конфлікту на Сході України.

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання»: Постанова Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text>.

3. «Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції»: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-2017-%D0%BF#Text>.

4. Угода «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Євген Моршнев,
доктор наук в галузі права, професор,
академік Міжнародної Кадрової Академії
завідувач кафедри правознавства
(Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Львів),

Олеся Лобик,
докторка філософії в галузі права,
доцентка кафедри правознавства
(Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Львів)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

В зарубіжних країнах судді можуть притягатися до різних видів юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної, цивільної та дисциплінарної. При цьому притягнення суддів до цивільної, кримінальної чи адміністративної відповідальності відбувається досить рідко, а притягнення їх до дисциплінарної відповідальності є саме тим механізмом контролю, що дозволяє найефективніше та найоперативніше реагувати на порушення.

Що стосується кримінальної відповідальності суддів, то законодавство більшості країн ЄС не встановлює для них особливих імунітетів. Так, п. 71 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо суддів: незалежність, дієвість і обов'язки»: «Якщо суддя належним чином не виконує суддівських функцій, він може бути притягнутий до відповідальності, як і всі інші громадяни згідно з цивільним, кримінальним або адміністративним правом». КМ РЕ вважає, що суддів належить притягати до кримінальної відповідальності в загальному порядку за злочини, вчинені ними поза межами виконання своїх суддівських обов'язків. Водночас вони не повинні нести таку відповідальність у разі ненавмисних порушень під час виконання своїх функцій [1].

Аналіз законодавства країн ЄС, яке регламентує підстави і процедури притягнення суддів до кримінальної відповідальності, свідчить про відсутність суттєвих відмінностей. Спільним для країн ЄС є те, що будь-який факт зловживань з боку судді розглядається як екстраординарне явище. Прецеденти притягнення суддів до кримінальної відповідальності є поодинокими і мають серйозний суспільний резонанс негативного змісту.

В зарубіжних країнах питання кримінальної відповідальності суддів тісно пов'язані із суддівським імунітетом. Суддівський імунітет – це встановлена законом юридична недоторканність судді як носія судової влади, який означає, що суддя не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований без згоди спеціально уповноваженого на те органу [2].

У багатьох європейських країнах дозвіл на притягнення судді до кримінальної відповідальності надає Конституційний суд, що сприяє уникненню зловживання цією функцією іншими гілками влади. У різних країнах таким органом може бути Глава держави, Парламент (Словенія), Вища судова рада (Болгарія, Хорватія), Кваліфікаційна колегія (комісія) суддів.

Згідно з Конституцією Республіки Болгарія члени Конституційного суду позбавляються імунітету рішенням Конституційного суду (ст. 148). У Конституції Республіки Польща зазначено, що кримінальна відповідальність для суддів настає лише після згоди визначеного в законі суду (ст. 181), суддів Конституційного Трибуналу – за згоди Конституційного Трибуналу, членів Державного Трибуналу – за згоди Державного Трибуналу (ст. 200).

В Іспанії кримінальна відповідальність мирових суддів за злочини та проступки, скоєні під час виконання своїх функцій, регулюється ст. ст. 405-413 Основного Закону про судову владу. Відповідно до Конституції Словацької Республіки кримінальна відповідальність судді, у тому числі судді Конституційного суду, можлива лише після надання згоди Конституційним судом. Якщо така згода не була отримана, кримінальне переслідуван-

ня – незаконне до закінчення строку здійснення цими посадовцями їхніх повноважень [3, с. 110-113].

Конституція Греції передбачає, що позови за звинуваченням у неправосудних діях проти судових чиновників розглядаються спеціальним судом, що складається з голови Державної ради, одного з членів Ареопагу, одного з членів Контрольної ради, двох штатних професорів юридичних дисциплін юридичних факультетів університетів країни, двох адвокатів з числа членів Вищої дисциплінарної ради адвокатів – як членів, призначених жеребкуванням. Для порушення кримінальної справи не потрібні жодні дозволи.

У Великобританії суддя може бути позбавлений недоторканності тільки в порядку імпічменту. Так, залежно від можливості висловити імпічмент – за скоєння злочину, судді вищих англійських судів можуть бути усунені від займаної посади в порядку імпічменту й можуть понести кримінальну відповідальність, а судді нижчих судів – можуть бути зняті з посади безпосередньо Лордом-канцлером [4, с. 218].

У Німеччині та Франції відсутній імунітет судді від кримінальної відповідальності. У цих країнах судді притягаються до кримінальної відповідальності на загальних засадах. Водночас у Португалії діє частковий імунітет від кримінальної відповідальності, оскільки суддя без дозволу відповідних органів може бути затриманий на місці вчинення злочину, якщо санкція за такий злочин передбачає позбавлення волі строком більше 3 років.

На відміну від вказаних країн, у Литві запроваджений повний імунітет судді від кримінальної відповідальності. Відповідно до положень ст. 114 Конституції Литовської Республіки, ст. 47 Закону «Про судову систему» судді є недоторканими й наділені імунітетом, який поширюється не тільки на професійну діяльність судді, а й виходить за її рамки. Тільки за згодою Сейму або Президента Республіки (у період, коли Сейм не засідає) кримінальну справу проти судді може бути порушено Генеральним прокурором Республіки, а також суддя може бути підданий арештові або будь-якому іншому обмеженню його

свободи. Законодавством заборонено проникати в житло або офісне приміщення судді, проводити експертизу, обшук або виїмку в цих приміщеннях, або в особистій чи службовій машині судді або в будь-яких інших особистих транспортних засобах судді, здійснювати особистий обшук судді, огляд або виїмку його особистих речей, крім випадків, встановлених законом.

Повноваження судді, підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочинного діяння, може бути призупинено Сеймом, а в період між сесіями

Сейму – Президентом Республіки. До винесення остаточного рішення у кримінальній справі суддя має бути тимчасово відсторонений від виконання своїх обов'язків. Якщо під час судового слідства виявлені обставини, які доводять, що судовий розгляд є неможливим, або зібраних доказів не вистачає для доведення провини судді у вчиненні злочинного діяння, або суддя за рішенням суду не був визнаний винним у чиненні злочину, він має бути поновлений на посаді, і йому повинні виплатити зарплату з вимушеним прогулом з підстав тимчасового відсторонення від виконання обов'язків.

Разом з тим, судді не мають імунітету від адміністративної відповідальності, за винятком, коли відповідальність стосується обмеження волі (арешт). Так, суддя, який вчинив адміністративне правопорушення, не пов'язане з обмеженням волі, має бути притягнутий до адміністративної відповідальності відповідно за загальною процедурою. Чинownik, який зафіксував адміністративне правопорушення, скоєне суддею, зобов'язаний протягом 3 днів повідомити про це Раду суддів. Суддя, який вчинив адміністративне порушення, пов'язане з обмеженням волі, притягується до адміністративної відповідальності за згодою Сейму, а в період між сесіями Сейму – Президента Республіки. Матеріальний і моральний збиток, заподіяний громадянinові в результаті злочинного діяння судді при здійсненні правосуддя, відшкодовується державою і стягується з судді в регресному порядку [5, с. 116-118].

Варто відзначити, що кримінальне законодавство країн ЄС досить докладно регламентує кримінальну відповідальність

судді за неправосудні рішення та характеризується певними особливостями:

1) злочинні діяння судді визначаються як посадові (службові) злочини;

2) криміналізовано значно ширше коло неправосудних діянь судді: зокрема, окремими нормами передбачено кримінальну відповідальність судді за постановлення неправосудного рішення у формі грубої необережності; за проявлення несправедливості при вирішенні чи розгляді справ; за отримання суддею хабара; за незаконне звільнення від кримінальної відповідальності; за розголошення таємниці судового розгляду; за відмову судді здійснити правосуддя; за злісне затягування правосуддя; за збурювання неповаги або ганьблення установ, законів чи дій влади, вихваляння дій, що суперечать законам, розпорядженням влади чи обов'язкам служби; за фальсифікацію доказів;

3) окремо виділено такі ознаки складу злочину, як мета, спосіб та наслідки неправосудного рішення [6, с. 97-98].

Залежно від процедури притягнення суддів до кримінальної відповідальності, можна класифікувати юридичну відповідальності суддів країн ЄС на такі, де закріплена особлива процедура притягнення суддів до кримінальної відповідальності, й такі, де існує загальна процедура притягнення суддів до кримінальної відповідальності.

Узагальнюючи міжнародні стандарти щодо кримінальної відповідальності суддів, можна виокремити ряд базових положень, які, на нашу думку, можна використати у вітчизняному законодавстві, а саме:

1) закріплена на конституційному рівні норма про незалежність суддів не може ними розглядатися як певний привілей для вирішення власних особистих питань;

2) судді не несуть відповідальності за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду за винятком прийняття суддею рішення в рамках злочинного наміру чи очевидної недбалості;

3) професійна діяльність судді, пов'язана з тлумаченням норм права не може слугувати підставою для притягнення

його до юридичної відповідальності, за винятком злочинного наміру судді чи очевидної недбалості;

4) недоторканність судді повинна поширюватися виключно на час виконання ним суддівських функцій, а поза межами професійної діяльності суддя може бути притягнутий до відповідальності на рівні з іншими громадянами.

1. Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17.11.2010 р. № CM / Rec (2010)12. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a38

2. Правовий статус суддів. URL: <http://www.studfiles.rU/preview/5786039/page:77/>

3. Хавронюк М. Особливості кримінальної відповідальності вищих посадових осіб, суддів та інших чиновників: конституційний досвід європейських держав з республіканською формою правління. *Підприємство, господарство і право*. 2006. № 2. С. 110–113.

4. Клеандров М. И. Судейское сообщество: структура, организационно-правовое развитие: монография. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2014. 352 с.

5. Яцишин М. М., Куренда Л. Д. Злочин та покарання за Кримінальним кодексом Литовської Республіки. *Публічне право*. 2012. № 3. С. 115–121.

6. Квасневська Н.Д. Законодавство країн Європи про кримінальну відповідальність суддів за неправосудність. *Судова апеляція*. 2009. № 2 (15). С. 90–98.

Тетяна Назар,
кандидатка юридичних наук,
викладачка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ПІКЛУВАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ЗАХІД

Державною соціальною програмою «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року передбачається здійснення комплексу заходів, спрямованих на розбудову ефективної системи захисту прав та інтересів дитини, створення дружнього до дітей середовища, а саме: удосконалення превентивних заходів, спрямованих на формування здорового способу життя підростаючого покоління; посилення роботи з профілактики бездоглядності та безпритульності дітей; створення системи ефективної профілактики та протидії домашньому насильству над дітьми; впровадження дієвих форм і методів профілактики вчинення правопорушень дітьми; залучення громадянського суспільства до вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням найкращих інтересів дитини; забезпечення ефективної взаємодії між громадськими організаціями та органами державної влади, органами місцевого самоврядування [1].

Закон України «Про Національну поліцію» визначає серед основних завдань поліції забезпечення охорони прав і свобод людини, в тому числі і неповнолітніх осіб. Змінюючи вектор правоохоронної діяльності в напрямі служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, законодавець запровадив абсолютно новий превентивний поліцейський захід – поліцейське піклування. Запроваджене поліцейське піклування спрямоване на надання допомоги особам, які її

потребують, а саме: неповнолітній особі віком до 16 років, яка залишилася без догляду; особі, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення; особі, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі; особі, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі [2]. В Законі не розкрито поняття поліцейського піклування, а зазначено, що даний поліцейський захід відноситься до превентивних.

Вчені у наукових працях дають своє бачення даної дефініції. Так, М. Калашник аналізуючи поняття та порядок застосування поліцейського піклування приходять до висновку, що «поліцейське піклування» слід визначати як сукупність превентивних поліцейських заходів, що застосовуються до визначеного законом кола осіб з метою запобігання вчинення правопорушення як самою особою, до якої воно застосовується, так і щодо таких осіб [3, с. 89].

Н. Шубіна, зазначає, що поліцейське піклування представляє собою специфічний превентивний захід, який застосовується працівниками поліції по відношенню до певного кола осіб, які в результаті настання певних особистих, економічних, соціальних обставин тощо потребують відповідної допомоги. Також, науковець виокремлює характерні риси поліцейського піклування як превентивного поліцейського заходу: по-перше, воно носить соціально-правовий характер; по-друге, вимагає високого рівня професійної підготовки поліцейських, які безпосередньо здійснюють відповідну діяльність; по-третє, має особливу мету, яка у свою чергу має подвійний характер; по-четверте, має специфічні правові наслідки для осіб, відносно яких застосовується даний превентивний захід; по-п'яте, існує специфічний процесуальний порядок його оформлення [4, с. 174]. Є. Зеленський виділяє такі особливості поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб віком до 16 років: 1) поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб – це

превентивний захід, тобто захід попередження адміністративних та кримінальних правопорушень, який не передбачає застосування примусових заходів; 2) поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб – це поліцейський захід, тобто такий, який уособлює волю держави, спирається на владу поліції, застосовується працівниками поліції (суб'єкти застосування даного заходу); 3) поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб – це сукупність заходів піклування (медичного, правового, психологічного, побутового, матеріального характеру) про неповнолітню особу; 4) спеціальний об'єкт застосування поліцейського піклування – неповнолітня особа віком до 16 років, яка залишилася без догляду; 5) метою поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб є забезпечення прав і свобод неповнолітньої особи, тобто всі дії поліцейського мають відповідати інтересам неповнолітньої особи; 6) наслідком застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб є передання їх батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування [5, с. 118].

Поняття «опіка (піклування)» розкрито у Правилах опіки та піклування, зокрема, опіка (піклування) є особливою формою державної турботи про неповнолітніх дітей, що залишились без піклування батьків, та повнолітніх осіб, які потребують допомоги щодо забезпечення їх прав та інтересів [6]. Спільною ознакою проаналізованих визначень можна виокремити забезпечення захисту органами державної влади прав і свобод певних осіб, зокрема, неповнолітніх.

Здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб детальніше визначає Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України 19 грудня 2017 року № 1044. В даній Інструкції зазначено, що поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб – превентивний поліцейський захід, що застосовується стосовно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, з метою забезпечення її прав і свобод та є наслідком передання її батькам, законним представникам або органам опіки та

підкування [7]. Серед усіх категорій осіб, відносно яких може встановлюватися поліцейське підкування, неповнолітні є найбільш вразливими та незахищеними. Тому, здійснюючи поліцейське підкування відносно неповнолітньої особи поліцейський має виявляти турботу про її інтереси і забезпечити всі гарантовані законом права та свободи.

Погоджуємося із думкою Н. Калашник, яка зазначає, що здійснюючи поліцейське підкування щодо неповнолітніх дуже важливо проявляти ініціативу у вирішенні побутових та матеріальних питань у міру можливості поліцейського (наприклад, за необхідності надати теплі речі, харчування, ліки тощо) [3, ст. 89]. Застосовуючи превентивний захід – поліцейське підкування, поліцейський зобов'язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, підкувальників, орган опіки та підкування про місце перебування неповнолітньої особи. Поліцейське підкування має наслідком щодо неповнолітніх осіб – передання батькам або усиновителям, опікунам, підкувальникам, органам опіки та підкування.

Отже, поліцейське підкування щодо неповнолітніх осіб як превентивний поліцейський захід, спрямований на забезпечення розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів неповнолітніх осіб.

1. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF>.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VII *Голос України*. 2015. № 141–142

3. Калашник М. В. Поняття та порядок застосування поліцейського підкування. *Право. Уа*. 2017. № 1. URL: [file:///C:/Users/lenovo/Downloads/pravo_2017_1_17%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/lenovo/Downloads/pravo_2017_1_17%20(1).pdf)

4. Шубіна Н. М. Поняття та характерні риси поліцейського підкування як превентивного поліцейського заходу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/3/32.pdf>

5. Зеленський Є. С. Поліцейське підкування щодо неповнолітніх осіб: зміст та порядок застосування. *Науковий вісник Ужгородського націо-*

нального університету. Серія Право. 2015. Вип. № 35. Ч. 1. Т 2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15019/1/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A6%D0%95%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%95%20%D0%9F%D0%86%D0%9A%D0%9B%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A9%D0%9E%D0%94%D0%9E%20%D0%9D%D0%95%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A5%20%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91.pdf>

6. Про затвердження Правил опіки та піклування: наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. № 34/166/131/88. *Офіційний вісник України*. 1999. № 26. 115 с.

7. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19 грудня 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.

Неля Отчак,
кандидатка юридичних наук,
суддя Червоноградського міського суду
Львівської області
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНА СПРАВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

Розуміння юридичних категорій, правових інститутів галузі адміністративного судочинства складається через їх тлумачення, змістовне наповнення, складові елементи, структуру, характерні ознаки тощо. Кожна юридична конструкція формується завдяки дослідженням у різних напрямках: офіційної нормативної позиції законодавця, доктринальної (наукової) думки, розуміння з точки зору загальнотеоретичної юриспруденції, практики правозастосування.

Інститут адміністративної справи є важливим правовим інститутом адміністративного судочинства, адже саме з ним пов'язані правовідносини, що виникають і розвиваються при судовому захисті прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в сфері публічно-владних відносин; саме адміністративна справа зазнає руху, в процесуальному плані, згідно з визначеними процесуальними стадіями судового процесу – до вирішення завдань адміністративного судочинства.

Поняття «адміністративна справа», не зважаючи на його нормативне закріплення і частоту вживання у юридичному плані, все ж залишається недостатньо вивченим у теорії науки адміністративного судочинства в контексті його правової природи і місця в системі цієї галузі.

У теоретико-прикладному аспекті слід відзначити, що, оновивши законодавче визначення публічно-правового спору (п. 2 ст. 4 КАС) і відійшовши від ототожнення адміністративної справи і справи адміністративної юрисдикції, оперуючи термі-

нопоняттям «справи, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів» (ст. 19 КАС), законодавець однак не відокремив поняття «справа» і «спір». Водночас використовуються і такі терміносистеми, як «справи у публічно-правових спорах», «справи щодо оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень», а законодавчо задекларованим завданням адміністративного судочинства є вирішення адміністративним судом спорів у сфері публічно-правових відносин (ч. 1 ст. 2 КАС) [1, с. 45].

Варто зауважити, що публічно-правові відносини у сфері яких виникає адміністративна справа, є складовою частиною правової системи держави. Вони з'являються у тій сфері суспільного життя, де формуються інтереси домінуючої частини населення, які за соціальною вагою та рівнем соціалізації відносяться до загальнонародних чи загальнодержавних або ще їх називають публічними. Необхідність забезпечення реалізації цих інтересів, а насамперед їх узгодження, є одним з основних завдань держави, що в та її функціях і здійснюються уповноваженими на це органами держави.

Доцільність здійснення теоретико-правового аналізу правової природи публічно-правових відносин пов'язано з тим, що процесуально законодавство не розкриває зміст публічно-правових відносин, проте нормативно закріплює термін «публічно-правові відносини» у ст. 2 КАС України: «Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [2].

Етимологічно, слово «публічний» (від лат. *publicus* – «суспільний, народний») прийнято розуміти як відкритий, гласний, суспільний [3, с. 498]. Тому, визначаючи чи відносяться ті чи інші правовідносини до сфери публічних правовідносин, потрібно пам'ятати, що це «відносини, які, виникнувши, поширюються або можуть поширюватися на суспільство в цілому або на його значну частину, унаслідок цього вони мають загально-

значущий, загальносуспільний характер. Головною особливістю публічних правовідносин є те, що всі вони, хоча й різною мірою, але безвинятково зачіпають загальні (публічні) інтереси й можуть зачіпати інтереси правопорядку в цілому [4, с. 6]. Таким чином, публічно-правові відносини є вираженням, проявом публічного суспільного інтересу.

А. Бортнікова пропонує такі ознаки публічно-правових відносин:

1) публічну владність, яка означає, що суб'єкти, вступаючи до публічно-правових відносин, мають на меті: а) реалізувати надані їм законодавством публічно-владні повноваження; б) забезпечити виконання рішень, які були прийнято в результаті здійснення публічно-владних повноважень; в) забезпечити можливість функціонування органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; г) реалізувати безпосереднє право на участь в управлінні державними або місцевими справами, у тому числі через форми безпосередньої демократії, наприклад, вибори;

2) специфічне суб'єктивно-цільове навантаження, яке передбачає, що головними цілями вступу суб'єктів права до публічно-правових відносин є сприяння забезпеченню та безпосередня участь у реалізації безпосереднього й представницького народовладдя; упорядкування діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; створення юридичних передумов дотримання та захисту прав і свобод суб'єктів цих відносин; забезпечення взаємодії органів публічної влади з урахуванням принципу поділу влади; сприяння забезпеченню захисту конституційного ладу й режиму законності у сферах державного управління та місцевого самоврядування; вирішення публічно-правових спорів [5, с. 98].

Необхідно насамперед звернути увагу на те, що зародження та розуміння юридичної природи і сутності адміністративної справи в у науці та практиці законотворення свідчить про наявність різноплановості доктринальних ідей і поглядів щодо визначення цього поняття. Разом з тим, на думку І. Качура, інститут адміністративної справи досі не становив самос-

тійного предмета наукового пошуку, хоча термін «адміністративна справа» є одним із найбільш уживаних як на законодавчому рівні, у судовій практиці, так і в дослідницькому доробку. При цьому, ним оперують як загальновідомою лексемою, без роздумів щодо змістового наповнення. Відсутність комплексних наукових напрацювань щодо інституту адміністративної справи є правовою прогалиною, яка потребує усунення в теоретико-праксіологічному аспекті [1, с. 47].

Адміністративна справа є багатоаспектним поняттям, яке підпадає під різновекторне дослідження. На неоднозначність його правової природи й хибне ототожнення з публічно-правовим спором впливають різні чинники, пов'язані з термінологічною невизначеністю в теорії та науці адміністративного процесу. Із практично-законотворчої позиції під адміністративною справою доцільно розуміти сукупність матеріалів, фактів щодо публічно-правового спору, стосовно якого відкрито провадження в адміністративному судочинстві.

Основними знаками адміністративної справи є: 1) обумовленість публічно-правовим спором і підсудність адміністративному суду; 2) формування з відкриттям провадження у справі; 3) тривалість у період адміністративного судочинства й перебіг його стадій; 4) специфіку суб'єктного складу правовідносин, що виникають під час її формування; 5) залежність від характеру спірних правовідносин, предмета доказування, складу учасників, аналогічності позовних вимог, тощо; 6) накопичувальність матеріалів; 7) особливність розгляду залежно від виду справи [1, с. 48].

Таким чином, з огляду на наведені вище ознаки, під адміністративною справою слід розуміти сукупність матеріалів, фактів щодо публічно-правового спору, стосовно якого відкрито провадження в адміністративному судочинстві. Окрім того, слід зауважити, що для процесу здійснення судочинства адміністративна справа відіграє роль системоутворюючого елемента, а також є важливим правовим інститутом у галузі адміністративного судочинства, що має матеріальну і процесуальну складові.

Норми КАС України визначають порядок судового вирішення суперечок між суб'єктами владних повноважень і фізичними та юридичними особами. Їх побудовано з урахуванням конституційних домінант, відповідно до яких людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права та свободи мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави [6, с. 6]. Таким чином, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 КАС України [2]).

Відповідно до ст. 104 КАС України до адміністративного суду має право звернутися з адміністративним позовом особа, яка вважає, що порушено її права, свободи чи інтереси у сфері публічно-правових відносин. Суб'єкт владних повноважень має право звернутися до адміністративного суду у випадках, встановлених законом [2]. Це означає, що названа стаття конкретизує положення ст. 55 Конституції України, де зазначається, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [7].

Процесуальна форма знаходить своє відображення через адміністративно-процесуальні відносини, які виникають у разі звернення особи до суду і передбачають межі дозволеної поведінки суб'єктів цих відносин, встановлених законом. Процесуально-правова форма знаходить своє відображення в праві на пред'явлення адміністративного позову до суду. Матеріально-правову сторону становить право на звернення адміністративного позову і задоволення правових вимог.

Наявність принципу диспозитивності в адміністративному процесі зумовлена специфікою публічно-правових спорів, результати вирішення яких можуть вплинути не лише на сторони, але й на широке коло осіб. Реалізація диспозитивних прав в адміністративному судочинстві завжди перебуває під контролем суду. Зокрема, це процедури прийняття судом від-

мови позивача від адміністративного позову чи визнання відповідачем адміністративного позову; прийняття судом відмови стягувача від примусового виконання; визнання судом умов примирення сторін або мирової угоди, укладеної в процесі виконання.

Підсумовуючи, зазначимо, що адміністративна справа – це сукупність матеріалів, фактів щодо публічно-правового спору, стосовно якого відкрито провадження в адміністративному судочинстві. Вона відіграє роль системоутворюючого елемента, а також є важливим правовим інститутом у галузі адміністративного судочинства, що має матеріальну і процесуальну складові.

Для належного захисту прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин необхідно закріпити такі правові механізми, які могли б забезпечити повну реалізацію прав фізичних і юридичних осіб за адміністративним позовом до суду, а суд, у свою чергу, повинен стати надійним гарантом у вирішенні адміністративних спорів.

1. Качур І. А. Визначення правової природи адміністративної справи в судочинстві України *Наука і правоохорона*. 2017. № 4 (38). С. 44–51.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

3. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. К.: Довіра, 2006. 789 с.

4. Бевзенко В. М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х.: ХНУВС, 2010. 16 с.

5. Бортнікова А. Г. Систематизація наукових поглядів щодо сутності поняття публічно-правових відносин *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 14. Т. 1. С. 97–99.

6. Писаренко Н. Б., Сьоміна В. А. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення): монографія. Харків: Право, 2011. 136 с.

7. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Ярина Павлович-Сенета,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СУБ'ЄКТИВНІ ПУБЛІЧНІ ПРАВА ПРИВАТНИХ ОСІБ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Категорія «приватні особи» є узагальнюючою для широкого кола невлadних (непублічних) за своєю природою суб'єктів адміністративного права. Юридична природа приватної особи як суб'єкта адміністративно-правових відносин складає основу в цій сфері, коли приватна особа є рівним учасником таких відносин: кожному суб'єктивному публічному праву приватної особи кореспондується юридичний обов'язок суб'єкта публічної адміністрації й навпаки.

Приватна особа в системі суб'єктів адміністративного права характеризується такими особливостями:

– це особа, що діє від себе особисто, неофіційно, не є посадовою чи службовою особою або/та не виконує делегованих виконавчих функцій;

– з погляду спрямованості управлінського впливу публічної адміністрації, їй належить провідна роль, адже публічна адміністрація має якнайповніше задовольняти права, свободи та законні інтереси невлadних фізичних і юридичних осіб;

– зміст поняття «приватна особа» в контексті адміністративного права містить тріаду: приватна особа як суб'єкт адміністративно-правових відносин; приватна особа як об'єкт публічного управління; приватна особа як суб'єкт адміністративно-деліктних відносин [1, с. 128].

Приватна особа в системі суб'єктів адміністративного права – це фізична або юридична особа, що діє від себе особисто, неофіційно та не має будь-яких владних повноважень.

До фізичних осіб належать громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства.

Під категорію юридичних осіб підпадають: юридичні особи приватного права, створені на підставі положень Цивільного кодексу України, у формі товариств, установ та інших формах, передбачених законом; громадські об'єднання; політичні партії; професійні спілки; релігійні організації.

Суб'єктивні права приватної особи є частиною структури адміністративно-правового статусу особи. На думку В. Галуцького, ознаками наявності в учасників адміністративних правовідносин суб'єктивних прав є:

- можливість певної поведінки з метою задоволення своїх інтересів;
- наявність адміністративної правосуб'єктності;
- можливість реалізації поведінки в адміністративних правовідносинах;
- обмеженість поведінки межами адміністративно-правових норм, вихід за які є порушенням правових приписів [1, с. 129].

Суб'єктивні права встановлюють індивідуально-конкретну владну міру свободи поведінки, що надається уповноваженому суб'єкту з метою задоволення його інтересів і яка забезпечена відповідними обов'язками інших суб'єктів та гарантіями держави.

Суб'єктивні права відзначаються публічністю, що означає зможу приватних осіб впливати на управлінські процеси, брати участь у державній і суспільно-політичній діяльності, реалізовувати права і свободи, надані Основним Законом держави, оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, їх посадових осіб до суду чи в позасудовому порядку.

На думку М. А. Бояринцевої, «суб'єктивне адміністративне право громадянина» становить собою встановлену в адміністративно-правових нормах можливість реалізовувати, у встановлених ними межах, визначені дії, гарантовані зобов'язаннями суб'єктів, що несуть відносно громадян певні обов'язки,

а також можливість вимагати від цих суб'єктів виконання необхідних дій з метою користування різноманітними соціальними благами задля задоволення особистих чи суспільних інтересів [2, с. 213].

Підтримуємо вислів О. В. Тарновського, який характеризував ці суб'єктивні публічні права, як «правами на участь у владі» [3, с. 125].

Для суб'єктивних прав у сфері публічного управління характерні такі ознаки: адміністративно-правова природа, існування в адміністративних правовідносинах, наявність меж у поведінці, належність особам, які мають адміністративну правоздатність та адміністративну дієздатність, наявність державних гарантій.

Система суб'єктивних публічних прав приватних осіб складається:

- з прав на свободу слова, зібрань, об'єднання, віросповідання;
- з прав, пов'язаних з участю громадян в управлінні публічними справами (активне та пасивне виборче право, право на здійснення громадського контролю, право на участь у відправленні правосуддя);
- з прав на отримання адміністративних послуг;
- з прав на користування публічним майном (вулиці, площі, парки тощо);
- з прав, пов'язаних із можливістю захисту своїх прав і свобод (право на звернення).

Згідно з основними правами та обов'язками, закріпленими в нормах Конституції України, потрібно розрізнати:

- права громадян, закріплені в нормах адміністративного права, які розвивають і конкретизують права, закріплені в Конституції України (право на участь в управлінні державними справами, право на медичну допомогу, право на освіту тощо);
- права громадян, передбачені нормами тільки адміністративного права (наприклад ті, що зумовлені наявністю паспортної системи).

Суб'єктивні публічні права приватних осіб можна визначити як права, якими користуються приватні особи у сфері публічного управління, вони є підґрунтям відносин приватних осіб із державою, складовим елементом адміністративно-правового статусу останніх і реалізуються в межах адміністративно-правових відносин.

Суб'єктивні права нерозривно пов'язані з суб'єктивними обов'язками та не можуть існувати одне без одного, оскільки право однієї особи, як правило, не може бути реалізовано поза виконанням обов'язку іншою особою.

У сфері публічного адміністрування до ознак суб'єктивних адміністративно-правових обов'язків належать такі: необхідна, належна поведінка; покладаються тільки на правоздатну та дієздатну особу; покладаються в інтересах інших осіб; існують у правовідносинах; не можуть існувати поза зв'язком із суб'єктивними правами у сфері публічного адміністрування; їх реалізація забезпечується державним примусом; мають юридичну природу, оскільки закріплені адміністративно-правовими нормами, а їх виконання забезпечується застосуванням державного примусу.

Суб'єктивні адміністративно-правові обов'язки – це покладена державою та закріплена в адміністративно-правових нормах міра належної поведінки суб'єкта в публічних правовідносинах, їх реалізація, забезпечена можливістю застосування державного примусу.

Адміністративне право опосередковує значне коло державно-управлінських відносин, що виникають, змінюються або припиняються у різних сферах публічного адміністрування. Тому суб'єктивні адміністративні права фізичних осіб, які є частиною їх правового статусу, є дуже чисельними та різноманітними.

У науковій літературі неодноразово робилися спроби здійснити їх класифікацію. Зокрема, визначні вітчизняні вчені науки адміністративного права В.К. Колпаков і О. В. Кузьменко називають три основні групи адміністративно-правових прав громадян: політичні, соціально-економічні і та особисті [4, с. 185].

В. Б. Авер'янов пропонує більш концептуальний підхід до класифікації адміністративних прав фізичних осіб та поділяє їх на такі групи:

1) особисті (громадянські) – право на вибір місця проживання, безпечне довкілля, право на житло тощо;

2) політичні – право створювати громадські об'єднання, свобода демонстрацій і зборів, право на інформацію, право брати участь у державному управлінні тощо;

3) економічні – право на власність, на працю, на підприємницьку діяльність тощо;

4) соціальні – на вибір виду діяльності, безпечні умови праці, гарантовані мінімальні розміри оплати праці тощо;

5) культурні права – на збереження національної самобутності, використання та участь у духовних надбаннях людства тощо [5, с. 199].

На думку Ю.П. Битяка, права громадян, якими вони володіють в адміністративно-правовій сфері, можна класифікувати на такі:

1) на участь у публічному управлінні та соціально-політичну активність: право на доступ до публічної інформації, право на публічну службу, на подання звернень до органів публічної влади, на отримання потрібної інформації чи документів у встановленій формі, на свободу асоціацій та мирних зібрань – проведення зборів, мітингів, демонстрацій, створення громадських об'єднань або вступу у них тощо;

2) на отримання різноманітних соціальних послуг, допомоги та обслуговування від відповідних компетентних органів: право на медичну допомогу, соціальний захист, санітарно-епідеміологічну допомогу, на використання різноманітних суспільних благ (бібліотек, закладів культури, парків тощо), на користування транспортом;

3) права які захищають: в адміністративному порядку (подання адміністративної скарги, провадження у справах про адміністративні правопорушення), чи судовому порядку (подання адміністративного позову), на необхідну оборону [6, с. 321].

Суб'єктивні публічні права приватних осіб можна визначити як права, якими користуються громадяни у сфері публічного адміністрування; вони є підґрунтям відносин приватних осіб із державою, складовим елементом адміністративно-правового статусу приватних осіб і реалізуються в межах адміністративно-правових відносин.

Отже, суб'єктивні адміністративні права складають переважно конкретизовані, деталізовані та розвинуті в адміністративно-правових нормативних актах права особи, у різноманітних сферах публічного адміністрування. Їх зміст і система відповідає сучасним загальнолюдським цінностям а також визначеному базовими міжнародно-правовими актами статусу людини.

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

2. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 213 с.

3. Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / за ред. проф. І. Безклубого. Київ, 2010. № 5. С. 125–129.

4. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О. В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 904 с.

5. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. у 2 т. / редкол. В. Б. Авер'янов (голова) та ін., К.: Юридична думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 652 с.

6. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук, В. В. Богущкий та ін. / за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. Харків: Право, 2010. 808 с.

Олег Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

Загальноновизнано, що наукові класифікації відіграють значну роль у пізнанні, оскільки слугують важливим засобом теоретичного відтворення видових особливостей певного об'єкта дослідження [1, с. 165].

Це справедливо і щодо тих аналітичних схем, які дають змогу класифікувати рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ), в яких містяться посилання на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Страсбурзький Суд). Класифікація таких рішень дозволяє, як видається, конкретизувати уявлення про них настільки, щоб «вийти» на практично значущі, емпірично фіксовані властивості останніх.

Отже, проаналізуємо рішення КСУ (в яких він згадував Конвенцію та/або практику ЄСПЛ – станом на 01 липня 2020 року), застосовуючи, із врахуванням обмеженого обсягу публікації, лише два критерії.

I. За статтями Конвенції (видами людських прав)

Проведений нами статистичний аналіз показує, що найчастіше у практиці КСУ здійснювалося посилання на статтю 6 Конвенції «Право на справедливий суд» – 36 посилань (25 – у рішеннях та 11 – в окремих думках суддів),

на статтю 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» – 10 посилань (8 – у рішеннях, 2 – в окремих думках),

на стаття 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» – 9 посилань (5 рішень, 4 окремі думки),

на статтю 1 «Захист власності» Першого протоколу до Конвенції – 7 посилань (5 рішень, 2 окремі думки),

на статтю 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» – 4 посилення (4 рішення), на статтю 11 «Свобода зібрань та об'єднання» – 4 посилення (3 рішення, 1 окрема думка), протокол № 12 до Конвенції – 4 посилення (4 рішення),

на статтю 10 «Свобода вираження поглядів» – 3 посилення (2 рішення, 1 Окрема думка), на статтю 14 «Заборона дискримінації» – 3 посилення (3 рішення), на статтю 2 «Свобода пересування» Протоколу № 4 – 3 посилення (3 рішення);

на статтю 1 «Зобов'язання поважати права людини» – 2 посилення (2 рішення), на статтю 2 «Право на життя» – 2 посилення (1 рішення, 1 окрема думка), на статтю 3 «Заборона катування» – 2 посилення (1 рішення, 1 окрема думка), на статтю 7 «Ніякого покарання без закону» – 2 посилення (2 рішення), на статтю 9 «Свобода думки, совісті і релігії» – 2 посилення (1 рішення, 1 окрема думка), на статтю 3 «Право на вільні вибори» Першого протоколу – 2 посилення (1 рішення, 1 окрема думка); на статтю 1 «Зобов'язання поважати права людини» – 2 посилення (2 рішення),

на статтю 2 «Право на оскарження в кримінальних справах» Протоколу № 7 – 1 посилення (1 рішення); на статтю 16 «Обмеження політичної діяльності іноземців» – 1 посилення (1 рішення); на статтю 18 «Межі застосування обмежень прав» – 1 посилення (1 рішення); на статтю 32 «Юрисдикція Суду» – 1 посилення (1 окрема думка).

Усього на конкретні статті Конвенції та протоколів до неї є 99 посилень (з них – 73 рази у рішеннях (так висловитися коректніше, адже в деяких рішеннях було посилення на декілька статей) та 26 КСУ – в окремих думках суддів КСУ). З огляду на зазначене вище, слід погодитися з першою частиною твердження харківської дослідниці С. Серьогіної: «Широке застосування Європейської Конвенції та прецедентного права ЄСПЛ загалом є позитивною рисою функціонування КСУ» [2, с. 42]. А ось для того, аби перевірити підставність другої частини – «проте якість та юридична техніка такого використання ще далекі від оптимальних» [2, с. 42] – видається необхідним продовжити наш аналіз за значно складнішим (порівняно з попередніми) критерієм.

II. За характером (формою) використання Конвенції та практики ЄСПЛ

С. Серьогіна у процесі аналізу рішень, прийнятих КСУ, у мотивувальній частині яких міститься посилання на Конвенцію чи рішення ЄСПЛ, вирізняє три основні способи залучення європейських стандартів при обґрунтуванні правових позицій вітчизняного органу конституційної юрисдикції: «Перший спосіб...полягає у тому, що КСУ лише побіжно згадує про наявність певних європейських стандартів з питання, що є предметом спору, не конкретизуючи їх. (...) сутність другого ... в тому, що КСУ на обґрунтування своєї позиції наводить конкретні статті Конвенції та перелік найбільш відомих справ, в яких міститься принципова позиція Європейського Суду з даного питання. (...) третій спосіб залучення міжнародно-правових документів до рішень КСУ...умовно можна назвати казуїстично-сенсуальним. Його сутність полягає у зверненні не тільки до конкретної статті міжнародного договору чи конкретного рішення міжнародної судової інстанції, а й до його істинного, розгорнутого змісту» [2, с. 43].

Видається, що оцінка С. Серьогіною звернення КСУ до практики ЄСПЛ як «змістовного, точного і юридично виваженого» [2, с. 43], зокрема у справі про заощадження, є дещо завищеною. Гадаємо, само по собі цитування КСУ одного із рішень ЄСПЛ (без доведення його належної релевантності [3], до того ж ігноруючи інші рішення Страсбурзького суду, на чому наголошувалося в Окремій думці судді КСУ П. Євграфова [4]) не дає підстав співати дифірамби органу конституційної юстиції.

Вважаємо, що питання щодо релевантного/нерелевантного використання рішень ЄСПЛ в практиці КСУ, з огляду на його надзвичайно високий рівень наукової складності, заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження. Відтак, зараз обмежимося представленням власного варіанту класифікації рішень органу конституційної юстиції за характером (формою) використання Конвенції та практики Страсбурзького суду.

Згадка Конвенції (без зазначення конкретної статті) – 3 посилання (2 рази – у рішеннях КСУ, 1 – в окремій думці судді КСУ).

Згадка Конвенції або/та протоколу (із посиланням на конкретну статтю) – 23 посилання (20 – у рішеннях, 3 – в окремих думках).

Згадка практики ЄСПЛ (без зазначення конкретної справи) – 7 послань (у 7 окремих думках).

Згадка практики ЄСПЛ (із зазначення конкретної справи та викладом правової позиції) – 18 послань (9 – у рішеннях, 9 – в окремих думках).

Згадка Конвенції (без посилання на конкретну статтю) та практики ЄСПЛ (без зазначення конкретної справи) – 7 посилання (3 – у рішеннях, 4 – в окремих думках).

Згадка Конвенції (без посилання на конкретну статтю) та практики ЄСПЛ (із зазначення конкретної справи та викладом правової позиції) – 7 посилання (3 – у рішеннях, 4 – в окремих думках).

Згадка Конвенції (із посиланням на конкретну статтю) та практики ЄСПЛ (без зазначення конкретної справи) – 3 посилання (1 в рішенні, 2 – в окремих думках).

Згадка Конвенції (із посиланням на конкретну статтю) та практики ЄСПЛ (із зазначенням конкретної справи) – 1 посилання (1 окрема думка судді КСУ).

Згадка Конвенції (із посиланням на конкретну статтю) та практики ЄСПЛ (із зазначення конкретної справи та викладом правової позиції) – 47 посилання (33 – у рішеннях, 14 – в окремих думках).

Отже, слід констатувати, що в переважній більшості випадків застосування у своїй діяльності Конвенції та практики ЄСПЛ як аргументів для мотивування власних рішень КСУ використовує найбільш повну і, так би мовити, найбільш досконалу (принаймні, з формального погляду) форму – посилання на конкретну статтю Конвенції та на конкретне рішення ЄСПЛ із викладом правової позиції: на сьогодні існує 47 таких послань: 33 – у рішеннях, 14 – в окремих думках.

Поряд із цим, у подальшому безумовно потребує окремої прискіпливої уваги не тільки формальний, а й змістовий аспект використання Конвенції і практики ЄСПЛ в актах КСУ та окре-

мих думках суддів КСУ. Саме такий аналіз дозволить виявити, так би мовити, «якість» звернення до згаданих міжнародних джерел і релевантність посилань на них.

1. Панкевич О. З. До питання про сучасні класифікації соціальних держав. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції. Львів, 2003. С. 165–167.

2. Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 6. С. 41–46.

3. Бабанли Р., Пушкар П. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-za-stosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi>

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України П. Б. Євграфова стосовно Рішення Конституційного Суду України від 10 жовтня 2001 року № 13-рп/2001 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», за конституційним зверненням В. Ю. Воробйова, С. В. Лосєва та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян). URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnyk_5_2001.pdf

Людмила Протосавіцька,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*)

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ЦІННІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

З моменту проголошення незалежності Україна обрала європейський шлях розвитку. З огляду на це в нашій державі ще з 1991 р. триває процес приведення діяльності всіх органів державної влади до європейських стандартів. Права людини і громадянина в Європейській спільноті знаходяться на особливому рахунку. Забезпечення прав людини та їх європейських стандартів закріплено Конституцією України (ст. 3 Конституції України) в ракурсі конституційного обов'язку держави. Крім того Україна має низку зобов'язань, які впливають на значну кількість ратифікованих Верховною Радою України міжнародно-правових актів, які стосуються прав людини.

Досліджуючи стандарти прав людини зазначимо, що рівень розвитку правосвідомості ґрунтується на визнанні переваги саме прав і свобод людини, правової культури громадян та на визнанні цих прав і свобод одними з важливих правових цінностей.

Забезпечення прав і свобод людини ми можемо віднести на думку А.Мельника як до політико-адміністративних функцій державного управління, так і до соціальної функції держави [1].

Загалом же забезпечення прав людини і громадянина ми найчастіше можемо розглядати в межах дослідження концепції правової держави, а саме її принципів. Такі правові та загальнолюдські цінності сприяють забезпеченню прав і свобод людини. Серед них ми можемо назвати: гуманізм (пріоритет прав і свобод людини відносно публічної влади); моральні засади

здійснення публічної влади (сюди ми віднесемо справедливість, рівність перед законом та рівноправність); обмеження влади держави (розподіл між гілками влади, а також створення і впровадження механізму стримувань і противаги); демократичність (невідчужуваність особистості від держави); а також поширення законодавчого закріплення як соціально-економічних так і культурних прав людини [2].

Такі науковці як В. Бакуменко, М. Лесеченко, С. Дубенко, В. Купрій, Ю. Полянський, Л. Приходченко, Я. Радиш, А. Рачинський, В. Романов, С. Серьогін та В. Токовенко забезпечення прав і свобод людини в юридичній науці розглядається як напрямок державної політики. Зокрема Є. Романенко підкреслює, що державна політика повинна бути спрямована як на забезпечення автономії індивіда, так і на забезпечення прав і свобод людини. Вчений наголошує на тому, що в жодному разі не слід намагатися вирішити за людину її життєві проблеми, лише створити умови для того щоб людина особисто творила своє власне життя та несла за це свою власну частку соціальної відповідальності [3].

Постановою Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини від 17 червня 1999 р. №35» було затверджено Засади державної політики в галузі прав людини. Так серед основних напрямів державної політики в галузі прав людини встановлено: створення незалежних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів; вдосконалення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина через інститут Уповноваженого верховної Ради України з прав людини; забезпечення захисту людини і громадянина від посягань з боку іншої людини та посягань з боку держави; утворення ефективної судової влади як гаранта прав і основних свобод людини і громадянина відповідно до конституції України [4].

Указом Президента України № 212/2012 від 24.03.2021 р. «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її

реалізації: вказано, що пріоритет прав і свобод людини є основним принципом державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Метою державної політики в цій сфері є створення більш сприятливих умов, спрямованих на задоволення інтересів, захист прав і свобод людини і громадянина, подальше становлення громадянського суспільства на засадах безпосередньої, представницької демократії, широкого провадження форм демократичної участі, самореалізації та саморганізації громадян [5].

Що стосується системи юридичних гарантій прав і свобод громадян, то варто відмітити, що вона характеризується сукупністю взаємозв'язаних та взаємодіючих нормативно-правових засобів їх забезпечення. До нормативно-правових гарантій забезпечення прав і свобод громадян належать норми матеріального і процесуального права юридичні засоби забезпечення реалізації, захисту та охорони прав і свобод.

Варто вказати, що на практиці права і свободи громадян реалізуються і забезпечуються за умови їх надійного захисту. Конституційними гарантіями прав і свобод є: загальні гарантії прав і свобод людини і громадянина. Так захист прав і свобод є обов'язком держави. Сюди ми відносимо: самозахист прав і свобод, судовий захист, міжнародний захист, відшкодування збитків, та невід'ємність прав і свобод; конституційні гарантії правосуддя. З поміж них ми можемо назвати гарантії підсудності, право на юридичну допомогу, презумпція невинуватості, право на перегляд вироку; конституційні обов'язки людини і громадянина серед яких ми можемо назвати дотримання Конституції та законів, рівність обов'язків, повага прав і свобод інших осіб [6].

Проблематика державно-політичних аспектів прав і свобод людини тлумачиться відповідно до змісту важливих міжнародних документів. Слід вказати на те, що міжнародні фактори значно впливають на напрямок державної політики та на розвиток інституту прав і свобод людини в Україні. Принцип пріоритетності міжнародного права щодо внутрідержавного у сфері прав і свобод людини стає все більш вагомим і загальновизнаним.

Ведучи мову про дієві засоби запобігання порушенню прав і свобод людини на практиці державотворення є удосконалення суспільно-правових механізмів гарантування прав людини з метою утвердження невідворотності відповідальності влади за їх порушення. Аби забезпечити це необхідні панування правового закону та реальний розподіл влади.

Отже, в юридичній науці питання забезпечення європейських стандартів прав людини є малодослідженими хоча саме наукові напрацювання у цій сфері можуть найповніше обґрунтувати та розкрити зміст цього питання з огляду на особливий статус прав людини, якому кореспондує конституційний обов'язок держави щодо забезпечення цих прав.

Державне управління у сфері забезпечення європейських стандартів прав людини зумовлює розробку взаємо обумовлюючого механізму реалізації правозахисних функцій держави на рівні законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Цінність міжнародного досвіду в забезпеченні прав людини важко переоцінити, оскільки цей досвід впливає на забезпечення прав людини в Україні і слугує основою формування власного вітчизняного досвіду з прав людини.

1. Державне управління: підручник / Ф. Мельник, О. Оболенський, А. Васіна; за ред. А. Мельник. К.: Знання, 2009. 582 с.

2. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=82>.

3. Романенко Є. О. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 1. URL: file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Temp/Duur_2010_1_8.pdf

4. Про засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text>

5. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012#Text>

6. Полянський Ю., Рачинський А. Захист прав і свобод громадянина у сферах діяльності державної влади та управління. *Збірник наукових праць Української Академії державного управління при президентіві України* / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К.: Вид-во УАДУ, 1999. Вип. 1. 336 с.

Іванна Проць,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Історично склалось так, що інститут прав і свобод людини та громадянина займає центральне місце і юридичних науках. Права та свободи є багатоаспектним явищем, мають універсальний характер, містяться у всіх політичних деклараціях та проникають у всі сфери суспільного та громадського життя. Загалом формування поняття прав людини розпочалось з найдавніших часів становлення суспільства і триває до сьогодні. Слід зазначити, що важливістю питання щодо становлення та існування інститут прав людини на сьогодні є предметом та центральною ідеєю, яка підкреслює демократичні основи суспільства, а також предметом для подальших наукових досліджень.

На сьогодні, проблеми прав і свобод людини та громадянина продовжують існувати як на внутрідержавному рівні, так і на міжнародному, про що свідчать велика кількість звернень до Європейського суду з прав людини громадян різних держав. Що стосується об'єму констатації Європейським судом з прав людини порушень, які допускаються державами стосовно порушення прав і свобод людини по відношенню до своїх громадян, то вони взагалі носять загрозливий характер, а кількість таких порушень практично в усіх країнах світу збільшується [1, с. 139].

Аналіз історичних етапів становлення та формування прав і свобод людини і громадянина дозволяє дати правову оцінку їх статусності в кожний окремо взятий історичний пері-

од і встановити причини нівелювання прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі розвитку суспільства та досягти основної мети роботи [2, с. 135].

Найвагомішим кроком в формуванні та закріпленні основних прав і свобод людини було прийняття Загальної декларація прав людини, особливістю змісту якої стає та обставина, що не дивлячись на невикористання терміну «верховенство права», з тексту документа вбачається, що цей принцип пронизує весь її зміст і свідчить про поважність, пріоритетність та непохитність інституту прав людини над суб'єктивізмом державної влади будь-якої крани. Принцип верховенства права закріплений і в діючій Конституції України: в ч. 1 ст. 8 підкреслюється, що в Україні признається і гарантується принцип верховенства права [3].

Повага (або дотримання) прав і свобод людини служить приводом для затвердження найвищої цінності – особи в державі і суспільстві. Держава, діючи в рамках прийнятих нею законів, наділяє громадян широкими можливостями реалізації своїх інтересів і потреб, реалізуючи відомий принцип: «дозволено все, що не заборонене законом». У демократичній правовій державі право обмежує державну владу і висуває особу людини, його статус і права на передній план [4, с. 92].

Існуючі сьогодні міжнародно-правові стандарти прав і свобод не були створені відразу, інститут цей створювався поступово, у процесі тривалих пошуків оптимальних моделей спілкування, поведінки і діяльності людей в їх взаємодії з суспільством і державою. Людство завжди прагнуло здійснення однієї важливої ідеї, щоб була «рівність людей всіх рас і релігій».

Кажучи про історичну обумовленість виникнення і розвитку інституту прав і свобод людини і громадянина, мається на увазі, перш за все, необхідність теоретичного і порівняльно-правового аналізу цього явища. Однак, попередньо необхідно звернути увагу на ряд прав і свобод людини, які не можуть бути поставлені в залежність від їх правового регулювання, вони є природним правом на існування (наприклад, право на життя,

на свободу, на безпеку, на власність, на розвиток і рідну мову і т. д.) [5, с. 119].

Ці права і свободи виникають разом з народженням людини, незалежно в якій країні і якій державі вона народилася, існує в цій державі правова система по забезпеченню та гарантій прав і свобод людини й громадянина чи ні. Права і свободи, що становлять природне право, передують виникненню держави і законодавства, вони не можуть бути відібрані у людини, не можуть бути обмежені або скасовані. Такі права і свободи є наслідком самої появи людини на світ, існують завжди з людиною, складають основу її життєдіяльності, фундамент існування взагалі. З наведених вище підстав зазначені права і свободи називаються природним правом людини і громадянина.

Уваги вимагає і уточнення питання співвідношення понять «людина» і «громадянин». Коли використовують термін «людина», зазвичай мають на увазі особу, персону, індивід, індивідуум. А якщо звернутися до терміну «громадянин», то як синонім звичайно використовується «підданий». Таким чином, відсутність смислової тотожності, різне емоційне їх забарвлення, специфіка контекстного вживання дають нам підставу уникнути проблеми синонімів цих двох слів. Але якщо ці терміни не можуть вживатися як тотожні, необхідно показати їх відмінності, особливо, якщо йдеться про права і свободи, що становлять природне право людини [6, с. 117].

Як зазначає М. І. Козюбра, філософське осмислення правової реальності почалося з розмежування права на природне і позитивне (позитивне) – з того, що саме це розмежування зорієнтувало на пошук основ права в природному житті людей, в «людській суті» їх буття». І далі він відзначає, що «основна цінність підходу до правових явищ з позицій природного права полягає в тому, що таким шляхом можна вийти із замкнутого кола одних лише юридичних явищ і безпосередньо з ними пов'язаних (ще з «епохи мононорм») феноменів – етики, релігії, і побачити основи, точніше, мабуть, підоснови права, причому такі основи або підоснови, дійсно мають для законів, правосуддя, всіх юридичних явищ визначальне, базисне значення» [7, с. 28].

Що ж до Загальної декларації прав і свобод людини, то в цьому правовому документі йдеться тільки про права людини і фактично не вживається термін «права громадянина». Загальна декларація прав людини висуває на перший план загальнолюдські цінності, вважаючи їх найважливішими і значущими, які завжди повинні знаходитися під надійним захистом держави. Тому всі люди, незалежно від обставин, не можуть бути позбавлені основоположних прав і свобод без законних на те підстав. Права громадянина, таким чином, вважалися початковими від прав людини, розглядалися як правова форма закріплення прав людини. І дуже часто у конституціях багатьох країн не проводиться чіткого розмежування між цими поняттями, вони часто підміняють одне одного або просто змішуються.

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., як специфічний збірний міжнародно-правовий документ увібрала в себе всі досягнення світової цивілізації у сфері прав людини, включає весь комплекс права і свобод у цивільній, політичній, соціально-економічній і культурних сферах [8].

Серед цивільних права проголошені: право на життя, свободу і особисту недоторканність. Широко представлені політичні права: свобода переконань, свобода совісті, право на участь в мирних зборах і асоціаціях, право на управління своєю країною, виборчі права, свобода пересування, право притулку, громадянства, право володіння майном, право одружуватися і засновувати сім'ю без жодних обмежень. Вагоме місце в документі займають соціально-економічні права і свободи: право на працю, на справедливу і задовільну винагороду і на рівну оплату за рівну працю, право на створення профспілок, право на відпочинок, право на соціальне забезпечення і особливий захист материнства і дитинства. В окремих статтях від 10 грудня 1948 р. проголошується право на освіту і участь в культурному житті [8].

Загальна декларація прав людини «знайшла своє визначення в Україні лише після проголошення її незалежності. Україна висловила свою повагу до цього документа перед усім у Конституції, запозичивши норми її другого розділу з тексту

Загальної декларації про права людини». Тому, слід констатувати, що існує відмінність між поняттями права людини і права громадянина і, мабуть, права людини і права громадянина завжди знаходитимуться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, а процес розширення обсягу прав громадянина і далі продовжуватиметься.

На шляху становлення і розвитку інституту правового статусу людини і громадянина приймалося багато правових актів, яким належить вагомий внесок у розвиток цього інституту. Серед них: Петиція про права 1628 р. Habeas Corpus Act (1679 р.). Білль про права (1689 р.), Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 р.), французька Декларація прав людини і громадянина (1789р.), і, звичайно ж, Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1948 р. Крім того, в 1966 р. ООН прийняла два важливих документи: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, які спільно із Загальною декларацією про права і свободи людини складають так звану Хартію прав людини. Доречно згадати і про інші міжнародно-правові акти, що створили основу для подальшого закріплення і розвитку прав і свобод людини і громадянина: Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975 р.), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасників Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1989 р.), Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення (1982 р.), Паризька Хартія для нової Європи (1990 р.) та ін [9, с. 173].

Подальшим кроком на шляху до закріплення прав і свобод людини стало ухвалення в цій же країні в 1679 р. вже названого HabeasCorpusAct. Цим актом встановлювалися процедурні гарантії особистої недоторканності особи, вводився інститут поруки і застави, а також встановлювалися обмеження термінів тримання під вартою.

В 1689 р. в Англії був прийнятий Білль про права, який став юридичною підставою конституційної парламентської монархії, який гарантував право підданих звертатися з пети-

цією до короля, обмежив розмір судових стягнень і штрафів, проголосив свободу виборів в парламенту, свободу слова і думок в його стінах.

Паралельно з цим, під впливом Просвітництва, все більшої сили набирають ідеї свободи, природних прав людини, суспільного договору, розподілу влади. Неоціненним правовим документом, який розвинув і конкретизував ці положення, є Декларація незалежності США 1776 р., яка проголошувала, що всі люди створені рівними і всі вони наділяються своїм Творцем певними не від'ємними правами, до яких належать життя, свобода, прагнення на щастя, і що уряди формуються для того, щоб забезпечити ці права, а влада виводиться з угоди тими, ким вони управляють. У цьому документі і в Конституції США 1787 р. були закладені не тільки засади американського конституціоналізму, але й основи гуманістичної концепції прав людини [10, с. 22].

Проте, поворотним пунктом в історії людства в його боротьбі за утвердження прав людини, була Велика французька революція, яка створила документ історичної ваги – Декларацію прав людини і громадянина 1789 р. Декларація вперше на законодавчому рівні закріпила принцип формальної рівності всіх громадян перед законом, заклала основи універсальної концепції прав людини. Була проголошена свобода совісті, свобода слова, презумпція невинності, недоторканність особи та майна, а також встановлювалися обов'язок держави забезпечувати й гарантувати права і свободи людини, і право громадян на опір пригнобленню [11, с. 14].

Подальше формування стандартів у галузі прав людини активізувалося після Другої світової війни. Саме тоді питання захисту прав людини широко вийшло за вузьконаціональні межі і стало об'єктом регулювання міжнародного права. В 1948 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй була прийнята Загальна декларація прав і свобод людини – перший документ універсального характеру, на міжнародному рівні, що проголосив основи громадянських, політичних, соціально-економічних і культурних прав і тим самим встановила стандарти та ідеали, які до сьогодні є орієнтиром для всіх країн нашої планети [12, с. 116].

З вище наведено варто зауважити, що визначення та за-твердження інституту прав і свобод людини пройшло довгий та важкий шлях. Саме боротьба за права людини, за нові ступе-ні свободи стає каталізатором широкомасштабних змін в суспі-льно-політичному житті тієї або іншої країни, веде до нового осмислення ролі людини у її відносинах з суспільством і дер-жавою. Важливість закріплення основних прав і свобод людини в міжнародних та внутрішньодержавних нормативно-правових надає ширше коло гарантій та механізму їх захисту.

1. Гіда Є. О. Сучасне поняття та класифікація прав людини. *Науко-вий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2017. № 2. С. 138–146.

2. Дворкін Роналд. Серйозний погляд на права; пер. з англ. А. Фрол-кін. К.: Основи, 2001. 519 с.

3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

4. Гончаренко О. М. Права людини в Україні: навч. посіб. К.: Знання, 2014. 207 с.

5. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: монографія / О. В. Зайчук, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко та ін.; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. К.: Юридична думка, 2015. 424 с.

6. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Укра-їні: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2017. 336 с.

7. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2014. № 2. С. 24–35.

8. Загальна декларація прав людини ООН від 10 рудня 1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

9. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах за заг. ред. Ю. С. Шемшученка; ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії відп. ред. Н. М. Оніщенко. К.: Юридична думка, 2014. 344 с.

10. Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод лю-дини та громадянина в Україні I В. Сіренко II *Право України*. 2017. №4. С. 22–28.

11. Колесніченко В. Захист прав людини – найголовніша націона-льна ідея України. *Українська правда*. URL: [http:// blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b57204](http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b57204).

12. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання. Х.: Право, 2013. 468 с.

Мирослава Сірант,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка магістратури
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
*(Національний університет
«Львівська політехніка»)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРИЯТЛИВЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Людина має основне право на свободу, рівність і сприятливі умови життя у навколишньому середовищі, несе головну відповідальність за охорону та поліпшення навколишнього середовища на благо нинішнього і майбутніх поколінь. (Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища, Стокгольм, 1972 рік). Уже багато десятиліть формується у свідомості людей необхідність збереження навколишнього середовища. Чим глибше розуміння цієї необхідності, тим жорсткіше протистояння економічних інтересів і екологічних вимог.

В Україні суспільні відносини у сфері екології регулюються нормами екологічного права та нормами, що містяться в інших галузях, включаючи міжнародне право. Основне загальне право кожного на сприятливе навколишнє середовище, закріплене в Конституції України, є основним постулатом, що визначає зміст усього екологічного законодавства України [1].

Державне регулювання у сфері екології за цільовою ознакою можна умовно розділити на природокористування та природоохоронні напрями. Відповідно екологічні права людини і громадянина становлять цілий комплекс взаємопов'язаних прав, які, з одного боку, дають можливість здійснювати певний вплив на навколишнє середовище, а з іншого, шляхом встановлення обмежень такого впливу, забезпечують у перспективі охорону навколишнього середовища.

Реалізація державного регулювання здійснюється через діяльність відповідних державних структур. Міністерство при-

родних ресурсів і екології України (далі – Міндовкілля України) здійснює функції з вироблення державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері вивчення, використання, відтворення та охорони природних ресурсів, у сфері охорони навколишнього середовища. Важливим інструментом, що забезпечує виконання вимог законодавства, отже, захист екологічних прав громадян, є діяльність органів державного екологічного нагляду.

Згідно закону «Про охорону навколишнього природного середовища» під державним екологічним наглядом розуміється діяльність, спрямована на попередження, виявлення та припинення порушень вимог, встановлених з метою охорони навколишнього середовища, за допомогою організації та проведення перевірок, вжиття заходів щодо усунення наслідків порушень, діяльність з систематичного спостереження, аналізу та прогнозування [2].

Відповідно до Положення Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів (далі – Міндовкілля) є центральним органом виконавчої влади, що здійснює функції контролю та нагляду у сфері природокористування, у межах компетенції у галузі охорони навколишнього середовища [3].

Контрольно-наглядова діяльність традиційно сприймається у суспільстві в негативному ключі, так як передбачає встановлення певних обмежень діяльності та наступ можливих негативних наслідків у вигляді виникнення відповідальності, відповідної порушенню.

Доцільно відзначити, що саме такі обмеження забезпечують захист прав громадян на сприятливе навколишнє середовище, що є досить парадоксально. У відповідності з останніми тенденціями правовий розвиток отримують функції Міндовкілля з профілактики та запобігання порушень природоохоронного законодавства. У розвиток даного напрямку на Міндовкілля покладено функцію з проведення екологічної освіти для формування екологічної культури у суспільстві, виховання дбайливого ставлення до природи, раціонального використання природних ресурсів.

На нашу думку, саме екологічна правосвідомість окремої людини має стати основною складовою у захисті екологічних прав.

У даний час довілля відчуває колосальне антропогенний вплив. Прагнення до досягнення економічних і соціальних показників переважає над природоохоронними цілями, ставлення до навколишнього середовища як до сировини на рівні окремого громадянина та на державному, досить традиційно.

Виникає нагальна потреба зміни суспільних відносин до екологічних проблем, формування правосвідомості, заснованою на розумінні важливості раціонального природокористування. Люди повинні розуміти, яке на даний момент стан навколишнього середовища і природних ресурсів, які виробничі і соціальні чинники мають найбільший вплив, які компоненти середовища не відповідають встановленим вимогам, які становлять небезпеку для здоров'я.

На даний момент проблема інформованості населення про те, що відбувається з навколишнім середовищем, залишається не вирішеною. Тим часом, громадяни при здійсненні щоденної діяльності не часто замислюються про необхідність дбайливого ставлення до природи. Суб'єкти підприємницької діяльності не тільки не обмежують вплив на навколишнє середовище, але ігнорують вимоги екологічного законодавства.

Необхідність державного регулювання діяльності у сфері природокористування, покладання відповідальності на осіб, які порушують вимоги природоохоронного законодавства, очевидна. Основним інструментом такого регулювання є здійснювана органами виконавчої влади контрольно-наглядова та дозвільна діяльність, що реалізується через Міндовкілля.

У зв'язку з винятковою властивістю навколишнього середовища до самостійної нейтралізації негативного антропогенного впливу, нанесений збиток, може проявитися через значний проміжок часу після встановлення факту порушення.

У зв'язку з неможливістю визначення повних наслідків від недотримання вимог законодавства, невизначеність термінів прояву, множинності інформації та специфічності всіх видів

прямих втрат, на уповноважені державні органи лягає обов'язок забезпечити запобігання нанесення такої шкоди.

Функції держави у сфері природокористування і охорони навколишнього середовища повинні бути дієвими, справедливими, об'єктивними, адекватними, але при цьому носити каральний характер, оскільки саме передбачена законодавством відповідальність мотивує природо користувачів виконувати вимоги.

Природа володіє цінністю сама по собі, незалежно від корисності, марності або шкідливості для людини або суспільства, саме розуміння накладає на людину додаткову відповідальність по відношенню до навколишньої природи.

Забезпечення сприятливої екологічної обстановки можливо тільки через раціональне природокористування, що представляє встановлення меж впливу на навколишнє через механізм покладання обов'язків і встановлення обмежень.

Захист екологічних прав починається з дій кожного з нас. У питанні забезпечення сприятливого навколишнього середовища окрема людина має не меншу можливість внести вклад, ніж держава.

Конституційне право громадянина на сприятливе навколишнє середовище, гарантоване державою, може бути реалізовано тільки шляхом повного дотримання вимог законодавства державою та громадянами.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96Text>

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

3. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text>

Оксана Стасів,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри соціального права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Наша держава ратифікувала Угоду про асоціацію України та ЄС, цим самим взяла на себе низку зобов'язань щодо приведення національного законодавства у відповідність європейським стандартам. Це стосується, зокрема, соціальної сфери, а саме частково гарантій щодо працевлаштування людей з інвалідністю. При цьому створивши для них сприятливі умови працевлаштування.

Сприятливі умови працевлаштування для осіб з інвалідністю перш за все полягають у внесенні змін до діючих та прийнятті нових нормативно-правових актів, які б були направлені на зменшення частки безробітних серед цієї категорії осіб, цим самим створивши рівні умови із працездатним населенням.

Разом з тим варто зазначити, що хоча європейські стандарти, які закріплені у містяться у Європейській стратегії щодо інвалідності на 2010-2020 рр. та є базовими при прийнятті законодавства ЄС, проте держави ЄС використовують різні підходи до проблеми працевлаштування осіб з інвалідністю. При цьому всі вони спрямовують своє законодавство на подолання безробіття серед цієї категорії осіб, шляхом збільшення їхньої частки серед працівників на відкритих ринках праці.

Згідно статистичних даних, в ЄС на ринку праці задіяні в середньому 57% осіб з інвалідністю, а серед працездатних осіб цей показник складає 80%. Також у європейських країнах

застосовується норматив для працевлаштування осіб з інвалідністю вищий, ніж у нас. Наприклад у Франції законодавство зобов'язує підприємства із чисельністю понад 20 працівників працевлаштовувати – 6% осіб з інвалідністю, натомість Німеччина цей показник збільшує від 5 до 10% залежно від економічної ситуації на ринку праці. Разом з тим у сусідній Польщі, а також в Австрії та Іспанії відсоток працевлаштування осіб з інвалідністю, як і в нашій державі, становить 4%, але застосовується він до підприємств, де облікова чисельність працівників перевищує 25, 25 і 50 осіб відповідно [1].

Цікаво, що високорозвинені країни не всі встановлюють квоти для працевлаштування осіб з інвалідністю. Наприклад, Великобританія, яка виходить із складу ЄС, у своєму законодавстві таких квот взагалі не мітять. Але державою всяко заохочується прийняття на роботу осіб з інвалідністю, шляхом заохочень роботодавців, при цьому приділяється особлива увага пристосуванню робочого місця до потреб такого працівника.

Крім того, європейські країни диференціюють своє законодавство з огляду на ступінь втрати працездатності, тобто чим більшою є втрата працездатності тим важливішим є можливість працювати неповний робочий час. Наприклад, у ЄС частина осіб, що працюють неповний робочий час становить 32% з високою втратою працездатності, а з середньою – 27% [1].

В усіх державах ЄС рівень працевлаштування осіб з інвалідністю є різним. Але загалом всі вони орієнтуються на перехід від підходу реабілітації осіб з інвалідністю до підготовки таких осіб до праці з огляду на медичні рекомендації та можливості такого працівника. Такий підхід створив більш сприятливі умови для працевлаштування цих осіб, звичайно осторонь не залишається й Державна служба зайнятості, а також недержавні агентства зайнятості.

Діюче законодавство України теж встановлює ряд гарантій для осіб з інвалідністю, проте не всі ці гарантії відповідають стандартам ЄС, а інколи й суперечать їм. У зв'язку з цим ще 2016 року було подано аж три законопроекти, які мали усунути ці недоліки.

Так, були подані наступні законопроекти:

урядовий № 4578 від 04.05.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості інвалідів» [2]; За оцінками Міністерства соціальної політики прийняття проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості інвалідів сприятиме збільшенню кількості працюючих інвалідів до 1 млн. осіб, зокрема, до 35 тис. інвалідів з важкою формою та психічними розладами

та два депутатських

– № 2322а-1 від 28.07.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння зайнятості інвалідів» [3];

– № 2299а від 06.07.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності в частині працевлаштування людей з інвалідністю»[4].

Всі ці законопроекти були подані з метою реформування механізму покарання роботодавців шляхом накладення санкцій за невиконання квот щодо працевлаштування осіб з інвалідністю (4% найманих працівників для підприємств з чисельністю понад 25 осіб). Адже у разі невиконання цієї законодавчої вимоги на роботодавця накладається штраф у річному розмірі середньої заробітної плати. При цьому європейським принципом подолання безробіття серед осіб з інвалідністю є не покарання, а заохочення.

Для прикладу у сусідній Польщі діє механізм державної підтримки, який доступний для кожного роботодавця. Законодавець зобов'язує кожного сплатити грошовий внесок до Фонду реабілітації інвалідів. Потім встановлюється квота працевлаштування осіб з інвалідністю і ті хто її виконав звільняються від сплати внеску.

Натомість в Україні подібну державу підтримку можуть одержати тільки винятково підприємства засновані громадськими організаціями інвалідів у вигляді податкових пільг та бюджетних позик, незважаючи на те що обов'язок щодо виконання квоти у розмірі 4% покладається фактично на всіх роботодавців. Роботодавці можуть отримати державні дотації на

створення спеціальних робочих місць для осіб з інвалідністю. Проте зауважимо, що у них потреба на ринку праці є значно менша, ніж у звичайних робочих місцях. Тому законопроекти також направлені, щоб таку допомогу роботодавці могли отримати і на них.

Разом з тим принцип застосування санкцій залишається у всіх законопроектах, що є одним з недоліків. Також не встановлюється перелік основних витрат, які підлягають частковому або повному відшкодуванню за рахунок держави.

Доцільно було б також встановити дотацію на дофінансування заробітної плати осіб з інвалідністю (наприклад, у Польщі така дотація виплачується упродовж терміну працевлаштування особи з інвалідністю і становить 180% мінімальної заробітної плати – для осіб з високим ступенем інвалідності, 100% – для осіб із середнім ступенем, та 40% – для осіб з низьким ступенем інвалідності) [5]. Крім того важливим є запровадження можливості для роботодавців дотацій на часткову оплату праці помічників для працюючих осіб з інвалідністю.

1. Дроботун В. Стратегія ЄС щодо працевлаштування людей з інвалідністю. URL: <https://www.prostir.ua/?news=stratehiya-es-schodo-pratse-vashtuvannya-lyudej-z-invalidnistyu>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості інвалідів: Законопроект № 4578 від 04.05.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58963

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння зайнятості інвалідів: Законопроект № 2322а-1 від 28.07.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2322%D0%B0-1&skl=9

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності в частині працевлаштування людей з інвалідністю: Законопроект від 06.07.2015 № 2299а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2299%D0%B0&skl=9

5. Черніков Д. Підтримка без примусу: чому ігноруються європейські принципи працевлаштування інвалідів. URL: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2016/06/14/7050599/>

Ігор Тацішин,

кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат,

Андріана Мазур,

кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри фінансів
Навчально-наукового Інституту
економіки і менеджменту
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

**ПРАКТИКА ПОВЕРНЕННЯ ЗБОРУ
НА ОBOB'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ
ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ З ОПЕРАЦІЙ
КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА
В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ:
ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Відповідно до пункту 9 статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 № 400/97-ВР платниками збору на обов'язкове пенсійне страхування є підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та фізичні особи, які придбавають нерухоме майно, завинятком громадян, які придбавають житло вперше.

Згідно з пунктом 15-1 Порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу нерухомого майна сплачується фізичними особами, які придбавають нерухоме майно, у розмірі 1 відсотка від вартості нерухомого майна, зазначеної в договорі купівлі-продажу такого майна, за винятком громадян, які придбавають житло вперше.

Оскільки, відповідно до статті 49 Закону України «Про нотаріат» однією з підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії є невнесення встановлених законодавством платежів, пов'язаних з її вчиненням особою, яка звернулася з проханням про

вчинення нотаріальної дії, а також пунктом 15-3 Порядку визначено, що нотаріальне посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна здійснюється за наявності документального підтвердження сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу нерухомого майна, то я був змушений сплатити збір на обов'язкове державне пенсійне страхування.

Згідно з частиною 2 статті 45 Бюджетного кодексу України центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, веде бухгалтерський облік усіх надходжень Державного бюджету України та за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету, здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету.

Відповідно до пункту 5 Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів, затвердженого наказом Мінфіну від 03.09.2013 № 787, повернення помилково або надміру зарахованих до бюджету податків, зборів, пені, платежів та інших доходів бюджетів здійснюється за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету.

Подання на повернення помилково або надміру зарахованих до бюджету зборів, платежів та інших доходів бюджетів (крім зборів та платежів, контроль за справлянням яких покладено на органи Державної фіскальної служби України подається до відповідного органу Казначейства за формою згідно з додатком 1 до цього Порядку.

Згідно п.п. 7 п. 4 Положення про Державну казначейську службу України, затвердженого Указом Президента України від 13.04.2011 року № 460/2011, Казначейство України здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету, за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету.

Згідно додатку до постанови Кабінету міністрів України від 16.02.2011 року №106 «Деякі питання ведення обліку податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюдже-

ту», контроль за спра́влянням (стягненням) до бюджету надходжень, що обліковуються за кодом доходів бюджету 24140500 «Збір з операцій придбання (купівлі-продажу) нерухомого майна» покладений на Пенсійний фонд України.

Згідно з пунктом 7.2 Порядку ведення органами Пенсійного фонду України обліку надходження сум єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших платежів, затвердженого постановою Пенсійного фонду України від 27.09.2010 №21-2, яким встановлено механізм здійснення органами Пенсійного фонду України обліку надходження сум збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, суми помилково сплачених платежів зараховуються в рахунок майбутніх платежів або повертаються платникам на підставі заяви.

Отже, законодавством визначено порядок повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджетів, який передбачає наявність подання відповідного органу, що контролює спра́вляння надходжень бюджету, з метою внесення його платником до органу Державної казначейської служби України, оскільки саме органи Пенсійного фонду України, які контролюють спра́вляння надходжень бюджету по даному збору, повинні, у разі ініціативи платника, сформулювати та подати відповідне подання до органів державної казначейської служби. В Україні відсутній механізми перевірки інформації про те, чи вперше особа придбала нерухомість.

Вказане питання було предметом звернення Пенсійного фонду України до Конституційного Суду України про надання тлумачення терміну придбавають житло вперше, що міститься у пункті 9 частини першої статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», визначивши коло осіб, яких необхідно вважати такими, що придбавають житло вперше.

Ухвалою Конституційного Суду України від 23 березня 2000 року № 29-у/2000 відмовлено у відкритті конституційного провадження у справі через відсутність у Пенсійного фонду України права на конституційне подання та непідвідомчість Конституційному Суду України питання, порушеного у поданні.

За відсутності відповідного правового механізму перевірки інформації про факт придбання нерухомості вперше саме держава в особі Пенсійного фонду України як уповноваженого суб'єкта владних повноважень зобов'язана доводити той факт, що у кожному конкретному випадку особа, що зобов'язана сплачувати збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, придбала житло не вперше. Держава, запроваджуючи певний механізм правового регулювання відносин, зобов'язана забезпечити його реалізацію. В протилежному випадку всі негативні наслідки відсутності належного правового регулювання покладаються саме на державу.

Відсутність в Україні єдиної системи реєстрації прав на нерухоме майно та позбавлення можливості Пенсійного фонду України та його територіальних відділень встановити придбання квартир конкретною особою вперше не може ставитись в провину особі, оскільки не визначення порядку виконання законодавчо закріплених норм не може призводити до порушення чи обмеження прав громадян, які наділені такими правами.

При цьому, при вирішенні даної категорії справ, суди враховують правову позицію Європейського суду з прав людини, викладену в рішеннях у справах Лелас проти Хорватії (Lelas v. Croatia), Пінкова та Пінк проти Чеської Республіки (PincovdandPine v. The Czech Republic), Ґаші проти Хорватії (Gashiv. Croatia), Трго проти Хорватії (Trgo v. Croatia) щодо застосування принципу належного урядування, згідно якого державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків. Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються.

З огляду на те, що саме держава не виконала свій обов'язок запровадити внутрішню процедуру встановлення факту придбання нерухомого майна вперше, що сприяло б юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які

зачіпають майнові інтереси особи, то негативні наслідки вказаної бездіяльності мають покладатися саме на державу.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що процедура сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу нерухомого майна потребує негайного реформування та розробку і запровадження публічного реєстру, що дав би можливість нотаріусам та посадовим особам Пенсійного фонду України приймати обґрунтовані та законні рішення при купівлі житла громадянами вперше.

1. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 № 400/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/97-вр#Text> (дата звернення: 22.11.2020).

2. Порядок сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 1998 р. № 1740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1740-98-п#Text> (дата звернення: 22.11.2020).

3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1740-98-п#Text> (дата звернення: 22.11.2020).

4. Бюджетний кодекс України. Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 50–51. Ст. 1778 (із змінами).

5. Порядок ведення органами Пенсійного фонду України обліку надходження сум платежів: Постанова Правління Пенсійного фонду України від 27.09.2010 №21-2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0988-10#Text> (дата звернення: 22.11.2020).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.06.2020).

7. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35–37. Ст. 446 (із змінами).

Тарас Тимчишин,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ СОЦІАЛЬНОЮ ХАРТІЄЮ (ПЕРЕГЛЯНУТОЮ)

Україна ратифікувавши Європейську соціальну хартію (переглянуту) (далі – Хартія), 1996 року у м. Страсбурзі та підписану від імені України 7 травня 1999 р. у м. Страсбурзі, взяла на себе зобов'язання вважати частину I Хартії декларацією цілей, до здійснення яких вона прагнутиме всіма відповідними засобами, як зазначено у вступному пункті частини I Хартії [1].

Вперше Хартія була відкрита в Турині для підписання 18 жовтня 1961 р. Вона замислювалася Радою Європи як специфічне доповнення до Конвенції про захист прав людини.

Разом з Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод Соціальна хартія становить базис системи захисту прав людини в Європейському Союзі. На сьогодні її ратифікували повністю або частково 44 держави.

Намагаючись надати більш дієвого захисту соціальним та економічним правам і створити ефективний юридичний механізм такого захисту, Рада Європи у подальшому прийняла низку додаткових протоколів до Хартії 1961 р., що значно розширили перелік соціальних прав і удосконалили систему контролю.

Так, 5 травня 1988 р., дев'ять держав підписали Додатковий протокол до Хартії [2], за допомогою якого були заповнені деякі прогалини в системі захисту соціально-економічних прав людини, серед них право працівників на рівні можливості та рівне ставлення при вирішенні питань щодо працевлаштуван-

ня та професії без дискримінації за ознакою статі; право працівників отримувати інформацію і консультації на підприємстві; право працівників брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві; право кожної особи похилого віку на соціальний захист .

21 жовтня 1991 р. був прийнятий Туринський протокол [3], «Протокол про поправки», яким були внесені поправки до Хартії, що стосувалися реформування процедури контролю за здійсненням прав, передбачених Хартією. За рішенням Комітету Міністрів він вступив у силу в грудні 1991 р. 9 листопада 1995 р. був відкритий для підписання Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії [5], який встановив процедуру колективних скарг. Даний Протокол набрав чинності з 1 червня 1998 р.

За впровадженням контрольним механізмом, у рамках якого передбачено дві основні процедури: загальна для всіх учасників – розгляд доповідей держав та факультативна – розгляд колективних скарг, учасниками якої є 27 держав [2]

За результатом розгляду доповідей держав можуть бути прийняті висновки Європейським комітетом з соціальних прав. У випадках бездіяльності держав щодо прийнятих негативних висновків Комітет Міністрів може приймати рекомендації, вказуючи на встановлені Комітетом з соціальних прав невідповідності національного законодавства чи практики положенням Хартії [4].

За результатами розгляду колективних скарг Європейський комітет з соціальних прав може виносити рішення по суті, а Комітет Міністрів у резолюції рекомендувати державі-відповідачу привести своє законодавство та/чи практику у відповідність з положеннями Хартії.

Участь Комітету Міністрів Ради Європи є надзвичайно важливим елементом, що сприяє підвищенню авторитету та ефективності механізму.

У випадку визнання Комітетом з соціальних прав порушень державою своїх зобов'язань за Хартією Комітет Міністрів може в резолюції запросити державу-відповідача визначити

заходи, що вживатимуться з метою приведення свого законодавства та практики у відповідність з положеннями Хартії. У випадку потреби Комітет Міністрів може рекомендувати відповідній державі вжити конкретних заходів для розв'язання ситуації.

У порівнянні з контрольним механізмом Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та обов'язковістю для сторін у справах рішень Європейського суду з прав людини, в рамках контрольного механізму Соціальної хартії винесення обов'язкового рішення не передбачається. Незважаючи на окремі пропозиції про поширення юрисдикції Європейського суду на скарги за Європейською соціальною хартією та окремі рекомендації Парламентської асамблеї з цього приводу, це питання не входило в практичну площину для розгляду з моменту прийняття Хартії.

Водночас Комітет з соціальних прав, розглядаючи колективні скарги, подібно Європейському суду з прав людини тлумачить, деталізує ті чи інші положення Хартії, надаючи своїм рішенням рівень важливості, за яким визначається внесок відповідного рішення в прояснення та зміну практики, що вже сформувалася.

Водночас Комітет з соціальних прав, розглядаючи колективні скарги, подібно Європейському суду з прав людини тлумачить, деталізує ті чи інші положення Хартії, надаючи своїм рішенням рівень важливості, за яким визначається внесок відповідного рішення в прояснення та зміну практики, що вже сформувалася.

Тому саме завдяки практиці Комітету з соціальних прав формується детальне сучасне тлумачення багатьох положень Хартії, які держави учасниці можуть використовувати для з'ясування тих чи інших положень.

Однак посилання на практику розгляду колективних скарг як на окреме джерело права навряд чи можливо в найближчому майбутньому.

Разом з тим національні суди деяких держав, зокрема Чехії, починають усе більше застосовувати таку практику, як

додаткові джерела права, та/або безпосередньо посилатися на ті з них, які були прийняті стосовно власних держав.

Згідно «Висновків 2019» Комітету з соціальних прав норми Кодексу законів про працю, а саме ст. 188 КЗПП, ст. 192 КЗПП, ст. 197 КЗПП, ст. 199 КЗПП, порушують норми: ст. 7 ч.ч. 4, 6, ст. 8 ч. 4 та ст. 17 ч. 2 Переглянутої Хартії.

Наступний звіт про Україну в 2020 році стосуватиметься прийнятих положень наступних статей що належать до тематичної групи «Працевлаштування, навчання та рівні можливості»:

- право на працю (ст. 1),
- право на профорієнтацію (ст. 9),
- право на професійне навчання (ст. 10),
- право інвалідів на незалежність, соціальну інтеграцію та участь у житті громади (ст. 15),
- право займатися прибутковою окупацією на території інших держав-учасниць (ст. 18),
- право чоловіків і жінок на рівні можливості (ст. 20),
- право на захист у випадках припинення трудових відносин (ст. 24),
- право працівників на захист позовів у разі неплатоспроможності роботодавця (ст. 25) [7].

Особливість юридичного механізму Хартії у сфері контролю полягає в тому, що Комітет при розгляді доповідей визначає, як здійснюються права, передбачені Хартією, в законодавстві і на практиці. Тобто крім національного законодавства, предметом дослідження при звітах є практика реального здійснення прав. Необхідно надавати відомості й про правозастосування, про реальне забезпечення конкретного права.

Висновки. Європейська соціальна хартія (переглянута) має важливе значення для юридичної практики України. Передусім це проявляється в необхідності щорічного звітування перед Радою Європи про виконання взятих на себе зобов'язань за Хартією, а відтак стимулює провести невідкладну й кропітку роботу над національним законодавством, – у тому числі, внести суттєві зміни до трудового законодавства та законодавства

у сфері соціального захисту, на предмет відповідності його норм Хартії.

1. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 17.05.2017 р. № 2034-VIII URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T060137.html

2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: Монографія. К.: Знання, 2005. С. 282–357.

3. Amending Protocol 1991 / European Treaty Series / No. 142

4. Collective Complaints Protocol 1995 / European Treaty Series / No. 158.

5. The European Social Charter. URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/AboutCharter_en.asp. – Title from the screen.

6. Treaty office of the Council of Europe. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=035&CM=8&DF=01/02/2015&CL=ENG>. – Title from the screen

7. European Committee of Social Rights Conclusions 2019 UKRAINE. URL: <https://rm.coe.int/european-committee-of-social-rights-conclusions-2019-ukraine-eng-pdf/16809e21f2>.

Тарас Тур,
аспірант кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Проблематика прав людини в умовах сучасного державотворення тісно пов'язана з такими проблемами, як міграційні процеси, тероризм, зростання злочинності, зловживання можливостями інформаційного суспільства. Пильна увага до прав людини і їх захисту багато в чому обумовлено високим рівнем соціального та правового розвитку держав і міжнародного співтовариства.

Створено певні соціально-економічні та політичні умови, сформувалася міжнародно-правова база, оформилося відповідне національне законодавство.

До теперішнього часу створена система державного захисту прав людини. Система включають різні механізми, але пріоритет залишається у парламентських форм захисту, у правоохоронних органів, прокуратури та судової влади.

Країни Європейського Союзу у захисті прав людини використовують механізми міжнародного співробітництва. Досвід наукової розробки проблем прав людини та їх захисту, державної політики у сфері прав людини, створив основу для підвищення ефективності механізмів захисту прав людини, пошуку нових підходів.

Серед джерел з вивчення захисту прав людини можна виділити основні: національне законодавство та акти міжнародного права. В Україні значну роль відіграють правові позиції Конституційного Суду України, що доповнюють норми Конституції України; закони України. Закони, що містять норми захисту прав людини зазвичай приймаються у силу того, що є пряма вказівка у Конституції України [1].

Наприклад, Конституції України передбачає, що в умовах надзвичайного стану для забезпечення безпеки громадян і захисту конституційного ладу можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням меж і терміну дії, констатується в Постанові Конституційного Суду України.

Судовий механізм – інтегральне утворення, що корелює в процесі реалізації процесуальних прав з іншими важливими несудовими механізмами: дізнання, досудового слідства, діяльності прокуратури (державне обвинувачення, підтримання цивільних позовів), адвокатури (консультації, представництво інтересів довіритель у цивільному процесі, захист обвинувачених у кримінальному процесі).

У Конституції України сказано, що судовий захист прав і свобод гарантується кожному. Одним з основних обов'язків держави є захист прав і свобод. Суди відносяться до найбільш дієвих механізмів захисту прав людини. Правосуддя, нерідко ототожнюється з судовим захистом, безумовно є найбільш ефективним знаряддям охорони прав і свобод людини та громадянина. Разом з тим, характер судового захисту дозволяє вважати найбільш ефективним способом захисту порушених прав і свобод.

Право на судовий захист передбачає наявність конкретних гарантій, які дозволяли реалізувати його у повному обсязі та забезпечити ефективне поновлення за допомогою правосуддя, що відповідає вимогам справедливості.

Серед внутрішньодержавних засобів захисту прав провідну роль покликані відігравати органи судової влади. Кожен судовий орган здійснює діяльність з охорони прав і свобод за допомогою властивого виду судочинства (конституційного, цивільного, адміністративного та ін.).

Здійснення правосуддя є виключною функцією судової влади, що закріплено в Конституції України. Правосуддя належить вирішальне слово у визначенні правових наслідків порушення політичних, трудових, авторських, виборчих, житлових, інших майнових і немайнових прав. Без використання можливостей судової влади інші юридичні інститути, методи, що впливають на реалізацію прав, є мало ефективними.

Україна як правова держава бере обов'язок гаранта життєвих цінностей і благ особи, виражених у суб'єктивних цивільних правах і особистих свободах, відповідно, стає все більш очевидною тенденція посилення значення судової форми захисту.

При реалізації судової форми захисту прав людини та громадянина Україна повинна брати до уваги всю практику Європейського суду з прав людини, в тому числі ту, яка була сформована у справах, розглянутих до приєднання України до Конвенції про захист прав і основних свобод [2; 3]. Тільки такий підхід допоможе уникнути Україні визнання нових порушень Конвенції про захист прав і основних свобод.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96Text>

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/475/97-%D0%B2%D1%80>

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3477-15>

Ірина Шопіна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Розвиток суспільних відносин у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства відбувається до орієнтирів, закладених в Основному Законі держави. Не є виключенням і сфера академічної доброчесності, розвиток правового забезпечення якої базується на положеннях Конституції України, у чч. 1, 2 ст. 54 якої визначено, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1]. Хоча в Основному Законі термін «академічна доброчесність» не зустрічається, однак положення про захист інтелектуальної власності і авторських прав є підґрунтям формування спеціальних вимог до якості освітнього процесу та наукової діяльності. Вказане дозволяє виокремити перший етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності в Україні як закріплення в Конституції України базових вимог до захисту авторських прав та інтелектуальної власності.

Другий етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності пов'язаний із загальноєвропейськими процесами підвищення ролі університетів у суспільстві та трансформації вимог як до професорсько-викладацького складу, так

і для здобувачів освіти, а також обумовлений змінами у розумінні категорії «правове забезпечення», характерними для національної правничої науки [2, с. 142].

Бухарестська декларація з етичних цінностей і принципів вищої освіти в європейському регіоні (2004 р.) визначила, що університети та інші вищі навчальні заклади відіграють центральну роль у розвитку суспільства економіки і культури на всіх рівнях – глобальному, регіональному, національному та місцевому. Особливе значення для розуміння генези правового забезпечення академічної доброчесності має Розділ 4 вказаного документу, який має назву «Академічна доброчесність і соціальна відповідальність наукових досліджень». У ньому, зокрема, визначено, що необхідно поважати і дотримуватися основоположних принципів дослідницької роботи, якими є інтелектуальна свобода і соціальна відповідальність. При цьому і окремі дослідники, і дослідницькі групи несуть моральну відповідальність не тільки за дослідницькі процеси – за вибір тем і методів дослідження, за доброчесність дослідницької роботи – а й за результати досліджень. Дослідники повинні прийняти етичні стандарти, що регулюють їх науково-дослідну діяльність, і суворо дотримуватися їх. Будь-який кодекс поведінки в дослідницькій роботі повинен включати як етичні стандарти, так і процедури їх застосування, що дозволить уникнути поверховості, беззмістовності, нечесності, корупції і безкарності [3].

Формування сутності академічної доброчесності і вимог до неї на рівні міжнародного документу сприяло розвитку досліджень, пов'язаних з сутністю даного феномена та критеріїв визначення її рівня, однак слід зазначити, що вказані дослідження активно здійснювалися переважно у державах Європейського Союзу, хоча, безумовно, в контексті співвідношення інформаційної і правової культури певні аспекти цієї проблематики досліджувалися і в Україні [4, с. 82–85]. Результатами цих досліджень було створення загальноєвропейського дискурсу академічного доброчесності, який включав педагогічні, етичні та правові аспекти досліджуваного явища.

Наступний етап правового забезпечення академічної доброчесності в нашій державі було пов'язано із закріпленням у 2011 році у Національній рамці кваліфікацій дотримання належної академічної доброчесності як необхідного для започаткування, планування, реалізації та коригування послідовного процесу ґрунтового наукового дослідження рівня базових вмінь та навичок [5].

З цього моменту розпочинається активний розвиток термінологічного апарату проблематики академічної доброчесності, відбувається підготовка пропозицій до законодавства про освіту.

Наступний етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності пов'язаний із кардинальним оновленням у 2017 році законодавства про освіту. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII визначив академічну доброчесність як одну із засад державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності (ч.1 ст.6), закріпив легальне визначення академічної доброчесності як сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (ч. 1 ст. 42), а також основні вимоги до дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами освіти (ч. 2, 3 ст. 42) і види порушень академічної доброчесності (ч. 4 ст. 42), форми та види академічної відповідальності (ч. 5, 6 ст. 42) [6].

Вказані положення Закону України «Про освіту» було конкретизовано у Законі України «Про вищу освіту». Так, Законом України № 2145-VIII від 05.09.2017 року забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату, було віднесено до заходів і процедур системи забезпечення закладами вищої

освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (п. 8 ч. 2 ст. 16), а дотримання академічної доброчесності – до обов'язків науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників (п. 3-1 ст. 58) та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти (п. 3 ст. 63). Законом України № 392-IX від 18.12.2019 року ч. 2 ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» було доповнено абзацом четвертим положенням про те, що рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації скасовується закладом вищої освіти у разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема наявності у кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [7].

Особливостями цього етапу розвитку правового забезпечення вищої освіти, який триває й нині, є активне закріплення етичних вимог щодо академічної доброчесності викладачів, науковців та здобувачів освіти в кодексах академічної доброчесності, ухвалених зборами трудових колективів або вченими радами університетів.

У вказаних документах знайшли своє закріплення правила і норми академічної доброчесності учасників освітнього процесу, особливості політики закладів вищої освіти у вказаній сфері, процедури розгляду питань про академічну недоброчесність та правовий статус органів, які такі процедури здійснюють.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Шопіна І. М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 141–145.

3. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922> (дата звернення: 12.09.2020).

4. Онопрієнко С. Г. Особливості співвідношення інформаційної та правової культури. *Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2017_2_15.

5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/sp:max100#Text>

5. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

6. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Оксана Ярема,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
Марія Герасимчук,
здобувачка ступеня бакалавра
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ СЛОВА ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави та суспільства в цілому.

Питання захисту прав і свобод людини та громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти.

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У всі епохи проблема захисту прав людини була актуальною, незмінно залишаючись політико-правовою, релігійною та філософською.

У демократичних державах сучасного світу визнається і законодавчо закріплюється право людини на свободу слова. Серед політичних прав і свобод громадян свобода слова займає особливе місце, будучи одним з найважливіших природних прав людини.

Система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення, складає механізм міжнародного захисту прав людини [1].

Міжнародним правом розроблена низка стандартів, спрямованих на захист свободи слова, інформації, вираження своєї думки. В першу чергу, вони задекларовані в статті 19 Загальної декларації прав людини [2]. Своє продовження право

на свободу слова та інформацію отримало в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права [3] і Факультативному протоколі до нього [4]. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права проголошує право кожного на свободу думки (ст. 18) та визнає за кожним право безперешкодно дотримуватись та вільно виражати свої погляди (ст. 19) [3].

Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

У 2006 році замість діючої Комісії з прав людини, яка функціонувала з 1946 р., було створено Раду з прав людини ООН, що є політичним органом для розгляду ключових проблем у цій сфері. Рада складається із 47 членів, які обираються за регіональними квотами строком на три роки Генеральною Асамблеєю ООН. Рада проводить моніторинг дотримання державами проголошених громадянських і політичних прав. Розроблена процедура вирішення скарг дозволяє реагувати на типові випадки підтверджених порушень прав і фундаментальних свобод людини.

Контроль за дотриманням проголошених світовим співтовариством прав та свобод людини, сприяння розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері здійснює Верховний комісар ООН з прав людини. З 1993 р. у системі органів ООН також діє Спеціальний доповідач ООН із питань захисту й поширення права на свободу думки та її вираження [5, с. 22].

Велике значення у розвитку свободи слова та права на інформацію має діяльність спеціалізованих органів ООН, зокрема, ЮНЕСКО. Як визначено у Програмі діяльності ЮНЕСКО у сфері комунікації та інформації, комунікація, інформація і знання – рушійні сили прогресу, які сприяють підвищенню рівня та якості життя.

ЮНЕСКО стоїть на варті свободи преси і публічно засуджує найсуворіші порушення цієї свободи, такі як убивства і фізична розправа над представниками ЗМІ. Одним із напрямів такої діяльності, спрямованих на захист свободи слова та ЗМІ, є прийняття Софійської декларації у 1997 році. У ній

визначаються основні принципи регулювання діяльності ЗМІ: створення та зміцнення конституційних і правових гарантій свободи вираження поглядів і свобод друку; перегляд, зміна та (або) скасування тих законів, правил та заходів, що обмежують цю основну свободу; забезпечення органами влади доступу до інформації для журналістів; заборона примусу журналістів до розголошення джерел інформації; реформування державою органів мовлення й інформаційних агентств та надання їм статусу відкритих суспільних установ, що користуються журналістською та видавничою незалежністю; надання повної незалежності створеним органам регулювання в галузі радіо- та телемовлення.

Окрім світових, для нашої країни важливими є регіональні, зокрема, європейські стандарти свободи слова та системи контролю за їх дотриманням. Головним Європейським джерелом, що визначає стандарти свободи слова та діяльності ЗМІ, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) [6, с. 44]. Європейська конвенція з прав людини – це юридично обов'язкова угода, яка в більшості держав континенту має майже конституційний статус.

Дієвий контроль за виконанням положень Європейської конвенції з прав людини здійснюється спеціально створеним Європейським судом з прав людини. Рішення Європейського суду є обов'язковими для всіх країн Ради Європи.

Ще однією міжнародною організацією, що опікується проблемами захисту прав і свобод, у тому числі свободи слова та інформації, є Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. містить положення, які підкреслюють важливе значення поширення інформації інших держав-учасниць та ставлять за мету полегшувати вільне і широке розповсюдження всіх форм інформації, сприяти співробітництву в сфері інформації та обміну інформацією з іншими країнами. У 1997 р. за рішенням Постійної ради ОБСЄ була запроваджена посада Представника ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації, який стежить за ситуацією в цій області в усіх державах-

учасницях, а також підтримує і заохочує повне дотримання принципів і зобов'язань ОБСЄ, що стосуються свободи вираження поглядів та свободи засобів масової інформації.

Отже, як бачимо у світі існує потужна система правового забезпечення свободи слова, та відповідні механізми захисту її від порушень. Багато міжнародно-правових норм у цій сфері знайшли своє відображення і в українському законодавстві. Так, ст. 34 Конституції України певною мірою відтворює зміст статей Загальної декларації з прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Європейської конвенції з прав людини.

Проте, не зважаючи на позитивну практику застосування Україною Європейського законодавства, в національній практиці захисту прав людини на свободу слова спостерігається недосконалість даного механізму. Багато законодавчих актів у даній сфері потребують оновлення та вдосконалення, частина норм є застарілими і не ефективними. Все це без сумніву вимагає підвищеної уваги правотворчих та правозастосовних структур щодо пошуку нових способів та методів праворегулювання та правозастосування, з використанням ефективної міжнародної практики у даній сфері.

1. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. *Всеукраїнський тиждень права*. 12 грудня 2019 р. URL: <https://pl.dsns.gov.ua/ua/Tizhden-prava/17041.html>

2. Загальна декларація прав людини: прийнята на ГА ООН 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043

4. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1991 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_086

5. Рихтер А. Г. Международные стандарты и зарубежная практика регулирования журналистики: учеб. пособ. ЮНЕСКО, 2011. 245 с.

6. Європейська конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів: Довідник з українського та європейського інформаційного законодавства / упоряд. В. Ф. Іванов, Ю. Є. Зайцев. Київ: Центр вільної преси, 2002. С. 44–48.

Секція 2

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Іван Бойченко,

аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
*(Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова)*

ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У СПОРАХ ІЗ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ

Верховна Рада України належить до суб'єктів владних повноважень у галузі земельних відносин, що характеризуються колегіальною структурою. На таку ознаку колегіальності як колегіальний спосіб вирішення питань чітко вказано у законодавстві при визначенні правової природи Верховної Ради України як суб'єкта владних повноважень. Однак, навіть нормативно встановлений правовий механізм колегіального прийняття рішень Верховною Радою України та набрання ними чинності не виключає випадків прийняття рішень, що порушують земельні права громадян. Дієвим механізмом захисту земельних прав громадян у такому випадку є звернення до адміністративного суду. Відповідно до ст. 266 КАСУ, яка визначає особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності встановлено, що її правила поширюються на розгляд адміністративних справ щодо законності (крім конституційності) постанов Верховної Ради України (п. 1 ч. 1), законнос-

ті дій чи бездіяльності Верховної Ради України (п.2 ч.1). Такі адміністративні справи розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження Верховним Судом у складі колегії Касаційного адміністративного суду не менше ніж з п'яти суддів.

Верховний Суд за наслідками розгляду таких адміністративних справ може: визнати акт Верховної Ради України протиправним та нечинним повністю або в окремій його частині; визнати дії чи бездіяльність Верховної Ради України протиправними, зобов'язати Верховну Раду України вчинити певні дії; або ж застосувати інші наслідки протиправності таких рішень, дій чи бездіяльності, визначені ст. 245 КАС України (ч. 4 ст. 266 КАС).

При цьому слід визначити обов'язкові критерії розгляду справ щодо законності (*крім конституційності*) постанов Верховної Ради України, законності дій чи бездіяльності Верховної Ради України. До них належать:

1) здійснення Верховною Радою України публічно-владних управлінських повноважень. Так, слушною є позиція Верховного Суду, виражена у постанові від 15 травня 2018 р. у справі № 9901/435/18. Посилаючись на ч. 2 ст. 1 Регламенту ВРУ, який визначає законодавчу процедуру, і відповідно до якого створені з числа народних депутатів України комітети ВРУ, обрані нею Голова ВРУ та його заступники, народні депутати України в порядку і строки, визначені цим Регламентом, реалізують дії з розгляду законопроектів, які за змістом, способами, прийомами, завданнями і юридичною природою є про-явами (вираженням, властивостями) функції законотворення, Судом зроблено висновок, що такі дії Верховної Ради України не вважаються управлінськими, а тому не підпадають під контроль суду адміністративної юрисдикції; тобто до них мають застосовуватися положення, що дозволяють вдатися до інших юрисдикційних форм захисту від порушень прав чи інтересів. Тобто захисту адміністративним судом підлягають фактично порушені права особи у публічно-правових відносинах з Верховною Радою України саме при здійсненні нею чітко визначених чинним законодавством владних управлінських функцій.

Важливим аспектом є визначення кола питань, що можуть бути врегульовані лише на законодавчому рівні. Виходячи зі змісту ст.92 Конституції та ст.6 ЗК України, у галузі земельних відносин виключно законами України визначаються: земельні права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина у цій галузі; засади використання земель; правовий режим власності на земельні ділянки. Тож, логічно, що питання законності положень постанови Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р. № 563-ХІІ в частині щодо втрати громадянами, підприємствами, установами і організаціями після закінчення строку оформлення права власності або права користування землею раніше наданого їм права користування земельною ділянкою, розглядалося у порядку конституційного судочинства. Відповідно, рішенням Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 ці положення Постанови визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

2) порушення має бути реальним, стосуватися (зачіпати) зазвичай індивідуально виражених прав чи інтересів особи, а бездіяльність відповідача спричиняти порушення індивідуально виражених прав чи інтересів особи у публічно-правових відносинах при здійсненні відповідачем управлінських функцій, визначених у законодавстві (постанова ВС від 15 травня 2018 р. у справі № 9901/435/18).

Взявши до уваги міркування В. Авер'янова щодо пояснення виникнення публічно-правового спору як відповідної правової реакції на конфліктну ситуацію, в якій сторона правових відносин, що виникли у сфері виконавчої влади або місцевого самоврядування, при досягненні поставленої мети, здійснює вторгнення в реалізацію суб'єктивних прав іншої сторони чи ж створює умови, за яких стає неможливою реалізація таких прав [1, с. 215], логічним є аналіз практики адміністративних судів, що сформувалася у результаті порушення земельних прав громадян в результаті застосування положень Постанови Верховної Ради України № 563-ХІІ.

Так, Бершадський районний суд Вінницької області розглянувши справу № 2-а-1926\2009р. за позовом ОСОБА_1 до державного інспектора з контролю за використанням та охороною земель у Вінницькій області П. про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення, встановив, що державний інспектор при складенні постанови керується положеннями Постанови № 563-ХІІ, вважав користування позивачем використання земельної ділянки на підставі державного акту на право постійного користування землею таким, що здійснюється «без будь-яких документів на земельну ділянку» (постанова від 5 травня 2009 р.). Позов було задоволено, постанову про накладення стягнення скасовано.

З прийняттям Постанови Верховної Ради України № 563-ХІІ дії державних органів щодо надання земельних ділянок громадянам у постійне користування та довічне успадковане володіння були припинені, але ті особи, які набули це право у встановленому законом порядку, зберегли його як тоді, так і по даний час. Тож у своїх рішеннях ВС прийшов до висновку, що таке право є дійсним (п.80 постанови ВП ВС від 20 листопада 2019 р. у справі № 368/54/17).

Оскільки в адміністративному судочинстві передбачена можливість поновлення особи у правах, то для правозастосовчої практики досить важливим є з'ясування питання ретроактивного застосування наслідків визнання нормативно-правового акту неконституційним. Як зазначає С. Л. Вдовіченко, відновлення дії положень закону внаслідок визнання конституційним судом неконституційними можна вважати особливим способом його ретроактивної дії [2, с. 95].

Отже, за таких умов відбувається новий судовий розгляд справи. Але, як зазначає М. Білак, «реалізація такого механізму фактично обумовлює проблему дотримання принципу юридичної визначеності і принципу *res judicata* (остаточності судових рішень)» [3]. Частково з таким міркуванням слід погодитись, адже у такому випадку можна очікувати на негативні наслідки у вигляді дестабілізації правового порядку, відсутності сталості судової практики, що зрештою може зумовити порушення як приватних, так суспільних інтересів.

Однак це питання потребує дослідження і іншого аспекту. Адже суд, здійснюючи за таких обставин розгляд справи фактично виправляє недоліки своєї роботи. Оскільки ч.ч. 3, 4 ст. 7 КАС України передбачає, що у разі виявлення судом суперечності закону чи іншого правового акту Конституції України, «суд після винесення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України». Але повним та ефективним цей механізм стане лише при законодавчому закріпленні обов'язку суду будь-якої інстанції, який виявив таку суперечність, щодо звернення до Конституційного Суду України, а також запозичуючи зарубіжний досвід, зокрема Німеччини [4], передбачити при цьому зупинення провадження в справі.

1. Демократичні засади державного управління та адміністративне право: монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Юрид. думка, 2010. 496 с.

2. Вдовіченко С. Л. Доктрина відновлення дії попередньої редакції норм законів у діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 6. С. 93–101.

3. Білак М. Визнання закону неконституційним: як поновити особу в правах і не дестабілізувати правовий порядок у державі. URL: <https://pravo.ua/viznannja-zakonu-nekonstitucijnim-jak-ponoviti-osobu-v-pravah-i-ne-de-stabilizuvati-pravovij-porjadok-u-derzhavi/>

4. Дія рішень Конституційного Суду в часі: думки фахівців розділилися. *Судебно-юридическая газета*. 2019. 8 ноября.

Володимир Буряк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціального права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сучасний стан соціально-економічного розвитку світу характеризується динамізмом і багатовекторністю. За таких умов, відбуваються суттєві трансформації ринку праці, змінюються форми і види зайнятості.

Вплив стрімкого розвитку техніки і технологій, або так званого технологічного прориву, на сферу зайнятості є очевидним. Він зумовлює суттєві зміни в організації виробництва товарів, надання послуг, появу нових сфер діяльності та трансформацію існуючих, а також зміну економічних відносин і формування нових ринків. Змінюється ринок праці, виникає потреба у нових компетенціях: одні професії зникають, інші – з'являються. Ринок диктує нові вимоги до осіб, які претендують на зайняття тих чи інших посад, зміна кваліфікаційних вимог та компетентностей.

Ключовими тенденціями формування ринку праці можна назвати:

- розвиток цифрових технологій, поява нових сервісів і технологій надає багато можливостей, яких не було декілька років тому.
- глобалізаційні та інтеграційні процеси.
- зростання клієнтоорієнтованості, завдяки використанню якого компанія дістає можливість отримання додаткового прибутку за рахунок глибокого розуміння та ефективного задоволення потреб клієнтів.
- екологічна безпека.
- програмування, автоматизація виробничих процесів, які, з одного боку, призводять до витіснення людської праці та

заміни її машинною, з другого – поширення процесів автоматизації обумовлює ускладнення систем управління та вимагає відповідного супроводу й адміністрування, а тому потребує підготовки відповідних фахівців.

Чинне трудове законодавство радянського зразка, яке так і не було реформоване, виявилось абсолютно не здатне регулювати трудові відносини в умовах нових викликів на ринку праці.

Бізнес постійно знаходиться в пошуках ефективних форм залучення та управління персоналом та намагається використовувати іноземний досвід. Особливо це набуло актуальності під час пандемії та кризових явищ в економіці. Багато підприємців уже знайомі з нестандартними формами залучення персоналу, серед яких, зокрема, є аутсорсинг, аутстафінг та лізинг (оренда). Активно використовуються й інші моделі: робота за викликом, віддалена робота, проектна робота за короткостроковими договорами, робота з гнучким графіком, дистанційна робота тощо.

Ринок праці формує три основні тенденції, які чинне трудове законодавство повинно враховувати. Першою тенденцією є необхідність запровадження цифрових технологій у врегулювання трудових відносин.

Наступна тенденція це запровадження нових форм організації праці, нестандартних форм зайнятості. Тут необхідно відмітити можливість залучення працівників на умовах аутсорсингу, аутстафінгу та лізингу (оренди). Що ж стосується нових форм організації праці то необхідно відзначити можливість запровадження індивідуальних графіків роботи працівників, дистанційної роботи, гнучких графіків роботи.

Третьою тенденцією розвитку ринку праці слід відмітити встановлення нових вимог до осіб, які претендують стати працівниками. Тут нові вимоги до кваліфікації, вміння комунікувати, знання мов, та інше.

У нашій країні електронний документообіг регламентується трьома законами: «Про електронні довірчі послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг»

і «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ має однакову юридичну силу як і документ на папері, за винятками, встановленими законодавством.

Ця важлива засада поки що не знайшла свого відображення у трудовому законодавстві.

Запровадження електронного документообігу в трудових правовідносинах стримує відсутність його законодавчої регламентації. Є необхідність внесення змін до чинного КЗПП в частині запровадження електронної форми трудового договору, електронних наказів та звітів про їх виконання, електронної трудової книжки, а також запровадження електронного цифрового підпису для працівників.

Що ж стосується обліку трудової діяльності працівника, то перший крок зроблено, оскільки прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження обліку трудової діяльності працівника, фізичної особи – підприємця, фізичної особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, в електронній формі» від 27 листопада 2019 р. № 1084, якою передбачено, що цей облік може вестися як страхувальником, тобто роботодавцем, так і застрахованою особою, тобто особисто працівником. При цьому на сайті Пенсійного фонду України повинен створюватися електронний кабінет застрахованої особи. Постановою не скасована паперова трудова книжка. Відомості, які заносяться до електронного кабінету застрахованої особи, можна вважати електронною трудовою книжкою. У той же час аналогічний електронний кабінет може створювати роботодавець з метою обліку трудової діяльності працівника на даному підприємстві.

Можливість залучення працівників на умовах аутсорсингу, аутстафінгу та лізингу (оренди) також обмежене через законодавчу нерегульованість. Але закон не забороняє врегулювати це в договірному порядку шляхом укладення відповідних договорів. У той же час метою забезпечення прав працівників відповідні положення можна включати до колективного договору та правил внутрішнього трудового розпорядку.

Що ж стосується нових форм організації праці, то необхідно відзначити можливість запровадження індивідуальних графіків роботи працівників, дистанційної роботи, гнучких графіків роботи.

Поштовхом до адаптації трудового законодавства до нових реалій стало прийняття Верховною радою України 30 березня 2020 року Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)».

Враховуючи реалії обмежувальних заходів в умовах епідемії коронавірусу були внесені зміни до КЗПП України в частині узаконення дистанційної праці і гнучкого графіку роботи. Однак на практиці це стикається з відсутністю локальних нормативно-правових актів, які б урегульовували запровадження нових форм організації праці, а також законодавчими колізіями. Прикладом може бути невідповідність п. 2 ст. 6 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і ст. 60 КЗПП України про можливість запровадження гнучких графіків роботи та дистанційної праці.

Запровадження дистанційної праці дозволяє працівнику виконувати свою трудову функцію перебуваючи поза межами приміщень роботодавця. Це дозволяє працівнику самостійно планувати свій робочий час, зменшує затрати роботодавця на утримання офісу.

Водночас невирішеним залишається питання про існування правил внутрішнього трудового розпорядку, якщо працівник виконує роботу поза приміщеннями роботодавця. Також потребує правового регулювання порядок обліку роботи працівника, прийняття і здача виконаних завдань працівником, вимоги до робочого місця, охорони праці.

Ринок праці диктує нові вимоги до кандидатів на працівників. У першу чергу, це стосується вміння роботи з цифровими платформами, пошук роботи у електронному форматі. Це, у свою чергу, змінює структуру ринку праці, дозволяє більш гнучко регулювати ринок праці і вчасно реагувати на кон'юнктуру ринку.

Чинне трудове законодавство дуже в'яло реагує на ці виклики, оскільки на централізованому рівні воно не завжди встигає на змінами на ринку праці, а на локальному рівні у роботодавця немає повноважень вчасно реагувати на ці виклики. Мова йде, що незважаючи на декларовану децентралізацію правового регулювання трудових відносин і розширення сфери договірного регулювання роботодавців на локальному рівні не може встановлювати додаткові кваліфікаційні вимоги то претендентів на посаду, не завжди може з дотриманням прав і гарантій працівників запроваджувати нові форми організації праці. Часто запровадження нових форм організації праці стримує не тільки трудове законодавство, але і податкове, та фінансове законодавство.

Централізовано це також робити важко оскільки будь-які спроби внесення змін до чинного КЗПП України потребують часу, а також в багатьох випадках наштовхуються на спротив учасників соціального діалогу.

Ці та інші проблеми вимагають комплексного законодавчого забезпечення з метою приведення законодавства у відповідність з новими формами організації праці і адекватно реагувати на виклики ринку праці.

Роксолана Бутинська,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
господарсько-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО КОДИФІКАЦІЮ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: УКРАЇНЬСЬКА МОДЕЛЬ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сучасний світ неможливо уявити без міжнародного співробітництва. Процес глобалізації зачіпає практично всі сфери життя суспільства. Розширення трудової міграції, збільшення кількості зовнішньоекономічних контрактів сприяють розвитку міжнародних відносин у цих галузях. Саме тому вчені дедалі більше уваги приділяють нормам права, що регулює ці відносини. Для повної і грамотної регламентації зазначених відносин потрібна струнка система правових норм. У зв'язку із цим проблема відсутності єдиного кодифікованого акта в деяких зарубіжних країнах в галузі міжнародного приватного права (далі – МПП) є особливо актуальною зараз.

Варто зауважити, що кодифікація норм МПП уже здійснювалася раніше в деяких країнах і відбувається тепер двома шляхами. Перший з них – прийняття спеціальних законів про МПП (а в деяких країнах законів про МПП і міжнародний цивільний процес), у рамках яких відбувається кодифікація колізійних норм, що стосуються не тільки окремих видів цивільних (у широкому сенсі) правовідносин з іноземним елементом, а й загальних питань МПП. Такий шлях кодифікації використовували, зокрема, такі країни Австрія (1978), Азербайджан (2000), Бельгія (2004), Угорщина (1979), Італія (1995), Китай (2010), Польща (2011), Туреччина (2007), Чехія (2012), Швейцарія (1987), Естонія (2002) та ін.

Інший шлях полягає у введенні відповідних приписів до галузевих актів, зокрема до цивільних кодексів, цивільно-процесуальних кодексів, законів у галузі сімейного, трудового

права, арбітражу, статусу іноземців тощо. Цей шлях поки більш поширений. Так, серед основних аргументів щодо прийняття окремого закону про міжнародне приватне право виділяють такі: 1) у такий спосіб створюється правова основа міжнародного приватного права та визначається позиція законодавця з питань дії колізійної норми; 2) організовується єдина система колізійних норм, що дає змогу уникнути суперечностей: заповнити прогалини у правовому регулюванні; 3) норми міжнародного приватного права, зібрані в єдиний акт, стають доступнішими для всіх зацікавлених осіб, їх застосування було б спрощено, відповідно підвищилась би їхня ефективність; 4) прийняття нового єдиного закону про міжнародне приватне право спричинить зменшення законодавчого масиву загалом, оскільки треба буде вилучити колізійні норми з багатьох галузевих актів, які їх містять; 5) ситуація, коли норми форми кодифікації розпорошені в багатьох актах, ускладнює роботу із вдосконалення законодавства; 6) це сприяє розвитку науки міжнародного приватного права [1, с. 85].

У радянський період кодифікація міжнародного приватного права переважно мала галузевий характер, і відповідні правові норми, що регулювали відносини з іноземним елементом, містилися, як правило, в окремих розділах кодексів. У Цивільному кодексі УРСР від 18 липня 1963 року розділ VII регулював питання правоздатності іноземних громадян та осіб без громадянства, застосування цивільних законів іноземних держав та міжнародних договорів. У ньому містилися колізійні норми щодо правосуб'єктності, угод, позовної давності, речових прав, деліктів та спадкування [2].

Із проголошенням незалежності в Україні розпочалася кропітка робота щодо формування вітчизняної системи приватного права. Першою країною колишнього СРСР, що прийняла спеціальний закон, була Грузія, де в Законі про міжнародне приватне право містяться не тільки матеріальні й колізійні норми, а й значну увагу приділено нормам міжнародного процесуального права [3]. У цьому напрямку слідує й Україна, яка ще 2005 року прийняла Закон «Про міжнародне приватне право» [4]. Закон цей застосовується до питань, що виникають у сфері

приватноправових відносин з іноземним елементом: визначення застосовуваного права; процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб; підсудність судам України справ з іноземним елементом; виконання судових доручень; визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів [4]. За період 2000–2012 рр. подібні закони були прийняті в Азербайджані, Естонії, Південній Кореї, Бельгії, Болгарії, Македонії, Туреччині, Китаї, Польщі і на Тайвані [5].

У вітчизняній доктрині неодноразово наголошувалось, що вищезазначений Закон забезпечить можливість детально і, що ще важливіше, системно реалізувати кодифікацію, оскільки при цьому до спеціального нормативного акта вводяться положення, які стосуються окремих категорій правовідносин (як у випадку галузевої кодифікації), і загальні норми, які в цьому випадку не дублюються багато разів в різних актах [6]. Утім під час прийняття розглядуваного Закону варто було враховувати досвід зарубіжного законодавства. Так, особливо вдалим видається закон Швейцарії 1987 року про міжнародне приватне право. Цей нормативно-правовий акт є своєрідним зразком найповнішої регламентації відносин у сфері МПП. Кожен з його підрозділів містить параграфи, що регулюють три основоположні питання: юрисдикцію, застосовне право і виконання іноземних рішень, що робить його послідовним і ясним. У ст. 15 цього Закону, як і в австрійському законі, передбачена колізійна прив'язка до права, з яким обставини справи пов'язані якнайтісніше [7].

Швейцарський закон містить, окрім загальних положень у галузі міжнародного приватного права, ще й норми про місце проживання і місце перебування фізичних і юридичних осіб, громадянство, визнання і виконання рішень судів та інших органів іноземних держав. Спеціальні розділи присвячені статусу фізичних осіб, сімейному праву, правам дітей, спадкуванню, опіки, речовому праву, праву на інтелектуальну власність, зобов'язальному праву, праву товариств, міжнародної арбітражної підсудності тощо. Тож у швейцарському законі містяться норми, яких, як правило, не вносять до подібних законодавчих актів.

Закон Естонії про міжнародне приватне право 2002 року був створений за допомогою німецьких вчених і також є прикладом досить вдалої кодифікації норм міжнародного приватного права. До нього введено колізійні норми про фізичних і юридичних осіб, спадкове право, речові права, позадоговірні відносини, зокрема про деліктні зобов'язання. Особливою характеристикою естонського закону є те, що він містить спеціальні правила про трудовий договір, договори страхування, сімейне право.

С. Вишневецька так обґрунтовує доцільність викладення норм МПП в законі України: 1) між загальними положеннями МПП, колізійними нормами і нормами міжнародного цивільного процесу існує тісний предметний і функціональний зв'язок; розмежування цих положень у різних законодавчих актах може призвести до дисбалансу на стадії правозастосування; 2) МПП характеризується специфічним предметом і методом регулювання; 3) історія розвитку джерел МПП і кодифікаційний досвід багатьох країн у цій галузі свідчать, що такий варіант кодифікації МПП є більш прийнятним [1, с. 87].

Однак, попри низку схвальних відгуків науковців та практиків щодо досконалості кодифікації міжнародного приватного права в Україні, у сфері міжнародного права (цивільного, трудового, сімейного) є низка спірних питань та неврегульованих суспільних відносин. Адже здійснення національної кодифікації міжнародного приватного права тісно пов'язане з її уніфікацією до системи міжнародного права, а особливо до права ЄС, оскільки в процесі кодифікації водночас вирішується питання про імплементацію в національне законодавство міжнародних уніфікованих норм. У зв'язку із цим під час подальшого вдосконалення колізійного регулювання приватного права України варто враховувати необхідність імплементації в законодавство України положень Гаазької конвенції з міжнародного приватного права та вторинного права ЄС. Зокрема, йдеться про Регламент Рим I, Регламент Рим II та Регламент Рим III. Регламент Рим I є наслідком трансформації Римської конвенції 1980 року про право, що застосовується до договірних зобов'язань. Він набув чинності 24 липня 2008 року та є

частиною масштабного проєкту щодо впорядкування питань вибору норм права щодо зобов'язань у цивільних і торговельних справах. Доповненням Риму I є Регламент Рим II, який застосовується в ЄС з 11 січня 2009 року і містить норми, що регулюють вибір права в недоговірних зобов'язаннях.

Основна мета обох вищевказаних регламентів – це узгодження регулювання зобов'язальних правовідносин у сфері єдиного ринку ЄС. У цій ситуації досить показовим є приклад Македонії, яка в липні 2007-го ухвалила Закон «Про міжнародне приватне право», а вже в листопаді 2010-го змушена була його доповнювати низкою колізійних норм про недоговірні зобов'язання, з урахуванням Регламенту Рим II [5, с. 3].

Отже, можна стверджувати, що наявність єдиного закону про МПП значно спрощує вирішення питань, що виникають у цій сфері, і сприяє розвитку міжнародних приватноправових відносин за участю фізичних і юридичних осіб в Україні. Адже кодифікація норм міжнародного приватного права дає змогу будувати законодавство, що регулює приватноправові відносини з іноземним елементом, на єдиних засадах.

1. Вишневецька С. В., Ющенко К. В. Проблеми вибору найдоцільнішої форми кодифікації норм міжнародного приватного права. *Юридичний вісник*. 2012. № 3 (24). С. 84–87.

2. Цивільний кодекс УРСР від 18.07.1963. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1999. № 1.

3. Закон Грузії о международном частном праве 1998 г. URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/050301> (дата обращения: 20.11.2020).

4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

5. Крутий Е. А. Современные кодификации международного частного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. исслед. ун-т «Высшая шк. экономики». Москва, 2012. 31 с.

6. Радчук О. Внутрішнє законодавство України та інших країн як джерело міжнародного приватного права. *Форум права*. 2013. № 2. С. 469–473.

7. Про міжнародне приватне право 1987 року: Федеральний закон Швейцарії. URL: http://www.andreasbucher-law.ch/images/stories/pil_act_1987_as_amended_until_1_7_2014.pdf (дата звернення: 20.11.2020).

Марія Ващишин,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціального права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

Важливим принципом державної політики у сферах національної безпеки і оборони є її спрямованість на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [1].

Сталий розвиток (sustainable development) трактується як розвиток, що дає змогу задовольнити потреби теперішніх поколінь і залишає можливість майбутнім поколінням задовольнити їхні потреби. Це збалансований розвиток країни і регіонів, при якому економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішнього і майбутніх поколінь [2].

Однією з форм реалізації концепції сталого розвитку є Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України. Відповідність цій концепції відображається у завданнях та принципах екомережевого законодавства. Завданням законодавства про екомережу є регулювання суспільних відносин у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорони навколишнього

природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства [3]. Саме формування національної екомережі сприяє збереженню екосистем та дозволяє забезпечити їх здатність до самовідновлення, що, своєю чергою, є основою охорони ландшафтного та біологічного різноманіття.

Формування, збереження та використання екомережі здійснюється відповідно до таких основних принципів: забезпечення цілісності екосистемних функцій складових елементів екомережі; збереження та екологічно збалансоване використання природних ресурсів на території екомережі; системне врахування екологічних, соціальних та економічних інтересів суспільства [3], що узгоджуються з концепцією сталого розвитку. Очікувані результати від ефективної реалізації програми формування національної екомережі передбачають суттєве покращення природо-ресурсного потенціалу, соціально-економічних умов життя громадян через покращення якості довкілля та можливостей користування екосистемними послугами.

З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» було визначено 17 цілей сталого розвитку. Серед них пунктом 14 Указу Президента окремо передбачено «збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку», а п. 15 – «захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття» [4]. Ці цілі найбільшою мірою відображають природоохоронні аспекти державної політики України на найближче десятиліття, оскільки передбачають вжиття невідкладних заходів у сфері охорони, збереження та ренатуралізації водних, земельних, лісових ресурсів,

тваринного та рослинного світу як компонентів ландшафтного та біологічного різноманіття.

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», Президент України визначив Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, що є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України [4].

У Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року констатовано, що протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку. Відтак, процеси глобалізації та суспільних трансформацій в Україні підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від нашої держави вжиття термінових заходів. [5] Стратегічним завданням для досягнення екологічної збалансованості території України, зокрема, визнано збільшення площі земель екомережі, що повинно сприяти припиненню процесів погіршення стану навколишнього природного середовища. Прогнозоване збільшення площі національної екомережі до 41 % території України має, насамперед, відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду [5], що є ключовими територіями національної екомережі, а також віднесенням до її складу інших земельних ділянок природоохоронного значення у межах сполучних, буферних та відновлюваних територій екологічної мережі.

У Аналітичній доповіді «Стратегія сталого розвитку: можливості і проблеми запровадження в Україні», яка була

підготовлена до «круглого столу» 8 жовтня 2013 року на тему: «Огляд політики України спрямованої на зменшення використання ресурсів на виробництвах та їх впливу на довкілля у порівнянні з політиками інших країн», було визнано, що реалізація стратегії сталого розвитку в реальних інституційних умовах України має відбуватися поступово, спираючись на принцип економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної безпеки, партнерства між промисловим бізнесом та державою, що відповідає вимогам національної безпеки [6].

Своєю чергою, Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. У цьому законі національні інтереси України розуміються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Серед фундаментальних національних інтересів України виокремлюється сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення [1].

Стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. Такий розвиток передбачає, зокрема, подолання дисбалансів в економічній, соціальній та екологічній сферах, а також підтримання довкілля в належному стані, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь [2].

Прийняття на глобальному рівні Цілей сталого розвитку у 2015 році та здійснена їх адаптація до контексту України, обумовили потребу забезпечити їх урахування у процесах стратегічного планування, макроекономічного прогнозування та програмування розвитку, а також у процесі реформування

вітчизняної статистики, яка дозволить розбудувати нову систему моніторингу суспільного прогресу [2]. Відтак, серед заходів, визначених Президентом України до вжиття Кабінетом Міністрів України, передбачено упровадження дієвої системи моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [4].

У рамках цього загального моніторингу актуальним є створення нової системи екологічного моніторингу за станом навколишнього природного середовища на основі стандартів ЄС із застосуванням методів дистанційного контролю та спостереження, модернізацію системи контролю та моніторингу за станом навколишнього природного середовища на основі європейських індикаторів та стандартів із впровадженням дистанційних методів спостереження [2]. Перспективним напрямом вдосконалення системи екологічного моніторингу є підтвердження досвідом європейських країн ефективність його поєднання із напрямом екологічного контролю як функцією державного екологічного управління.

У процесі реалізації стратегії сталого розвитку економіка України повинна орієнтуватися на ресурсоефективне та більш чисте виробництво. Важливу роль в забезпеченні досягнення цих амбітних цілей повинен відігравати екологічний аудит та сучасні моделі запобігання негативного впливу на довкілля у формі оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки. У Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року наголошується на тому, що запровадження міжнародних стандартів систем екологічного управління на підприємствах і в компаніях сприятиме розвитку системи управління навколишнім природним середовищем та реалізації в Україні міжнародних природоохоронних ініціатив [5].

Враховуючи загальні тенденції реалізації концепції сталого розвитку в контексті формування національної екомережі, для досягнення цілей збереження ландшафтного та біологічного різноманіття необхідним є визначення правових засад здійснення екологічного моніторингу об'єктів та всієї терито-

ріальної системи національної екомережі шляхом доповнення відповідними приписами закон України «Про екологічну мережу України» та розроблення відповідного Положення про моніторинг екомережі, а також запровадження процедури оцінки впливу на довкілля щодо планованої господарської діяльності у межах структурних елементів національної екомережі.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

2. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект). URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=64508&pf35401=46220>

3. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1864-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>

4. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України №722/2019 від 30 вересня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

6. Стратегія сталого розвитку: можливості і проблеми запровадження в Україні. Аналітична доповідь. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/StalyRozvytok2014-8870e.pdf>

Богдан Гамалюк,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Слово «класифікація» (від лат. *classis* – розряд і *facio* – роблю) означає систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями [1, с. 432]. Загалом, класифікація трудових спорів – це їх поділ на різні категорії, види, залежно від спільних цим спорам ознакам, властивостям.

Аналіз наукових та законодавчих джерел надає нам змогу зробити висновок, що на сьогоднішній день в Україні в основу класифікації трудових спорів можуть бути покладені різні критерії. Зокрема, трудові спори можуть бути класифіковані: за предметом або характером спору, за суб'єктом спору, залежно від виду відносин, що створюють предмет трудового спору, та ін. До того ж найбільшого поширення, на нашу думку, набула класифікація трудових спорів за суб'єктом спору. За цим критерієм всі трудові спори розділяються на індивідуальні трудові спори та колективні трудові спори

Конститутивними щодо регулювання індивідуальних трудових спорів є положення гл. XV Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), а сторонами цих спорів завжди є роботодавець і окремих найманий працівник. В індивідуальних трудових спорах предметом оспорення та захисту є суб'єктивні права конкретного працівника, його законний інтерес. При цьому працівників може бути і кілька, однак в індивідуальному трудовому спорі кожен з цих працівників висловлює самостійні вимоги до роботодавця з ціллю захисту своїх порушених, невідомих або оспорюваних трудових прав чи інтересів. Роботода-

вещь в індивідуальному трудовому спорі також може висловити свої вимоги до декількох працівників, але до кожного з цих працівників можна пред'явити вимоги, обсяг яких індивідуально визначений. Індивідуальні трудові спори належать до групи «спорів про право» або «конфліктів права». Зважаючи на те від порядку вирішення спору всі індивідуальні трудові спори розділяються на ті, які розглядаються в порядку досудового розгляду (в комісії по трудових спорах), та індивідуальні трудові спори, які розглядаються в особливому порядку, ті, які розглядаються в судовому порядку, визначеному спеціальними нормами законодавства.

На відміну від індивідуальних трудових спорів, у колективному трудовому спорі (конфлікті) роботодавцю або роботодавцям стають проти колектив працівників або уповноважений колективом представник/представники. При цьому основними щодо вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) є передусім норми не КЗпП України, а Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» та законів України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про колективні договори і угоди», «Про соціальний діалог в Україні» тощо.

Колективний трудовий спір оприділяється тим, що, принаймі, однією з його сторін є колективний суб'єкт. Щодо іншої сторони спору – роботодавця, то більша частина колективних трудових спорів утворюється в межі однієї організації, тобто на виробничому рівні – щодо укладення, зміни та виконання колективного договору, відмови роботодавця урахувати думку трудового колективу при затвердженні актів, що включають норми трудового права тощо (наприклад, протягом 11 років діяльності Національна служба посередництва та примирення (НСПП) сприяла вирішенню 1543 колективних трудових спорів, із них: на національному рівні – 3 спори, на галузевому – 12, на територіальному – 64, а на виробничому – 1464).

За іншими вимогами – за предметом/характером спору, всі трудові спори можна поділити на дві основні групи: поперше, це спори про застосування законодавства про працю

(у широкому розумінні терміна «законодавство») або «трудові спори позовного характеру» чи «конфлікти права». До другої групи трудових спорів, що поділяються за такими вимогами, як предмет/характер спору, відносять спори про встановлення нових умов праці чи зміну існуючих умов праці, які централізовано не врегульовані законодавством (спори непозовного характеру). Ці спори дістали нині й іншу назву – «економічні спори» або «спори про задоволення інтересів».

Традиційно трудові спори, пов'язані із застосуванням законодавства про працю, включаючи спори про застосування колективного, трудового договору, визначають як «трудові спори позовного характеру». На відміну від них, трудові спори, пов'язані зі встановленням нових чи зміною існуючих умов праці, визначають як «трудові спори непозовного характеру». Трудові спори позовного характеру можуть розглядатися шляхом подання позову до суду, тоді як трудові спори непозовного характеру розглядаються в іншому, установленому законом порядку, як правило, за допомогою примирних процедур.

У більшості випадків підставою виникнення трудових спорів щодо застосування законодавства про працю (спорів позовного характеру) є порушення безпосередньо встановлених та гарантованих Конституцією України, трудовим законодавством України прав найманих працівників. У зв'язку з цим, спори про застосування законодавства про працю в багатьох західних країнах, за висловом І. Я. Кисельова, прийнято називати «конфліктами права». Конфлікти права торкаються тлумачення або вживання норм, установлених законами, колективними договорами або інакшими правовими актами, та виникають при порушенні (дійсному або уявному) прав, установлених юридичними актами.

До трудових спорів стосовно застосування законодавства про працю відносяться спори щодо укладення трудових договорів, а саме спори щодо не згоди в укладенні трудового договору, якщо працівник вважає, що цією відмовою порушено його право на працю; оплати праці, гарантій та компенсацій (виплати заробітної плати, винагороди за вислугу років, винагороди

за підсумками роботи підприємства за рік, гарантійних сум, компенсацій, повернення грошових сум, відрахування з заробітної плати тощо); щодо припинення трудового договору; регулювання робочого часу, часу відпочинку (застосування ненормованого робочого часу, ненадання відпустки тощо); видачі та використання спецодягу, спецвзуття, інших засобів індивідуального захисту; накладення дисциплінарного стягнення; матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин; охорони праці тощо.

Передумовою появи трудових спорів стосовно приводу застосування законодавства про працю частіше за усе є трудове правопорушення. Утім трудовий спір може з'явитися не лише у разі учинення трудового правопорушення. Трудові спори з приводу встановлення нових умов праці не часто виникають і без присутності правопорушення. Ймовірна ситуація, коли суб'єкт трудових правовідносин починає трудовий спір, безпідставно вважаючи дії другої сторони неправомірними.

Зарубіжні дослідники частіше за все ставлять знак рівності між поняттями «економічний спір» (тобто спір про інтереси) та «спір про укладення колективного договору», так як спори цієї категорії зазвичай виникають внаслідок нездатності сторін (представників працівників і роботодавців) домовитися в процесі обговорення колективного договору про встановлення нових або про перегляд існуючих умов праці. Очевидно, свідчить про значну роль колективного договору, яку він відіграє на Заході, де сильні традиції соціального партнерства. Однак спори про інтереси – це більш широке поняття, і спори, що виникають при розробці та прийнятті колективного договору, є просто частиною спорів про інтереси.

Усі трудові спори можна розділити і залежно від виду відносин, що утворюють предмет трудового спору, на: по-перше, спори, які з'являються з трудових відносин – це спори щодо укладення, зміни або припинення трудових відносин, приміром, спори про розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, про переміщення, переведення, невиплату зарплати, встановлення нового строку відпустки за графіком відпус-

ток тощо (зважаючи на предмет трудового права, ці спори є найбільш чисельною групою трудових спорів); по-друге, спори, які виникають з відносин, що тісно пов'язані з трудовими – це можуть бути спори щодо участі професійних спілок в організації праці, встановленні та застосуванні умов праці; підготовки кадрів та підвищення кваліфікації; контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства та правил охорони праці тощо; по-третє, спори, які виникають з похідних охоронних відносин, зважаючи, що іноді науковці виокремлюють крім трудових відносин та відносин, що безпосередньо (тісно) пов'язані з трудовими, ще й т. зв. «похідні охоронні відносини», у межах предмета трудового права [2, с. 12–14].

Окрім вище зазначеного розподілу трудових спорів, здійснюється класифікація їх за інститутами і навіть за субінститутами трудового права на спори: із застосування законодавства по умовах договорів про працю; в основі яких лежать розбіжності з приводу застосування законодавства про зайнятість; щодо застосування законодавства про робочий час; пов'язані із застосуванням законодавства про час відпочинку; щодо застосування норм, що входять в інститут заробітної плати, включаючи норми праці і відрядні розцінки; щодо застосування законодавства про гарантії і компенсації; що впливають із застосування законодавства про матеріальну відповідальність сторін трудових правовідносин; з питань застосування дисциплінарної відповідальності; у сфері охорони праці; пов'язані із застосуванням законодавства про працю жінок; пов'язані із застосуванням законодавства про працю молоді; з питань надання пільг працівникам, що поєднують роботу з навчанням; в основі яких лежить діяльність з нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю [4, с. 328–332].

На основі вище зазначеного, думаємо, можна зробити такі висновки:

1) класифікація трудових спорів є неодмінною умовою, яка сприяє визначенню порядку та механізму вирішення цих спорів;

2) в основу класифікації трудових спорів можуть бути покладені різні критерії та найбільшого поширення на сьогодні

в Україні набула класифікація трудових спорів за суб'єктом спору. За цим критерієм всі трудові спори розділяються на індивідуальні трудові спори, в яких оспорується й захищаються суб'єктивні права конкретного працівника, його законний інтерес та колективні трудові спори – в них оспорується і захищаються права та інтереси всього трудового колективу або його частини;

3) трудові спори можуть бути розділені й за іншими критеріями, до наприкладу, за таким критерієм, як предмет/характер спору, всі трудові спори розділяються на дві основні групи, по-перше, – це спори про застосування законодавства про працю або «трудові спори позовного характеру» чи «конфлікти права» та, по-друге, – це спори про встановлення нових чи зміну існуючих умов праці, які централізовано не врегульовані законодавством, або «трудові спори непозовного характеру» чи «економічні спори»/»спори про задоволення інтересів». А за таким критерієм, як вид відносин, що складають предмет трудового спору, всі трудові спори насамперед можна розділити на ті, що виникають із трудових відносин; ті, що виникають з відносин, що безпосередньо (тісно) пов'язані з трудовими; ті, що виникають з похідних охоронних відносин. Можна класифікувати трудові спори й за іншими критеріями та ознаками, що мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

1. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення: 29.10.2018).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

3. Лозовой С. В. Класифікація та принципи розгляду індивідуальних трудових спорів. *Форум права*. 2008. № 2. С. 328–332;

4. Прокопенко В. І. Трудове право України: підручник. Х.: Консум, 2002. 528 с.

Юлія Годованець,
викладач кафедри
господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ У СФЕРІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

Однією із умов застосування дисциплінарної відповідальності до працівника є час його вчинення. За загальним правилом, невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків – це таке протиправне діяння, яке вчинене в робочий час, протягом якого працівник відповідно до трудового, колективного договорів, правил внутрішнього трудового розпорядку, зобов'язаний перебувати на робочому місці і виконувати свої трудові обов'язки.

Крім того, до робочого належить також час роботи, виконуваної за розпорядженням або з відома роботодавця понад встановлену тривалість робочого часу (надурочна робота, робота в державні свята, святкові та вихідні дні). Потрібно мати на увазі, що для працівників з ненормованим робочим днем час після закінчення роботи теж вважається робочим. Зокрема, прогул або поява на роботі в нетверезому стані характеризуються такими обставинами як вчинення відповідних порушень не лише на робочому місці, а на території підприємства, установи, організації у робочий час [1].

Як слушно зауважує В.В. Жернаков, прогулом слід визнати відсутність на роботі, невихід на роботу без поважної причини тривалістю не менше ніж робочий день або зміна (незалежно від її тривалості). Він не може визначатися шляхом сумарного підрахунку декількох періодів відсутності в один чи різні дні; відсутність саме на роботі, а не на робочому місці [2, с. 177].

Разом з тим, низка протиправних діянь працівника, зокрема, розголошення чи неправомірне використання працівником комерційної таємниці, розкрадання майна за місцем роботи може відбуватися і в неробочий час. Більше того розголошення комерційної таємниці найчастіше вчиняється працівником у неробочий час та поза місцем роботи.

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то, наприклад, у судовій практиці Франції, якщо проступок працівника шкодить іміджу компанії, роботодавець може притягнути його до дисциплінарної відповідальності, навіть, коли такі діяння вчинені поза роботою, але у зв'язку із професійною діяльністю (постанова Касаційного Суду Франції від 26.06.2013 № 12-16.564) [3]. Передусім, до тяжких проступків належать дії працівника, вчинені з метою нашкодити роботодавцю, зокрема, дискредитація його перед клієнтами компанії (постанова Касаційного Суду Франції від 04.11.1987 № 85-41.347) [4].

У зв'язку із наведеним необхідно детально регламентувати обов'язки працівника у трудовому договорі, Правилах внутрішнього трудового розпорядку, посадовій інструкції, шляхом вказівки на вимоги, яких він повинен дотримуватися, як на роботі, так і поза нею, але пов'язаних з виконанням цієї роботи. Вони можуть стосуватися заборони використання сторінок роботодавця у соцмережах, електронної пошти в особистих цілях чи з метою завдати шкоди діловій репутації компанії, тощо.

У відносинах матеріальної відповідальності рбочий час також слід розглядати, як необхідну умову, яка визначає наявність чи відсутність протиправної поведінки працівника. Так, в узагальненнях «Про практику застосування судами законодавства, що регулює матеріальну відповідальність працівників за шкоду, заподіяну роботодавцю» від 11 грудня 2015 р., Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних та кримінальних справ наголошується на тому, що за межами робочого часу працівник звільняється від виконання не тільки трудового обов'язку виконувати роботу відповідно до трудового договору, а й від виконання абсолютної більшості інших

трудоу обов'язків, покладених на нього правилами внутрішнього трудового розпорядку. Тому, працівник не може нести відповідальність за несхоронність майна, яке йому передали для зберігання, використання в процесі роботи або з іншою метою, у період після закінчення робочого часу і до його початку (п. 5) [5].

Поза межами робочого часу працівник звільнений від виконання трудових обов'язків, а саме під час щоденного відпочинку, у вихідні дні, в період відпустки, тощо. Однак, він може заподіяти шкоду роботодавцю у вільний від виконання трудових обов'язків час, тобто неробочий час, що, на думку Н. М. Хуторян, слід трактувати як «не при виконанні трудових обов'язків» [6, с. 210]. Відповідно до чинного трудового законодавства, заподіяння шкоди не при виконанні трудових обов'язків є випадком повної матеріальної відповідальності (п. 7 ст. 134 КзпП). Досліджуючи зміст поняття «не при виконанні трудових обов'язків», П. Р. Ставицький вважає, що його слід розуміти як заподіяння шкоди підприємству не в процесі праці, а при порушенні інших обов'язків у трудових правовідносинах [7, с. 145].

Якщо звернутись до судової практики, то у п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками» від 29 грудня 1992 р. № 14 зазначено, що при визначенні розміру матеріальної шкоди, заподіяної працівниками самовільним використанням в особистих цілях технічних засобів (автомобілів, тракторів, автокранів), що належать підприємствам, установам, організаціям, з яким вони перебувають у трудових відносинах, слід виходити з того, що така шкода, як заподіяна не при виконанні трудових обов'язків, підлягає відшкодуванню із застосуванням норм цивільного законодавства [8]. Проте, таке роз'яснення суперечить трудовому законодавству, оскільки при покладенні матеріальної відповідальності права і законні інтереси працівників гарантуються шляхом встановлення відповідальності тільки за пряму дійсну шкоду, лише в межах і порядку, перед-

бачених законодавством. Навіть, той факт, що шкода, заподіяна працівником не при виконанні трудових обов'язків, не змінює характеру правовідносин між працівником і роботодавцем та повинна відшкодовуватися із застосуванням норм галузевого законодавства.

Аналіз наведених наукових позицій та роз'яснень органів судової влади, дозволяє стверджувати, що «шкода заподіяна не при виконанні трудових обов'язків» – це шкода заподіяна в неробочий час, а також і в робочий час за умови, коли працівник виконував використовував майно роботодавця в своїх особистих інтересах, без згоди останнього.

1. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9. Дата оновлення 25.05.1998. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92> (дата звернення 28.10.2020).

2. Жернаков В. В. Відповідальність за прогул: проблеми регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 171–178.

3. Arrêt de la Cour de Cassation, 26.06.2013 № 12-16.564 // Legifrance.gouv.fr. URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechJuriJudi&idTexte=JURITEXT000027636925&fastReqId=2076516578>

4. Arrêt de la Cour de Cassation, 04.11.1987 № 85-41.347 // JuriTravail.com. URL: <http://www.juritravail.com/jurisprudence/JURITEXT000007077477.html>

5. Про узагальнення Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних та кримінальних справ практики застосування судами законодавства, що регулює матеріальну відповідальність працівників за шкоду, заподіяну роботодавцю: Постанова Вищого спеціалізованого суду України від 11.12.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/0012740-15>

6. Хуторян Н.М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин: *монографія*. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 264с.

7. Ставиский П. Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. Киев–Одесса: Вища школа, 1982. 184 с.

8. Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівникам: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29.12.1992 р. №14. Дата оновлення 03.12.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-92>

Богдан Деревянко,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного та господарського права
*(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького юридичного інституту МВС України)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІСТ ТАК ЗВАНОГО «ПРИВАТНОГО» ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Намагання України підтвердити своє право на чільне місце у родині економічно та демократично розвинених держав Європи ставить завдання з імплементації досягнень країн – членів ЄС та збереження власних досягнень. У цьому зв'язку вчергове постає питання про природу, формування та зміст «приватного» права і відповідність поділу галузей права на галузі «приватного» та «публічного» права сучасним реаліям.

Слід зазначити, що питання про умовний поділ галузей права на галузі «приватного» права та галузі «публічного» права в умовах потреб інтеграції української системи права до систем права європейських держав та права ЄС як міждержавного утворення останнім часом актуалізувалися.

Первісно поділ галузей права на галузі «приватного» та галузі «публічного» права відбувся за часів Давнього Риму у правовій системі цієї наддержави свого часу. Тоді такий поділ був прогресивним і є високо оціненим і сьогодні. Проте від часів існування та розквіту Давнього Риму і його правової системи пройшло близько двох тисяч років. За цей час право та його система у світі та більшості держав значно змінилися і розвинулися у порівнянні із римськими, система давньоримського права трансформувалася у романо-германську правову родину, з'явилися і розвинулися системи англо-саксонського (континентального), мусульманського, індуїстського та іншого права.

У середньовічній Європі, у складі якої географічно та ментально знаходилася і Україна, право частково було

звичаєвим і спиралося на власні автентичні особливості кожного народу і держави, а частково наслідувало право Давнього Риму із поділом його галузей на галузі «приватного» і «публічного» права, про точність чи неточність якого мало хто замислювався. Близько 200 років тому із розвитком економіки та підвищенням рівня життя населення на вищий рівень вийшов і розвиток права. Нові великі компанії та корпорації потребували нового сучасного законодавства, яке б виходило за межі законодавства, що врегульовувало відносини між членами родини, сусідами, односельцями тощо. Відносини між корпораціями, які на межі XIX і XX століть почали набувати статусу транснаціональних, між корпораціями та державами реалізовували більшу кількість публічних інтересів, аніж приватних. Для врегулювання складних відносин між суб'єктами великого та надвеликого бізнесу у промисловості, банківському секторі, сільськогосподарському виробництві, транспорті, торгівлі тощо у багатьох державах світу, і в першу чергу – багатьох європейських державах поруч із цивільними з'явилися торгові, господарські, комерційні, підприємницькі, економічні тощо кодекси. І тут фахівцями у більшій мірі цивільно-правового спрямування з новою силою був піднятий «на-гора» давньоримський поділ галузей права на галузі «приватного» та «публічного» права та вигаданий новий термін – «дуалізм приватного права». Раніше нами вказувалося на недоречності і неточності цього терміну [1]. Тому не будемо повторюватися зараз. Лише зазначимо, що таким поверненням давньоримського поділу реалізувалося намагання прихильників усебічного регулювання цивільними кодексами і відповідним законодавством виправдати появу й функціонування поряд із цивільними торгових, господарських, економічних тощо кодексів. Ситуація із прийняттям великих за обсягом кодифікованих актів, що спрямовувалися на одночасне досягнення приватних і публічних інтересів, таких як в країнах прецедентного права – Великій Британії – Акту про компанії, США – Єдинообразного (Зразкового) комерційного кодексу є виправданим та логічним. Як вказувалося нами раніше, не можуть відносини за участі великих транснаціона-

льних корпорацій, банків та бірж, страховиків та перевізників регулюватися тим самим законодавством, що і відносини між чоловіком і дружиною, батьком та сином, сусідами по під'їзду тощо.

Відносини у сфері економіки мають значну (якщо не переважаючу) кількість публічних інтересів, є більш складними, ніж відносини за участі людей (громадян, підданих або фізичних осіб за термінологією сучасного цивільного права). Тому і законодавство, яким вони регулюються, має бути складнішим і більш комплексним [2, с. 79].

Загалом в економічно та демократично розвинених державах Європи уже давно не існує чіткого поділу на галузі права. Ті чи інші відносини врегульовуються різними НПА без прив'язки їх до певної галузі права. В Україні досі наявна давня радянська звичка протиставляти певний предмет чи явище іншому та вишукувати ворогів. Ця звичка найбільш розвинена і частіше знаходить прояв на Росії. Але на жаль, і в нас з 1991 року вона не зникла, а лише поширюється. Так, можна згадати, як з початку 1990-х років в Україні протиставлялися сумлінні працівники та пересічні громадяни «поганим» олігархам. Так само на початку 1990-х років через штучне жорстке полярне протиставлення планової та ринкової економіки, зокрема через постійну критику першої і застосування такого словосполучення в якості лайки, з'явилося явище ринкового фундаменталізму разом із негативними наслідками для української економіки. Починаючи із середини 1990-х років Україна винайшла ще одне власне «ноу-хау» із знаком «-» – протиставлення малого та великого бізнесу. В усьому світі наявне розуміння про завдання великого бізнесу у забезпеченні економічної незалежності держави і завдання малого бізнесу – подолання проблеми забезпечення зайнятості населення. У тих же розвинених державах Європи це розуміється. В Україні перед черговими виборами активізується загравання із суб'єктами малого бізнесу через критику бізнесу великого (на час виборів статус населення в очах можновладців підвищується до рівня «електорат»). А оскільки представників електорату більше у малому бізнесі, то виграшною комбінацією виглядає

підтримка на словах малого бізнесу і критика великого та знову «поганих» олігархів). Щось схоже із названим вище пошуком ворогів та штучне протиставлення одного з іншим вилилося у намагання навіть в умовах сьогодення з боку окремих вчених та наукових шкіл чітко поділити складні сучасні правовідносини між різними галузями права.

Зараз відбувається спроба максимально спростити правову систему України, зменшивши буквально до чотирьох, максимум до п'яти кількості галузей права і чітко розділити їх між галузями «приватного» та «публічного» права. І це подається правникам, а тим більше вітчизняному політикуму та пересічним громадянам України як європейський та американський позитивний досвід.

З цього приводу можна зробити посилання на нашу недавню роботу за цією темою: в окремих державах світу та Європи, зокрема й економічно розвинених, правову та економічну систему яких намагається запозичувати, а інколи і копіювати Україна, застосовуються терміни «приватне право» та «публічне право».

Проте у них це розуміється скоріше як данина традиціям, аніж заклик до дії. Взагалі за предметом та об'єктом регулювання, обсягом правовідносин галузі права більшості економічно розвинених держав відрізняються між собою. Так само одна галузь права, визнана самостійною або комплексною в Україні, може бути розділена на декілька галузей права у певній європейській державі чи США. І ці «європейські» чи «американські» галузі права знаходимуться по різні боки – серед галузей «приватного права» і серед галузей «публічного права».

Ситуація може бути і протилежною коли певна «їхня» галузь права знайде місце серед різних галузей права українсько-го. Загалом наявність у праві англосовітських держав термінів «приватне право» та «публічне право» навряд чи може бути аргументом для продовження їх застосування у тому ж сенсі, що сьогодні.

Англійська мова на відміну від української та інших слов'янських мов не застосовує велику кількість суфіксів та

закінчень у словах, не передбачає зміну слів за відмінками, не застосовує велику кількість прикметників, віддіслівних іменників і взагалі підходить до трактування понять доволі спрощено [3, с. 247–248].

Суперечливості наявні і в змісті самої категорії «приватне» право. Так, Р. А. Майданик, посилаючись на цивілістів різних часів, зокрема на І. Покровського, А. Довгерта та М. Сібільова, вказує, що поняття «цивільне право» і «приватне право» слід розуміти однаковими за змістом, тобто повністю тотожними; вони мають однакові предмет і методи правового регулювання; будь-які складові «приватного права» (сімейне, земельне, спадкове, підприємницьке тощо) охоплюються цивільним правом, оскільки мають своїм предметом відносини між юридично рівними учасниками, регулюються на основі диспозитивності [4, с. 77]. А сам Р. А. Майданик до системи приватного права України відносить цивільне і сімейне право, а також трудове, господарське, земельне, інші галузі права (зокрема природоресурсне) в частині регулювання горизонтальних відносин.

Особливе місце в системі приватного права вчений відводить міжнародному приватному праву [4, с. 73]. Цікавою тут виглядає обмовка вченого «в частині регулювання горизонтальних відносин», що вказує на можливість умовного розділення однієї галузі права (тобто умовного відділення її окремих правових інститутів) між «приватним правом» та «публічним правом». І в окремих державах світу саме так і відбувається [3, с. 248].

Отже, сьогодні потрібне оновлення багатьох правових інститутів у більшості галузей права України. Проте навряд чи це слід робити через жорстке їх розділення та віднесення до «приватного» чи «публічного» права, і тим більше не слід говорити про сучасний досвід економічно розвинених держав. Якщо в окремих із них такий поділ зустрічається у науковій чи навчальній літературі, то в законодавстві абсолютна більшість нормативних актів має комплексний характер і не може бути віднесена до певної галузі права, вже не кажучи про спрямова-

ність таких актів на реалізацію публічних і приватних інтересів одночасно.

1. Деревянко Б. В. Щодо суперечливості застосування у правовій науці терміну «дуалізм приватного права». *Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства*: матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.). К.: Вид-во Ліра-К, 2015. С. 77–81. URL: <http://repo.dli.donetsk.ua/handle/123456789/726>

2. Деревянко Б. В. Доцільність регулювання відносин в економіці Господарським кодексом: зарубіжний досвід. *Форум права*. 2016. № 2. С. 77–82. URL: <http://repo.dli.donetsk.ua/handle/123456789/463>

3. Деревянко Б. Міркування про необхідність запровадження концепції розвитку «приватного права» та визначення її назви і змісту. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 245–250. URL: <http://repo.dli.donetsk.ua/handle/123456789/819>

4. Майданик Р. Гражданское право как сфера частного права Украины. *Частное право*. 2013. № 1. С. 67–83.

Марія Долинська,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
господарсько-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ

Відносини, пов'язані із створенням та діяльністю сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських кооперативних об'єднань, регулюються Господарським кодексом України, Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», а також іншими законодавчими та нормативно-правовими актами.

15 листопада 2020 року набув чинності Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [1] від 21 липня 2020 року, яким було унесено важливі та необхідні зміни у правове регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні.

На відміну від Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», в редакції від 20 листопада 2012 року, новий закон більш детально та об'ємно регулює діяльність сільськогосподарських кооперативів.

Варто вказати, що у законодавчому акті зазначено загальні засади діяльності сільськогосподарських кооперативних формувань: основні цілі та принципи сільськогосподарської кооперації.

Зокрема, до основних засад сільськогосподарської кооперації відносяться:

1. добровільність та відкритість членства у сільськогосподарському кооперативі, сільськогосподарському кооперативному об'єднанні;
2. демократичність;

3. обов'язковість участі члена сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського кооперативного об'єднання у його господарській та іншій діяльності;

4. автономність та незалежність;

5. сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації;

6. співпраця між кооперативами;

7. врахування інтересів територіальної громади [1].

Аналізуючи вищевказані принципи сільськогосподарської організації, на нашу думку, слід окремо виділити принцип врахування інтересів територіальної громади [1].

Законодавець у статті 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» 2020 року, серед іншого, надає визначення трьох основних термінів у діяльності різних сільськогосподарських кооперативних формувань.

Сільськогосподарським кооперативом є юридична особа, що утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції та добровільно об'єдналися на основі членства і на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

Сільськогосподарським кооперативним об'єднанням законодавець визнає юридичну особу, яка утворена сільськогосподарськими кооперативами, що добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

Огульно сільськогосподарська кооперація становить систему сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань.

У статті 5 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» 2020 року, законодавець встановлює тільки два основні види сільськогосподарських кооперативів: кооперативи, які мають мету – одержання прибутку, а також кооперативи, які функціонують без мети одержання прибутку.

Тобто, законодавець відмовився від поділу сільськогосподарських кооперативів за основними типами на виробничі та обслуговуючі.

У частині першій статті 5 вищевказаного закону, перелічено основні види діяльності сільськогосподарського кооперативу, а саме: виробництво, переробка, заготівля, закупівля, зберігання, збут, продаж сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів та інші види сервісного обслуговування членів кооперативу, зокрема надання технологічних, транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних послуг, послуг з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, з бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування, надаючи право членам (засновникам) сільськогосподарського кооперативу самостійно обирати види діяльності: виробничий, обслуговуючий, переробний чи багатофункціональний.

Сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність без мети одержання прибутку, є неприбутковою організацією у разі, якщо його діяльність відповідає сукупності таких ознак: 1) кооператив не здійснює виробництва сільськогосподарської продукції і надає послуги виключно своїм членам; 2) кооператив не набуває права власності на сільськогосподарську продукцію, вироблену, вирощену, відгодовану, виловлену або зібрану (заготовлену) його членами – виробниками сільськогосподарської продукції. При цьому власниками сільськогосподарської продукції, що заготовлюється, переробляється, постачається, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени; 3) кооператив повинен відповідати вимогам, які встановлені підпунктом 133.4.1 пункту 133.4 статті 133 Податкового кодексу України для неприбуткових організацій.

Таким чином, сільськогосподарський кооператив не має права здійснювати виробництво сільськогосподарської продукції, оскільки він надає послуги лише членам такого кооперативу.

Сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність з метою одержання прибутку, може надавати послуги, здійснювати операції, зокрема із закупівлі сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів, з особами, які не є членами або асоційова-

ними членами сільськогосподарського кооперативу, за умови що сумарна вартість таких послуг та операцій не перевищує 20 відсотків виручки кооперативу за рік.

При цьому, виручка, отримана сільськогосподарським кооперативом у результаті реалізації іншим особам сільськогосподарської продукції, виробленої, вирощеної, відгодованої, виловленої або зібраної (заготовленої) його членами – виробниками сільськогосподарської продукції, або отримана в результаті її переробки, не враховується при розрахунку сумарної вартості послуг та операцій з особами, які не є членами або асоційованими членами сільськогосподарського кооперативу, що визначається для отримання прибутку.

Статутом сільськогосподарського кооперативу, що здійснює діяльність з метою одержання прибутку, може бути передбачена обов'язкова трудова участь у діяльності сільськогосподарського кооперативу його членів – фізичних осіб.

Слід наголосити на тому, що законодавцем зобов'язано сільськогосподарські виробничі кооперативи, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та утворені відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що зареєстровані на день набрання чинності Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» (15 листопада 2020 року), провести переєстрацію їх у сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання протягом трьох років, тобто до 15 листопада 2023 року.

Зауважуємо, що сільськогосподарські виробничі кооперативи, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та утворені відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які зареєстровані на 15 листопада 2020 року, зберігають всі права та обов'язки, які вони мали відповідно до законів України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року на день набрання чинності теперішнього Закону «Про сільськогос-

сподарську кооперацію» (15 листопада 2020 року), до моменту їх переєстрації, але не більше трьох років.

Положення статутів таких кооперативів та об'єднань, що не відповідають Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року є чинними в частині, що відповідає законодавству, чинному до дня набрання чинності вказаним Законом, до моменту переєстрації таких кооперативів та об'єднань, але не більше трьох років.

Як і в попередньому законодавстві про сільськогосподарську кооперацію, створити сільськогосподарський кооператив мають право не менше трьох осіб.

Законодавець встановлює, що членом сільськогосподарського кооперативу може бути виробник сільськогосподарської продукції – юридична або фізична особа, яка досягла 16-річного віку. При цьому юридична особа діє у сільськогосподарському кооперативі через свого уповноваженого представника.

Зауважуємо, що засновниками сільськогосподарського кооперативу можуть тільки його члени.

Таким чином, прийняття у 2020 році Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» стало новим етапом у розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні, оскільки він:

- огульно врегулював законодавчі основи діяльності різних видів сільськогосподарських кооперативних формувань;
- скасував поділ сільськогосподарських кооперативів за типами: на виробничі та обслуговуючі, надаючи право членам сільськогосподарських кооперативів обирати види діяльності таких кооперативів;
- передбачив діяльність «безприбуткового» сільськогосподарського кооперативу, у якому власниками виробленої або вирощеної продукції сільського господарства, є тільки члени такого кооперативу, а не кооператив.

1. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2021 р. № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20> (дата звернення: 26.11.2020).

Божена Досін,
аспірант кафедри соціального права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УЧАСТЬ РОБОТОДАВЦІВ В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Зайнятість населення, що проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення державної політики зайнятості. Продуктивна зайнятість реалізується в процесі здійснення трудових відносин між працівником і роботодавцем. Необхідною умовою реалізації даного процесу є взаємозв'язок політики зайнятості та економічної політики держави, консолідація зусиль організацій роботодавців та їх об'єднань і профспілок щодо сприяння вирішенню проблеми зайнятості населення.

Законодавство наділяє учасників соціального діалогу широким спектром прав та обов'язків в частині формування державних та регіональних програм зайнятості.

Для підготовки погоджених рішень щодо здійснення політики зайнятості учасники соціального діалогу можуть створювати координаційні комітети сприяння зайнятості, ради з професійної орієнтації та інші органи соціального діалогу. Такі органи можуть створюватися як на двосторонній основі за участі профспілок та роботодавців, так і на тресторонній основі за участі органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування.

Територіальні та місцеві програми зайнятості населення спрямовані на реалізацію основних напрямів державної політики у сфері зайнятості населення в регіонах та є складовими програм їх соціально-економічного розвитку.

Такі програми розробляються місцевими державними адміністраціями та подаються на затвердження обласним, Київській та Севастопольській міським радам.

У територіальних та місцевих програмах зайнятості населення визначаються основні показники ринку праці та заходи, спрямовані на збалансування попиту і пропонування робочої сили на територіальних ринках праці, соціального захисту безробітних, забезпечення зайнятості громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню.

Одним із учасників соціального діалогу, які беруть участь в реалізації програм сприяння зайнятості є роботодавці, та їх об'єднання.

Відповідно до частини першої ст. 22 Закону України «Про організації роботодавців, права і гарантії їх діяльності» організації роботодавців та їх об'єднання в порядку, встановленому законодавством, беруть участь у формуванні та реалізації державної політики зайнятості населення.

Організації роботодавців, їх об'єднання під час розроблення державних та регіональних програм зайнятості разом з профспілками, їх об'єднаннями, іншими установами і організаціями беруть участь у спільних консультаціях з цих питань, що проводяться відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Реалізація зазначених положень на практиці стикається з відповідними труднощами, оскільки така форма соціального діалогу як консультації не передбачає відповідальності учасників соціального діалогу за неврахування позицій при формуванні відповідних програм. Учасниками соціального діалогу залишається застосовувати лише форми впливу на інших учасників в межах передбачених законодавством про соціальний діалог.

Організації роботодавців, їх об'єднання, які підтвердили свою репрезентативність на відповідному рівні, на паритетних засадах з професійними спілками, їх об'єднаннями, які підтвердили свою репрезентативність на відповідному рівні, органами державної влади та органами місцевого самоврядування беруть участь у створенні та діяльності координаційних комітетів сприяння зайнятості населення на відповідному рівні.

Права і обов'язки організацій роботодавців, їх об'єднань у забезпеченні зайнятості населення закріплені також у Законі

України «Про зайнятість населення», інших нормативно-правових актах, колективних угодах, укладених на національному, галузевому і територіальному рівнях. Відповідно до ст. 50 Закону «Про зайнятість населення» організації роботодавців, їх об'єднання наділені повноваженнями брати участь у реалізації державної політики зайнятості шляхом участі:

1) у формуванні та реалізації державної і регіональної політики зайнятості та здійсненні заходів щодо забезпечення зайнятості населення;

2) у розробленні проєктів актів законодавства з питань зайнятості населення та трудової міграції;

3) в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням відповідно до законодавства;

4) розробленні та оновленні професійних стандартів (кваліфікаційних характеристик), сприянні розвитку системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників, забезпеченні їх належної якості;

5) організації та проведенні досліджень з проблем поточної та перспективної потреби ринку праці.

Закон наділяє організації роботодавців правом вносити органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду пропозиції щодо зайнятості населення.

Така норма передбачає обов'язковість розгляду пропозицій роботодавців, але не передбачає обов'язку органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування враховувати зазначені пропозиції при формуванні програм зайнятості.

На мою думку, важливим моментом є укріплення позицій організацій роботодавців та їх об'єднань в питаннях формування державної політики зайнятості і співпраці з Державною службою зайнятості.

Державна служба зайнятості та Федерація роботодавців України співпрацюють у розробленні та перегляді професійних стандартів. Станом на кінець 2015 року роботодавцями України затверджено 18 професійних стандартів, частину з яких було розроблено в результаті співпраці з МОП. У 2014 році було

утворено Інститут професійних кваліфікацій як майданчик для сприяння розробці професійних стандартів і кваліфікацій. Ці зусилля потребуватимуть додаткової підтримки з боку МОП.

Повна, ефективна та продуктивна зайнятість є кінцевим результатом, до якого прагне система державного регулювання зайнятості населення. Підвищення ефективності реалізації регіональної політики зайнятості населення повинно базуватися в посиленні мотиваційного механізму активізації даної політики, розробці методів інвестиційного регулювання зайнятості, формуванні нормативно – правового середовища, сприятливого для самореалізації індивіда через трудову діяльність.

Доцільним є впровадження мотиваційного механізму активізації регіональної політики зайнятості населення, який би був взаємопов'язаним з усіма напрямками соціально-економічної політики в країні, що є активізуючими чинниками успішної її реалізації.

Ірина Жаровська,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
(*Національний університет
«Львівська політехніка»*)

ЩОДО ПИТАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ВІКОМ

Вікова дискримінація – це вагома проблема сучасного суспільства, яку вже можна кваліфікувати як усталену довготривалу, проте не розв’язану проблему.

Міжнародне співтовариство ще з початку цього тисячоліття акцентує увагу на питанні дискримінації за віковою ознакою. Вказане стосується найбільше дітей та осіб старшої вікової групи. Для прикладу, в Австралії з 2004 року діє спеціалізоване законодавство протидії дискримінації з ейджизмом (дискримінації за віком), систематично проводяться кампанії з покращення ставлення до літніх осіб в тому числі у трудовій сфері, існує цілеспрямована правова політика викоренення стереотипу особи старшого віку як неналежного працівника, натомість відображення переваг його як надійного, лояльного, пунктуального, досвідченого, толерантного службовця, з вагомим трудовим та комунікативним досвідом. Держава вживає також адміністративних заходів – функціонує інститут спеціального Уповноваженого з вікових питань. Однак, які ж результати такої, здавалось би системної роботи? Вікова дискримінація продовжує бути суттєвою проблемою. За результатами загальнодержавного опитування 71% працівників старше 55 років відчувають суттєву вікову дискримінацію [1]. Найпоширеніші форми вікової дискримінації включають відмову від підвищення по кар’єрній драбині, пріоритетність при звільненні, неповагу та недоречні жарти про старість.

Дослідження польських колег показує, що вікова дискримінація на ринку праці може набувати різних форм: жорсткої та м’якої, де жорсткий тип вікової дискримінації відображає

заборонені законом типи поведінки та ті, які стосуються реальних рішень роботодавців, які можуть вплинути на кар'єрний розвиток працівника. М'яка дискримінація відповідає тим випадкам, які не вписані в правову систему як такі, що відбуваються переважно в міжособистісній сфері, але тим не менше можуть мати негативні наслідки. М'яка дискримінація відбувається частіше (28,6% респондентів), ніж жорстка дискримінація (15,7%), частіше серед жінок, осіб, які перебувають у нестабільній робочій ситуації, або жителів сільських районів [2].

Звернемо увагу, що дискримінація у сфері праці виступає лише видимою частиною айсбергу проблем. Вікова дискримінація посилюється соціально-економічним зuboжінням.

Світовий моніторинг старіння населення за 2019 рік вказує, що люди похилого віку фінансують своє споживання з чотирьох різних джерел: 1) публічні програми такі як пенсії, охорона здоров'я та інші соціальні послуги програми; 2) трансфери від членів сім'ї або інші приватні джерела. Наприклад республіці Кореї та на Тайвані, провінція Китаю, на в середньому, мають приблизно одну четверту споживання, яке фінансується їхніми сім'ями; 3) власні активи та багатство, та 4) власні доходи від праці (Еквадору, Індії та Сінгапуру, де фінансується близько третини споживання у віці шляхом власної роботи, що зумовлено низьким рівнем державної пенсійної системи) [3].

Отож багато людей старшої вікової групи не мають взагалі, або мають належне фінансування своєї життєдіяльності з боку держави. Попри те з часом потребують догляду, котрий, як правило, лягає на їхні сім'ї. Але зниження народжуваності та швидка урбанізація змінили традиційні сімейні відносини, іноді збільшуючи тягар традиційної мережі підтримки сім'ї. У міру зростання кількості людей похилого віку сім'ям потрібна додаткова підтримка при догляді за літніми людьми.

Соціальна незахищеність перетворює літніх людей на тягар для сім'ї. Це стає причиною зростання домашнього насильства. В Європі щорічно 2500 людей похилого віку вмирають внаслідок жорстокого поводження від найближчих людей [4].

Вказане активізує проблему домашнього насильства, особливо у світлі пандемії COVID-19, яка непропорційно вплинула на літнє населення. З одного боку, з додатковою силою активізувалося домашнє насильство (офіційні дані по Великобританії свідчать про те, що кількість людей похилого віку, яких жорстоко ставляться родичами або опікунами, зросла на 37 відсотків [4]), з іншого – інституції соціального державного захисту постали перед новітньою проблемою і не змогли з нею впоратися належним чином.

Така ситуація зумовлена неналежною державною політикою. Домашня ізоляція – це практично єдиний метод, який пропонувався для цієї групи осіб. Хоча з самого початку пандемії було добре відомо, що люди похилого віку в інтернатних закладах мають більш високий ризик зараження. У ряді країн половина смертей через COVID-19 трапилася в будинках догляду для людей похилого віку [5], часто через відсутність належних захисних заходів та обладнання. У багатьох країнах старші жителі навіть не мали доступу до необхідної діагностичної та медичної допомоги, відсутність кваліфікованого персоналу.

Пандемія лише посилила існуючі проблеми. Відповіді не можуть бути контекстуальними і повинні усувати основні причини жорстокого поводження з людьми похилого віку. Будь-яка політика, що не має економічного та соціально-культурного підґрунтя буде неефективною. Тільки сукупність соціальних, економічних, правових, організаційних, ідеологічних важелів може сприяти розвитку суспільних відносин, правової освіти населення, підвищення толерантності соціуму щодо осіб похилого віку.

1. Australian Human Rights Commission. National Prevalence Survey of Age Discrimination in the Workplace: The Prevalence, Nature and Impact of Workplace Age Discrimination Amongst the Australian Population Aged 50 Years and Older. Sydney: The Commission, 2015

2. Stypinska, J., Turek, K. Hard and soft age discrimination: the dual nature of workplace discrimination. *Eur J Ageing*. 2017. V.14. P. 49–61

3. World Population Ageing 2019 Highlights. Department of Economic and Social Affairs Population Division. ST/ESA/SER.A/430. United Nations New York, 2019. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf> (дата звернення: 22.10.2020).

4. Hymas Ch. Silent scandal of elderly abused during lockdown. 17 May 2020. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/05/17/silent-scandal-elderly-abused-lockdown>

5. Huchet E., Arrue-Astrain B. The fate of Europe's elderly under Covid-19 lockdown. URL: <https://euobserver.com/opinion/148637>

Наталія Ільків,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА РУБОК ЛІСУ

Оцінка впливу на довкілля (далі – ОВД) вперше була запроваджена у США наприкінці 60-х років ХХ століття. Інші держави, оцінивши переваги ОВД, перейняли позитивний досвід від її проведення, зокрема, з 80-х років вона стала обов'язковою у державах-членах Європейського Союзу. Основою метою ОВД є оцінка впливу певної діяльності на довкілля до початку такої діяльності; усунення, чи принаймні мінімізація очікуваних негативних впливів.

З прийняттям Закону України «Про ОВД» [1] (далі – Закон) закладено правові передумови для запровадження європейської моделі оцінки впливу на довкілля в Україні. Проте, як зауважує В. Сидор, все ще залишається низка проблем, пов'язаних із функціонуванням Єдиного реєстру з ОВД, розподілом сфери застосування ОВД. [2, с.143]

Закон містить вичерпний перелік видів планованої діяльності та об'єктів, які підлягають ОВД (ч.2 і 3 ст. 3). Так, ОВД є обов'язковою умовою проведення окремих рубок лісу, зокрема усіх суцільних та поступових рубок головного користування та суцільних санітарних рубок на площі понад 1 гектар; усіх суцільних санітарних рубок на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.

Суб'єкт господарювання забезпечує підготовку звіту з ОВД. Причому розробниками цього звіту можуть виступати як безпосередньо лісокористувачі, так і інші особи чи організації на договірній основі. Хоча державні та комунальні лісгоспи досі не викладають в систему «Прозорро» звіти про укладені дого-

вори і не проводять тендери онлайн, тому інформація про реальних розробників звітів з ОВД обмежена.

Закон передбачає обов'язковий зміст звіту із ОВД, відхилення від якого не допускається (ч. 2 ст. 6 Закону). Аналіз Єдиного реєстру ОВД дає підстави для висновку про низьку якість наявних звітів з ОВД рубок лісу та формальну оцінку впливу. Переважна більшість проаналізованих звітів не містила тієї чи іншої передбаченої законом інформації. Причиною цього є, по-перше, закріплення у Законі лише загальних вимог до змісту звіту з ОВД та відсутність деталізованих вимог до проведення ОВД. Мінекоенерго затверджені «Методичні рекомендації з розробки звіту з оцінки впливу на довкілля в галузі лісового господарства» (далі – Методичні рекомендації) [3], які встановлюють конкретні вимоги до ОВД рубок на довкілля, однак вони мають лише рекомендаційний характер і часто не враховуються розробниками звітів; по-друге, у науково-практичних джерелах знаходимо інформацію від лісокористувачів про «нав'язування» їм послуг тих чи інших організацій з підготовки звітів з ОВД чи проведення післяпроектного моніторингу. І хоча відсутні відомості про зв'язок між «успішністю» ОВД та розробниками звітів, але корупційні ризики все одно існують. Так, вартість послуг з розробки звітів з ОВД та проведення післяпроектного моніторингу часто завищена, такі послуги надаються організаціями, які мають безпосередній зв'язок з Мінприроди. Як наслідок, лісокористувачі часто вважають, що отримання висновку з ОВД залежить від правильно обраного розробника звіту, а не від якості проведеної ОВД. Для підготовки звітів з ОВД не залучають профільних фахівців-ботаніків, зоологів, гідрологів, лісівників тощо, тож розроблені звіти з ОВД не дають змоги оцінити негативні впливи майбутніх рубок на довкілля.

Висновок з ОВД є ключовим документом дозвільного характеру. Його значення полягає у тому, що в процесі прийняття рішення про провадження планованої діяльності цим документом визначається її екологічна допустимість чи недопустимість, а також в разі допустимості встановлюються обов'язкові екологічні умови провадження такої діяльності.

Для розробки висновку уповноважений територіальний чи центральний орган аналізує звіт з ОВД та пропозиції і зауваження громадськості. Однак, за окремими винятками, висновки з ОВД рубок лісу шаблонні, не залежать від звіту з ОВД чи зауважень громадськості, а головне – не усувають негативний вплив рубок на довкілля, як того вимагає процедура. Це, у свою чергу, не стимулює розробників звітів з ОВД проводити більш якісні дослідження.

Тож результати більш ніж трьох років впровадження ОВД вказують на те, що потенціал процедури щодо оцінки впливу рубок лісу реалізований не у повній мірі.

Завершальним етапом ОВД є врахування її результатів під час прийняття відповідним органом рішення про провадження планованої діяльності. Згідно Закону рішення про провадження планованої діяльності є документом дозвільного характеру або іншим актом органу державної влади чи місцевого самоврядування, яке є підставою для початку її провадження та встановлює (затверджує) параметри та умови провадження планованої діяльності (ч. 1 ст. 11 Закону). Однак Закон не вказує, які саме документи вважаються рішеннями про провадження планованої діяльності у випадку рубок лісу. Будь-якій рубці передує ланцюг отримання різних дозвільних документів. Як наслідок, для суб'єкта господарювання залишається незрозумілим, на якому з етапів отримання дозвільних документів необхідно проходити ОВД. Згідно з чинним законодавством, безпосереднім дозвільним документом на проведення рубки є лісорубний квиток (ст.69 ЛК України), але окремі лісокористувачі можуть щорічно отримувати десятки і сотні лісорубних квитків на рубки, які підлягають ОВД. Проведення процедури ОВД щодо кожної з таких рубок окремо – це тисячі процедур щодо рубок лісу щорічно. З метою уникнення бюрократичного перевантаження Мінприроди був наданий лист-роз'яснення [4], згідно з яким рішеннями про провадження планованої діяльності для рубок головного користування є матеріали лісовпорядкування та розрахункова лісосіка, для суцільних санітарних рубок – план заходів з поліпшення санітарного стану лісів.

Відповідно, ОВД підлягають одночасно усі рубки, перелічені в даних документах. Якщо такі документи діяли до введення ОВД в дію, то необхідність проводити процедуру ОВД відсутня. Однак даний лист носить лише рекомендаційний характер і не встановлює правових норм.

У Р. IV-1 Методичних рекомендацій [3] рекомендується з метою скорочення кількості процедур ОВД для отримання кожного лісорубного квитка та зменшення адміністративного навантаження і забезпечення проведення ОВД на тому етапі, коли ще розглядаються альтернативи лісогосподарських заходів, проводити ОВД до погодження і затвердження матеріалів лісовпорядкування, розрахункової лісосіки або плану заходів з поліпшення санітарного стану лісів. Це дозволить в подальшому а) претендувати на отримання лісорубних квитків на лісогосподарські заходи, що передбачені відповідними матеріалами, і б) врахувати екологічні умови провадження діяльності, визначені у висновку з ОВД, у лісогосподарській документації.

Однак відсутність чіткого законодавчого регулювання та рекомендаційний характер актів міністерств зумовлює наступну ситуацію: 1) окремі лісокористувачі проводять ОВД навіть за наявності затверджених матеріалів лісовпорядкування (наприклад, Чернівецька область); 2) окремі лісокористувачі проводять процедуру лише після розробки (а іноді і затвердження на лісовпорядних нарадах) нових матеріалів лісовпорядкування та розрахункової лісосіки (наприклад, Житомирська область); 3) інші не зважають на лист-роз'яснення і керуються виключно законом, а тому і не проводять рубки головного користування площею понад один гектар (для прикладу, Львівська область); 4) лісокористувачі окремих областей (зокрема, Закарпатська, Івано-Франківська, Волинська, Тернопільська області) не проводять ОВД, оскільки користуються чинними матеріалами лісовпорядкування; 5) у ряді випадків ОВД проводиться щодо усіх рубок, перелічених у матеріалах лісовпорядкування чи переліках заходів з поліпшення санітарного стану лісів [5].

Хоч впровадження процедури ОВД рубок лісу підвищило прозорість ведення лісового господарства, створило сприятливі умови для збереження лісового біорізноманіття, збору якісних наукових даних про українські ліси, тощо, однак підвищення ефективності процедури ОВД рубок лісу потребує впровадження ряду кроків. Ефективності сприятиме затвердження Методики проведення ОВД у галузі лісового господарства в якості обов'язкового для виконання документа, що дозволить створити певний стандарт проведення оцінки впливу рубок на довкілля, підвищуючи якість звітів з ОВД і відповідних висновків з ОВД.

1. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>

2. Сидор В. Оцінка впливу на довкілля: закон працює, проблеми залишаються. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 142–146.

3. Методичні рекомендації з розробки звіту з оцінки впливу на довкілля в галузі лісового господарства, затв. Наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 2 березня 2020 р. № 136. URL: <https://mepr.gov.ua/documents/2749.html>

4. Лист-роз'яснення Міністерства екології та природних ресурсів України від 15 лютого 2018 р. №5/4-7/1665-16. URL: <https://mepr.gov.ua/documents/18876.html>

5. Вплив (не)допустимий: як покращити оцінку впливу рубок на довкілля? Аналітична записка МБО «Екологія-Право-Людина», ГО «Українська природоохоронна група». URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/OVD>

Олег Ільницький,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративного і фінансового права
*(Львівський національний університет
імені І. Франка)*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ-ПІДПРИЄМЦЯМИ

Згідно з п 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

У межах офіційного нормативного тлумачення вказаного конституційного припису, Конституційний Суд України у п. 1.1 резолютивної частини Рішення від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001 вказав, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності [1]. За цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальності за такі діяння. Зазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконними нормативно-правовими актами.

Таким чином, на конституційному рівні відсутні обмеження суверенних повноважень держави щодо організації системи державного примусу з метою забезпечення виконання постановлених перед нею завдань і функцій (в частині запровадження на рівні закону як рішення вищої юридичної сили нових видів відповідальності, відповідних їм складів правопорушень і санкцій за їхнє вчинення).

Така позиція відповідає і практиці Європейського суду з прав людини, за якою держави повинні мати можливість законно обрати додаткові юридичні заходи у відповідь на соціально небезпечну поведінку (наприклад, недотримання правил дорожнього руху / ухилення від сплати податків) за допомогою різних процедур, що утворюють єдине ціле з тим, щоб вирішувати різні аспекти соціальної проблеми, що виникла, за умови, що застосовані юридичні засоби в сукупності не є надмірним тягарем для такої особи.

У тих справах, де постає питання відповідно до статті 4 Протоколу № 7 [2], завдання суду полягає у тому, щоб визначити, чи несе за собою конкретний національний захід, що оскаржується, за своєю суттю, або за наслідками, подвійне засудження на шкоду людині, чи на відміну від цього, він є продуктом інтегрованої системи, що дозволяє розглянути різні аспекти протиправної поведінки належним чином, створюючи єдине ціле; особа при цьому не піддається несправедливості.

Не можна тлумачити статтю 4 Протоколу № 7 таким чином, що Договірним державам заборонено організовувати їх правові системи так, щоб забезпечити застосування стандартного адміністративного штрафу за неправомірно сплачений податок (хоча така санкція кваліфікується як «кримінальна» для цілей гарантій справедливого судового розгляду в рамках Конвенції) і в тих більш серйозних випадках, коли є доцільним притягнути до відповідальності порушника за наявності додаткового елемента, присутнього в несплаті, зокрема шахрайської поведінки, яка не розглядається в адміністративних провадженнях з відшкодування податків. Метою статті 4 Протоколу № 7 є запобігання несправедливому обвинуваченню або покаранню особи двічі за одне криміналізоване діяння. Це, однак, не ставить поза межами закону правові системи, в яких застосовується «комплексний» підхід до соціального проступку і, зокрема, підхід, що включає паралельні етапи правового реагування на правопорушення з боку різних органів і для різних цілей.

Незважаючи на те, що стаття 4 Протоколу № 7 стосується гарантій прав особи у сфері кримінальних діянь та відпові-

дальності за них, зважаючи на автономність практики тлумачення і застосування положень Конвенції Європейським судом з прав людини (в тому числі, наголошеного самим Судом означення «кримінального» для цілей гарантій справедливого судового розгляду в рамках Конвенції), з урахуванням загального застосування принципу юридичної відповідальності «non bis in idem» згідно з ч. 1 ст. 61 Конституції України, основоположні сформовані висновки Суду щодо його нормативної характеристики є релевантними до даних правовідносин.

Абзац 2 ч. 2 ст. 265 КЗпП України (в редакції Закону № 77-VIII) встановив відповідальність юридичних та фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, у вигляді штрафу в разі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків – у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення.

Додатково ч.ч. 3, 4 ст. 265 КЗпП України конкретизувала, що штрафи, накладення яких передбачено частиною другою цієї статті, є фінансовими санкціями і не належать до адміністративно-господарських санкцій, визначених главою Господарського кодексу України. Штрафи, зазначені у частині другій цієї статті, накладаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Згідно зі ст. 238 ГК України за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції,

тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. Види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються цим Кодексом, іншими законодавчими актами. Адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами. Однією з таких санкцій є й адміністративно-господарський штраф.

Дослідження цього положення дозволяє прийти до висновку, що визначення адміністративно-господарських санкцій відповідає розумінню заходів державного примусу, що є наслідком вчинення відповідного правопорушення, та має єдину онтологічну основу із заходами юридичної відповідальності.

Нормативне номінування штрафів за ст. 265 КЗпП України як фінансових санкцій та формальне відмежування їх законодавцем від адміністративно-господарських свідчить про здійснення формальної правової кваліфікації відповідно до національного законодавства в межах автономного виду відповідальності з тяжінням до означення фінансової відповідальності, встановленої ст. 111 ПК України (встановлюється та застосовується за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства згідно з цим Кодексом та іншими законами; фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені).

Така нормативна правова кваліфікація правопорушення відповідно до національного законодавства є першим визначальним критерієм «тесту Енгеля» щодо оцінки природи для застосування принципу *non bis in idem*. Водночас, наступні – сама природа правопорушення та ступінь тяжкості покарання, яке особа ризикує понести, є альтернативними, не обов'язково кумулятивними, в той час як кумулятивний підхід не виключається (п. 105 рішення Великої палати Європейського суду з прав людини у справі «А. та Б. проти Норвегії» (A. and B. v. Norway) (заяви №№ 24130/11, 29758/11) від 15.11.2016 р.).

За цих умов, нормативних та фактичних підстав відносити штрафи за ст. 265 КЗпП України до заходів адміністративної відповідальності немає.

Водночас, ч. 3 ст. 41 КпАП України (у редакції Закону № 77-VIII) встановила адміністративну відповідальність за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), допуск до роботи іноземця або особи без громадянства та осіб, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця, на умовах трудового договору (контракту) без дозволу на застосування праці іноземця або особи без громадянства у формі накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Розглядаючи у аспекті аналізованих нормативних приписів відповідальність за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту) у діяльності юридичної особи, який тягне за собою накладення штрафу як на юридичну особу (ст. 265 КЗпП України), так і притягнення до адміністративної відповідальності її посадових осіб згідно з ч. 3 ст. 41 КпАП України, а ні формальних, а ні фактичних перешкод, зважаючи на різницю суб'єктного складу відповідальності в обидвох випадках – немає.

Водночас, такий висновок не відповідає в разі встановлення відповідного правопорушення у діяльності фізичної особи – підприємця, який є суб'єктом заходів відповідальності і за ст. 265 КЗпП України і за ч. 3 ст. 41 КпАП України.

Незважаючи на формальну відмінність видів відповідальності та, у зв'язку із цим, дотримання гарантій ч. 1 ст. 61 Конституції України, абсолютна тотожність складу правопорушення та природи санкцій (2-ий та 3-ій критерій «тесту Енгеля»), вирішення питання одночасного застосування ст. 265 КЗпП України та ч. 3 ст. 41 КпАП України у контексті саме принципу верховенства права особи, а не об'єктивної законності, передбачає необхідність дослідження відповідальності з позиції «комплексності» дії санкцій як елементів єдиної системи боротьби з правопорушенням, а не дублювання заходів відповідальності з метою фіскалізації штрафів.

Дослідження Пояснювальної записки до проекту, що у подальшому був прийняти і набув чинності як Закон № 77-VIII, вказує на те, що суб'єктом відповідальності за ст. 265 КЗпП України належало визначати юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, в той же час, ст. 41 КпАП України за нормативним підходом щодо суб'єкта адміністративної відповідальності, суб'єктом правопорушення встановлювала лише спеціального суб'єкта – посадових осіб юридичних осіб. Такий підхід мав забезпечувати очевидний комплексний характер впливу як щодо безпосереднього роботодавця, так і осіб, які формують та приймають рішення від його імені.

Загальний принцип *non bis in idem* не виключає проведення подвійного провадження, за умови, що будуть виконані певні умови. Зокрема, в аспекті статті 4 Протоколу № 7 ЄСПЛ такою умовою називає доведення, що подвійні провадження були «досить тісно пов'язані за суттю та у часі». Інакше кажучи, що вони об'єднані на комплексній основі і утворюють єдине ціле. Це означає, що не тільки мета і засоби, які використовуються для її досягнення мають доповнювати одне одного за суттю та бути пов'язаними у часі, а й те, що можливі наслідки такого правового реагування на відповідну поведінку мають бути пропорційними і передбачуваними для осіб, яких вони стосуються.

Матеріальні критерії для визначення того чи існує досить тісний зв'язок за суттю, включають в себе:

- чи переслідують різні провадження взаємодоповнюючі цілі і, таким чином, стосуються не тільки *in abstracto*, але й *in concreto*, різних аспектів соціально неправомірної поведінки;

- чи є подвійність провадження передбачуваним наслідком (як в законодавстві так і на практиці), одного й того ж оспорюваного діяння (*idem*);

- чи проводяться паралельні провадження таким чином, щоб уникнути, наскільки це можливо, будь-якого дублювання у збиранні, а також оцінці доказів, зокрема, шляхом належної взаємодії між різними компетентними органами з тим, щоб факти, встановлені в одному провадженні також використовувалися в іншому провадженні;

– і, перш за все, чи враховується санкція у першому завершеному провадженні в тих провадженнях, які завершуються пізніше з тим, щоб особа, якої вони стосуються, не несла надмірний тягар. Останній ризик буде менш ймовірним у правових системах, де налагоджений компенсаційний механізм, призначений для забезпечення пропорційності загальної суми накладених штрафів (п.п. 130, 132 рішення Великої палати Європейського суду з прав людини у справі «А. та Б. проти Норвегії» (A. and B. v. Norway) (заяви №№ 24130/11, 29758/11) від 15.11.2016 р.).

В умовах одночасного застосування санкцій до фізичної особи – підприємця за ст. 265 КЗпП України та ч. 3 ст. 41 КпАП України, очевидно, що провадження не є пов'язаними за своєю суттю, виходячи з озвучених критеріїв, оскільки за цілями та застосовуваними санкціями не є взаємодоповнюючими, а передбачають подвійне застосування щодо однієї і тієї ж особи двох штрафних каральних заходів. Це є не лише непропорційним та надмірним обтяженням щодо такої особи, але й ставить у нерівне правове становище при вчиненні аналогічного правопорушення у діяльності юридичної особи та фізичної особи-підприємця не на користь останнього.

При цьому, розмежування статусу фізичної особи та фізичної особи – підприємця не зумовлює можливостей відходу від цих висновків, оскільки в обидвох випадках каральна мета відповідальності реалізується щодо єдиного суб'єкта права – фізичної особи, яка з метою законного здійснення господарської діяльності отримує додатковий правовий статус. Оскільки правовий статус підприємця фізична особа з повною цивільною дієздатністю набуває в порядку реалізації свого права на здійснення підприємницької діяльності, яка не заборонена законом (ч. 1 ст. 42 Конституції України, ч. 1 ст. 50 ЦК України, ч. 1 ст. 128 ГК України).

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22

частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-0>

2. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804

Людмила Кузнецова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри управління
у сфері цивільного захисту
(*Черкаській інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України*),

Вікторія Чубань,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління
у сфері цивільного захисту
(*Черкаській інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України*)

ЩОДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН

Концепція соціального партнерства широко застосовується в країнах із розвинутою економікою. В сучасних умовах вона є основою регулювання відносин між особами найманої праці та роботодавцями. Сутність її полягає в проведенні політики, що мінімізує або виключає можливість соціальних конфліктів у сфері виробництва. Збереження соціального спокою на підприємстві є головним змістом та метою соціального партнерства.

Термін «соціальне партнерство» вперше з'явилося в промислово розвинутих країнах Заходу в кінці XIX ст. під час виникнення зачатків виробничої демократії. Після другої світової війни в законодавстві країн Заходу почали закріплюватися «поступки» роботодавців працівникам у вигляді надання найманим працівникам права на співучасть в управлінні виробництвом. В Німеччині та Італії почали з'являтися спільні робітничі ради на виробництві, що функціонували на паритетних засадах зі складу представників робітників та роботодавців. Які почали пізніше називатися органами соціального партнерства.

На українських землях роки непу були галузеві та територіальні колективні договори, що встановлювали тарифи до

оплати праці та мали прообраз соціально-партнерських відносин. Окремі організаційно-правові способи соціального партнерства прослідковувалися і в 60-80х рр. минулого століття та мали вигляд виробничих нарад, діяльності рад трудових колективів, укладення колективних договорів. Проте в юридичній літературі на законодавчому рівні соціально-партнерські відносини не визначалися. Питання про законодавче закріплення постало на початку 90-х років в період першої економічної кризи.

Поняття соціального партнерства встановлено варто розглядати як систему колективних відносин між найманими працівниками, роботодавцями, виконавчою владою, які виступають сторонами соціального партнерства у ході реалізації їх соціально-економічних прав та інтересів [1].

Не європейському рівні принцип соціального партнерства закріплено Конвенцією МОП № 87 «Свобода асоціації та захист права на організацію», 1948р., яка закріпила рівні права соціальних партнерів по захисту своїх інтересів. Конвенція також передбачає право працівників та підприємців вільно обирати своїх представників та формулювати свою програму дій. Оскільки такі програми віддзеркалюють протилежні інтереси працівників та підприємств, то для їх соціального миру необхідна угода соціальних партнерів як необхідна умова економічного розвитку держави. До цього зводиться сутність соціального партнерства згідно зазначеної вище Конвенції. Переглянута Європейська соціальна хартія 1996р. містить колективні права, до яких належать право працівника і роботодавця на: об'єднання в національні та міжнародні організації для захисту економічних і соціальних інтересів; укладення колективних договорів; участь у визначенні та в поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві; захист від дій, що завдають їм шкоду, та їм має бути надано відповідні можливості для здійснення їх функцій; інформацію і консультації протягом здійснення колективних звільнень.

Система соціального партнерства охоплює різноманітні групи відносин, як то: відносини, що пов'язані з умовами праці

та відносини по врегулюванню трудових конфліктів. Відносини, що пов'язані з умовами праці включають в себе, перш за все, відносини з колективно-договірною врегулювання. Адже саме колективний договір виступає головним інструментом соціального партнерства. Загальний порядок проведення переговорів з приводу вибору його умов, а також його зміст базується на ідеї рівності сторін та дотриманні взаємних інтересів. Від змісту норм, що включені до колективних договорів, залежить забезпечення стабільності взаємовідносин між працівниками та роботодавцями і збереження нормального мікроклімату на підприємстві.

Соціальне партнерство тісно пов'язане з «соціальною автономією», характерною для країн Заходу. Термін «соціальна автономія» визначає права спілки працівників та спілки роботодавців самостійно, без втручання держави вирішувати низку проблем, тому соціальне партнерство можливе лише за умови соціальної автономії партнерів.

До сфери соціальної автономії входить участь працівників в управлінні виробництвом, участь спілки працівників та спілки роботодавців в діяльності адміністративних та судових органів з питань праці та соціального страхування, регулювання трудових відносин шляхом колективних договорів, вирішення трудових конфліктів. Для ефективності та юридичної сили соціальної автономії держава має визнати реальне функціонування інституту колективного договору, нажаль в проекті Трудового Кодексу України ми цього не бачимо. На підставі соціальної автономії соціальні партнери можуть створювати свої органи, за допомогою яких вони регулюють взаємовідносини. Роль держави полягає у виробленні мінімальних норм у галузі праці, а також здійсненню контролю за дотриманням соціальними партнерами діючого законодавства. В економічно-розвинутих країнах соціальна автономія обмежується лише встановленням умов праці та рівня заробітної плати.

Світовий досвід, як справедливо зазначала в свій час вчений-правознавець Н.Болотіна доводить, що проблеми економіки і суспільного життя, в тому числі у сфері застосування най-

маної праці, вирішуються оптимально, якщо реалізується орієнтація не на конфронтацію, а на досягнення соціальної згоди, узгодження інтересів різних суспільних груп.

На сучасному етапі виходу України з економічної кризи соціальне партнерство покликане забезпечити соціальний мікроклімат працівників та роботодавців, гарантування оплати праці та компенсаційних виплат з урахуванням рівня інфляції. Держава потребує єдиного юридичного механізму соціального партнерства, який би регулював правове становище сторін і суб'єктів.

1. Колісник О. Проблеми поєднання державно-приватного та соціального партнерства URL: <http://www.visnyk-/968p>

2. Лазор В. Перспективи розвитку соціального партнерства у трудовому праві України. URL: <http://www.visnyk-http://www.apdp.in.ua/v30/03.pdf>

3. Моцна М. І. Проблеми розвитку соціального партнерства в Україні та шляхи їх вирішення. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/25_1_2019ua/37.pdf

Любомира Мелех,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ ЯК СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ

У сучасних реаліях норми Земельного кодексу України, а саме стаття 152 ЗК України, згідно якої держава забезпечує громадянам і юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю, залишається, на жаль, недієвою. А ч. 2 вказаної статті гарантує захист прав на землю не тільки власників, але також землекористувачів. Зокрема, у ній зазначено те, що власник земельної ділянки чи землекористувач має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не є пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, та відшкодування завданих збитків.

Наукову дискусію викликає ч. 3 ст. 152 ЗК України, що присвячена способам захисту прав на землю. Тут зазначається, що захист прав громадян і юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом: визнання прав; відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, та запобігання вчиненню дій, що порушують права чи створюють небезпеку порушення прав; визнання недійсним рішень органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування; визнання договору недійсним; відшкодування заподіяних збитків; застосування інших, що передбачені законом, способів.

Зауважу і те, що наведена земельно-правова норма за своїм змістом у цілому збігається зі ст. 16 Цивільного кодексу України відносно способів захисту цивільних прав та інтересів.

Проте відкритим залишається питання ефективності вказаних способів захисту і рівня задоволеності їх застосуванням суб'єктів права на захист.

Конституція України у ст.13 передбачає, що держава забезпечує захист прав усіх без винятку суб'єктів права власності та господарювання, а також закріплює рівність перед законом усіх суб'єктів права власності та гарантує кожному захист його прав та свобод.

Усі ці принципові положення посідають визначальне значення й для суб'єктів земельних правовідносин. Власник земельної ділянки або землекористувач має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

Одним із елементів змісту суб'єктивного земельного права є надана можливість його захисту у встановленому законом порядку. Стосовно форм захисту, то законодавець зазначає, що захист прав на землю здійснюється у судовому та адміністративному порядку.

Але виникненню нових видів земельно-правових конфліктів і збільшенню відповідних судових позовів протистоїть відсутність дієвих механізмів позасудового захисту земельних спорів. Захист суб'єктивного права на землю передбачає захист інтересів та правомочностей власника земельної ділянки або землекористувача.

Право на захист – це можливість громадянина застосувати заходи правового характеру для відновлення її порушеного чи оспорюваного права. Сутність права на захист полягає у можливості суб'єкта права самому вчиняти юридично значущі активні дії. Воно має конституційну природу та існує в межах відносин держави та суб'єкта.

Способи захисту прав на землю досить неоднозначні за своїм змістом й умовами застосування. Одні з них безпосередньо спрямовані на захист права власності на земельну ділянку або права землекористування, інші – опосередковано.

Усі зазначені способи захисту прав на землю можна класифікувати на окремі відносно самостійні групи за різними

критеріями. Спеціальні способи захисту земельних прав стосуються особливих випадків порушення прав власників земельних ділянок і землекористувачів. Вони зумовлені особливим колом уповноважених чи зобов'язаних осіб та надзвичайними обставинами.

Науковці стверджують, що для вирішення земельних спорів можуть бути застосовані юрисдикційна й неюрисдикційна форми захисту; остання – це захист суб'єктивного земельного права самостійними діями конкретної особи без звернення до державних чи інших уповноважених органів [1].

Саме неюрисдикційні форми захисту земельних прав, способи самостійного захисту громадянами-суб'єктами земельних прав сьогодні є неврегульованими із боку законодавства та залишаються малодослідженими в науці.

Із розвитком науки земельного права доктринальні погляди на природу земельних спорів мають різний зміст. Так, під земельними спорами в земельно-правовій доктрині розуміють спори (конфлікти), що виникали між громадянами, підприємствами, установами та організаціями з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками [2].

Насьогодні в Україні система позасудового вирішення правових конфліктів не є розвиненою та поширеною, а судочинство у більшості земельних спорів є бездієвим.

У сучасних реаліях нормативно визначена процедура судочинства не забезпечує реалізацію правового механізму вирішення переважної більшості земельних спорів, адже не забезпечує оперативність і не вирішує правовий конфлікт.

Натомість у більшості розвинених країн конфліктуючі сторони дедалі частіше звертаються до застосування відновних практик, наприклад таких як процедури медіації тощо.

Відомою в Україні формою відновних практик є запровадження та апробація системи відновного правосуддя у галузі кримінального та кримінально-процесуального права. Відновне правосуддя (англ. Restorative justice) – це процес, під час якого всі сторони, учасники конкретного правопорушення зустрічаються для колективного вирішення питання: що робити

з наслідками правопорушення та їх впливом на майбутнє (визначення за Тоні Маршалом) [3].

Відновне правосуддя зародилося у середині 70-х років ХХ ст. як рух за зміну поглядів на злочин та покарання. Підхід, що лежить в його основі, орієнтований на надання можливості сторонам конфлікту і суспільству в цілому самим впоратися з наслідками злочину.

Наразі відновне правосуддя розглядають як рух за справедливість, який доповнює офіційну форму правосуддя, залучає самі сторони та громадськість до владнання наслідків злочину, сприяючи таким чином соціальній реінтеграції правопорушника і зменшенню кількості кримінальних покарань.

Відновне правосуддя покликане не замінити офіційне правосуддя, а лише надати йому відновного характеру за рахунок використання певного способу вирішення кримінальних ситуацій. Зазвичай реалізація програм відновного правосуддя відбувається завдяки партнерству громадськості і системи правосуддя: визначається порядок подання та розгляду випадків, юридичне значення результатів проходження сторонами такої програми [3].

Існує кілька моделей (форм) відновного правосуддя. Найпоширенішими з них є такі:

- програми примирення потерпілих і правопорушників (відомі також як «медіація», «посередництво», «конференції жертв і правопорушників»);

- кола правосуддя – програми, в основі яких лежать традиції північноамериканських індіанців; проводяться переважно в Канаді;

- сімейні конференції, батьківщиною яких є Нова Зеландія; вони базуються на традиціях корінного населення маорі і є чинними законодавчо.

В Україні моделі відновного правосуддя для некримінальних справ у більшості існують на рівні пілотних проектів, реалізацію яких беруть на себе інституції громадянського суспільства (громадські організації).

Створені так звані «Школи порозумінь» для учнів загальноосвітніх шкіл таж мають позитивну практику, яку варто

поширити у сферу позасудового вирішення земельних спорів і взяти на озброєння як способів захисту земельних прав. Варті уваги такі відновні практики як: медіація та фасилітація, програми примирення потерпілих і правопорушників, кола правосуддя (примирення), сімейні конференції, відкритий простір та інші практики побудови консенсусу.

Сьогодні межові спори є найпоширенішими в Україні серед земельних спорів.

Однак судові способи їх вирішення у своїй більшості є неефективними, адже не вирішують саме конфлікт, що виник між сторонами, а насамперед спір вирішується у рамках правозастосування. Це свідчить про неспроможність судової системи забезпечити виконання покладених на неї функцій і втрату довіри громадян до правосуддя.

Можна дійти висновку, що проблема постійного збільшення кількості земельних правових конфліктів не може розв'язана бути повністю і одномоментно. У напрямі вирішення проблеми і зменшення кількості правових конфліктів через належне правове регулювання можна лише вплинути на поступове формування позасудових практик примирення сторін та поширення цього позитивного досвіду, адже правосуддя в окремих категоріях спорів є неефективним.

Практика реалізації земельноправових норм матиме велику користь від існування дієвої системи позасудового правосуддя: від вирішення конкретних спорів без суду, до зменшення соціальної напруги у суспільстві, а також нормального співіснування людей у соціумі.

1. Лейба Л. В. Правове регулювання вирішення земельних спорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 18 с.

2. Земельне право України: навч. посіб. /за заг. ред. В. П. Мироненко. К.: Алерта, 2018. 350 с.

3. Вільна енциклопедія. *Вікіпедія*. URL: <http://uk.wikipedia.org>

Наталія Мокрицька,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА У РУМУНІЇ

Постійне перебування сучасного суспільства в рамках необхідного соціального обмеження сприяє формуванню та швидкому розвитку різних нових форм суспільної взаємодії під час реалізації права на працю. Серед них визначальним для людини є можливість працювати віддалено, дистанційно.

В Україні поява дистанційної праці теж є закономірною. Змінами у ст. 60 Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII [1] введено поняття та виписано основні положення, що стосуються віддаленого виконання роботи. Зокрема, дистанційна (надомна) робота – це така форма організації праці, коли робота виконується працівником на підставі письмового трудового договору за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця.

При дистанційній (надомній) роботі працівники розподіляють робочий час на свій розсуд, на них не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не передбачено у трудовому договорі. При цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 КЗпП.

Виконання дистанційної (надомної) роботи не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

При цьому, якщо працівник і роботодавець письмово не домовились про інше, дистанційна (надомна) робота передбачає оплату праці в повному обсязі та в строки, визначені діючим трудовим договором.

І лише на час загрози поширення епідемії, пандемії та/або на час загрози військового, техногенного, природного чи іншого характеру наказ роботодавця про переведення працівників на умови дистанційної праці засвідчує факт такої форми організації робіт без укладення обов'язкового письмового трудового договору.

Хоч український законодавець не послуговується терміном «телеробота» чи «телепраця» для позначення виконання роботи дистанційно за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, є чимало країн, які виписали правове регулювання телепраці, тим самим підкресливши її особливості у порівнянні з іншими різновидами дистанційної праці за характером виробництва (наприклад, надання побутових послуг тощо).

Прикладом таких нормативних положень може слугувати законодавство Румунії. У законодавчому акті, який присвячений регулюванню питань телепраці [2] передбачено, що телепраця є такою організацією роботи, що дозволяє працівникові регулярно (принаймні один день / місяць) працювати добровільно в іншому місці, ніж робоче місце, організоване роботодавцем за допомогою комунікаційних та інформаційних технологій.

Науковці зазначають, що цей закон може застосовуватися лише у тих сферах трудової діяльності, в якій об'єктивно існує можливість виконання трудової функції відповідно до умов трудового договору. Мова не йде про здатність людини та її вміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології [3].

Серед обов'язкових умов трудового договору про телепрацю можна виділити такі:

- період часу та / або дні, протягом яких працівник працює на робочому місці, організованому роботодавцем;
- місце, де буде здійснюватися дистанційно робота, за домовленістю сторін;
- спосіб фіксації робочого часу;
- графік перевірки роботодавця, а також спосіб проведення перевірки;

- відповідальність сторін, у тому числі стосовно охорони праці;
- обов'язок роботодавця забезпечити транспортування матеріалів, що використовуються працівником;
- обов'язок роботодавця інформувати працівника з питань захисту даних;
- заходи, вжиті роботодавцем для запобігання ізоляції співробітника, що працює дистанційно, від інших працівників, та умови, покриття роботодавцем витрат, пов'язаних з дистанційною роботою.

Закон про телепрацю встановлює деякі конкретні зобов'язання для роботодавців, такі як:

- надати необхідне ІТ / обладнання для охорони праці, якщо не домовлено про інше;
- встановлювати, перевіряти та обслуговувати необхідне робоче обладнання, якщо не погоджено інше;
- забезпечити всі умови, необхідні для того, щоб запропонувати працівникові можливість скористатися відповідною інформацією та інструкціями щодо охорони праці на робочому місці.

Окрім права роботодавця регулярно перевіряти діяльність працівника, органи праці, а також профспілка чи представники працівників мають право перевіряти умови роботи телепрацівника.

Новели правового регулювання дистанційної праці в Румунії (станом на листопад 2020 року) [4] є такими:

1) забезпечення почерговості виконання роботи для роботодавців з кількістю понад 50 працівників, яка не може виконуватися дистанційно; без їхньої згоди. Йдеться про те, що роботодавець повинен поділити працівників на групи, які починають та закінчують роботу з інтервалом не менше однієї години між групами. Цей захід не вимагає згоди працівника.

2) можливість роботодавців приймати односторонні рішення щодо здійснення діяльності в режимі дистанційної роботи або роботи вдома у випадку запровадження державою обмежувальних заходів. При цьому діючі колективні

договори залишаються чинними на увесь період таких заходів та не можуть бути змінені упродовж ще 90 днів після їх скасування.

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що проаналізовані положення законодавства Румунії можуть бути використані українським законодавцем для удосконалення правового регулювання дистанційної праці та слугуватимуть подальшим науковим напрацюванням у цьому напрямку.

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 24.11.2020)

2. LEGE nr. 81 din 30 martie 2018 privind reglementarea activității de telemuncă EMITENT: Parlamentul PUBLICAT ÎN: Monitorul Oficial nr. 296 din 2 aprilie 2018. URL: <http://www.monitoruljuridic.ro/act/lege-nr-81-din-30-martie-2018-privind-reglementarea-activit-ii-de-telemunc-emitent-parlamentul-publicat-n-199418.html> (дата звернення: 24.11.2020)

3. Agata Mihaela Popescu Tele-Working in European Legislation and the Romanian Law System. URL: <http://rais.education/wp-content/uploads/2019/11/021AP.pdf> (дата звернення: 24.11.2020).

4. Law no. 55/2020 on certain measures to prevent and combat the effects of the Covid-19 pandemic. URL: <https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2020/11/romania-extends-state-of-alert-and-issues-new-rules-for-the-organization-of-work> (дата звернення: 24.11.2020).

Оксана Ольшанецька,
державний реєстратор
(Управління Державної реєстрації юридичного
департаменту Львівської міської ради),

Леся Хомко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЕТАП ЛЕГІТИМАЦІЇ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Однією із головних умов здійснення будь яким суб'єктом господарської діяльності є державне підтвердження законності входження такого суб'єкта до сфери господарських правовідносин. Водночас специфіка діяльності різноманітних організаційно-правових форм суб'єкта господарювання вимагає спеціального порядку їхньої легітимації, який, окрім загальних умов, включає ще й особливі умови легітимації.

Легітимація юридичної особи – це складний та тривалий процес утворення нового суб'єкта господарювання. Основне завдання якої – засвідчення (фіксація) законності юридичної особи у господарському правопорядку. Процедура входження у господарсько-правові відносини є доволі комплексною та включає кілька етапів, які є предметом розгляду як науковців так і практиків.

Реформування інституту державної реєстрації передбачає встановлення чітких та прозорих засад для створення та діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Легітимація суб'єктів господарювання виступає комплексним явищем, що потребує теоретичного та практичного дослідження, з метою виявлення проблемних аспектів практики його застосування.

Науковий пошук варто розпочати із деяких термінологічних тлумачень –насамперед визначення дефініцій «легітим-

ність», «легітимація», «легальність». Термін «легітимація» – є похідним від «легітимність». Латинський відповідник *legitimus* – багатозначний. Причому всі його значення стосуються юридичної царини – «правовий», «правомірний», «відповідний закону», «правильний» [1, с. 134–135].

Поняття «легітимація» етимологічно пов'язане з латинськими словами *Lex, Legis* – закон, юридична норма, правило, принцип, порядок, право управляти, влада; *Legitimus* – законний, правомірний, юридичний, слухний, обов'язковий, правильний, потрібний. Відтак, значення слова, легітимація пов'язане з визнанням чи підтвердженням відповідності закономі, чинному порядку або загальноновизнаним засадам правопорядку.

Легітимація виступає тією процедурою, за допомогою якої суб'єкти господарювання стають повноцінно і повноправно наділеними тими правами й компетентностями, що дає змогу здійснювати діяльність характерну для суб'єктів підприємницької діяльності. Про це нам засвідчують відмінності дефініцій «легалізації» та «легітимації», адже зміст першої полягає у наданні законності певному акту чи дії, натомість у другій зміст виражається таким чином, що надається підтвердження законності праву або повноваженню.

Суб'єкту господарювання притаманно ряд характерних ознак, серед них варто визначити наступні:

- визначеність організаційно-правової форми;
- майнова відокремленість (наявність відокремленого майна, необхідного для здійснення господарської діяльності);
- легітимність існування в якості суб'єкта господарювання;
- наявність господарських прав та обов'язків;
- відповідальність за результати господарювання.

З-поміж цього переліку можна зауважити, що легітимність є однією із визначальних властивостей в діяльності вказаного суб'єкта. Ця ознака передбачає необхідність дотримання певних правил, проходження певного порядку утворення, проходження процедури державної реєстрації суб'єкта госпо-

дарювання у встановленому законом порядку, офіційного визнання його існування у правовому полі України. Тобто наявність назви, керівника, майна та фактичне здійснення певної господарської діяльності ще не свідчать про наявність офіційного статусу. Таким суб'єкт господарювання наділяє держава. У разі фактичного господарювання без попереднього проходження передбаченої законом процедури легітимації (зокрема, державної реєстрації, отримання ліцензій та/або спеціальних дозволів) відносини переходять до предметів регулювання законами адміністративного та кримінального права (найчастіше такі діяння зветься «незаконна господарська діяльність» або «незаконна підприємницька діяльність») [2, с. 45].

До легітимації суб'єктів господарювання входять кілька етапів, й першим варто зазначити державну реєстрацію. Процедура державної реєстрації суб'єктів господарювання на законодавчому рівні утвердилась із прийняттям Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (надалі – Закон «Про державну реєстрацію»). Перша редакція відбулась у 2003 році. Однак у зв'язку із змінами у соціальному та економічному житті сформувалась необхідність прийняття нових законодавчих положень.

Відповідно до ст. 1 Закону «Про державну реєстрацію», державну реєстрацією визнається офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, та фізичну особу – підприємця та про юридичну особу, а також проведення інших реєстраційних дій [3].

Отже, процедура державної реєстрації охоплює етапи створення нових суб'єктів господарської діяльності, зміни їх правового статусу (мова йде про внесення змін до установчих документів, а відтак й інформації у відповідному реєстрі) та припинення діяльності (реорганізація чи ліквідація юридичної особи й припинення діяльності фізичної особи – підприємця). Окрему специфіку має процедура державної реєстрації реорганізації юридичної особи, яка опосередковує і створення, і припинення юридичної особи, а також зміни їх правового статусу.

Найважливішим юридичним аспектом державної реєстрації є включення суб'єкта господарювання до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР).

До головних засад державної реєстрації віднесено: обов'язковості державної реєстрації в ЄДР; публічності державної реєстрації в ЄДР та документів, що стали підставою для її проведення; державної реєстрації за заявницьким принципом; врегулювання відносин, пов'язаних з процедурою державної реєстрації законом «Про державну реєстрацію»; об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у ЄДР; відкритості та доступності відомостей ЄДР.

Процедуру проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи визначено у Наказі Міністерства юстиції № 395/5 від 09.02.2016. Відповідно до п. 2 ч. 4 зазначеного документа заява та документи для державної реєстрації в електронній формі мають відповідати вимогам, встановленим Законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронні довірчі послуги».

1. Поняття легітимації: основні парадигми розуміння. *Філософська думка*. 2009. № 5. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3152/1/Tur_ponyatty-ligitumisatcii_2009.pdf

2. Деревянко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2019. 150 с.

3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

4. Порядок державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України 09.02.2016 № 359/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-16>

Яна Палешко

кандидат економічних наук,
доцент кафедри
міжнародних відносин та туризму
(*Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ*),

Олександр Неклеса,

науковий співробітник, т.в.о. завідувача
навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем протидії
організованій злочинності та корупції
(*Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ

Господарська діяльність – це взаємодія суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та збут продукції, надання послуг чи виконання певних видів робіт, які мають вартісний вимір.

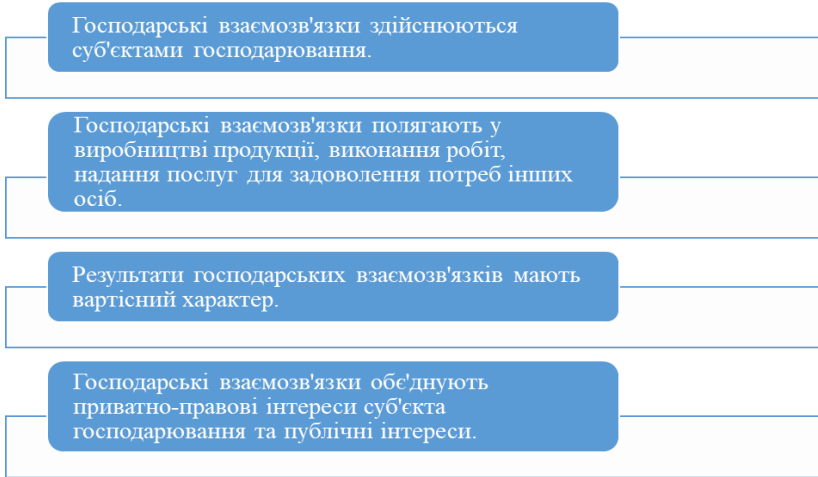
Спираючись на законодавчу базу наведемо наступні ознаки господарських взаємозв'язків:

Згідно ст. 42 Конституції України кожна особа має право на підприємницьку діяльність, тобто на господарські взаємозв'язки, які не забороняє законодавство держави. При здійсненні взаємозв'язків забороняється лише певний вид діяльності, а деякі особи можуть мати обмеження на здійснення господарської діяльності. Підприємство – це самостійна господарська діяльність, яка здійснюється на власний ризик та, відповідно, здійснюється суб'єктами господарювання.

Спираючись на ст. 42 Господарського Кодексу підприємницька діяльність має наступні ознаки:

- Це систематичні дії, щодо виробництва, виконання робіт чи надання послуг;
- Юридичні та фізичні особи самостійно, тобто в своїх інтересах здійснюють підприємницькі взаємозв'язки;

- Підприємці самостійно несуть відповідальність за успіх або невдачу та самостійно впливають на результати своїх дій.
- Підприємницька діяльність та взаємозв'язки мають систематичний характер.

Держава гарантує підприємцям рівні права та можливість для залучення та використання фінансових, трудових, інформаційних та ін. ресурсів. Держава, спираючись на законодавчу базу, гарантує недоторканість майна та забезпечує захист майнових прав суб'єктів господарювання.

Згідно законодавства суб'єкти господарювання зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, дотримуватися прав та інтересів громадян, установ, організацій та держави.

У правовому регулюванні господарських відносин визначальна роль належить нормативно-правовому регулюванню, упорядкуванню відносин у сфері господарювання за допомогою нормативно-правових актів. Серед цих актів чільне місце посідає Конституція України, якою встановлюються конституційні основи правопорядку у сфері господарювання (ст. 5 ГК), а також врегульовуються на найбільш загальному рівні найважливіші відносини у цій сфері.

Господарський Кодекс є базовим нормативно-правовим актом, в якому визначені основи господарського законодавства. Відтак, усі інші закони та підзаконні нормативно-правові акти повинні узгоджуватися з ГК у частині регулювання господарських відносин. Це не означає, що не можуть прийматися закони, якими певне коло або окремі моменти господарських відносин регулюються інакше, ніж передбачено ГК; однак необхідною умовою прийняття таких законів або їх окремих положень є одночасне внесення відповідних змін до ГК.

Система господарського законодавства функціонує як складне утворення, що включає в одному акті різномірні (приватні та публічні) норми, які мають мету комплексного регулювання відносин суспільного виробництва; останні складаються як сукупність усіх відносин, що виникають між учасниками господарських відносин у процесі здійснення господарської діяльності.

Основна мета нормативно-правового регулювання господарських взаємозв'язків – це надання відносинам порядку, в узгодженні інтересів суспільства, які сприяють основним сферам розвитку держави.

Слід зазначити, що правове регулювання не є матеріальним, тобто воно здійснюється через свідомість населення. В той же час правове регулювання являється результатом діяльності держави, яка виступає гарантом реалізації правових норм, здійснюється за допомогою широкого кола правових засобів.

1. Олійник О. С. Поняття та особливості спеціального правового режиму в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Вип. XXVI: зб. наук. статей (м. Івано-Франківськ, 2011 р.) / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2011. 320 с.

2. Хозяйственное право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; под ред. В. К. Мамутова. К.: Юринком Интер, 2002. 912 с.

3. Щербина В. С. Господарське право: підручник. К., 2009.

Олена Рим,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціального права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ПРАВИЛА ІНФОРМУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРО УМОВИ ПРАЦІ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У праві ЄС відсутній правовий акт, який би безпосередньо стосувався трудового договору як юридичного факту – підстави виникнення трудових відносин, його змісту, форми чи видів. Водночас, це не означає, що відповідне правове регулювання на комунітарному рівні відсутнє. Зокрема, про наднаціональні вимоги щодо змісту та форми трудового договору ми можемо дізнатися з аналізу Директиви 91/533/ЄЕС від 14.10.1991 р. про обов'язок роботодавця інформувати працівників про умови, що застосовують до трудового договору чи трудових відносин [1]. Відтак, крізь призму гарантованих для працівників можливостей отримувати максимально повну та достовірну інформацію про умови праці, опосередковано забезпечується регулювання індивідуальних трудових відносин у частині форми та змісту трудового договору.

Розвиток нових форм зайнятості зумовив зростання різноманітності трудових відносин. Здебільшого держави-члени підпорядковують усі трудові відносини формальним вимогам, щоб покращити правовий захист працівників від можливих порушень їхніх прав.

Однак відповідне законодавство держав-членів суттєво різниться, а вимоги письмово інформувати працівників про основні умови трудового договору чи трудових відносин були чи не найбільш розрізненими. З урахуванням цього і було ухвалено Директиву 91/533/ЄЕС та встановлено загальну вимогу на рівні ЄС, що кожен працівник повинен мати документ з інформацією щодо необхідних елементів його трудового договору чи трудових відносин.

Директива 91/533/ЄЕС є основним джерелом права ЄС щодо умов укладення та виконання трудового договору [2, с. 177]. Її застосовують до кожного працівника, що має трудовий договір чи трудові відносини, які визначає та регулює законодавство держав-членів ЄС. Важливо також зауважити, що норми цієї Директиви застосовують лише щодо тих працюючих, яких вважають найманими працівниками у розумінні національних актів. Вона також уповноважує держави-члени самостійно вивести з-під сфери її дії певні категорії працівників. Зокрема, тих, які уклали трудовий договір на строк не більше одного місяця і з тривалістю робочого часу не більше восьми годин на тиждень. А також працівників, трудові договори яких мають тимчасовий чи особливий характер, однак лише за наявності об'єктивних причин такого винятку.

Ухвалена з метою покращити захист працівників, Директива 91/533/ЄЕС зобов'язує роботодавця інформувати працівників про основні умови його трудового договору чи трудових відносин. У такий спосіб на рівні ЄС прагнуть уникнути невизначеностей щодо умов виконання роботи та забезпечити більшу прозорість ринку праці. Зокрема, роботодавець повинен надати працівнику інформацію щодо:

- сторін договору;
- місця роботи (у разі відсутності фіксованого чи основного місця роботи роботодавець повинен зазначити, що працівник буде зайнятий у різних робочих місцях, а також додатково вказати зареєстроване місце розташування підприємства. Крім цього, якщо це доречно, то може бути зафіксоване також постійне місце проживання роботодавця);
- назви (посади), рівня, характеру або категорії роботи, яка підлягає виконанню (коротка характеристика самої роботи чи її опис повинні бути працівнику відомі);
- дати початку трудового договору чи трудових відносин;
- у випадку тимчасового трудового договору чи трудових відносин – тривалість, що очікується;
- тривалості оплачуваної відпустки, що має надаватися працівнику (у разі неможливості визначити таку тривалість на

етапі укладення трудового договору, працівник повинен володіти інформацією про процедури розподілення та визначення такої відпустки);

- тривалості термінів повідомлення, яких мають дотримуватися роботодавець та працівник, якщо їхній трудовий договір чи трудові відносини припиняються або ж способи визначення таких термінів;

- початкової основної суми заробітної плати, інших складових елементів оплати праці та періодичність виплати винагороди, на яку працівник має право;

- тривалості звичайного робочого дня та тижня працівника;

- умов праці, які визначені колективними договорами та угодами, а також дані компетентних об'єднаних органів, які уклали відповідні угоди.

Усі ці відомості повинні бути повідомлені працівнику не пізніше, ніж через два місяці після початку роботи. При цьому способи повідомлення можуть бути різними. Приміром, обов'язок роботодавця проінформувати працівника про умови праці буде виконаним, якщо сторони уклали трудовий договір у письмовій формі та внесли до його змісту потрібні дані. Або ж працівник може отримати листа про домовленості між ним та роботодавцем. Обмін письмовими документами, за умови, що хоча б один із них містить щонайменше усю необхідну інформацію, також допускається як форма інформування працівників. Отже, від роботодавця фактично вимагають надати письмове підтвердження укладеного трудового договору з одночасним повідомленням його основних умов. З урахуванням цього, окремі науковці, навіть заявляють про стандартизовану форму трудового договору в його найбільш суттєвих положеннях [3, с. 148].

За необхідності роботодавець також надає працівнику посилення на закони, підзаконні акти, локальні акти чи колективні угоди, які визначають тривалість оплачуваного часу відпочинку, строки попередження у разі припинення трудового договору, розмір та умови оплати праці, тривалість робочого часу.

Якщо ж упродовж двох місяців жоден із цих документів працівнику не було представлено, то роботодавець зобов'язаний видати працівнику, не пізніше, ніж через 2 місяці після початку роботи, письмову декларацію, що підписана роботодавцем та містить усю необхідну інформацію, як зазначено вище. Декларацію роботодавець повинен також підготувати, якщо документи, попередньо отримані працівником, не містять усі необхідні відомості щодо умов працевлаштування. У такому разі декларація стосуватиметься частини інформації, що залишилася.

Припинення трудових відносин до закінчення двомісячного періоду не звільняє роботодавця від обов'язку інформування працівника. Відповідні відомості останньому повинні бути надані наприкінці працевлаштування.

Окремо у Директиві 91/533/ЄЕС вписано правила інформування працівників, яких скеровано на роботу до держав, що не є членами ЄС.

Про будь-які зміни умов праці працівник повинен бути повідомлений письмово за першої ж можливості, але не пізніше місяця після запровадження відповідних змін. Якщо ж зміни умов праці зумовлені реформуванням законодавства та оновленням колективно-договірного регулювання, то письмове попередження не вимагається.

Упродовж майже тридцяти років з часу ухвалення Директива 91/533/ЄЕС була дієвим та ефективним інструментом захисту працівників. Реалізація її положень сприяла підвищенню обізнаності та розуміння серед працівників важливості окремих аспектів їхніх умов праці та трудових прав. Особливо корисним письмове інформування стало в країнах, де немає законодавчої вимоги про письмову форму трудового договору. Крім цього, зріс рівень визначеності та зрозумілості домовленостей між працівниками та роботодавцями, що допомогло уникнути значної кількості трудових спорів та конфліктів. Письмову форму інформування про умови праці також використовують інспекції праці та профспілки для моніторингу умов праці й виявлення тіньових схем працевлаштування. А порівняльний

аналіз Директиви Ради 91/533/ЄЕС і трудового законодавства таких провідних країн, як США, Канада, Японія, засвідчив, що рівень гарантій права працівника на отримання інформації про умови праці в ЄС значно вищий, ніж в інших країнах світу [4, с. 205].

Попри позитивні результати дії Директиви 91/533/ЄЕС, у 2017 р. за результатами комплексного оцінювання її впливу, яку провела Європейська Комісія, було виокремлено кілька чинників, що гальмують її повну ефективність. Так, чи не найбільш проблематичною вважають сферу її застосування. Оскільки Директива 91/533/ЄЕС поширюється не на усіх найманих працівників, а лише щодо тих, кого держави-члени вважають такими, то поза її протекцією опиняється чимала когорта осіб, які працюють за наймом. Це, насамперед, домашні працівники, працівники цифрових платформ, дистанційні працівники чи інші особи, які залучені до праці на основі нових чи нетипових форм працевлаштування.

Окрім того, поза увагою Директиви 91/533/ЄЕС опинилися можливі способи впливу працівника на роботодавця у разі невиконання ним свого зобов'язання з інформування про умови праці. Тому актуальним є питання впровадження засобів юридичної відповідальності щодо роботодавця-порушника. Наприклад, закріплення можливості працівника вимагати компенсації, якщо він або вона не отримає письмового документа про умови праці, може стати дієвим засобом на шляху удосконалення механізму захисту прав працівників.

Двомісячний термін, упродовж якого має відбутись інформування, також вважають недосконалим через його надмірну тривалість, ризик збільшити частку незадекларованої праці на ринку або підвищити загрозу зловживання правами працівників.

Усі ці перешкоди повної та ефективної реалізації Директиви 91/533/ЄЕС до певної міри є наслідком значних змін на європейському ринку праці, які зумовлені інтенсивною цифровізацією суспільного життя, розвитком нових технологій, зростанням гнучкості та сегментації трудових процесів. У підсумку

виникли нові форми зайнятості, які передусім були зорієнтовані на потреби економічного ринку, збільшилася частка строкових трудових договорів, а також нестандартних робочих місць.

Чимало нових форм зайнятості суттєво відрізняються від традиційних трудових відносин у контексті їхньої передбачуваності та стабільності. Відтак, не дивно, що з'явилися прогалини в захисті трудових прав осіб, які обрали нові форми працевлаштування.

Усі ці обставини переконали керівництво ЄС у необхідності по-новому врегулювати процедуру та змістовність процесу інформування про основні умови праці з метою своєчасного охоплення правовим регулюванням нових форм зайнятості. Широка дискусія щодо реформування положень Директиви 91/533/ЄЕС завершилась ухваленням 20.06.2019 р Директиви 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі [5]. Її норми поширюються на усіх, хто працює більше ніж 3 години на тиждень протягом 4-тижневого періоду (тобто більше 12 годин на місяць) за трудовим договором, або ж перебуває у трудових відносинах, як це визначено національним законодавством, колективними договорами чи практикою, які діють у державі-члені ЄС. При цьому, норми Директиви зобов'язують брати до уваги практику Суду ЄС з питань визначення статусу працівника. Поза дією Директиви 2019/1152 залишаються лише справді самозайняті особи. Однак зловживання цим статусом з метою приховати справжні трудові відносини вважатиметься помилково заявленою формою працевлаштування та буде прирівняно до незадекларованої праці з усіма наслідками.

У Директиві 2019/1152 також закріплено адаптований до змін ринку праці перелік основних аспектів трудового договору або трудових відносин, про які працівники повинні бути повідомлені. Крім цього, скорочено терміни самого повідомлення.

Новими також є правила Директиви 2019/1152 щодо випробувального терміну при прийнятті на роботу. Зокрема, він не повинен перевищувати шести місяців. Якщо ж інтереси

працівника чи характер виконуваної роботи, вимагають більшого випробувального терміну, то його тривалість може бути продовженою за законодавством держав-членів. У строкових трудових відносинах тривалість випробувального терміну повинна бути пропорційною очікуваній тривалості договору чи характеру виконуваної роботи. При цьому, якщо строковий трудовий договір переукладено на тих самих умовах, то встановити новий випробувальний термін уже не можна.

Директива 2019/1152 скасовує Директиву 91/533/ЄЕС про інформування працівників про їхні умови праці з 01.08.2022 р. До того часу усі держави-члени ЄС повинні імплементувати її норми у національне законодавство.

1. Council Directive 91/533/EEC of 14 October 1991 on an employer's obligation to inform employees of the conditions applicable to the contract or employment relationship. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31991L0533> (accessed 09.06.2020).

2. Ризаева А. Р. кызы. Правовые основы социальной политики и регулирования трудовых отношений в Европейском Союзе: дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.10. Моск. гос. ин-т междунар. Отношений. Москва, 2009. 203 с.

3. Цесарський Ф. Особливості правового регулювання змісту, умов та форми трудового договору в країнах Європейського Союзу. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 144–151.

4. Божко В. М., Задорожний В. П., Кульчій І. О., Смаглюк В. В. Порівняльноправовий аналіз Директиви Ради ЄЕС 91/533/ про обов'язок роботодавця інформувати працівників про умови, що застосовуються до трудового договору чи трудових відносин у окремих країнах учасницях Європейського Союзу // Збірник наукових праць I Міжнародної науково-практичної конференції «TECHNOLOGY, ENGINEERING AND SCIENCE – 2018» (24–25 жовтня 2018 року). Лондон: ПолтНТУ, 2018. С. 203–205.

5. Directive (EU) 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on transparent and predictable working conditions in the European Union // OJ L 186, 11.7.2019. P. 105–121. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1585595972094&uri=CELEX:32019L1152> (accessed 10.06.2020).

Оксана Стасів,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціального права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Наша держава ратифікувала Угоду про асоціацію України та ЄС, цим самим взяла на себе низку зобов'язань щодо приведення національного законодавства у відповідність європейським стандартам. Це стосується, зокрема, соціальної сфери, а саме частково гарантій щодо працевлаштування людей з інвалідністю. При цьому створивши для них сприятливі умови працевлаштування.

Сприятливі умови працевлаштування для осіб з інвалідністю перш за все полягають у внесенні змін до діючих та прийнятті нових нормативно-правових актів, які б були направлені на зменшення частки безробітних серед цієї категорії осіб, цим самим створивши рівні умови із працездатним населенням.

Разом з тим варто зазначити, що хоча європейські стандарти, які закріплені у містяться у Європейській стратегії щодо інвалідності на 2010–2020 рр. та є базовими при прийнятті законодавства ЄС, проте держави ЄС використовують різні підходи до проблеми працевлаштування осіб з інвалідністю. При цьому всі вони спрямовують своє законодавство на подолання безробіття серед цієї категорії осіб, шляхом збільшення їхньої частки серед працівників на відкритих ринках праці.

Згідно статистичних даних, в ЄС на ринку праці задіяні в середньому 57% осіб з інвалідністю, а серед працездатних осіб цей показник складає 80%. Також у європейських країнах

застосовується норматив для працевлаштування осіб з інвалідністю вищий, ніж у нас. Наприклад у Франції законодавство зобов'язує підприємства із чисельністю понад 20 працівників працевлаштовувати – 6% осіб з інвалідністю, натомість Німеччина цей показник збільшує від 5 до 10% залежно від економічної ситуації на ринку праці. Разом з тим у сусідній Польщі, а також в Австрії та Іспанії відсоток працевлаштування осіб з інвалідністю, як і в нашій державі, становить 4%, але застосовується він до підприємств, де облікова чисельність працівників перевищує 25, 25 і 50 осіб відповідно [1].

Цікаво, що високорозвинені країни не всі встановлюють квоти для працевлаштування осіб з інвалідністю. Наприклад, Великобританія, яка виходить із складу ЄС, у своєму законодавстві таких квот взагалі не мітять. Але державою всяко заохочується прийняття на роботу осіб з інвалідністю, шляхом заохочень роботодавців, при цьому приділяється особлива увага пристосуванню робочого місця до потреб такого працівника.

Крім того, європейські країни диференціюють своє законодавство з огляду на ступінь втрати працездатності, тобто чим більшою є втрата працездатності тим важливішим є можливість працювати неповний робочий час. Наприклад, у ЄС частина осіб, що працюють неповний робочий час становить 32% з високою втратою працездатності, а з середньою – 27% [1].

В усіх державах ЄС рівень працевлаштування осіб з інвалідністю є різним. Але загалом всі вони орієнтуються на перехід від підходу реабілітації осіб з інвалідністю до підготовки таких осіб до праці з огляду на медичні рекомендації та можливості такого працівника. Такий підхід створив більш сприятливі умови для працевлаштування цих осіб, звичайно осторонь не залишається й Державна служба зайнятості, а також недержавні агентства зайнятості.

Діюче законодавство України теж встановлює ряд гарантій для осіб з інвалідністю, проте не всі ці гарантії відповідають стандартам ЄС, а інколи й суперечать їм. У зв'язку з цим ще 2016 року було подано аж три законопроекти, які мали усунути ці недоліки.

Так, були подані наступні законопроекти:

урядовий № 4578 від 04.05.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості інвалідів» [2]; За оцінками Міністерства соціальної політики прийняття проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості інвалідів сприятиме збільшенню кількості працюючих інвалідів до 1 млн. осіб, зокрема, до 35 тис. інвалідів з важкою формою та психічними розладами

та два депутатських

– № 2322а-1 від 28.07.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння зайнятості інвалідів» [3];

– № 2299а від 06.07.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності в частині працевлаштування людей з інвалідністю» [4].

Всі ці законопроекти були подані з метою реформування механізму покарання роботодавців шляхом накладення санкцій за невиконання квот щодо працевлаштування осіб з інвалідністю (4% найманих працівників для підприємств з чисельністю понад 25 осіб). Адже у разі невиконання цієї законодавчої вимоги на роботодавця накладається штраф у річному розмірі середньої заробітної плати. При цьому європейським принципом подолання безробіття серед осіб з інвалідністю є не покарання, а заохочення.

Для прикладу у сусідній Польщі діє механізм державної підтримки, який доступний для кожного роботодавця. Законодавець зобов'язує кожного сплатити грошовий внесок до Фонду реабілітації інвалідів. Потім встановлюється квота працевлаштування осіб з інвалідністю і ті хто її виконав звільняються від сплати внеску.

Натомість в Україні подібну державу підтримку можуть одержати тільки винятково підприємства засновані громадськими організаціями інвалідів у вигляді податкових пільг та бюджетних позик, незважаючи на те що обов'язок щодо виконання квоти у розмірі 4% покладається фактично на всіх роботодавців. Роботодавці можуть отримати державні дотації на

створення спеціальних робочих місць для осіб з інвалідністю. Проте зауважимо, що у них потреба на ринку праці є значно менша, ніж у звичайних робочих місцях. Тому законопроекти також направлені, щоб таку допомогу роботодавці могли отримати і на них.

Разом з тим принцип застосування санкцій залишається у всіх законопроектах, що є одним з недоліків. Також не встановлюється перелік основних витрат, які підлягають частковому або повному відшкодуванню за рахунок держави.

Доцільно було б також встановити дотацію на дофінансування заробітної плати осіб з інвалідністю (наприклад, у Польщі така дотація виплачується упродовж терміну працевлаштування особи з інвалідністю і становить 180% мінімальної заробітної плати – для осіб з високим ступенем інвалідності, 100% – для осіб із середнім ступенем, та 40% – для осіб з низьким ступенем інвалідності) [5]. Крім того, важливим є запровадження можливості для роботодавців дотацій на часткову оплату праці помічників для працюючих осіб з інвалідністю.

1. Дроботун В. Стратегія ЄС щодо працевлаштування людей з інвалідністю. URL: <https://www.prostir.ua/?news=stratehiya-es-schodo-pratse vlashtuvannya-lyudej-z-invalidnistyu>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості інвалідів: Законопроект від 04.05.2015 № 4578. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58963

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння зайнятості інвалідів: Законопроект від 28.07.2015 № 2322а-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2322%D0%B0-1&skl=9

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності в частині працевлаштування людей з інвалідністю: Законопроект № 2299а від 06.07.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2299%D0%B0&skl=9

5. Черніков Д. Підтримка без примусу: чому ігноруються європейські принципи працевлаштування інвалідів. 2016. URL: <https://www.euro integration.com.ua/experts/2016/06/14/7050599/>

Анна Яновицька,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

Попередньо діючий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1], передбачав можливість укладення мирової угоди у справі про банкрутство (Розділ 5 цього Закону в останній редакції до моменту втрати ним чинності 20 жовтня 2019 р.). В законі визначалось поняття мирової угоди, порядок, умови та строк її укладення, набрання нею чинності, схвалення та розгляд її у господарському суді, недійсність, розірвання та наслідки її невиконання.

Чинний Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУПБ) [2] не передбачає жодної норми, яка б регулювала такий інститут. Звідси й випливає питання можливості подальшого застосування мирової угоди у банкрутстві.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КУПБ, провадження у справах про банкрутство регулюється цим Кодексом, Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України), іншими законами України. Отже, можна припустити, що укладення мирової угоди у справі про банкрутство можливе у порядку ст. 192 ГПК України з посиланням на наведену ч. 1 ст. 2 КУПБ [3].

Справді, у ГПК України [4] міститься норма, яка передбачає, що мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду,

суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі. Стаття 192 ГПК України також передбачає, що сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну письмову заяву, на будь-якій стадії судового процесу.

При цьому, слід звернути увагу, що норми, які регулюють порядок укладення і виконання мирової угоди, розміщені у Розділі 3 ГПК України «Позовне провадження». Це, на нашу думку, ускладнює застосування мирової угоди у процедурах банкрутства. Звісно, у статті 12 ГПК України зазначено, що господарські суди розглядають справи про банкрутство у порядку, передбаченому цим Кодексом для позовного провадження. Однак, складність розгляду такої категорії справ, спонукає господарські суди уважно досліджувати характер відносин, у межах яких сторони укладають таку угоду.

Так, Касаційний господарський суд Верховного Суду (далі – КГС ВС) зазначає: можливість застосування механізмів урегулювання спору, характерних для позовного провадження, яким вирішується спір між позивачем та відповідачем, зокрема можливість укладення в межах однієї з процедур банкрутства мирової угоди за нормами ГПК України, має визначати суд з огляду на особливості провадження у справі про банкрутство та відповідної судової процедури, яка застосовується до боржника.

Мирова угода в позовному провадженні є способом урегулювання спору між двома його сторонами, тоді як у справах про банкрутство правовідносини сторін характеризуються множинністю інтересів різних учасників справи. Саме тому законодавець передбачив особливі механізми врегулювання таких правовідносин у різних процедурах банкрутства, а в деяких випадках заборонив застосування певних механізмів позовного провадження щодо окремих процедур банкрутства.

Враховуючи наведене, КГС ВС при розгляді справи № 910/26972/14, у відповідній постанові від 9 липня 2020 р. також звернув увагу на наступне: 1) укладення мирової угоди між боржником та окремим кредитором на етапі санації є мож-

ливим. Однак укладення правочинів про прощення, розстрочення, відстрочення боргу має вирішуватися відповідно до гл. 50 «Припинення зобов'язання» Цивільного кодексу України; 2) незважаючи на те, що комітет кредиторів боржника продовжує виконувати функцію представника колективного інтересу конкурсних кредиторів боржника, таке представництво не є універсальним, а визначається обсягом повноважень, наданих КУПБ; 3) особливості провадження у справі про банкрутство, виключають укладення окремих видів правочинів на певних етапах процедури банкрутства (зокрема, внаслідок дії мораторію згідно зі ст. 41 КУПБ), з метою уникнення задоволення вимог кредиторів в індивідуальному порядку [5].

Таким чином, ми можемо констатувати, що укладення мирової угоди у процедурах банкрутства допускається нормами господарського процесуального законодавства, але практичне застосування цього інституту можливе лише із врахуванням особливостей застосування кожної із судових процедур банкрутства.

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#n1753>

3. Поза кадром. Про банкрутство від судді ВС Сергія Жукова. *Офіційний сайт АПУ*. URL: <https://uba.ua/ukr/news/7577/>

4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №6

5. Постанова КГС ВС від 9 липня 2020 року у справі № 910/26972/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90349380>.

Секція 3

«CRIMINALIBUS JUSTITIA: RES ET SPES»

Ірина Басиста,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЧИ Є ПОТЕРПІЛИЙ СТОРОНОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ І ЧИ МАЄ ПРАВО КОРИСТУВАТИСЯ УСІМА ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ, ПЕРЕДБАЧЕНИМИ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ, ДЛЯ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ?

Проведеним мною науковим пошуком встановлено, що серед науковців та практикуючих юристів відсутнє єдине переконання щодо належності потерпілого до сторони кримінального провадження.

Частина дослідників стверджують, що потерпілий належить до сторони обвинувачення [1, с. 125; 2, с. 16], а інші – цілком підставно, провівши аналіз горстки статей КПК України, переконані, що потерпілий не відноситься до сторін кримінального провадження (за виключенням випадків, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення

в суді або зменшив його обсяг) [3, с. 84–85]. Я частково поділяю таку наукову позицію, так як, як мені видається, що загалом вона слідує із положень чинного КПК України за винятком другої її частини, де авторка веде мову про зменшення прокурором обсягу обвинувачення. Я схильна вважати, що потерпілий, в силу положень чинного КПК України, є «безстороннім» учасником кримінального та, відповідно, судового провадження за виключенням випадку, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення в суді, а потерпілий погодився його підтримувати. При цьому, тут радше правильніше вести мову про наявність підстави для користування правами сторони обвинувачення в судовому розгляді, ніж про підставність належати до сторони обвинувачення.

Один із випадків або ж «другий випадок», як стверджують окремі автори, набуття такого статусу описаний у статті 477 КПК України, яка визначає поняття приватного обвинувачення, тобто такого, що може бути розпочато лише за заявою потерпілого [4]. Категорично не погоджуюсь із цим науковим підходом, виходячи із наступних аргументів.

У кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення (статті 477-479 КПК України) Закон встановлює обмеження виключно щодо неможливості почати кримінальне провадження без заяви потерпілого. Якогось особливого порядку підтримання обвинувачення не встановлено [5]. Прокурор підтримує і приватне обвинувачення, а до функцій підтримання публічного обвинувачення, як діяльності, що має виключно публічний характер, участь прокурора у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення відноситься. Притаманною для обох форм проваджень (приватного (хоча вірніше публічно-приватного) і публічного) є процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (державне обвинувачення). Участь прокурора під час судового розгляду кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення є обов'язковою [6, с. 13–25; 7, с. 182–184].

Свою правову позицію у цьому питанні висловила Велика Палата Верховного Суду, засвідчивши той факт, що визначений КПК України процесуальний порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, за своєю правовою природою, є приватно-публічним різновидом кримінального провадження, і його варто розглядати як диференціацію форми такого провадження в межах загальної його форми, врегульованої КПК України. Підтримання потерпілим приватного обвинувачення здійснюється лише у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення [8].

Велика Палата Верховного Суду, обґрунтовуючи таку свою правову позицію, серед іншого, використала у якості аргументу й практику Європейського суду з прав людини, зокрема підкреслено, що коли усне слухання справи оцінюється як сприятливий фактор для судового рішення за «будь-яким кримінальним обвинуваченням» особи і в тих випадках, коли, отримавши адекватну можливість бути присутнім на судовому засіданні, захист не відмовився від неї, то присутність у суді прокурора, як правило, є необхідним, щоб уникнути законних сумнівів, які можуть виникнути щодо неупередженості суду (рішення у справах «Карелін проти Росії», заява № 926/08, п.76; «Озеров проти Росії», заява № 64962/01, пп. 52–54) [8].

Загалом, що стосується законодавчих положень, то перше, на моє переконання із аналізу п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України слідує, що потерпілий, його представник та законний представник не у всіх випадках, тобто не на загальних підставах, а лише у випадках, установлених КПК України, можуть належати до сторони обвинувачення. Хоча серед науковців наявна й інша інтерпретація цього пункту статті 3 КПК України, де упущено посилання законодавця на «...випадки, установлені КПК України» [2, с. 16].

По-друге, пункт 25 частини 1 статті 3 КПК України, де наводиться визначення учасників кримінального провадження містить наступне формулювання: «учасники кримінального провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник...». Як ми

бачимо, законодавець відділяє потерпілого, його представника та законного представника від сторін кримінального провадження і, як на мене, ще раз дає зрозуміти, що потерпілий, його представник та законний представник не належать на загальних підставах до сторін кримінального провадження. Цю ж ситуацію ми можемо простежити і у пункті 26 частини 1 статті 3 КПК України, де унормовано перелік учасників судового провадження [9].

По-третє, конструкція третьої глави КПК України (Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження) є такою, що її параграф 2 (Сторона обвинувачення) не включає в себе статей щодо розуміння такого учасника як потерпілий та переліку його прав і обов'язків. Своєю чергою, окремий четвертий параграф третьої глави КПК України, зокрема ст.ст. 55–57 КПК України присвячені потерпілому, наведено перелік його прав та обов'язків. На моє переконання, така логіка законодавця є очевидною та свідчить лише про одне – потерпілий на загальних підставах не належить до сторони обвинувачення.

При такому стані справ, у цьому ракурсі, не бачу жодних проблем із юридичною технікою, а також не вбачаю прогалин чи колізій на які посилаються окремі дослідники, відносячи, всупереч вище наведеним законодавчим положенням, потерпілого у всіх випадках та на загальних підставах до сторони обвинувачення.

Також вельми сумнівною, враховуючи все вище викладене, виглядає адвокатська позиція на кшталт «...потерпілий не втрачає статусу сторони кримінального провадження доти, доки прокурор як процесуальний керівник своєю постановою не скасує такий статус» [4]. Виникає, як на мене, логічне запитання, в який спосіб та на якій підставі прокурору правомірно таку процесуальну діяльність реалізувати?

Згідна із тезою, що розробники КПК України стояли на тій думці, що потерпілий не є стороною кримінального провадження, а тому варто визначитись, чи наразі необхідно застосовувати якісь нові підходи в застосуванні Кодексу у ситуації, коли в нашому суспільстві правоохоронні органи, очевидно,

неефективно виконують свої функції [10]. Вважаю, що саме у цій ситуації Верховний Суд повинен висловити власну правову позицію, при цьому припускаю, що оцінні поняття на кшталт «неефективне виконання своїх функцій» у практичній діяльності не будуть позбавленні елементів суб'єктивізму, якого варто уникати. При цьому, така практика Верховного Суду є затребуваною, адже це реальні кроки на шляху створення та впровадження прецедентних рішень (судового прецеденту), які виправдано іменують «живим правом». Хотілося б підмітити, що така практика вже існує в діяльності Великої Палати Верховного Суду, взяти хоча б, для прикладу, «уточнюючу позицію» Великої Палати Верховного Суду щодо допустимості доказів (постанова № 640/6847/15-к від 16.10.2019), сформульований у ній висновок про застосування норми права теж містить значну кількість оцінних понять.

У підсумку вважаю, що потерпілий лише у одному випадку, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення в суді, а потерпілий погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення в судовому розгляді. При цьому переконана, що поняття «учасники кримінального провадження» є ширшим, ніж «сторони кримінального провадження». Потерпілий є учасником кримінального та судового провадження, однак, на загальних підставах, до жодної із двох сторін кримінального провадження він не належить.

1. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ: Ваіте. 2014. 280 с.

2. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, допов. і перероб. Київ: Правова Єдність, 2017. 824 с.

3. Демура М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування: монографія. Харків: Право, 2018. 224 с.

4. Зозуля Наталія. Процесуальний статус потерпілого у кримінальному процесі: як в Законі і на практиці? (тези та коментар виступу Євгена Грушовця: Які права має потерпілий згідно із законодавством?). Українське право 22.05.2019. URL: <https://ukrainepravo.com/scientifichthought/>

legal_analyst/protsesualnyy-status-poterpilogo-u-kryriminalnomu-protsesu-yak-v-zakoni-i-na-praktytsi/ Українське право 22.05.2019.

5. Нікішов Г. І. Потерпілий у кримінальному провадженні: сторона чи ні? 30.05.2018. URL: https://protocol.ua/ua/poterpiliy_v_kriminalnomu_provadzenni_storona_chi_ni/

6. Басиста І. В. Повноваження прокурора брати участь у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення: українське законодавство, судова практика та міжнародний досвід. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*. Вип. № 50. 2019. С. 13–25. URL: <http://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/2087/2586>

7. Басиста І. В. Закриття кримінального провадження судом (у тому числі судом касаційної інстанції) у разі, якщо потерпілий відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення: окремі проблемні аспекти / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу» (м. Львів, 24 січня 2020 року) / Львівський національний університет імені Івана Франка. 2020. С. 181–190.

8. Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 року, справа № 404/6160/16-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/82885531>

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 11.09.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>

10. Зозуля Наталія. Процесуальний статус потерпілого у кримінальному процесі: як в Законі і на практиці? (тези та коментар виступу Маркіяна Галабали). Українське право 22.05.2019. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/protsesualnyy-status-poterpilogo-u-kryriminalnomu-protsesu-yak-v-zakoni-i-na-praktytsi/ Українське право 22.05.2019.

Галина Борейко,
кандидат юридичних наук,
заступник прокурора Львівської області

ВИДИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА СТАДІЇ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стадія завершення досудового розслідування розглядається як проміжковий етап закінчення досудового розслідування, на якій відкриваються матеріали іншій стороні. Завершення досудового розслідування виражається через вимоги ст. 290 КПК України, тобто шляхом вручення підозрюваному та його захисникові повідомлення про завершення досудового розслідування, яке має на меті затвердження права підозрюваного та його захисника на фактичний допуск до матеріалів кримінального провадження.

КПК України передбачає певну процедуру відкриття матеріалів кримінального провадження, яка для сторін кримінального провадження різниться.

У процедурі відкриття матеріалів стороною обвинувачення виділено 3 етапи, зокрема:

- 1) повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів;
- 2) безпосереднє надання доступу до матеріалів (можливість ознайомитись);
- 3) письмове підтвердження факту ознайомлення з матеріалами.

Для сторони захисту така процедура передбачає також 3 етапи, перший з яких це отримання запиту прокурора про надання доступу до матеріалів сторони захисту, а два інші – ідентичні етапам, передбачених для сторони обвинувачення.

В ході відкриття матеріалів іншій стороні виникає чимало процесуальних проблем, зумовлених поведінкою сторін кримінального провадження, яку можна розглядати як зло-

вживання ними своїм правом на певному із етапів відкриття матеріалів.

Етап повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів недосконало регламентований, що створює гіпотетичні можливості сторонам кримінального провадження зловживати правом на цьому етапі. Так, в КПК України не зазначено впродовж якого часу слідчий, прокурор зобов'язанні надати фактичний доступ до матеріалів з моменту повідомлення про завершення досудового розслідування, чим може скористатись сторона обвинувачення для упорядкування чи «дозбирування» матеріалів. При цьому, може «звинувачувати» сторону захисту у затягуванні процедури ознайомлення з матеріалами.

Недоліком нормативного регулювання цього етапу є відсутність у КПК України вимоги повідомляти про кількість матеріалів, які є в розпорядженні сторони обвинувачення, що може призвести до вилучення і доповнення таких документів, які є в матеріалах кримінального провадження, проведення слідчих дій після повідомлення про завершення досудового розслідування, що є неприпустимим.

Для уникнення використання слідчим, прокурором таких можливостей для дій, у зв'язку із нерегульованістю цього питання та стимулювання, одночасно, до належного виконання своїх процесуальних обов'язків варто передбачити у ст. 290 КПК України, що прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів, зазначивши кількість томів та сторінок цих матеріалів.

Одночасно, згідно вимог КПК України сторона захисту зобов'язана надати докази стороні обвинувачення, які має намір використовувати в суді у випадку надання прокурором відповідного запиту (ч. 6 ст. 290 КПК України), натомість, сторона обвинувачення – зобов'язана надати доступ до матеріалів досудового розслідування стороні захисту (ч. 2 ст. 290 КПК України) у будь-якому разі у випадку завершення досудового розслідування.

Така регламентація обов'язку сторін кримінального провадження щодо відкриття матеріалів недостатньо забезпечується принцип змагальності та свободу подання ними суду своїх доказів і доведеності перед судом їх переконливості. Для того, щоб забезпечити дотримання вказаного принципу, а також уникнення в ході судового розгляду спростувань прокурора щодо подання, проте не своєчасно такого запиту, отримання запиту прокурора, але після скерування обвинувального акту до суду, варто було б виключити з тексту ч. 6 ст. 290 КПК України словосполучення «за запитом прокурора», передбачивши обов'язок сторони захисту надати прокурору доступ до матеріалів, у випадку їх наявності, без такого запиту. У такому разі сторони знаходяться у рівних умовах і у них відпадає необхідність маніпулювати цим правом.

Найбільше дискусійних питань виникає на етапі безпосереднього надання доступу до матеріалів (можливості ознайомитись). Як показує практика, з моменту повідомлення про завершення досудового розслідування сторона захисту зволікає ознайомлюватись з такими матеріалами з метою настання позитивних обставин для підозрюваного (закінчення строків притягнення до кримінальної відповідальності, прийняття закону про амністію, декриміналізація діяння та інше), що, одночасно, може обмежувати права інших учасників кримінального провадження (потерпілого, цивільного позивача та інших).

У якості зловживання правом на ознайомлення у судовій практиці визнаються, наприклад, ситуації, коли з часу повідомлення про можливість ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторона захисту жодного разу для ознайомлення не з'явилась; неявка для ознайомлення з матеріалами без поважних причин та без повідомлень про неможливість прибуття; повільне ознайомлення із матеріалами кримінального провадження; ненадання документального підтвердження поважності причин неявки [1, с. 92].

При цьому, посилення адвокатів на те, що обмеження їх права на ознайомлення шляхом встановлення певного стро-

ку є порушенням їх права на отримання достатнього часу та можливостей для такого ознайомлення, не завжди має своє підґрунтя.

Окрім цього, в кримінальному процесі України адвокатська спільнота роками напрацьовувала навички та правила «потягнути» досудове розслідування.

Проте, такі методи зловживанням правом аж ніяк не визнають, натомість називають їх «доцільні засоби захисту та реалізації прав клієнта» [2].

З метою врегулювання цього дискусійного моменту варто підтримати позицію, яка викладена в юридичній літературі, а саме, встановити загальний строк впродовж якого сторони зобов'язані будуть ознайомитись із матеріалами справи, що є досить слушним підходом, адже обмежує можливе зловживання стороною захисту своїми процесуальними правами [3, с. 97] та забезпечує принцип розумності строків кримінального провадження.

Після фактичного ознайомлення із матеріалами сторони кримінального провадження зобов'язані згідно ч. 9 ст. 290 КПК України письмово підтвердити протилежній стороні факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням таких матеріалів. Форма такого підтвердження не визначена КПК України, у зв'язку із чим виникають різні тлумачення щодо оформлення цієї дії і, відповідно, маніпуляції навколо цього питання.

Одночасно, аналіз судової практики з питань відкриття матеріалів акцентує увагу на процесуальній поведінці учасників кримінального провадження, яка головне б не порушувала баланс інтересів сторін кримінального провадження, і вони рівно використовували б надані їм процесуальні права. Власне, зі сторони обвинувачення – це вчинення всіх реальних, ініціативних дії, передбачених ст. 290 КПК України з метою дійсного ознайомлення сторони захисту з матеріалами; а зі сторони захисту – сумлінне з найменшими затратами часу ознайомлення з матеріалами, які надає протилежна сторона. Таким чином, буде реалізовано основну ідею

чинного КПК України – забезпечення реалізації принципу змагальності.

1. Аленін Ю. П. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та порахунки. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 89–94.

2. Маніпуляції з перекладом в кримінальному процесі. Аналіз практики ЄСПЛ та національних судів від партнера юридичної компанії «KSG PARTNERS» Гори А. В. URL: https://protocol.ua/ua/manipulyatsii_z_perekladom_v_kriminalnomu_protsesi_analiz_praktiki_espl_ta_natsionalnih_sudiv_vid_partnera_yuridichnoi_kompanii_ksg_partners_gori_a_v/

3. Хрущ О. Діяльність прокурора під час відкриття матеріалів кримінального провадження за законодавством України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2 (48). С. 95–100.

Оксана Броневицька,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ CUSTODY RECORDS У ІЗОЛЯТОРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ТА ВІДДІЛАХ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Для забезпечення суспільної безпеки необхідно, щоб поліція мала повноваження затримувати, тимчасово утримувати під вартою і допитувати осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, та інші категорії осіб, визначені законодавством. Утім, під час здійснення цих повноважень завжди існують ризики для затриманих. Затримані особи перебувають під контролем держави, що автоматично накладає на Україну відповідальність створити безпечні умови їх тримання, а також забезпечити добробут цих людей під час їх перебування в умовах ізоляції. Держава також зобов'язана врахувати всі загрози та небезпеки, які потенційно можуть виникнути щодо затриманих осіб, як з боку персоналу або інших посадових осіб, так і з боку інших затриманих. Для працівників поліції також існують ризики. Зокрема, перебування із потенційними правопорушниками може бути ризиком для життя та здоров'я працівників поліції. В українських умовах затримані досить часто скаржаться на правоохоронців щодо порушення їхніх прав, наприклад, у застосуванні протиправних методів досудового розслідування (катування, побиття, психологічний тиск), щодо порушення права на захист, погіршення стану здоров'я тощо. В той же час весь тягар доведення, що до затриманих не застосовували неправомірних заходів, лежить саме на поліції, тому система належного документування та фіксації всіх дій щодо затриманих осіб є важливим засобом для захисту поліцейських від необґрунтованих звинувачень.

Причинами такої ситуації, на думку дослідників, є не тільки прогалини в регламентації кримінального процесуального законодавства вищевказаних питань, а й практика реалізації норм, які вони регулюють. Так, існування великої кількості розрізаних документів, що регламентують дане питання; наявність протилежних практик затримань особи, що пов'язано з відсутністю єдиного розуміння сутності затримання (хто є уповноваженою посадовою особою на затримання; з якого моменту особа вважається затриманим; що є місцем затримання, хто повинен складати протокол затримання тощо); відсутність єдиного розуміння ролей і правил взаємодії між посадовими особами, які здійснюють затримання, відповідають за перебування затриманих, проводять слідчі (розшукові) дії, здійснюють процесуальне керівництво і судовий контроль – жодним чином не сприяє ефективному функціонуванню системи документування та фіксації всіх дій за участю затриманої особи [4].

Згідно ст. 208 і ст. 212 КПК України, уповноважена службова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК.

Крім того, уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, а посадова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана перевірити дотримання вищевказаних вимог, а в разі нездійснення повідомлення про затримання – здійснити ці дії самостійно [3].

Загальновідомо, що безпека і забезпечення прав затриманої особи залежить не тільки від належної регламентації

в законодавстві його прав і порядку реєстрації затриманих і фіксації всіх дій з його участю, а в першу чергу – від практики реалізації цих норм.

Виходячи із інформації щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також звітів громадських організацій, на сьогоднішній день, на жаль, не дивлячись на наявність перерахованих вище журналів, камер відеоспостереження і регулярних зовнішніх і внутрішніх перевірок, в Україні залишаються проблеми як з реалізацією певних прав затриманих, а саме: право на захист і право на інформування так і з безпекою людей, які знаходяться поруч з ним, зокрема правоохоронців [4].

Щоб забезпечити гарантії базових прав затриманих та унеможливити безпідставні звинувачення працівників поліції, починаючи з грудня 2017 року, було розпочато процес впровадження в діяльність Національної поліції України нової системи обліку всіх дій щодо затриманих осіб – системи «Custody Records».

Custody Records – система забезпечення безпеки затриманих та персоналу ІТТ, яка має уможливлювати фіксацію усіх дій, які відбуваються із затриманими особами, в такий проміжок часу: з моменту фактичного затримання, до обрання судом запобіжного заходу і направлення особи до слідчого ізолятора або до звільнення особи з під варти.

В уявленні багатьох Custody Records – це звичайна мережа відеокамер, які розташовані в приміщеннях поліції та ізоляторах тимчасового тримання. Але насправді все масштабніше. Якщо коротко, то Custody Records – це автоматизована система обліку дій із затриманими особами, в якій міститься електронне досьє на кожного(-у) затриманого(-у). У цю єдину облікову картку обов'язково вноситься інформація про особу, поліцейського(-у), який або яка проводили затримання, очевидців, причини та підстави позбавлення волі, дані про проведення слідчих дій. Загалом система об'єднує в єдиний комплекс відеофіксацію в ізоляторах тимчасового тримання, підрозділах поліції та відео з бодікамер поліцейських [2].

Першим пілотним ізолятором, де була впроваджена система Custody Records, став ізолятор тимчасового тримання № 1 у місті Дніпро. Запровадженню передувало детальне вивчення міжнародного досвіду використання системи, зокрема, досвіду центрів для затриманих осіб у Великій Британії. На основі отриманих даних були розроблені навчальні програми для інспекторів з дотримання прав людини, компетенції та функціональні обов'язки інспекторів, критерії до відбору. Влітку 2017 року було проведено перший в Україні конкурсний відбір на цю посаду і вже у вересні перші інспектори з дотримання прав людини пройшли навчання, як користуватися електронною базою Custody Records та проводити інтерв'ю із затриманими особами, окрім того, інспектори вивчали національну судову практику у сфері базових прав затриманих, дізналися, як протидіяти дискримінації, як захистити персональні дані затриманих в умовах відеонагляду, а також, як убезпечити себе і затриманих осіб від можливих поведінкових ризиків та ризиків, пов'язаних зі станом здоров'я. У грудні 2017 року таке ж навчання пройшли інспектори другого ізолятору, де було впроваджено систему – ІТТ № 1 міста Херсон. Таким чином, вже навесні 2018 року (29 березня в Дніпрі та 4 квітня в Херсоні) ізолятори тимчасового тримання з оновленою інфраструктурою та укомплектовані кваліфікованими інспекторами були відкриті [1].

В українських ізоляторах тимчасового тримання дані про затриманих досі вносяться в паперові журнали, що ускладнює та уповільнює роботу установи. Система Custody Records передбачає, що в ізоляторах є окрема посада – custody officer (інспектор з дотримання прав людини). Він вводить в електронну базу всю інформацію, яка стосується затриманої особи: умови затримання, всі слідчі дії, стан здоров'я, надання медичної допомоги, консультації з адвокатом. Все це фіксується в єдиній електронній базі, що дозволяє швидко отримати будь-який документ щодо затриманого в будь-який час.

До основних обов'язків інспекторів входить:

- проведення персонального інтерв'ю з кожною особою, яка прибула до ІТТ. Кожне інтерв'ю проводиться під відеоза-

пис. Перелік обов'язкових запитань включає: отримання відомостей щодо поводження з особою під час затримання та у відділі поліції, забезпечення особі процесуальних прав та гарантій з моменту фактичного затримання тощо, часу та місця фактичного затримання особи, стану її здоров'я тощо;

- фіксація даних інтерв'ю та всіх обставин перебування особи в ІТТ в електронному досьє.

Основні гарантії, які надаються затриманим поліцією особам, будуть значно підсилені (і це може значно полегшити роботу поліцейських службовців), якщо буде вестись єдине і повне досьє щодо кожної затриманої особи, де б фіксувалися всі аспекти, що пов'язані із затриманням особи, та мають бути відображені всі заходи, яких було вжито по відношенню до затриманої особи. Таким єдиним досьє може стати електронна база обліку усіх дій із затриманою особою. У базі даних фіксується інформація про всі дії стосовно затриманої особи з моменту її першого контакту з працівником правоохоронних органів (з моменту фактичного затримання), в тому числі і зі слів затриманої особи.

Електронна база має аналітичні функції, зокрема:

- нагадування інспектору з прав людини (черговому) про наближення граничних термінів перебування особи в ІТТ;

- нагадування про необхідність вчинити ті чи інші дії стосовно затриманих (наприклад, виконання рекомендацій лікаря);

- база в автоматичному режимі дозволяє виявляти відомості, які можуть свідчити про порушення прав затриманих осіб.

- дистанційне отримання інформації в реальному часі (не виходячи з кабінету): зріз даних на конкретний час у будь-якому ІТТ щодо будь-якого затриманого, або у сукупності по всім ІТТ можна отримати упродовж кількох хвилин.

Постійний зовнішній контроль в режимі онлайн включає дві складові:

- онлайн моніторинг інформації через електронну базу даних: в реальному часі відстежується інформація про перебу-

вання затриманих в кожному ІТТ, в т.ч. щодо конкретного місця перебування осіб, граничних термінів їх перебування та можливих порушень їхніх прав;

- онлайн спостереження за кожною камерою ІТТ через віддалений доступ до камер відеонагляду, розташованих в приміщеннях ІТТ. Таким чином працівники УЗПЛ зможуть онлайн контролювати стан дотримання прав затриманих в ІТТ як через електронну підсистему «ІТТ Custody Records» – по даним занесеним до реєстру, так і через систему відеоспостереження.

Це дозволить посилити гарантії забезпечення та дотримання прав осіб які перебувають в ІТТ, попереджати та своєчасно реагувати на виявлені порушення, а окрім того, це дозволяє забезпечити захист працівників ІТТ від необґрунтованих звинувачень з боку затриманих.

Найближчим часом МВС планує розширити функціонування системи Custody Records не тільки на ІТТ, а на всі підрозділи поліції. Пілотний проект буде здійснений в 10 підрозділах Кіровоградської області і в одному відділі поліції Дніпропетровської області [5].

1. Аналітичний звіт за результатами моніторингу і оцінки системи Custody Records в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України, підготовлений Українською фундацією правової допомоги спільно з Національною поліцією та Експертним центром з прав людини за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». URL: <http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/Monitoringhovuuy-zvit-Custody.pdf>

2. Клименко І. Електронне дос'є затриманих на нагляд за поліцейськими: як працює система Custody Records у поліції. URL: <https://www.gravda.com.ua/columns/2020/11/11/7273203/>

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651- VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.11.2020).

4. Рогальская В. В. Целесообразность внедрения системы Custody records: почему это выгодно всем?. Сборник докладов Международного научного семинара на тему «Экономические аспекты уголовного процесса: теория и практика». Коллектив авторов. Составитель Тапенова А. Р. Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, Нур-Султан. 2019. 43 с. С. 33–36.

5. У двох областях запускають цілодобовий контроль за діями поліції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3042033-u-policii.html>

Руслан Валєєв,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки ФФППД,
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАСАДИ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ПЕРЕДУМОВА НАЛЕЖНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ

Належне функціонування кримінальної юстиції та правоохоронної системи держави залежить від низки чинників, серед яких певне місце посідає особиста безпека працівників Національної поліції України. Особиста безпека поліцейського дозволяє йому ефективно виконувати службові завдання, у тому числі щодо захисту прав і свобод людини, припинення правопорушень, затримання правопорушників, документування протиправної діяльності.

Особливо гостро ця проблема постає в сучасних умовах ускладнення криміногенної обстановки, зростання незаконного обігу зброї та вибухових речовин, необхідності проведення антитерористичних заходів та протидії організованій злочинності.

Розуміння актуальності цього факту обумовили в останні роки здійснення наукових досліджень такими фахівцями, як О. Вербицький, М. Козяр, Б. Ліщук [1], В. Поливанюк, В. Оліградський, О. Остапенко, В. Тімашова, В. Трояновський, Т. Шевченко та ін.

Ґрунтуючись на висновках попередніх досліджень та досвіді викладання дисципліни «Особиста безпека працівників поліції», що з 2020–2021 навчального року запроваджена у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують поліцейських, вважаю за необхідне проаналізувати базові засади особистої безпеки поліцейських.

Професія поліцейського традиційно залишається однією з найбільш небезпечних і стресогенних у всьому світі. Зокрема, за дослідженням 2019 року, вона займає четверте місце серед найбільш стресових професій у США (після військових, пілотів і пожежників) [2]. В Україні за перші три роки функціонування Національної поліції України при виконанні службових обов'язків отримали поранення 1159 поліцейських (не рахуючи зону проведення антитерористичної операції), за роки незалежності загинуло 1690 правоохоронців [3].

Базове поняття відповідного напрямку наукових досліджень це «особиста безпека». Якщо проаналізувати родові поняття – безпека, інші його різновиди – національна безпека, власна безпека, внутрішня безпека, колективна безпека, публічна безпека тощо, то побачимо два аспекти та два підходи до формулювання визначення. По-перше, безпека розуміється як стан, зокрема, стан захищеності, стабільний стан, в якому відбувається функціонування та розвиток суб'єкта/об'єкта. По-друге, безпека визначається як система, комплекс, сукупність заходів щодо досягнення, забезпечення, збереження, підтримання зазначеного стану захищеності. Між собою вони співвідносяться як ціль і засіб. Тобто безпека як заходи є засобом, а безпека як стан є ціллю, результатом. Заходи безпеки слугують підґрунтям, передумовою для стану безпеки.

Для розуміння базових засад особистої безпеки поліцейського потрібен ще один конструкт, а саме конструкт небезпеки. Він, у свою чергу є антиподом безпеки як стану: це явища, процеси, об'єкти, властивості, які здатні за певних умов завдати шкоди нормальному функціонуванню та розвитку охоронюваного суб'єкта/об'єкта [1]. У широкому сенсі –»це можливість якогось лиха, нещастя..., стан, коли кому-чому-небудь щось загрожує» [4, с. 416]. І нарешті, безпека як заходи як раз мусять протистояти небезпеці, нівелювати, запобігати, ліквідувати її вплив.

Чинники небезпеки для особистої безпеки поліцейського досить різноманітні, але можна згрупувати їх принаймні до чотирьох наступних груп:

- протистояння злочинній діяльності, зокрема, дії щодо припинення правопорушень та затримання осіб, що їх вчинили;

- антисанітарні умови, притаманні певним поліцейським заходам;

- використання певних джерел небезпеки (зброї, транспортних засобів, спеціальних засобів);

- участь в критичних інцидентах, екстремальних ситуаціях (наприклад, масові заворушення, стихійні лиха).

У свою чергу, варто спробувати класифікувати засоби, чинники безпеки поліцейського. За їхнім характером можна виокремити, зокрема, матеріальні, організаційні (стратегічні); тактичні; психологічні засоби та чинники.

До матеріальних засобів підтримання безпеки поліцейського варто віднести засоби індивідуального захисту, спеціальні засоби, вогнепальну зброю, службовий транспорт, засоби радіо- та іншого зв'язку та інші матеріальні засоби. Засоби індивідуального захисту (бронежилети, щити, шоломи тощо) не потребують коментування, і так зрозуміло, як вони слугують безпеці поліцейського. Що стосується спецзасобів як засобів підтримання особистої безпеки поліцейського, то відзначимо, що Закон України про Національну поліцію передбачає, що окремі спецзасоби, наприклад, гумові та пластикові кийки, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, електрошокові пристрої; пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими металевими снарядами несмертельної дії, застосовуються, зокрема, для відбиття нападу на поліцейського.

Профільний закон встановлює, що зброя також може буде використана для відбиття нападу на поліцейського. Гарантіями особистої безпеки можна визнати положення часте 11, 12, 13 статті 46 цього закону. Службовий транспорт дозволяє не лише ефективно виконувати завдання поліції, але й в окремих випадках прямо забезпечує їх особисту безпеку. Наприклад, службовий автомобіль створює «коридор безпеки» для поліцейського, який перевіряє документи під час зупинки транспорту [5].

До організаційних (стратегічних) засобів особистої безпеки поліцейських ми б віднесли систему охорони праці та

техніки безпеки, систему протипожежної безпеки, систему соціального захисту, систему органів внутрішньої безпеки тощо.

До тактичних засобів особистої безпеки варто віднести тактичні принципи, концепції та схеми, зокрема, тактичний цикл «оцінка-план-дія», тактичний принцип «плюс один», тактичну схему «контакту та прикриття» тощо.

До психологічних чинників варто віднести, зокрема, стресостійкість, психологічну готовність дотримуватись вимог особистої безпеки, здатність розпізнавати конфлікти та знання певних психологічних прийомів деескалації конфлікту, знання прийомів заспокоєння інших осіб, навички ведення переговорів, навички активного слухання, навички дотримання психологічної дистанції, , навички візуальної психодіагностики, здатність розпізнавати ознаки загрози, і взагалі, рівень професійної компетентності [6].

Таким чином, можемо констатувати, що базовими засадами особистої безпеки поліцейського є розмежування двох аспектів безпеки, групування чинників небезпеки та класифікації засобів особистої безпеки.

1. Ліщук Б. В. Особиста безпека як важлива складова в службовій діяльності поліцейських. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 204–211

2. Johnson R. Some jobs are more strenuous than others, and while stress is normal, it can lead to burnout. *Business News Daily*. URL: <https://www.businessnewsdaily.com/1875-stressful-careers.html>

3. При виконанні службових обов'язків загинули 1690 правоохоронців – МВС. *Дзеркало тижня*. 2020. 29 серпня. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/pri-vikonanni-sluzhbovikh-obovjazkiv-zahinuli-1690-pravookhorontsiv-mvs.html>.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад.: О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія», 2012. 864 с.

5. Валеев Р. Г. Вивчення майбутніми поліцейськими правових і тактичних засад зупинення транспортного засобу. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конфер. (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 12 листоп. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. 346 с. С. 52–56.

6. Валеев Р. Г. Формування пізнавальної самостійності курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України засобами інформаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Луганськ: ЛНУ, 2013. 362 с.

Аліна Гаркуша,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ),

Анастасія Пронічка,

курсант 4-го курсу
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

З кожним роком в Україні через досить багато чинників, а перш за все браку практики у керуванні транспортним засобом, керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння тощо, все більше і більше вчиняються дорожньо-транспортні пригоди, в результаті яких нажалі гинє дуже багато українців. Розслідування злочинів у сфері транспорту лягає на плечі органу досудового розслідування Національної поліції України. Злочинні порушення правил дорожнього руху трапляються доволі часто, оскільки даний вид злочину вчиняється, у більшості випадків, без умислу та відрізняються підвищеною суспільною небезпекою. Успішне розслідування кримінальних проваджень, передбачених ст. 286 КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами», залежить від чіткого уявлення про найтипівіші умови та обставини, за яких найчастіше порушуються правила безпеки дорожнього руху. Йдеться, насамперед, про процесуальні особливості оформлення даного виду злочину та криміналістичну характеристику дорожньо-транспортної пригоди. Безперечно, успішне розслідування злочинів зазначеної категорії багато в чому залежить від якості проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування, основним з яких є огляд місця дорожньо-транс-

портної пригоди та призначення слідчим проведення декількох судових експертиз.

Загалом огляд місця ДТП – це багатостороння слідча дія, яка регламентована ст. 237 КПК України, що передбачає вивчення слідчим матеріальної обстановки дорожньої події, транспортного засобу, різних слідів та об'єктів. Саме після вивчення вищезазначеного, призначаються судові експертизи, на підставі ст. 71 ЗУ «Про судову експертизу»[1]. Після прибуття слідчо-оперативної групи на місце дорожньо-транспортної пригоди, першою необхідною в процесуальному плані дія слідчого є саме огляд, тому важливим моментом є його процесуальне закріплення у вигляді протоколу.

Огляд місця ДТП проводиться за обов'язковою присутністю понятих, а також за участю водіїв транспортних засобів, судових експертів та інших учасників яким слідчий повинен роз'яснити їх процесуальні права та обов'язки згідно КПК України [2]. У протоколі огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, зазначається дата та час проведення огляду, місце проведення огляду, (місце вчинення ДТП), відомості про слідчого який проводить огляд. Обов'язковим є зазначення у протоколі огляду погодних умов, пори доби, а також умови освітлення на ділянці де трапилась ДТП, температура повітря та видимість ділянки. Не менш важливим є занесення до протоколу відомостей про дорожнє покриття та його стан, що має важливе значення для визначення гальмівного шляху автомобіля, для подальшого призначення судової експертизи слідчим [3]. Також, у протокол огляду вносять відомості про дорожню розмітку та знаки, для правильного трактування регулювання дорожнього руху на даній ділянці місцевості; вносяться дані про розташування транспортних засобів на місці вчинення ДТП, за допомогою проведення замірів. Слідчий здійснює огляд кожного транспортного засобу – учасника ДТП по черзі, після огляду якого обов'язково у протокол огляду заноситься інформація про видимі пошкодження автомобілів, стан гальмівної системи, ходової частини, приладів освітлення, коліс тощо. Особливу увагу під час огляду потрібно приділити й огляду

шин автомобіля, тому що зношені шини на автомобілі, або не сезонні шини на яких рухався транспортний засіб може бути причиною дорожньо-транспортної пригоди [3]. Під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, зазвичай, транспортні засоби оглядаються поверхнево, що залежить від погодних умов та пори доби, а у подальшому після вилучення транспортного засобу на спеціальний майданчик утримання автомобілів та його арешту, обов'язково проводиться огляд транспортного засобу за участі експерта, який має спеціальні знання саме у цій сфері. Пошкодження, які будуть виявлені під час огляду, зможуть надати відповіді на питання чи справний був транспортний засіб під час дорожньо-транспортної пригоди, і якщо ні, то чи могли дані пошкодження транспортного засобу бути причиною дорожньо-транспортної пригоди [2]. По закінченню проведення огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, слідчий повинен занести до протоколу усі заяви, доповнення та повідомлення, які надходили під час проведення огляду від всіх його учасників, та повинен врахувати їх під час розслідування кримінального. Також повинен вказати марку та модель технічного засобу, за допомогою якого здійснювалась фото-відео зйомка місця ДТП. До самого ж протоколу як додається схема дорожньо-транспортної пригоди, яка має досить важливе значення під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, яку складає слідчий. На схемі зображують розміщення транспортних засобів, дорожніх знаків, розмітки, об'єктів, що знаходяться навколо місця аварії, уламки, сліди, осипи тощо. Все це повинно виконуватись із зазначенням розмірів та їх прив'язки до місцевості, оскільки такі розміри також суттєво впливають на результати експертиз [3].

Отже, завершуючи висвітлення даної теми, хотілося б сказати про те, що огляд місця дорожньо-транспортної пригоди має дуже багато особливостей, кожна з яких є запорукою якісного його проведення, а тому вміле використання слідчим спеціальних знань, залучення спеціалістів до огляду місця ДТП надають можливість вже на початковому етапі розслідування даної категорії злочинів, отримати необхідні дані щодо авто-

мобіля, який є учасником дорожньо-транспортної пригоди, а також дані водія транспортного засобу та його пасажирів, що допоможе всебічно дослідити ситуацію та розслідувати кримінальне правопорушення.

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

2. Криміналістична характеристика злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху. *Наукова бібліотека: офіційний веб-сайт*. URL: <http://library.nlu.edu.ua>

3. Огляд місця ДТП. *АвтоЮрист: офіційний веб-сайт*. URL: <http://glyadyk.com.ua/blog/2018/01/24/ohlyad-mistsya-dtp/>

Ірина Гловюк

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО – ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

У зв'язку з наявністю у КПК України норми, що юридична особа може бути потерпілим у кримінальному провадженні, та що представником потерпілого-юридичної особи може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні, виникає питання щодо належної правової процедури отримання відомостей від представника юридичної особи, який є її керівником або іншою особою, уповноваженою законом або установчими документами, яка подала заяву про вчинення кримінального правопорушення.

Отже, висловимо певні міркування із цього питання.

Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 58 КПК України). На практиці є випадки допиту директора юридичної особи-потерпілого як представника потерпілого [1–5].

На користь цього підходу можуть бути словлені такі аргументи: безпосередньо юридична особа допитана бути не може, а отже, має бути допитаний представник; зважаючи на те, що директор сам по собі не є потерпілим, але представляє юридичну особу, якій завдано шкоду кримінальним правопорушенням, він допитується як представник потерпілого; особа

не може одночасно мати статус і представника потерпілого, і свідка; представник не може бути допитаний як свідок у силу заборони п. 1 ч. 2 ст. 65 КПК України.

Наведемо аргументи на користь протилежної точки зору – про неможливість допиту директора (керівника) представника потерпілого-юридичної особи у такому статусі.

Згідно зі ст. 95 КПК України, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду. Свідок зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду, а експерт – слідчому судді та суду.

Отже, із положень ст. 95 та ст. 224 КПК України, випливає, що допитаними можуть бути лише: підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт. Показання представника потерпілого як джерело доказів не зазначені, а отже, особа не може бути допитаною як представник потерпілого, зважаючи на те, що такого джерела доказів, яке могло б бути отримане у результаті такого допиту, – не існує.

Отже, директор (керівник) не може бути допитаний як представник потерпілого. Відповідно, виникає питання, в якому статусі він може бути допитаний. В переліку учасників, які можуть бути допитані у досудовому розслідуванні, указаний свідок. Отже, слід розглянути питання про можливість допиту його саме як свідка.

Найперше розглянемо, чи підпадає інформація, яка може бути повідомлена директором (керівником), під предмет допиту свідка. Представник потерпілого-юридичної особи може повідомити інформацію про те, що юридичній особі завдано шкоду; характер та розмір цієї шкоди; обставини завдання шкоди; тобто відомості для встановлення обставин, передбачених, як мінімум, п. 1 (подія кримінального правопорушення (час, місце,

спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); п. 2 (винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення); п. 3 (вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат) ст. 91 КПК України, тобто обставин, які входять до предмету доказування, мають значення для цього кримінального провадження. Зважаючи на те, що показання свідка – це повідомлення фізичної особи, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і яка викликана для давання показань в усній або письмовій формі під час допиту [6, с. 148], то ті відомості, які може надати представник потерпілого, підпадають під це визначення.

Слід відмітити те, що КПК України забороняє допит як свідка представника потерпілого – про обставини, які стали їй відомі у зв'язку з виконанням функцій представника (п. 1 ч. 2 ст. 65 КПК України).

Проте, при тлумаченні цієї норми в розрізі ситуації, яка досліджується, слід звернути увагу на таке. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону (ч. 1 ст. 92 ЦК України).

Тобто директор юридичної особи здійснює обов'язки представництва у цивільно-правових, господарсько-правових відносинах. Функцію представництва саме потерпілого як учасника кримінального провадження директор набуває з моменту підтвердження своїх повноважень у порядку ст. 58 КПК України. Тобто щодо обставин, які стали відомі представнику до початку реалізації повноважень з представництва потерпілого у кримінальному провадженні, він може бути допитаний як свідок.

Отже, у разі, якщо потерпілим є юридична особа, його представник щодо обставин, які мали місце до початку реалізації повноважень представника у кримінальному провадженні, має бути допитаний, у разі потреби, як свідок; іншої перед-

баченої КПК України процедури отримання від цієї особи у ході вербальної слідчої (розшукової) дії інформації – немає.

-
1. ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90838100>
 2. ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85871936>
 3. ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82263489>
 4. ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81587564>
 5. ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62887693>
 6. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

Юлія Гончаренко,
помічник адвоката
(АО «Баррістерс»)

ПОЗИЦІЯ ВАКС ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ

Положеннями ст. 291 КПК України визначено вимоги, які висуваються до оформлення одного із важливих процесуальних рішень кримінального провадження – обвинувального акту. Саме цією статтею встановлено перелік обов'язкових реквізитів, що саме повинен містити обвинувальний акт, які додатки мають бути, ким та коли має бути підписаний. При чому законодавець, чітко вказав зобов'язуючі конструкції *«обвинувальний акт має містити такі відомості»* (ч.2 ст. 291 КПК України), *«до обвинувального акта додається»* (ч.4 ст. 291 КПК України) [1].

У підготовчому судовому засіданні, як вказано в п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, суд має право, зокрема, *«повернути обвинувальний акт (...) прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу»* [1]. При чому не конкретизуються, які саме «вимоги цього Кодексу», оскільки виявляється логічним, що це стосується не лише ст. 291 КПК України, а й інших вимог КПК України, починаючи із загальних засад кримінального процесуального законодавства: принципу законності, верховенства права, презумпції невинуватості тощо.

Цікавою з цього приводу є позиція ВАКС. Майже стовідсоткова практика вказаного суду полягає у відмові в задоволенні клопотань про повернення обвинувального акту. Більш того, ті поодинокі випадки ухвал, якими повернуто обвинувальний акт, скасовані Апеляційною палатою ВАКС. При чому доволі цікавим є мотиви, з яких виходив суд. Так, в ухвалі ВАКС від 18.09.2020 (справа № 991/6807/20, 1-кп/991/66/20) зазначено: *«... суд вважає необґрунтованими посилання захисника Павленка М.В. на необхідність повернення обвинувального акта з огляду на те, що останній, на його думку, складений та напра-*

влений до суду поза межами строків досудового розслідування. Оскільки, такі посилання захисника фактично вимагають від суду надати оцінку не тільки відповідності обвинувального акта вимогам КПК України, але й іншим процесуальним документам у кримінальному провадженні. Однак, у підготовчому судовому засіданні вирішується питання щодо можливості призначення судового розгляду на підставі наданого обвинувального акта виключно шляхом перевірки останнього на відповідність вимогам КПК України. Відтак, розгляд доводів захисника виходить за межі повноважень, наданих суду кримінальним процесуальним законом на стадії підготовчого судового засідання»[2].

Викладена позиція суду не зовсім узгоджується із вимогами КПК України та по суті взагалі суперечить «призначенню» вказаного процесуального рішення. Як вказано в ст. 3 КПК України «досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, ...яка закінчується направленням до суду, зокрема, обвинувального акту» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). В ст. 110 КПК України надано визначення обвинувального акту, відповідно до якого «обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і **яким завершується досудове розслідування**» [1].

Виявляється дивним твердження суду про те, що оцінка подання обвинувального акту поза межами строків досудового розслідування не належать до повноважень суду на стадії підготовчого судового засідання, оскільки за таких обставин перевірити дотримання вказаних положень КПК України є неможливим.

Більш того, розумність строків в такому випадку ігнорується, оскільки за таких обставин обвинувальний акт може бути поданий в будь-які проміжки часу незважаючи на встановлені КПК України, строки досудового розслідування. При чому логічним висновком з цієї позиції є те, що досудове розслідування закінчується саме тоді, коли буде направлено обвинувальний акт, без будь-яких строків, що звісно ж аж ніяк не відпо-

відає положенням кримінального процесуального законодавства України.

В ухвалі ВАКС від 30.10.2020 (справа № 991/7706/20, номер провадження 1-кп/991/73/20) навпаки суд «турбується» про порушення принципів змагальності сторін та розумності строків: *«під час підготовчого судового засідання суд не вправі перевіряти суть обвинувачення та давати оцінку висунутому обвинуваченню з точки зору його обґрунтованості, а так само правильності правової кваліфікації, тому повернення обвинувального акта прокурору за таких підстав та відкладення ухвалення остаточного рішення за результатами його розгляду призвело б до порушення таких основних засад кримінального провадження, передбачених статтями 22 і 28 Кримінального процесуального кодексу України – змагальності сторін та розгляду провадження у розумні строки»* [3].

З огляду на це, в обвинувальному акті може бути вказано абсолютно неправильну кваліфікацію, яка не узгоджується з фактичними обставинами, проте суд не вправі перевірити вказану «суперечність» та задля дотримання принципу змагальності сторін та розумності строків, ігноруючи положення КПК України, вважає обвинувальний акт таким, що відповідає вимогам КПК України. Вказане, зокрема, суперечить і принципу законності, відповідно до якого: *«Прокурор, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, ... та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень»* (ч. 2 ст. 9 КПК України). Проте чи можна говорити про прийняття законних процесуальних рішень, якщо перевірити таку законність суд начебто немає права.

Аналогічна позиція вказана в ухвалі ВАКС від 17.09.2020, (справа № 761/24033/19, провадження 1-кп/991/204/19), де суд аргументує свою позицію дискреційними повноваженнями прокурора: *«Суд виходить з того, що формулювання обвинувачення викладено в обвинувальному акті так, як це вважав за необхідне прокурор, при цьому суд не може вийти за межі своєї компетенції у підготовчому судовому засіданні,*

під час якого фактичні обставини справи судом не досліджуються [4].

В ухвалі ВАКС від 29.09.2020, (справа № 991/1081/19, провадження №1-кп/991/122/19) зазначено, що **«для повернення обвинувального акта підставою не може слугувати будь-яка його невідповідність вимогам КПК, а лише та, яка перешкоджає призначенню судового розгляду, і в кожному конкретному випадку суд має перевірити чи створює перешкоди для судового розгляду певна невідповідність обвинувального акта вимогам КПК [5].**

Проте, як було вище зазначено перевірити відповідність таким положенням КПК України як «строки досудового розслідування», дотримання розумності строків, фактично, на думку суду, не перешкоджає призначенню судового розгляду та не є порушенням.

Щодо підстав повернення обвинувального акту, то в ухвалі ВАКС від 07.09.2020, (справа № 757/20661/18-к, провадження1-кп/991/200/19) справедливо зазначено, що **«саме по собі направлення до суду обвинувального акту з описом злочинної діяльності осіб, які не підлягають притягненню до кримінальної відповідальності в рамках кримінального провадження № 5201700000000602 від 7 вересня 2017 року суд вважає порушенням презумпції невинуватості цих осіб, що є порушенням ст. 17 КПК України. Вказане є суттєвим порушенням як правових гарантій, передбачених національним законодавством, так і міжнародних стандартів у галузі судочинства, які послідовно стверджують про неприпустимість нехтування презумпцією невинуватості та правом на справедливий судовий розгляд. ... Аналогічної позиції притримується Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 5 грудня 2019 року по справі №761/11248/17 ... Констатація в обвинувальному акті факту вчинення злочинів певними особами спільно з обвинуваченими на думку суду є упередженим твердженням сторони обвинувачення ще й тому, що обвинувачені та інші учасники кримінального провадження завідомо не мають належної можливості спростувати зазначені твердження відносно злочинних намірів та злочинної діяльності цих осіб» [6].**

Проте позиція АП ВАКС у 2019 році відрізняється від позиції у 2020 році, де ухвалою АП ВАКС від 28.10.2020, (справа № 757/20661/18-к, провадження №11-кп/991/59/20) вищевказана ухвала ВАКС була скасована, зокрема, через те, що «...на думку суду апеляційної інстанції, презумпція невинуватості може бути порушена судом лише у випадку постановлення судового рішення по суті обвинувачення. Лише самою ухвалою про призначення судового засідання особа не може бути визнана винуватою» [7].

У вищевказаній скасованій ухвалі ВАКС також справедливо зазначено про вимоги до формулювання обвинувачення: *«Невизначеність правового статусу осіб, вказаних як співучасники у скоєнні злочину, на переконання суду, також є неконкретним викладенням фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачуються ОСОБА_2 та ОСОБА_1, і про які у будь-якому разі вони повинні бути чітко обізнаними та обрати власну правову позицію для захисту. Не втручаючись до процесуальних дискреційних повноважень прокурора, суд зазначає, що в формулюванні обвинувачення, на думку суду, мають бути викладені лише діяння, в яких обвинувачується кожен обвинувачений – для того, що би він мав можливість чітко розуміти, у чому його обвинувачують. Тому, в разі якщо йдеться про обвинувачення у вчиненні злочину у співучасті, в формулюванні обвинувачення конкретному обвинуваченому не допускається просте копіювання з розділу «фактичні обставини». У формулюванні має бути наявний виключно опис діянь, в яких обвинувачується саме ця конкретна особа. Наведене необхідно для того, щоб обвинувачений мав достатньо інформації щоб повністю розуміти обвинувачення проти нього, щоб належним чином підготувати свій захист, задля дотримання права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції»* [6].

Проте позиція АП ВАКС з цього приводу чітко ґрунтується на обмежених повноваженнях та виключній компетенції прокурора: *«в обвинувальному акті викладаються фактичні обставини кримінального правопорушення, які прокурор вважає*

встановленими, відповідно і формулювання обвинувачення викладається у такому виді, як це вважає за необхідне прокурор. Разом із цим, спосіб викладення формулювання обвинувачення може бути предметом оцінки суду лише під час судового розгляду кримінального провадження, який згідно з вимогами ст.337 КПК України здійснюється лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. А роз'яснення суті обвинувачення, висунутого прокурором, здійснюється судом при розгляді справи по суті [7].

Таким чином, позиція ВАКС на повернення обвинувального акту є доволі суперечливою і логічно не узгоджується з вимогами КПК України. І такі невідповідності обвинувального акту, поданого поза межами строку досудового розслідування, з нечітко сформульованим обвинуваченням, неправильною кваліфікацією та порушенням презумпції невинуватості не може бути, на думку суду, перешкодою у призначенні судового розгляду. Вказана практика нехтує основоположними принципами верховенства права, законності, а тому має бути переглянута.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

2. Ухвала ВАКС від 18.09.2020, справа № 991/6807/20, 1-кп/991/66/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91764693>.

3. Ухвала ВАКС від 30.10.2020, справа № 991/7706/20, номер провадження 1-кп/991/73/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92601278>

4. Ухвала ВАКС від 17.09.2020, справа № 761/24033/19, провадження 1-кп/991/204/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91697683>.

5. Ухвала ВАКС від 29.09.2020, справа № 991/1081/19, провадження №1-кп/991/122/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91964976>.

6. Ухвала ВАКС від 07.09.2020, справа № 757/20661/18-к, провадження 1-кп/991/200/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91670118>

7. Ухвала АП ВАКС від 28.10.2020, справа № 757/20661/18-к, провадження № 11-кп/991/59/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92522550>.

Оксана Горпинюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ АБО НЕВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ У КК УКРАЇНИ

В умовах погіршення епідемологічної ситуації не лише в Україні, але й у світі загалом, актуальними видаються питання належного виконання медичними працівниками своїх професійних обов'язків, а також аналіз ефективності, насамперед, кримінальної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників за зловживання своїми зобов'язаннями за чинним КК України. Видається, що особливої уваги потребує тлумачення діянь – невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків, за допомогою яких сформульовано об'єктивну сторону статті 140 КК України.

Для тлумачення поняття неналежного виконання чи невиконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником перш за все слід виходити з того, що невиконання професійних обов'язків – це абсолютна бездіяльність медичного працівника, у той час, коли він мав обов'язок діяти та реальну можливість. Своєю чергою неналежне виконання таких обов'язків має місце тоді, коли медичні працівники хоча й виконують свої професійні обов'язки, однак із значними порушеннями норм, стандартів чи інструкцій, у яких визначено відповідні правила.

Аналіз матеріалів судової практики з Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що це можуть бути випад-

ки недбалого проведення операцій або інших процедур, неправильне дозування лікарських препаратів, порушення певних правил при підготовці ліків до використання, порушення строків і порядку проведення передбачених законодавством профілактичних медичних оглядів, щеплення тощо.

Слід також враховувати те, що притягнення до кримінальної відповідальності медичних або фармацевтичних працівників можливе за умови, що доведено порушення ними певних стандартів чи протоколів з чітким алгоритмом дій, яких не дотрималися винні. Як слушно відзначила Г. В. Чеботарьова у системі охорони здоров'я України розробляються та впроваджуються критерії, стандарти, еталони структури, процесу та результату медичної допомоги. Серед них можна виділити рекомендаційні стандарти, виконання яких не вимагає точного слідування, тобто у виконанні яких можливі варіанти, а також нормативні стандарти у вигляді законів, наказів, постанов, які мають виконуватися обов'язково, до яких передусім належать затверджені наказами МОЗ клінічні протоколи надання медичної допомоги [1, с. 228].

Наприклад, згідно вироку Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 27 грудня 2018 року, лікар акушер-гінеколог А. був засуджений за ч. 2 140 КК України за неналежне виконання професійних обов'язків під час ведення пологів, що спричинило тяжкі наслідки для новонародженого З. у вигляді: перинатального гіпоксично-ішемічного ураження центральної нервової системи, енцефаломалаяції, мікроенцефалії, грубого тетрапарезу, затримки темпів усіх видів розвитку, мультифокальних припадків, набряку головного мозку, двосторонньої бронхопневмонії, постгіпоксичної кардіопатії, які є не вродженими та не відносяться до родової травми та її наслідків.

Встановлено, що засуджений порушив вимоги Клінічного протоколу з акушерської допомоги «Дистрес плода при вагітності та під час пологів», затвердженого Наказом МОЗ України від 27.12.2006 року № 900. Причиною розвитку ускладнень у стані дитини на момент народження є не встановлений

діагноз – дистрес плоду в 2-му періоді пологів та несвоечасна надана медична допомога новонародженому, що можна вважати неналежним наданням медичної допомоги лікарем, і відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, як загрозові для життя. Невстановлений дистрес плоду в пологах, та несвоечасне проведене пологорозрішення призвело до внутрішньоутробної гіпоксії та асфіксії в пологах, тобто, саме у цей період часу відбулося гіпоксично-ішемічне ураження головного мозку з розвитком незворотних наслідків, згідно висновку комісійної судово-медичної експертизи № 135-КЕ/2016/пп від 30.07.2016 року[2]. Поділяю позицію правників, які тлумачать діяння – невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником професійних обов'язків з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та включають до них діяння медичних працівників, які визнано Страсбурським судом нелюдським поведінням чи таким, що принижують гідність особи, та порушують ст. 3 «Заборона катування» Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) [3, с. 58–61]. Зокрема порушення ст. 3 Конвенції визнано у справі «Кушнір проти України» від 11 грудня 2014 року, оскільки виявлені докази неналежної медичної допомоги та захисту від туберкульозу в установах виконання покарань України, а саме ненадання післяопераційного лікування хворому на туберкульоз в медичній частині слідчого ізолятора [4]. У іншій справі «Кучерук проти України» від 6 вересня 2007 року встановлено неналежну медичну допомогу й захист від туберкульозу в установах виконання покарань України, ненадання медичної допомоги під час перебування в карцері [5].

На жаль, потрібно констатувати, що й сьогодні ситуація не покращилась з наданням належної медичної допомоги в установах відбування покарань. Зокрема фахівці в галузі права констатують вкрай низьку оцінку роботи медичних закладів в місцях позбавлення волі: незадовільну цінову політику на медичні препарати, застаріле обладнання, нестачу професійних медичних кадрів [6, 41–42].

Потрібно зазначити, що близькою за змістом до статті 140 КК України «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» є стаття 139 КК України «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», адже в першій статті йдеться про невиконання медичних обов'язків, однією з форм якого може бути ненадання медичної допомоги. Видається, що для оптимізації відповідальності за вказані кримінальні правопорушення доцільно узагальнити кримінально-правові заборони в одній статті 140 КК України. На користь такого узагальнення свідчать спеціальні кримінально-правові дослідження правників, які вказують, що у більшості проаналізованих ними вироках, постановках та ухвалах та статистичних даних впродовж 2011–2019 років в 92,2% міститься вказівка саме на вчинення неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, передбачене ст. 140 КК України [3, с. 34]. О. О. Дудоров слушно також наголошує на близькості кримінально-правових заборон, передбачених ст.ст. 139 та 140 КК України, адже відповідні посягання стосуються якості надання медичної допомоги, пов'язані з безпосереднім виконанням медичними працівниками своїх професійних обов'язків та посягають на життя та здоров'я людини [7, с. 212]. У такий спосіб можна уникнути труднощів з встановленням факту наявності ненадання конкретної допомоги медичної чи іншої медичним працівником як ознаки вчинення злочину. Адже у чинній редакції ст. 139 КК України вказується про ненадання допомоги медичним працівником без поважних причин, однак не уточнено про яку саме допомогу йдеться – медичну чи іншу, яку за професією здійснює медичний працівник.

Таким чином невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником необхідно тлумачити, виходячи з дотримання державою гарантій ст. 3 «Заборона катування», та ст. 2 «Право на життя» Конвенції та практики ЄСПЛ. У контексті медичної недбалості непоодинокі випадки визнання ЄСПЛ порушень ст. 3 Конвенції внаслідок неналежної медичної допомоги та

поводження з пацієнтами в установах виконання покарань («Кушнір проти України», «Кучерук проти України»). Крім цього доцільно узагальнити норми про кримінальну відповідальність за медичну недбалість (ст.ст.139, 149 КК) в одній ст. 140 КК України.

1. Чеботарьова Г.В. Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері медичної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2011. 49 с.

2. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 27 грудня 2018 року. Справа 226/627/17 Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78860596> (дата звернення: 21.11.2020)

3. Філь І. М. Кримінально-правова та кримінологічна протидія неналежному виконанню професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 293 с.

4. Кушнір проти України: Рішення ЄСПЛ від 11 грудня 2014 року (Заява № 42184/09). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a64#Text (дата звернення: 21.11.2020)

5. Кучерук проти України»: Рішення ЄСПЛ від 6 вересня 2007 року (Заява № 2570/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_839#Text (дата звернення: 21.11.2020).

6. Денисов С. Ф., Денисова Т. А. Забезпечення права на охорону здоров'я засуджених та персоналу в умовах позбавлення волі. Конституційні засади медичної реформи в Україні: матеріали Медико-правового форуму (м. Харків, 6 груд. 2019 р.). Харків: Право, 2019.104 с. С. 41–42.

7. Дудоров О. О. Неналежне виконання медичним працівником професійних обов'язків: проблеми застосування і вдосконалення кримінального законодавства. *Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці)*. К.: Ваіте, 2017. 872 с.

Зоряна Дільна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

РОБОТА ІЗ ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ

На превеликий жаль, сьогодні жодна держава світу не може себе убезпечити від проявів такого негативного явища, як торгівля людьми, яка виправдано вважається одним із найтяжчих кримінальних правопорушень в світі, і проблема її існування не може бути розв'язана на рівні однієї країни. Ускладнює ситуацію той факт, що торгівля людьми є різною за своєю формою, і має доволі змінний характер. Відповідно суспільство на етапі сьогодення постає перед викликом боротьби із таким негативним явищем, як торгівля людьми. Відтак і головним завданням правоохоронної системи є саме захист прав осіб, що постраждали від торгівлі людьми. Враховуючи те, що торгівля людьми є так званою формою рабства, і значно порушує права людини, то насамперед таку проблему потрібно попереджати шляхом підвищення обізнаності (в тому числі й правової) про таке явище та шляхів протидії йому. А ще й якщо аналізувати доволі сумну кількість постраждалих від торгівлі людьми, яка у період з 2012 по 2019 рік становила 878 громадян, то вбачається необхідність надання таким особам належного соціального захисту, в тому числі належну правову та психологічну допомогу.

Постраждати від торгівлі людьми може будь-яка особа, незалежно від її статі та віку. За даними соціологічних досліджень, близько 10% мешканців України так чи інакше стикалися з випадками торгівлі людьми, де нерідко потерпілими стають діти і жінки[1].

Існують зовнішні та внутрішні передумови до торгівлі людьми. Так, до зовнішніх відносять: 1) недієва система протидії торгівлі людьми у світі, як наприклад відкриті кордони, спрощені можливості для подорожування; невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо попередження торгівлі людьми та захисту потерпілих осіб реальним умовам тощо; 2) корумпованість відповідальних органів, які забезпечують дотримання законності; 3) неузгодженість міграційної політики та реалій ринку праці в країнах; 4) наявність у багатьох країнах світу законодавства, лояльного до заняття проституцією; 5) формування міжнародних кримінальних об'єднань; інтернаціоналізація тіньової економіки; 6) попит на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо на експлуатацію дітей тощо. Тоді, як до внутрішніх передумов належать: 1) економічні, а саме економічна нестабільність у державі, наявність тіньової економіки, соціальна нерівність у країні, високий рівень безробіття, обмеженість можливостей працевлаштування, несприятливі побутові умови; 2) соціальні, зокрема багатодітність, погані стосунки в сім'ї, наявність насильства в сім'ї; авторитарна чи девіантна поведінка батьків; 3) психологічні, а саме девальвація моральних цінностей, неблагополуччя у родині, порушення емоційних контактів з членами родини, недоліки статево-рольового виховання, відсутність стійких моральних принципів, наявність домашнього насильства тощо; 4) інформаційні, як от погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном та їх наслідки; 5) правові (відсутність належної системи захисту потерпілих; недостатня захищеність українських громадян від «торгівців людьми» як в Україні, так і за її межами[2].

Варто зазначити, що світова спільнота загалом визначила якими повинні бути основні концептуальні компоненти щодо протидії такому явищу, як торгівля людьми, а саме це є: 1) попередження; 2) боротьба; 3) захист; 4) взаємодія.

У Законі України «Про протидію торгівлі людьми», зокрема ст. 14 регламентує серед прав особи, що звернулась для

встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми передбачає безоплатне одержання медичної, психологічної, правової та іншої допомоги незалежно від місця проживання. Таким чином, потерпілі від торгівлі людьми можуть отримати саме безоплатну правову допомогу. Однак, можлива і така ситуація коли особа, що стала жертвою або сама не усвідомлює факту того, що відбулось, або не хоче чи морально не готова захищати свої права.

Власне це на сьогодні є певною проблемою, адже закріпленого механізму отримання безоплатної правової допомоги для такої категорії осіб не має, адже відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», постраждали від торгівлі людьми не входять до кола осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Однак звернення до Центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги таки надходять. Так, протягом 2018–2019 року до місцевих центрів з надання БВПД надійшло 40 звернень щодо отримання безкоштовної правової допомоги з питань експлуатації та торгівлі людьми.

На сьогоднішній день, у напрямку щодо об'єднання усіх зусиль, які були б спрямовані на виявлення та допомогу постраждалим від торгівлі людьми, зокрема й безоплатну правову здійснюється активна співпраця Координаційного центру з надання правової допомоги та громадською організацією «Всеукраїнське об'єднання протидії торгівлі людьми». Видається важливим здійснювати постійний моніторинг проблем, які пов'язані із правовою та соціальною захищеністю. Перш за все це стосується і внесення змін до чинного законодавства щодо можливості отримання особами, які постраждали від торгівлі людьми саме безоплатних правових послуг.

Наголосити слід і на важливості існування Програми протидії торгівлі людьми Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, яка в Україні розпочала діяльність у 1998 році і завданням якої є допомога владі та громадськості у протидії торгівлі людьми, а також забезпечення можливості доступу до правосуддя потерпілим особам. З цією метою МОМ

надає комплексні послуги з розвитку потенціалу системи кримінального правосуддя в Україні, зокрема поліції, слідчих, прокурорів і судових органів. Це включає в себе тематичні тренінги, технічну допомогу, встановлення робочих контактів з країнами транзиту та призначення, сприяння взаємній правовій допомозі, управління ресурсами, надання обладнання, зміцнення механізмів захисту постраждалих/свідків тощо[3].

Виходячи із специфіки такого кримінального правопорушення, як торгівля людьми, то ті фахівці, які надаватимуть допомогу постраждалим повинні насамперед пам'ятати про морально-етичні принципи роботи із жертвою, відповідно проявляти особливе відношення до жертви та високу культуру спілкування тощо. Тому важливо підготувати працівників центрів за надання безоплатної правової допомоги до роботи із такою категорією громадян. І зробити це можливо насамперед шляхом проведення різноманітних тренінгів, семінарів, круглих столів тощо.

Проте, на рівні із правовою, не менш важливо отримувати і психологічну допомогу. Так, ще з 2002 року при Міжнародній організації міграції діє Медичний реабілітаційний центр, в якому безкоштовно надаються послуги медичної та психологічної допомоги. До психологічних зокрема належать послуги надання окремих методичних порад, консультацій щодо питань психічного здоров'я жертви, шляхів покращення відносин з навколишнім середовищем, з оточуючими людьми (наприклад навчити знову довіряти людям, реагувати на агресію тощо). Також в ході надання психологічної допомоги застосовуються методи психодіагностики для вивчення особистості, що може значно полегшити її психологічну реабілітацію. Надаючи психологічну допомогу постраждалим від торгівлі людьми слід насамперед враховувати той факт, що ситуація, яка відбулась з цією особою мала як правило продовжуваний та довготривалий характер. А також не менш важливо враховувати і ті чинники (а саме мова йде про внутрішні), які власне і призвели до того, що особа потрапила у таку негативну ситуацію, як торгівля людьми.

Щодо роботи із неповнолітніми, які опинились у ситуації торгівлі людьми, то здійснюючи соціальну роботу з ними слід перш за все враховувати ставлення дітей до травматичних ситуацій, які бувають різних типів, а саме: 1) ігноруюче ставлення – ситуація, коли дитина не хоче або не може оцінити наслідки того, що відбулося та намагається не помічати негативних ситуацій (у тому числі погіршення власного стану здоров'я) або, на той момент, не може протистояти обставинам; 2) перебільшує ставлення – ситуація, коли в дитини виникає паніка, вона перебільшує навіть дрібниці тощо. Постійно очікуючи чогось поганого, дитина дає собі негативні установки, провокуючи тим самим ускладнення ситуації, зменшуючи власну можливість адекватно реагувати на нові, несприятливі події; 3) демонстративне ставлення. Деякі діти можуть постійно наголошувати, що їхня ситуація – найгірша, що доля до них найнесправедливіша. Це робиться для того, щоб отримати співчуття та постійно відчувати до себе інтерес. Їм подобається відчувати себе жертвами. Нерідко такі діти використовують власне тіло, як засіб привернути до себе увагу тощо[4, с. 27].

Виходячи з того, який руйнівний вплив на психіку людини та її звичайний життєвий уклад, в тому числі і майбутнє має торгівля людьми, держава повинна застосовувати заходи належної та доступної правової допомоги для захисту та відновлення його прав та запобігання у майбутньому їх порушенню, а також і ефективні методи психологічної допомоги.

1. Міграція в Україні: факти і цифри. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 06.11.2020 р.)

2. Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу / авт.-упор.: Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с. URL: <https://ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/Posibnyk-CTHB-final.pdf> (дата звернення: 06.11.2020 р.).

3. Двадцять років програми MOM із боротьби з торгівлею людьми в Україні. URL: <https://iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi> (дата звернення: 06.11.2020 р.)

4. Довідник з реабілітації та реінтеграції дітей, постраждалих від торгівлі людьми, та проведення наради з випадку (кейс-конференції) / укл. А. М. Ігнат'єва, О. В. Кальбус, Е. М. Мручковська. Київ-Чернівці: Книги XXI, 2010. 116 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

1. Беззаперечним досягненням чинного Кримінального кодексу України є запровадження підвищеної кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення. Каральні кримінально-правові засоби відіграють значну превентивну роль у системі боротьби з корупційними злочинами, проте попри це, не менш важливими та ефективними засобами захисту прав і свобод суб'єктів правовідносин є заохочувальні кримінально-правові засоби боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями як превентивний інструментарій регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з вчиненням корупційних злочинів.

2. Не менш цікавою з позиції правозастосування є ст. 475 КПК, яка регламентує ухвалення вироку на підставі угоди. Варто відзначити, що ухвалення такого вироку є цілком допустимим і законним навіть у випадку засудження особи за вчинення корупційного кримінального правопорушення.

3. Аналіз судової практики ухвалення вироку на підставі угоди за вчинення корупційного кримінального правопорушення показує й одночасне застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 2 ст. 75 КК України у достатнього багатьох випадках. Однак, дана практика викликає жваві дискусії як в науковому колі, так і серед юристів-практиків.

Вважаємо, що застосування даної заохочувальної кримінально-правової норми має значний позитивний суспільно-правовий характер, яка носить значний превентивний характер протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

4. У п. 113 рішення ЄСПЛ в справі «Коваль проти України» від 19.10.2006 наголошено, що основна мета статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у рамках кримінального провадження є забезпечення справедливого розгляду справи судом, який встановить обґрунтованість будь – якого кримінального обвинувачення. Також, в п. 33 рішення ЄСПЛ від 19.02.2009 у справі «Христов проти України» суд зазначив, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване ч. 1 ст. 6 цієї ж Конвенції, слід тлумачити в контексті її преамбули, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав.

Також у своїй практиці ЄСПЛ неодноразово покликався на принцип пропорційності, коли призначене особі покарання вважалося непропорційним втручанням держави у права людини, – наприклад справа «Швидка проти України».

Отже, суд має призначати покарання конкретній особі за конкретний злочин, максимально індивідуалізуючи покарання, яке має бути необхідним і достатнім для виправлення засуджених, а також для запобігання вчиненню нових злочинів (ч. 2 ст. 50 КК). Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів (ч. 2 ст. 65 КК).

Ч. 1 ст. 75 КК визначає, що якщо суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Одночасно, частина 2 статті 75 КК визначає, що суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено

покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Також, в частині 3 ст. 75 КК вказано про те, що у випадках, передбачених частиною 1, 2 цієї статті, суд ухвалює звільнити засудженого від відбування покарання з випробуванням.

5. Вагому думку з метою врегулювання такого питання та формування єдиної судової практики раніше зробив Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який в пункті 12 постанови Пленуму ВССУ від 11.12.2015 року №13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод», зокрема зазначив, що «чинні КК і КПК регулюють два різновиди звільнення від відбування покарання з випробуванням: 1) загальний – коли вимагається встановлення можливості виправлення засудженого без відбування покарання; 2) спеціальний – у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, для укладення якої з'ясування питань, визначених у ч. 1 ст. 75 КК, не є обов'язковим. У зв'язку з чим, якщо ж сторони узгодили покарання та досягли домовленості щодо звільнення підозрюваного/обвинуваченого від його відбування з випробуванням, відповідно до частин 2, 3 ст. 75 КК суд зобов'язаний прийняти рішення про таке звільнення у випадку затвердження угоди про примирення або визнання винуватості за наявності сукупності таких умов: 1) сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 2) узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням; 3) угода відповідає чинному законодавству та підстави для відмови в її затвердженні визначені КПК (пункти 1-6 ч. 7 ст. 474 КПК) відсутні.

6. Отже вважаємо, що у ст. 75 КК обмеження щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні особи за корупційне кримінальне правопорушення поширюються виключно на випадки, передбачені частиною 1 цієї статті, тобто в разі загального засудження за вироком.

7. Також вважаємо, що норми як КК, так і КПК передбачають можливість укладати угоди у кримінальних провадженнях про корупційні злочини з можливістю звільнення від відбування покарання з випробуванням. Як вірно зазначає Д. Г. Михайленко, редакція ч. 2 ст. 75 КК України, за якої не передбачається обмеження її застосування при засудженні за корупційне кримінальне правопорушення, скоріше за все прямо передбачалася законодавцем та не є прогалиною КК, що утворена прорахунками законодавця логіко-формального і внутрішньо-системного характеру. Разом із тим, при застосуванні положень ч. 2 ст. 75 КК України щодо осіб, які засудженні за корупційне кримінальне правопорушення, враховуючи, що це єдина передбачена законодавством підстава (окрім закінчення строків давності) не відбувати покарання, передбачене у санкції статті про корупційний злочин, слід звернути особливу увагу на можливі зловживання ресурсами цього положення з метою протиправного ухилення від реальних несприятливих правових наслідків вчиненого корупційного злочину [2, с. 36–37].

8. Отже, частиною 2 статті 75 КК визначено можливі підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, яка не містить обмежень щодо такого звільнення при засудженні особи за корупційне кримінальне правопорушення, на відміну від частини 1 цієї статті. Загальною ж підставою звільнення від відбування покарання за ст. 75 КК є висновок суду про можливість виправлення засудженого без відбування покарання.

1. Житний О. О., Ключко А. М. Деякі проблеми звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка засуджується за корупційний злочин. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. Вип. 24. 2017. С. 112–113.

2. Михайленко Д. Г. Звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні за корупційний злочин у випадку затвердження угоди про визнання вини. *Вісник прокуратури*. 2016. №1. С. 26–37.

Оксана Дуфенюк,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТИПОВІ ПІДСТАВИ ДЛЯ РІШЕННЯ СУДУ: «ВІДМОВИТИ У ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ...»

Інститут угод з'явився в українському кримінальному процесуальному законодавстві вісім років тому. Така форма кримінального провадження була впроваджена для реалізації цілої низки практичних завдань, серед яких: гармонізація українського та європейського законодавства в частині активного впровадження інституту відновного правосуддя; скорочення строків кримінального провадження; врахування інтересів усіх учасників, тобто з одного боку, забезпечення швидкого відновлення порушених прав, відшкодування шкоди, з іншого – визначеність для підозрюваного (обвинуваченого) щодо покарання; забезпечення економії процесуальних ресурсів, сил і засобів та зменшення навантаження на систему правоохоронних і судових органів; застосування в окремих випадках додаткового механізму протидії злочинності через діяльність з викриття інших правопорушень підозрюваним (обвинуваченим).

Минуло достатньо часу для формулювання проміжних висновків щодо того як інститут угод діє, чи вдається повною мірою реалізувати вище окреслені завдання та чи існують перешкоди та проблеми на цьому шляху. Щодо останнього, то на підставі узагальнень судової практики, підготовлених органами судової гілки влади, а також власних досліджень ухвал, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, спробуємо визначити перелік типових підстав, за наявності яких українська Феміда відмовляла у затвердженні угод, укладених у кримінальних провадженнях [1–3]. У зв'язку з обмеже-

ним обсягом доповіді цього разу зосередимо увагу на проблемних питаннях угоди про примирення.

Нерозуміння сторонами відмінностей між інститутом звільнення від кримінальної відповідальності та інститутом угод у кримінальному провадженні. Плутанину для сторін, які, за звичай, не є фахівцями у галузі права (і як показує особистий досвід для деяких юристів також) породжує той факт, що в обох ситуаціях сторони демонструють примирення, а підозрюваний (обвинувачений) визнає вину та готовий у повному обсязі відшкодувати шкоду. Але механізм реалізації цих інститутів і правові наслідки таких дій принципово різні. Якщо при звільненні держава по суті відмовляється від кримінального переслідування особи за наявності підстав, передбачених у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, то укладення угоди передбачає і реакцію держави у формі осуду, і винесення обвинувального вироку, і відповідно призначення покарання. Втім, у деяких угодах про примирення сторони домовились серед іншого *«про звільнення від кримінальної відповідальності...»*. Суди в таких випадках цілком обґрунтовано зазначали, що питання звільнення від кримінальної відповідальності не може бути предметом угоди про примирення.

Сторони уклали угоду за відсутності підстав. Йдеться про ті випадки, коли об'єктом посягання кримінального правопорушення були не тільки приватні інтереси особи, але й публічні. Наприклад, суд відмовив у затвердженні угоди укладеної між потерпілим та підозрюваним у кримінальному провадженні за наявності правової кваліфікації за ст. 342 КК України *«Опір представникові влади...»*, оскільки тут прямим об'єктом посягання є авторитет представника влади, а фізичне здоров'я конкретної особи є тільки додатковим (факультативним) об'єктом.

Сторони не примирилися, не підтримують угоду в суді. Суд повинен переконатися у тому, що сторони на добровільних засадах досягнули згоди і примирилися. Втім існують випадки, коли суд констатує *«потерпілий... в підготовчому*

судовому засіданні не був впевнений в тому, що згоден на затвердження угоди, пояснив, що угоду підписав..., але наміру примиритися у нього немає». Іншими словами, з формального боку все відповідає вимогам права, а реально для суду очевидно є невпевненість, недостатня рішучість сторін (сторони). Такі сумніви щодо добровільності та зацікавленості в укладенні угоди трактуються як перешкода для затвердження угоди. Інколи сторони прямо вказують, що укладення угоди не було добровільним або повідомляють про те, що угоду підписували «коли в ній вже були наявні підписи потерпілого...». Відтак суд, встановивши факт, що зміст угоди не відповідає реальному волевиявленню примиритися, відмовляє у її затвердженні.

Сторони не з'явилися для участі в судовому засіданні з розгляду угоди. Присутність сторін при розгляді питання щодо затвердження угоди про примирення обов'язкова, оскільки суд повинен перевірити добровільність укладення угоди, переконатися чи розуміють сторони свої права, наслідки укладення угоди, наслідки невиконання угоди і таке інше. Відсутність хоча б однієї сторони не дає можливості для суду виконати ці дії. У відсутності без поважних причин належним чином повідомленого підозрюваного (обвинуваченого) суд вбачає підставу вважати, що особа не буде сумлінно виконувати передбачені угодою обов'язки, якщо не з'являється до суду. Такі формулювання зустрічаються у мотивувальній частині відповідних ухвал.

Сторони угоду не читали, не розуміють положень, не досягли згоди щодо окремих істотних умов. При розгляді питання щодо затвердження угоди про примирення сторони вказують що підписали угоду, але її не читали та/або не розуміли її положень. До прикладу кілька цитат з ухвал суду: «обвинувачена... просила відмовити у затвердженні угоди, оскільки коли її підписувала, не розуміла її наслідки. Так, вона не зможе виконати умов затвердженої угоди...»; «... обвинувачений та потерпілий відмовилися від угоди про примирення, вказавши, що угода була складена слідчим та їм не роз'яснено наслідки затвердження угоди...»; «обвинувачена надала пояснення, згідно

з яких вбачається, що вона не зрозуміла зміст угоди та наслідки її укладення, зокрема щодо виду покарання»; «обвинувачений...вказав...мені пояснювали, що треба підписати угоду і відразу на наступний день можна подавати заяву про проходження альтернативної (невійськової) служби...».

Сторони допустили помилки або погодили положення, що суперечать нормам права. Суд, вирішуючи питання про затвердження угоди, перевіряє на відповідність вимогам КПК України, виявляє помилки та неточності, положення, що суперечать законодавству. Наприклад, угода не містить конкретного ані виду, ані міри покарання, що є обов'язковою умовою угоди між сторонами. Замість того, «... в пункті 3 Угоди зазначено «залишити без змін», що не передбачено КПК та КК України, а тому узгоджена міра покарання суперечить вимогам закону...».

Проблеми виникають, коли нема чіткої визначеності обов'язків підозрюваного (обвинуваченого), адже від цього залежатиме потенційна можливість потерпілого звертатися до суду з клопотанням про скасування вироку в порядку ст. 476 КПК України. Так, «із тексту угоди є незрозумілим зобов'язання обвинуваченого, передбачене пунктом «а» пункту 2 угоди, а саме «беззастережно визнати обвинувачення в обсязі підозри у судовому провадженні»... Із даного зобов'язання не є зрозумілим його зміст, а також відсутній строк вчинення цього зобов'язання...». В іншій справі суд констатував: «всупереч вимогам ст. 471 КПК України, в угоді про примирення... не зазначені строки, у які обвинувачений зобов'язується відшкодувати потерпілому завдану шкоду, строк у який обвинувачений зобов'язується вибачитися перед потерпілим...».

Ще одна типова вада угод, коли до обов'язків підозрюваного (обвинуваченого) додається відшкодування процесуальних витрат, пов'язаних з проведенням експертизи, а тому суд змушений вказати, що «не відповідає вимогам закону й зобов'язання обвинуваченого відшкодувати потерпілому витрати на залучення експертів у сумі 146, 7 грн...», а далі відмовити у затвердженні такої угоди.

Існують прецеденти неправильної кваліфікації діянь сторонами в угоді або неправильного визначення покарання, що виходить за межі відповідної санкції статті КК України. Приклад з практики: *«Угода, яка укладена потерпілою... та підозрюваним... суперечить вимогам санкції ст.190 ч.1 КК України, оскільки вказана санкція не передбачає таке покарання, як позбавлення волі, про застосування якого вказано в названій вище угоді...»*.

Нагадаємо, що повторного скерування до суду угоди про примирення у кримінальному провадженні бути не може, тому допущені помилки та суперечності закривають для сторін «вікно можливостей» такої форми реалізації права на примирення.

Завершуючи, варто звернути увагу на роль органів досудового розслідування в частині функціонування інституту угод про примирення. Доволі часто у судовому засіданні сторони угоди повідомляють, що підписували угоду *«в кабінеті слідчого»*, *«за ініціативи слідчого»* або *«через обіцянки слідчого»* про певні подальші перспективи як для потерпілого, так і для підозрюваного (обвинуваченого). Проведений аналіз рішень судів показує тенденцію «закривання очей» на появу такої інформації, оскільки не було виявлено відмов у затвердженні угод виключно з причини ініціювання такої угоди слідчим всупереч вимогам КПК. З одного боку, законодавством визначено, що зоною відповідальності слідчого, прокурора є тільки інформування та роз'яснення сторонам можливості та механізму реалізації права на примирення, з іншого боку, практика показує, що дійсно значна частина угод укладається за активної участі слідчого. Ситуація пояснюється, по-перше, пасивністю сторін та їх слабкою обізнаністю в правових питаннях; по-друге, відсутністю ефективного інституту посередництва. Сьогодні вже є чимало напрацювань у пошуку оптимальної моделі медіації в кримінальному процесі України [4, с. 118–120; 5, с. 95–99; 6 та ін.]. Втім, якщо врахувати коло озвучених у дискусіях науковців та практиків питань, які ще потребують додаткового дослідження та нормативно-правового врегулювання, аби

медіація справді стала «живим інструментом» для мирного за-
лагодження конфліктів, що опинились у сфері кримінальних
процесуальних відносин, очікувати суттєвих зрушень у цьому
напрямі доведеться ще довго.

1. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова ВССУ від 11.12.2015 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>.

2. Узагальнення ВССУ судової практики здійснення кримінально-го провадження на підставі угод від 22.01.2014 (текст). *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiy_snenn_ua_kriminalnogo.html.

3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

4. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 488 с.

5. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 214 с.

6. Аракелян Р. Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 323 с.

Ігор Зіньковський,
доктор філософії,
директор
(ТОВ «ОПТИМУМ ГРУП»)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ХОДІ ДІЗНАННЯ

Дізнання як диференційована форма кримінального провадження та форма досудового розслідування, має специфіку за рядом процесуальних процедур, у тому числі і щодо заходів забезпечення кримінального провадження.

Зокрема, у ході дізнання застосовується такий захід забезпечення, як виклик дізнавачем. При цьому слід відмітити певну непослідовність законодавця, який до переліку заходів забезпечення кримінального провадження відніс виклик дізнавачем (п. 1 ч. 2 ст. 131 КПК України), проте, вже у главі 11 ні назву, ні зміст статей на змінив із урахуванням виклику дізнавача. Отже, цей недолік має бути усунений.

КПК України не передбачає спеціальних правил стосовно застосування заходів забезпечення кримінального провадження в ході дізнання (крім запобіжних заходів, на особливості застосування яких вже вказувалося у ряді наукових та методичних джерел [1–4]). Разом з тим, на практиці виникла серйозна проблема, бо деякі слідчі судді вважають, що дізнавач не має повноважень звертатися із клопотаннями до слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проілюструємо це прикладами із правозастосовчої практики. Разом з тим, відмітимо, що такі випадки не є поширеними.

Зокрема, в ухвалі слідчого судді Іршавського районного суду Закарпатської області було зазначено: «Заслухавши думку дізнавача, дослідивши матеріали клопотання про здійснення приводу свідка, вважаю, що клопотання задоволенню не підля-

гає, виходячи з наступного. Відповідно до ст. 140 КПК України рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали. За таких обставин, слідчий суддя дійшов висновку, що клопотання дізнавача про здійснення приводу свідка із врахуванням вимог ст. 33 Конституції України не підлягає задоволенню [5]. Слідчий суддя Борзнянського районного суду Чернігівської області повернув клопотання, посилаючись на наступне: «За змістом статті 40-1 КПК України дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач уповноважений: ... 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; ... Проте, відповідно до вимог ч. 1 ст. 171 КПК України, яка є спеціальною нормою права, якою встановлюються особливості щодо подання клопотанням про арешт майна, з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором. Чинні норми КПК України не допускають проведення аналогій у правах та обов'язках між учасниками кримінального провадження, якщо це прямо не передбачено нормами КПК України. Водночас, як зазначено вище, із клопотанням про арешт майна, за погодженням із прокурором, звернувся дізнавач, який процесуально не наділений повноваженнями на звернення із таким клопотанням. Варто зазначити, що обсяг та характер повноважень дізнавача та слідчого не збігаються, адже дізнавач апіорі не може бути наділений усім обсягом повноважень, якими наділений слідчий. Разом з тим, таке положення Закону («дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого») не несе змістовного навантаження, оскільки у частині другій статті 40-1 КПК України

перелічені конкретні повноваження дізнавача, серед яких право на звернення з клопотанням про надання дозволу на арешт майна відсутнє» [6].

Із такою позицією погодитись неможливо, виходячи із положень кримінального процесуального законодавства та доктринальних міркувань.

КПК України чітко закріплює у п. 4 ч. 2 ст. 40-1 КПК України, що дізнавач уповноважений: звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Крім того, ч. 3 ст. 132 КПК України, яка містить загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачає: застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням. На клопотання саме дізнавача вказує і ч. 6 ст. 132 КПК України.

Разом з тим, дійсно, по окремих заходах забезпечення КПК України спеціально не передбачає, що клопотання подається дізнавачем. Проте, як видається, цю ситуацію не можна розглядати як колізію або прогалину у нормативній регламентації цих відносин. По перше, у КПК України ніде немає норми, яка б забороняла дізнавачу звертатися із клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (крім тих запобіжних заходів, заборона на застосування яких міститься у ст. 299); отже, говорити про колізію неможливо. Не можна кваліфікувати цю ситуацію як прогалину, адже норма, яка регламентує повноваження дізнавача стосовно звернення із клопотанням, існує, і не одна. І хоча можна, без сумніву, критикувати обраний спосіб юридичної техніки для регламентації

цих питань, проте, у даному випадку має місце відсутність спеціальних норм, а отже, застосуванню підлягають загальні норми стосовно повноважень дізнавача звертатися із клопотаннями до слідчого судді. Отже, дізнавач має ці повноваження, і повернення клопотань дізнавачів з мотивів неуповноваженості суб'єкта звернення суперечить положенням КПК України.

КПК України містить норми стосовно застосування заходів забезпечення у ході дізнання, які не характеризуються юридичною визначеністю. Стосовно затримання на них звернув увагу В.А. Завтур, зазначивши, що хоча ч. 2 ст. 298-2 КПК України і передбачає, що затримання особи, яка вчинила проступок не може перевищувати трьох годин, ч. 4 ст. 298-2 КПК України встановлює підстави для його продовження, які повністю охоплюються загальними підставами для здійснення такого затримання взагалі. Таким чином, виникає ситуація, за якої строк затримання може бути продовжений в будь-якому випадку, а норма про те, що він не може перевищувати три години залишається повністю знівельованою [1, с. 15]; додамо при цьому, що КПК України чітко не регламентує питання обрання (продовження) строків затримання та уповноважених на прийняття рішення про встановлення (продовження) строків затримання, що видно з порівняння ч. 2 та ч. 4 ст. 298-2 КПК України.

Є ряд питань і щодо застосування дізнавачем вилучення речей і документів. За наявності норми: – у виняткових випадках вилучені речі і документи можуть бути повернуті володільцеві до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті, – те, які саме випадки хоча б приблизно мають кваліфікуватися як виключні, не вказано, а це за ставить під сумнів обмеження права особи на вільне володіння своїм майном «на умовах, передбачених законом», як того вимагає Протокол 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7, с. 11]. Крім того, з незрозумілих мотивів норма, яка вказує на те, що речі і документи, зазначені у частині першій цієї статті, визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, стосується лише речей і докумен-

тів, вилучених під час обшуку затриманої особи, а не загалом вилучених речей і документів, хоча вилучення можливе в ході затримання, обшуку затриманої особи або огляду речей (ч. 1 ст. 298-3 КПК України).

Відповідно, пропонуємо внести наступні зміни до КПК України: у главі 11 переформулювати норми стосовно виклику з урахуванням виклику дізнавачем; уточнити порядок продовження строків затримання в ході дізнання; ч. 2 ст. 298-3 викласти у редакції: «2. Вилучені речі і документи, зазначені у частині першій цієї статті, визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, та приєднуються до матеріалів дізнання».

1. Завтур В. Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок: деякі питання правової регламентації. *Бюлетень ААУ*. 2020. Вип. 2 (45). С. 14–15.

2. Досудове розслідування кримінальних проступків: метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Пуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

3. Фаринник В. Процедура дізнання спокушатиме до маніпуляцій з кваліфікацією та до затримань без санкції суду. URL: https://zib.com.ua/ua/143746-procedura_diznannya_spokushatime_do_manipulyaciy_iz_kvalfik.html (дата звернення: 23.11.2020).

4. Колесник Г., Светлічний І. Абетка захисника щодо кримінальних проступків. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/abetka-zahysnyka-shhodo-kryminalnyh-prostupkiv/> (дата звернення: 23.11.2020).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91023551> (дата звернення: 23.11.2020)

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91090499> (дата звернення: 23.11.2020).

7. Гловюк І., Пономаренко Д. Прогнозовані проблеми застосування законодавства про кримінальні проступки. *Бюлетень ААУ*. 2019. № 3 (40). С. 10–12.

Микола Зубанський,
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗЛОЧИНУ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стрімкий розвиток інституту кримінальної відповідальності фізичних осіб в міжнародному праві, який мав місце в останньому десятилітті ХХ ст. та на початку ХХІ ст. призвів до появи нових органів міжнародного кримінального правосуддя. Окрім міжнародних кримінальних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди, що загалом були досить схожі на Нюрнберзький трибунал, було створено низку інших органів правосуддя, які можна віднести до двох зовсім нових груп. До першої належить Міжнародний кримінальний суд, який став першим постійно діючим органом міжнародної кримінальної юстиції, до другої – змішані та інтернаціоналізовані суди і трибунали, які поєднують в собі елементи, притаманні як для міжнародних, так і національних судових органів.

Проте, створення названих вище органів породило ряд нових проблем, одна із яких це відсутність єдиного підходу до розуміння поняття воєнного злочину.

Сам же термін «воєнний злочин» з'явився лише в 1946 р. у ст. 6 Статуту Міжнародного військового суду в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [3, с. 372–373].

Основні положення женецької конвенції в яких було закріплено міжнародне гуманітарне право після Другої світової

війни, окрім іншого, містять перший в історії перелік воєнних злочинів, під якими розуміли серйозні порушення конвенцій, враховуючи специфіку відносин, врегульованих кожною із них. Причому кожна з чотирьох Женевських конвенцій подає власний перелік правопорушень, разом створюючи єдину систему. До них відносяться наступні дії: навмисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне спричинення важких страждань або серйозного каліцтва; нанесення шкоди здоров'ю; незаконне знищення і привласнення майна, якщо воно не викликано військовою необхідністю; примус цивільної особи або військовополоненого служити в збройних силах держави противника; позбавлення права на неупереджене судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом; незаконний арешт цивільних осіб, що перебувають під захистом; захоплення заручників. Наведений перелік суттєво був продовжений на основі Додаткового протоколу № I 1977 року, включивши в число серйозних порушень ще такі: проведення певних медичних експериментів; перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих та безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад буде причиною великої кількості смертних випадків та поранень серед цивільних осіб; віроломне використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та інших захисних та розпізнавальних знаків; переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території; невинуватого затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; апартеїд; напад на історичні пам'ятники та ряд інших.

Різного роду склади воєнних злочинів передбачені рядом інших документів. Вони містяться у положеннях Гаазької конвенції про захист культурних цінностей під час військових конфліктів 1954 р., Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. Окремо слід виділити установчі

документи органів міжнародної кримінальної юстиції, зокрема Статуту міжнародних та змішаних воєнних і кримінальних трибуналів.

Можна виділити близько 150 складів злочинів, які слід вважати воєнними. Та нажаль всі вони характеризуються певною сукупністю ознак, які є притаманні кожному складу зокрема і групі загалом. На сьогоднішній час можна виділити п'ять таких ознак:

1) Дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним. Дана ознака поєднує в собі дві. По-перше, дана ознака характеризує ситуацію, при якій вчиняється даний злочин. Він може вчинятися виключно під час збройного конфлікту, адже відомо, що дії, які під час збройного конфлікту є воєнними злочинами, в мирний час будуть кваліфікуватися по іншому (наприклад, як злочини проти людства). При цьому не має принципового значення характер (міжнародний чи неміжнародний) даного збройного конфлікту. Проте досить багато держав підтримують позицію, що збройні конфлікти неміжнародного характеру відносяться виключно до їх внутрішньої юрисдикції. Крім того, перелік дій, які вважаються воєнними злочинами, тут значно коротший. Додатковий протокол № II 1977 р., положення якого в основному регулюють дії сторін в ході такого роду конфліктів, не містить жодних норм, що визначають кримінальну відповідальність індивідів, а визначення воєнних злочинів, що склалося в звичаєвому міжнародному праві, тут виявляється далеко не таким чітким, як у випадку міжнародного конфлікту [2, с. 343–344].

Однак, більшість науковців висловлюються за розширене трактування воєнних злочинів і пропонують включити в них порушення гуманітарного права, вчиненні під час неміжнародних збройних конфліктів. Ця позиція була підтримана Комісією міжнародного права та ООН [1].

Таким чином, такі злочини завжди повинні бути пов'язані із збройним конфліктом. Таким чином, дії, які кваліфікуються як воєнні злочини, повинні вчинятися як «акт

війни», в іншому випадку вони будуть являти собою загальнокримінальні злочини.

2) Вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Тому, такі дії повинні посягати на найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права, тобто вважатися серйозними порушеннями норм цієї галузі. Як сказано у рішенні Апеляційної камери Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, порушення повинно бути серйозним, тобто порушувати норму, яка передбачає захист найважливіших цінностей, при цьому його наслідки повинні бути трагічними для жертви. Так наприклад, присвоєння комбатантом на окупованій території буханки хліба, що належить мирному жителю, є порушенням Гаазького положення про закони та звичаї сухопутної війни, однак не є серйозним порушенням норм міжнародного гуманітарного права.

Як наслідок, такі дії вважаються воєнними злочинами незалежно від їх наслідків. Загалом слід сказати, що більшість воєнних злочинів пов'язані із заподіянням смерті, пораненнями, знищенням чи незаконним захопленням майна. Проте, не завжди такі дії повинні призводити до вказаних наслідків. Так, зокрема Елементи злочинів виходять з того, що напад на підзахисних осіб чи проведення над ними медичних експериментів буде воєнним злочином незалежно від їх наслідків.

3) Такі дії вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази. Норми міжнародного гуманітарного права мають на меті врегулювати відносини між державами, з метою максимально захистити жертв війни. Таким чином, виконання їх приписів держави покладають на свої збройні сили та прирівняні до них формування, рухи опору, населення неокупованої території, що стихійно береться за зброю при наближенні ворога, партизан тощо. Вважається, що такі особи отримали від держави право вести збройну боротьбу і в даному випадку виступають як представники держави.

4) Об'єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права).

Війна – це завжди відносини між державами (та іншими суб'єктами міжнародного права). Ціллю війни є знищення військового потенціалу держави-противника, його збройних сил, техніки, воєнних об'єктів, з метою досягнення певних політичних цілей, а об'єктом нападу не можуть бути особи та об'єкти, які не є воєнними [4].

Підсумовуючи наведене вище, можна сформулювати поняття воєнного злочину. Так під воєнним злочином слід розуміти міжнародний злочин, що умисно чи з грубої необережності вчиняється воюючими сторонами та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права.

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: <https://goo.gl/zvij1F>.

2. Манько М. «Незаконні комбатанти»: реалії сучасного часу. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 343–348.

3. Процун С. Щодо визначення поняття «незаконний комбатант». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 372–375.

4. Павко Я. Сутність понять «шпигун» і «військовий розвідник» та їх відмінність у міжнародному праві. *Віче*. 2014. № 8. URL: <https://goo.gl/HMB3hV>

Роксолана Климкевич,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОХОРОННИЙ ОРДЕР

Протягом останніх років значна увага з боку Європейської спільноти приділяється питанню захисту прав та законних інтересів потерпілих, а також інших осіб, що потребують захисту в кримінальному провадженні, який національні органи державної влади зобов'язані їм забезпечити. У зв'язку з цим виникла необхідність віднайти механізм співробітництва між державами-членами ЄС, який б гарантував взаємне визнання всіх рішень щодо заходів забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні. Видається, що на загальноєвропейському рівні необхідно було прийняти документ, який б гарантував, що захист наданий фізичній особі у одній державі-члені ЄС буде підтримуватися та продовжувати діяти у іншій державі-членові ЄС, у якій особа тимчасово перебуває або проживає.

Таким документом стала директива Європейського Парламенту та Ради ЄС про європейський охоронний ордер № 2011/99/ЄС від 13 грудня 2011 р, яка повинна була бути імплементована у національне законодавство держав-членів ЄС до 11 січня 2015 р [1].

Вищезгадана директива має на меті продовження дії заходів забезпечення безпеки осіб, які були застосовані до особи на території одної держави-члена ЄС у разі переїзду такої особи на територію іншої держави-члена ЄС. У ст. 2 директиви зазначена дефініція європейського охоронного ордеру, під яким варто розуміти рішення, прийняте судом або іншим органом одної держави-члена ЄС (запитуючої держави) про застосування заходів забезпечення безпеки, на основі якого компетентний орган іншої держави-члена ЄС (виконуючої держави) застосує певний захід чи заходи відповідно до свого національного

законодавства з метою продовження здійснення захисту охоронюваної особи.

Варто зауважити, що умовою видання охоронного ордеру є те, що заходи забезпечення безпеки повинні уже бути прийняті на території запитуючої держави. Тобто зміст цього ордеру полягає не в застосуванні нових заходів забезпечення безпеки до певної особи, а у продовженні уже існуючих заходів, які були прийняті в одній державі-члені ЄС щодо фізичної особи у разі її переїзду на територію іншої держави-члена ЄС.

Особливістю цієї директиви є суб'єктний склад видання та виконання ордеру, оскільки в ній немає чіткої вказівки на орган, що може видавати та виконувати ордер, а використовується лише законодавча конструкція «компетентний орган». При цьому встановлена вимога про те, що кожна держава-член ЄС повинна повідомити Європейську Комісію про те який судовий або схожий до нього орган є компетентним відповідно до її національного законодавства видавати та виконувати охоронний ордер. Комісія повинна зробити таку інформацію про компетентні органи кожної держави-члена ЄС доступною для всіх держав-членів ЄС. Цікаво, що компетентний орган, який видає ордер та який виконує ордер можуть бути різні органи, оскільки у директиві немає вимоги про визначення лише одного компетентного за видання та виконання ордеру органу.

Вважається, що причиною такої гнучкості у виборі компетентних органів є врахування різних правових традицій держав-членів ЄС. Такий підхід слід вважати правильним, оскільки гармонізація не має на меті тотальну уніфікацію законодавства, а задає лише загальні напрямки для зближення, а шляхи його реалізації держави обирають на власний розсуд з врахуванням правових традицій конкретної держави [2, с. 139].

Для більшості держав-членів ЄС компетентними органами видавати ордер є суд та прокуратура. Лише в одній державі цим органом є поліція. У більшості держав-членів ЄС компетентними виконувати ордер є судові органи, найбільш територіально наближені до особи, що потребує захисту. Якщо ж місце проживання, місцезнаходження такої особи невідоме, то судові

органи у столиці є компетентними органами виконувати захисний ордер [3].

Під заходами забезпечення безпеки осіб слід розуміти рішення у кримінальному провадженні, що прийняте у запитуючій державі відповідно до її національного законодавства та процедури, що передбачає застосування одного чи декількох заборон та обмежень, що накладаються на особу, яка може спричинити небезпеку, яка загрожуватиме життю, свободі, гідності, психологічному та психічному, сексуальному благополуччю.

Ст. 5 Директиви встановлює перелік заходів забезпечення безпеки, до яких належать:

- заборона відвідувати певні місця, у яких особа, що потребує захисту, проживає або відвідує;
- заборона або обмеження спілкування із особою, що потребує захисту, у будь-якій формі, зокрема шляхом телефонного зв'язку, електронного або звичайного листування, факсу або інших засобів зв'язку;
- заборона або обмеження наближатися до особи, що потребує захисту на певну визначену дистанцію.

Професор П. Н. Бірюков [4, с. 40] зазначає, що перелік заходів забезпечення безпеки, передбачений у директиві, має вичерпний характер, однак у національному законодавстві держави-члени ЄС можуть встановлювати і інші заходи забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні.

Ст. 6 директиви регулює передумови видання європейського охоронного ордеру. Він може бути виданий, коли особа, що потребує захисту, вирішила переїхати у іншу державу-член ЄС для постійного проживання або тимчасового перебування. Видаючи охоронний ордер, компетентний орган запитуючої держави повинен врахувати термін перебування особи на території іншої держави-члена ЄС та ступінь потреби особи в її захисті.

Компетентний орган запитуючої держави може видати охоронний ордер лише за клопотанням особи, що потребує захисту та лише після перевірки факту застосування до особи

заходів захисту у своїй державі. Однак, деякі держави-члени ЄС формалізували процедуру видачі ордеру, передбачивши у своєму національному законодавстві додаткові вимоги, такі як необхідність для особи обґрунтування її переїзду у іншу державу ЄС або вимоги щодо тривалості такого перебування (не менше 3 місяці) [3].

Особа, що потребує захисту вільна у виборі органу до якого може надсилати таке клопотання: до компетентного органу запитуючої держави або виконуючої держави. У разі, якщо таке клопотання особа подала до компетентного органу виконуючої держави, цей орган повинен негайно направити цей запит до компетентних органів запитуючої держави. Ця норма директиви видається не логічною, оскільки передбачає зайвий формалізм при процедурі видання ордеру, що може призвести до затягування часу. Доцільніше було б обмежити коло цих суб'єктів та закріпити можливість подання клопотання про застосування заходів захисту лише до компетентних органів запитуючої держави.

Досить прогресивною варто вважати норму директиви, що передбачає окремі права для особи, яка спричиняє загрозу для життя і здоров'я, взятих під захист осіб, а саме право бути вислуханим перед видачею ордеру та право оскаржувати захід забезпечення безпеки. Деякі держави-члени ЄС, деталізували цю норму, закріпивши правило про те, якщо особа, що спричиняє небезпеку не була вислухана під час судового провадження під час якого приймалося рішення про застосування заходу забезпечення безпеки, повинна бути викликана для допиту протягом 72 годин з моменту, коли особа, що потребує захисту, подає клопотання про видачу ордеру.

Коли компетентний орган приймає рішення про застосування до особи заходів забезпечення безпеки відповідно до національного законодавства держави, то цей ж орган зобов'язаний повідомити у належний спосіб особу, стосовно якої застосовуються ці заходи, про її право подавати клопотання про видачу Європейського охоронного ордеру у разі її переїзду у іншу державу-член ЄС, а також основні правила подання такого клопотання.

Після отримання від компетентних органів запитуючої держави відповідного ордеру, компетентний орган виконуючої держави повинен без необґрунтованої затримки визнати цей ордер та прийняти рішення про застосування заходів забезпечення безпеки, які могли б бути застосовані відповідно до його національного законодавства у схожій ситуації.

Варто зазначити, що європейський законодавець не передбачає обов'язкового терміну, протягом якого виконуюча держава зобов'язана визнати Європейський охоронний ордер або прийняти захід забезпечення безпеки на його основі. У ст. 15 директиви зазначено лише те, що Європейський охоронний ордер повинен бути рівноцінний у пріоритеті із національними заходами забезпечення безпеки щодо його виконання, враховуючи обставини справи, включаючи нагальність знаходження захисту, час ймовірного прибуття особи, що потребує захисту на територію виконуючої держави та ступінь ризику для особи, що потребує захисту.

На наш погляд, відсутність нормативно визначеного часового ліміту виконання Європейського охоронного ордеру негативно впливає на ефективність гарантій прав осіб, що потребують захисту в кримінальному провадженні. Доцільно було б передбачити у директиві норму про те, що компетентні органи виконуючої держави повинні протягом чітко визначеного строку прийняти рішення про виконання охоронного ордеру або ж відмовити у його виконанні.

Відповідно до статистичних даних, представлених у Звіті Європейської Комісії [3] протягом 2015–2018 рр. загалом було видано 37 європейських охоронних ордерів. Однак, лише 15 ордерів було визнано іншою державою-членом ЄС та на їх основі було застосовано відповідні заходи забезпечення безпеки щодо осіб (4 ордери у 2015 р., 5 у 2016 р., 3 у першій половині 2017 р. та 3 протягом 2017–2018 рр.)

Існує кілька об'єктивних причин, які дають логічне пояснення таким низьким статистичним даним видання та виконання охоронних ордерів. Перш за все, національні органи, компетентні за видачу європейського охоронного ордеру

не в повній мірі усвідомлюють таку можливість. Більш того, особи, які мають право клопотати про видачу європейського охоронного ордеру не завжди ознайомлені із такою можливістю захисту своїх прав та безпеки. Для цього виникає доцільність запровадження у деяких державах-членах прямого обов'язку повідомляти осіб про їх право подавати клопотання про видачу Європейського охоронного ордеру.

У зв'язку з такою ситуацією, Комісія у червні 2020 року представила п'ятирічну Стратегію ЄС про захист прав потерпілих (2020–2025 рр.) [5]. У цьому документі вперше представлено кілька основних пріоритетних напрямків роботи – ефективна комунікація із потерпілими та створення для них сприятливих умов для повідомлення про кримінальне правопорушення, покращення стандартів підтримки та захисту найбільш вразливих категорій потерпілих (жертви гендерного насильства, неповнолітні, особи похилого віку, жертви тероризму та торгівлі людьми), покращення механізму доступу потерпілих до компенсаційної системи.

1. Directive 2011/99/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the European protection order. *OJ L 338, 21.12.2011, p. 2–18.*

2. Климкевич Р. А. Поняття та стандарти гармонізації кримінально-процесуального законодавства країн-членів ЄС. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: збірник наукових праць за матеріалами XVI міжнародної студентської-аспірантської наукової конференції, 21–22 квітня 2017 р. Львів, 2017. С. 139–141.*

3. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Directive 2011/99/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the European protection order. Brussels, 11.5.2020. COM(2020)187final

4. Бирюков П. Н. Европейский защитный ордер. Академический юридический журнал. 2017. № 1. С. 38–45.

5. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. EU Strategy on victims' rights (2020–2025). Brussels, 24.6.2020 COM (2020) 258 final

Яна Конюшенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
(*Національна академія внутрішніх справ*)

СЛІДЧИЙ, ДІЗНАВАЧ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Відповідно п. 2 ч. 1 ст. 40, п. 2 ч. 1 ст. 40-1, п. 5 ч. 2 ст. 36, ч. 6 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) має право проводити слідчий, дізнавач, який здійснює досудове розслідування, або за його дорученням, чи дорученням прокурора – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України.

Як свідчить практика, більшість НСРД фактично проводяться працівниками спеціальних технічних і негласних оперативних підрозділів поліції та інших правоохоронних органів. Зумовлено це тим, що слідчий, дізнавач, прокурор, гласний оперативний працівники не можуть їх фактично провести з наступних об'єктивних причин: 1) відсутність відповідного технічного обладнання, навичок роботи із ним або незнання правил і методів його установки; 2) відсутність практичних навичок застосування прийомів і методів проведення НСРД; 3) відсутність часу для особистого проведення НСРД (наприклад, спостереження за особою, річчю або місцем); 4) публічність слідчого та гласного оперативного працівника, адже низку НСРД можуть провести лише ті працівники, які навіть для їх близького оточення виконують роботу в правоохоронних органах, непов'язану з розкриттям та розслідуванням злочинів, або взагалі не працюють в них. Так, враховуючи вищезазначене, зі всіх НСРД слідчий, дізнавач, прокурор можуть особисто

провести такі НСРД, як: накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку; зняття інформації з електронних інформаційних систем з обов'язковою участю спеціаліста; контроль за вчиненням злочину.

Звернемо увагу, що відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України за рішенням слідчого чи прокурора до проведення НСРД можуть залучатися також інші особи. Досліджуючи це положення КПК України, В. Смірнова зазначила, що за результатами аналізу положень кримінального процесуального законодавства, наукових публікацій із зазначеної проблематики, узагальнення матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів, підслідних слідчим органам безпеки, та проведеного анкетування слідчих і співробітників оперативних підрозділів можна зробити висновок, що найбільш часто до проведення НСРД залучаються: 1) перекладач; 2) спеціаліст; 3) поняті; 4) особи, залучені до конфіденційного співробітництва; 5) особи, які відповідно до закону виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 6) керівники, представники та працівники установ (керівники та представники установ зв'язку, керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку, керівники та працівники банківської установи); 7) співробітники оперативних підрозділів [2, с. 170].

Далі розглянемо строки проведення НСРД на підставі постанови слідчого, дізнавача. Згідно із ч. 5 ст. 246 КПК України у рішенні про проведення НСРД зазначається строк її проведення. До того ж, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 251 КПК України у постанові прокурора, слідчого, дізнавача про проведення НСРД визначається тривалість проведення НСРД. Однак, початкові строки проведення НСРД на підставі постанови прокурора, слідчого, дізнавача у КПК України не визначені. Поряд з тим, у положеннях ч. 5 ст. 246 КПК України закріплено строки, до яких може бути продовжено проведення НСРД, та осіб, уповноважених продовжувати проведення НСРД. Так, строк проведення НСРД може бути продовжений: 1) прокурором, якщо НСРД проводиться за його рішенням, – до вісімнадцяти місяців; 2) керівником органу досудового розслідування, якщо НСРД

проводиться за його рішенням, або рішенням слідчого, – до шести місяців; 3) начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо НСРД проводиться за рішенням слідчого, – до дванадцяти місяців; 4) Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, головою державного бюро розслідувань, якщо НСРД проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців [2].

На наше переконання, необхідно закріпити початкові строки проведення НСРД за постановою прокурора, слідчого, дізнавача. Враховуючи початкові строки проведення НСРД на підставі ухвали слідчого судді, загальні строки досудового розслідування, строки, на які може бути продовжено НСРД, розпочаті на підставі постанови слідчого, прокурора, дізнавача, вважаю доцільним і обґрунтованим визначити, що слідчий, прокурор, дізнавач приймають рішення щодо проведення НСРД строком до двох місяців, та закріпити це у ч. 5 ст. 246 КПК України.

1. Смірнова В. Права та обов'язки інших осіб, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 169–173.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Наталія Лашук,
кандидат юридичних наук,
завідувачка кафедри
кримінально-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
Олеся Дзедзінська,
адвокат
*(Адвокатська Гільдія в м. ВібоВалентія
(Республіка Італія))*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Порядок призначення покарань за сукупністю кримінальних правопорушень передбачено у ст.ст. 70, 72 Кримінального кодексу України (далі – КК), де вказується, що суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожне кримінальне правопорушення окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань [1]. При цьому лише в загальному окреслюються окремі випадки коли суд повинен застосувати поглинення менш суворого покарання більш суворим та межі за які суд не вправі вийти, признаючи покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. Така невизначеність породжує дискусії щодо доцільності застосування тієї чи іншої системи призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень не тільки у правозастосовній практиці, але й у науковій спільноті.

Проблемі визначення системи призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень присвячено низку наукових досліджень: Р. Бабанли, Н. Гуторової, О. Дудорова, Т. Маляренка, Ю. Пономаренка, В. Тютюгіна та інших, проте спільної позиції досі не вироблено.

Варто зазначити, що наукові дослідження щодо правил вибору та застосування систем покарань стосувалися призна-

чення покарань за сукупністю злочинів. Узв'язку із набранням чинності 1 липня 2020 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, яким, зокрема, запроваджено поняття кримінального правопорушення, яке ділиться на кримінальні проступки та злочини питання визначення системи призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень набуло особливої актуальності. Тому варто дослідити питання про визначення принципів призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, коли одне чи декілька правопорушень, що входять у сукупність є кримінальними проступками.

Для початку з'ясуємо загальні правила визначення принципів (правил) призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень.

У світі існують різні системи призначення покарань за сукупністю кримінальних правопорушень, а саме: система повного складання покарань, система обмеженого складання покарань, система поглинання покарань, система обов'язкового або факультативного підвищення покарання та змішана система. Відповідно до ст.70 КК в Україні при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень використовується змішана система. Відповідно до якої суд, призначаючи покарання за сукупністю кримінальних правопорушень може для визначення остаточного покарання застосувати такі способи (принципи):

- поглинення менш суворого покарання більш суворим;
- повне складання призначених покарань;
- часткове складання призначених покарань.

Також у ст. 70 КК визначено за якими правилами повинні застосовуватися ці способи визначення остаточного покарання, зокрема:

- при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, яка передбачає більш суворе покарання;

– якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК;

– якщо хоча б за один із вчинених кримінальних правопорушень призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається шляхом поглинення будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

У своїх роз'ясненнях Верховний Суд України дещо деталізував, наведені у ст.70 КК правила та рекомендував судам враховувати при виборі принципу призначення покарання, крім даних про особу винного й обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, також кількість злочинів, що входять до сукупності, форму вини й мотиви вчинення кожного з них, тяжкість їх наслідків, вид сукупності (реальна чи ідеальна) тощо. Також вказав:

– на можливість застосування принципу поглинення як до одного виду покарань так і до різних;

– однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей;

– при частковому складанні розмір остаточного покарання в усякому разі має бути більшим за розмір кожного з покарань, призначених за окремі злочини.

– остаточне покарання за сукупністю злочинів має визначатися за найбільш суворим видом покарання за окремі злочини, що до неї входять [2].

З вищеведеного видно, що вибір способу призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень відданий майже повністю суддівській дискреції, що веде до призначення різних покарань за однакових обставин.

У науці кримінального права обґрунтовуються певні правила деталізації визначення підходів до призначення покарань за сукупністю кримінальних правопорушень. Більшість вчених

сходяться на думці, що принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим покаранням повинен застосовуватися у випадках:

- коли має місце ідеальна сукупність;
- коли однекримінальне правопорушення, що входить у сукупності є дійсно малозначущим у порівнянні з іншими кримінальними правопорушеннями;
- коли призначені за кримінальні правопорушення покарання не підлягають складанню з іншими видами покарань [3, с. 360; 4, с. 280–308].

Щодо інших правил думки науковців розходяться і, в більшості випадків, пропонується застосовувати принципи повного або часткового складання [4, с. 280–308].

Варто погодитися з вищенаведеними випадками доцільності застосування принципу поглинення менш суворого покарання більш суворим. Крім цих випадків принцип поглинення можливо застосовувати і тоді, коли одне із кримінальних правопорушень вчинено з необережною формою вини, а інше з умисною.

У всіх інших випадках потрібно застосовувати принцип складання за таким правилом: чим менш суспільно-небезпечні діяння входять до сукупності (вид, розмір покарання, кількість правопорушень, що входять до сукупності) тим лояльніший спосіб складання покарань варто застосовувати при визначенні остаточного покарання.

Тепер перейдемо до розгляду питання щодо принципу призначання покарання за сукупності кримінальних правопорушень, коли одне або декілька кримінальних правопорушень є кримінальними проступками.

І тут можливі два варіанти сукупності кримінальних правопорушень:

1. Кримінальний проступок і злочин;
 2. Декілька кримінальних проступків.
1. Щодо першого варіанту сукупності кримінальних правопорушень (кримінальний проступок і злочин) видається

правильним застосовувати принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим з таких міркувань:

1) мова йде про кримінальні правопорушення, які настільки відрізняються одне від одного за тяжкістю, що віднесені до різних видів кримінальних правопорушень;

2) при застосуванні системи повного або часткового складання покарань, відповідно до ч. 1 ст. 72 КК менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид [1]. Враховуючи, що мова йде про кримінальний проступок і злочин, то менш суворе покарання потрібно перевести у позбавлення волі. А такий перевід викликає деякі застереження. Зокрема:

– кримінальний проступок за результатами таких математичних перетворень стає злочином, адже, відповідно до ч. 2 ст. 12 КК, кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [1];

– відповідно до ст.ст. 88–90 КК, такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання. У випадку застосування принципу повного або часткового складання продовжується строк позбавлення волі, а відповідно і строк погашення судимості. Оскільки строки погашення судимості обчислюються з дня відбуття основного і додаткового покарання.

Тому щодо сукупності кримінального проступку і злочину видається правильним застосовувати принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим.

2. Щодо другого виду кримінальних правопорушень (декілька кримінальних проступків), то можливо застосовувати як спосіб поглинення так і спосіб повного або часткового складання у таких випадках:

1) спосіб поглинення:

- лише два кримінальних проступки у сукупності;
- має місце ідеальна сукупність кримінальних проступків;

– коли один кримінальний проступок, що входить до сукупності є дійсно малозначущим у порівнянні з іншими кримінальними проступками;

– коли призначені за кримінальні проступки покарання не підлягають складанню з іншими видами покарань.

2) спосіб повного або часткового складання кримінальних проступків потрібно визначати за таким же принципом як і всіх кримінальних правопорушень: чим менш суспільно-небезпечні діяння входять до сукупності (вид, розмір покарання, кількість правопорушень, що входять до сукупності) тим лояльніший спосіб складання покарань варто застосовувати при визначенні остаточного покарання.

Підсумовуючи вищенаведене варто констатувати, що положення щодо визначення принципів призначення покарань за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачені у ст. 70 КК є надто абстрактними та потребують додаткової деталізації.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.11.2020).

2. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення 20.11.2020).

3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

4. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Черігів: Десна Поліграф, 2019. 448 с.

Юлія Лісіцина,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ФЕНОМЕН «ВІКТИМБЛЕЙМІНГУ»: ВІД ЖЕРТВИ ДО ВИНУВАТОГО

Протягом усього свого існування суспільству було при-
таманне насильство в різних його формах та проявах. Одним із
найрозповсюджених його форм було і залишається насильство
людини по відношенню до іншої людини. Сьогодні будь-які
прояви насильства щодо людини є заборонені, і охороняються
здебільшого нормами кримінального права.

Особу, яка постраждала від злочинного діяння прийнято
називати потерпілою, а в кримінології таку особу називають
жертвою злочину. Проте, жертва злочину у віктимології та по-
терпілий в кримінальному праві та процесі поняття не тотожні.
Так, згідно ст. 55 КПК України, потерпілою особою може бути
визнано, як фізичну особу за умови завдання їй моральної,
фізичної або майнової шкоди, та і юридичну особу за умови
завдання їй майнової шкоди. Права й обов'язки потерпілого
виникають в особи лише після подання заяви про вчинення
кримінального правопорушення або заяви про залучення її до
провадження, як потерпілої. Але якщо наявні очевидні та дос-
татні підстава вважати, що особі не завдано моральної, матері-
альної або фізичної шкоди, особі може бути відмовлено у ви-
знанні її потерпілою. Також КПК України передбачає можли-
вість визнання потерпілими близьких родичів і членів сім'ї по-
страждалої особи, якщо внаслідок кримінального правопору-
шення настала смерть цієї особи або особа перебуває у стані,
який унеможливорює подання нею відповідної заяви [1, с. 124].

Що ж до поняття «жертва кримінального правопору-
шення», В.І. Полубінський визначає таке поняття ширше, ніж

«потерпілий від кримінального правопорушення», вказуючи, що такою може бути кожна людина, яка зазнала моральну, фізичну або майнову шкоду від протиправного діяння, незалежно від того, чи визнаний він у встановленому законом порядку потерпілим від цього кримінального правопорушення чи ні [2, с. 50].

Загальноприйнятим є положення про те, що в протиправних діях винна особа, яка умисно або необережно їх вчинила. Проте, в суспільстві існує негативне соціальне явище, яке спрямоване на перекладання вини зі злочинця на жертву, шляхом обвинувачення останньої в аморальній, неправильній поведінці, що чинить додатковий тиск на потерпілого. В одному із розділів криминології, а саме віктимології, який вивчає фізичний і психічний стан жертв протиправних діянь, виокремлюються поняття вторинної і третинної віктимізації.

Вторинна віктимізація виникає у випадку, коли окрім первинної віктимізації, тобто негативних емоційних наслідків самого факту вчинення кримінального правопорушення, жертва може бути знову піддана моральним переживанням щодо того, що з нею трапилось, через відношення суспільства до жертви [3, с. 253].

Термін «віктимблеймінг» (*victimblaming* – обвинувачення жертви) був введений американським психологом Вільямом Райаном з метою визначення суспільного докору і тиску щодо жертви кримінального правопорушення. З точки зору соціальної психології, існування віктимблеймінгу ґрунтується на так званій вірі в справедливий світ – когнитивному спотворенні, коли людина вірить в те, що будь-яке діяння викликає закономірні і передбачувані наслідки. Думка про те, що нещастя може відбутись з будь-ким абсолютно випадково протирічить даній концепції. У зв'язку з цим, несправедлива подія в думках людини зв'язується з особливостями поведінки чи властивостями жертви, в наслідок чого відбувається її обвинувачення і припинення [4, с. 236].

О. П. Лофиченко та І. І. Колесник під віктимблеймінгом розуміють процес, в ході якого на жертву або жертв крими-

нального правопорушення, нещасного випадку чи іншого насильства перекладається повна або часткова відповідальність за вчинене щодо жертви протиправних дій чи нещасного випадку [3, с. 254].

Тема насилля та віктимблеймінгу все частіше являється темою обговорень в соціумі та медіапросторі. Так, предметом дискусій останніх років є обговорення того, чи не агресор Діана Шуригіна, чи справді Гарві Вайнштейн чинив насилля, якщо жертви-актриси хотіли роль в кіно, чи можна вважати потерпілою жінку, яка мовчала декілька років про вчинені щодо неї протиправні діяння?

Таким чином, віктимблеймінг найбільш актуальний для жертв домашнього насильства, зґвалтувань, а особливо для жінок, котрі носять відвертий одяг і таким чином, на думку аб'юзера дають свою згоду на діяння сексуального характеру. Разом з тим, говорити про те, що віктимблеймінг здійснюється лише по відношенню до жінок неправильно, адже такому обвинуваченню піддають і чоловіків.

Одними із найбільш відомих розповсюджувачів віктимблеймінгу виступають засоби масової інформації – телешоу, а останнім часом і телевізійні новини, які заради збільшення рейтингів детально розбирають скандальні справи, в тому числі поведінку постраждалих від вбивств, сексуального насилля. З метою збільшення популярності шоу і телепередач порушується недоторканність особистого приватного життя потерпілих і популяризуються факти, фотографії і плітки, що негативно характеризують постраждалих, але не відносяться до кримінального правопорушення.

Так, після зґвалтування та побитті потерпілої двома поліцейськими Кагарлицького відділу поліції, у деяких ЗМІ оприлюднили фото та ім'я потерпілої, без її на те згоди, натомість ім'я підозрюваних ЗМІ не афішували. А канал ТСН знімав батьків потерпілої на приховану камеру, чим безпосередньо втручався в їх приватне життя. І такі випадки непоодинокі. Так, чого варта поведінка ЗМІ, коли в березні 2012 року в м. Миколаїв троє чоловіків зґвалтували і вбили Оксану Макар. Майже

усі ЗМІ опублікували інформацію, що потерпіла неодноразово притягувалась до адміністративної відповідальності за заняття проституцією та дрібне хуліганство, а також за розпивання алкогольних напоїв у громадських місцях.

Звинувачення жертви у вчиненні щодо неї насилля ніяк не повинно впливати на становище особи, яка вчинила насилля і ніяк не повинно виправдовувати його перед суспільством. Проте, досить часто в правозастосовній практиці це відіграє значну роль. В деяких ситуаціях слідчі схильні до обвинувачення жертви, що впливає на подальший хід розслідування, а також є небезпечним для практики правозастосування. І така поведінка слідчого на практиці не засуджується, що збільшує небезпеку віктимблеймінгу в декілька разів. Слідчий, який займається в першу чергу об'єктивним встановленням обставин кримінального провадження, розслідуванням повинен бути безпристрасним у всьому, особливо при взаємодії з особами, які потерпіли від кримінального правопорушення. Така поведінка слідчого протирічить цілям, задачам правоохоронної діяльності [5, с. 100].

Віктимблеймінг може відігравати важливу роль і в судовому провадженні. «Провокуюча» і викликаюча поведінка жертви, як під час судового розгляду, так і в момент вчинення кримінального правопорушення може впливати на внутрішні переконання судді, що в свою чергу може вплинути на вирок, який виноситься обвинуваченому.

Згадані вище приклади ґрунтуються лише на людській психології і будь-якого законодавчого підґрунтя не мають. Разом з тим, слід зауважити, що деякий аспект віктимблеймінгу, коли частина вини за вчинене кримінальне правопорушення перекладається на потерпілого має законодавче закріплення.

Разом з тим, певні аспекти обвинувачення жертви можна побачити в нормах КК України, наприклад ст. 116 КК України «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання».

Вбивство вчинене в стані сильного душевного хвилювання являється привілейованим складом вбивства, в якому

санкція статті передбачає покарання значно менш суворе, ніж санкція статті, яка передбачає покарання за вчинення простого вбивства. Диспозиція ст. 116 КК України передбачає жорстоке поводження або таке, що принижує честь і гідність особи з боку потерпілого в якості обов'язкової ознаки складу даного кримінального правопорушення. Така поведінка жертви виступає фактором, який спровокував вчинення кримінального правопорушення, а фактична частина вини перекладається на саму жертву кримінального правопорушення. Незважаючи на те, що обов'язковою ознакою даного складу кримінального правопорушення є наявність у особи стану сильного душевного хвилювання, в ст. 116 КК України чітко простежуються ознаки віктимблеймінгу, що безпосередньо впливає на розмір покарання.

Ще до таких прикладів можна віднести п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України «Обставини, які пом'якшують покарання», де до таких обставин законодавець відносить вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого. У випадку вчинення особою кримінального правопорушення, підставою якого стала протиправна поведінка з боку потерпілого, поведінка останнього відіграє значну роль, адже саме така поведінка являється чинником, який спровокував особу на вчинення кримінального правопорушення. Фактично в таких випадках частина вини за вчинене кримінальне правопорушення перекладається на самого потерпілого.

Таким чином віктимблеймінг будучи парадоксом суспільної психології, коли соціум здатне перекладати частково або повністю вину на жертву кримінального правопорушення, частково має правове відображення в кримінально-правових нормах. Таке закріплення безпосередньо впливає на розмір покарання, яке призначається винному. Проте з іншого боку, той тиск, який чиниться на жертву кримінального правопорушення, як зі сторони громадськості, так і з боку правоохоронних органів у випадках віктимблеймінгу є досить значне.

Думається, суб'єктивне обвинувачення потерпілого не повинно впливати на розгляд кримінальних проваджень, яке має залишатись об'єктивним і незалежним. Таке обвинувачення може вплинути не лише на емоційний стан жертви, сприяє її десоціалізації, а і призвести до негативних наслідків неправильної правозастосовної практики.

1. Давиденко В. Л. Міждисциплінарний характер учення про жертву злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 5. Т. 3. С. 124–126.

2. Полубинский В. И. Правовые основы учения о жертве преступления. Горький, 1979. 84 с.

3. Колесник И. И., Лофиченко О. П. Виктимблейминг как социокультурное явление в современной России. *Неделя науки СПбПУ*. Гуманитарный институт: материалы научной конференции с международным участием. СПб.: Издательство Политехн. ун-та, 2018. 250–255 с.

4. Ryan, W. *Blaming the Victim*. Vintage Books, New York, 1976). 368 p.

5. Прісекін А. В., Парін Д. В. Виктимблейдинг или роль жертвы в совершении преступления. *Юридическая наука*. 2020. № 5. С. 99–102.

Роман Максимович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ДЛЯ ІНШИХ СУДІВ

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. У ч. 5 ст. 13 цього Закону зазначено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Натомість в ч. 6 цієї статті йдеться про те, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [1]. Частина 6 ст. 368 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Тобто, про формальну обов'язковість постановок Верховного Суду для інших суддів не вказано. Згідно із ч. 3 ст. 434-1 Кримінального процесуального кодексу України суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від

висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду [2]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що ураховувати (враховувати) означає брати до уваги, зважати на що-небудь [3, с. 1512]. В жодному нормативно-правовому акті не передбачено, що суди першої чи апеляційної інстанції мають обов'язково застосовувати відповідну правову позицію Верховного Суду.

Видається, що в тому разі коли суддя першої чи апеляційної інстанції не згоден із висновком Верховного Суду, то він може по-іншому вирішити справу і прийняти інше рішення, оскільки протилежне буде суперечити його внутрішньому переконанню. У такому разі суддя має врахувати висновок Верховного Суду, тобто викласти його у своєму рішенні, а також обов'язково обґрунтувати чому він вважає за необхідне його не застосовувати. Якщо ж справа дійде до Верховного Суду і той погодиться з аргументацією нижчого суду, то відповідно стала практика має бути змінена. Така діяльність нижчестоящих судів розвиває судову практику і право загалом. Якщо ж суддя застосовує висновок Верховного Суду, то він це має робити не через обов'язковість такого, а у зв'язку із тим, що він відповідає закону і принципу верховенства права.

Незастосування правової позиції Верховного Суду можливе якщо вона є помилковою з огляду на теорію права, невідповідність закону, не відповідає існуючому рівню розвитку суспільних відносин. Судова практика у виді постанов Верховного Суду може додавати до закону, в тому разі коли наявні певні прогалини у регулюванні суспільних правовідносин. Це своєрідне судове тлумачення, яке не є загальнообов'язковим, а обов'язковим лише для сторін у справі. Наявність тієї чи іншої правової позиції не дає змоги говорити про абсолютну правову визначеність, оскільки в конкретній справі суд може вирішити справу не так як очікують виходячи з попередньої судової практики. Досягнення абсолютної правової визначеності може бути перешкодою для розвитку права. Очевидно має бути

досягнуто розумного рівня правової визначеності. Необхідно, щоб був баланс між правовою визначеністю і розвитком права відповідно до конкретної життєвої ситуації і рівня розвитку суспільства на відповідному етапі. Хоча, звісно, як правило, суди нижчих інстанцій керуються відповідними правовими позиціями Верховного Суду.

Також видається, що «сліпе копіювання» правових позицій Верховного Суду підриває незалежність суддів. Відповідно до ст. 126 Конституції України незалежність і недоторканість судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Відповідно до п. 2 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 зазначено, що це положення треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо. У п. 5 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-рп 2020 вказано, що незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне та безстороннє правосуддя, ефективно захистити права і свободи людини і громадянина. Принцип незалежності суддів означає процесуальну діяльність під час здійснення правосуддя в умовах, що виключають сторонній вплив на суддів.

Гарантії незалежності суддів – це передбачені належні засоби мінімізації та усунення негативних впливів на суддів під час відправлення ними правосуддя, спрямовані на ухвалення законного й обґрунтованого рішення [4]. У ст. 376 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за втручання в діяльність судових органів. Втручання є певною формою впливу на свідомість та волю судді. При цьому для кваліфікації не має значення, в якій формі (яким способом і за допомогою яких засобів) здійснюється такий вплив (прохання, рекомендація, вказівка, вимога, тощо).

1. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 01.11.2020).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.11.2020).

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text> (дата звернення: 01.11.2020).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-рп 2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 01.11.2020).

Віта Матолич,
аспірантка кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

За загальним правилом відомості, що становлять таємницю досудового розслідування, не підлягають розголошенню без письмово дозволу слідчого чи прокурора. За наявності такого дозволу ці відомості можуть бути розголошені тільки в тому обсязі у якому слідчий /прокурор визнав це можливим.

Таємниця досудового розслідування є важливою гарантією ефективності здійснення кримінального провадження, а також досягнення завдань кримінального провадження. Законодавець надав правовідносинам зі збереження таємниці досудового розслідування особливу правову охорону, зокрема, за незаконне розголошення таких відомостей передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст.387 КК України.

У ст. 300 КПК України вказано, що для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проводити медичне освідування, отримувати висновок спеціаліста (що має відповідати вимогам до висновку експерта), знімати показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про

кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

У ст.214 КПК України вказано момент, з якого починається досудове розслідування. Зокрема, частиною другою цієї статті визначено, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей у Єдиний реєстр досудових розслідувань. Частина третя цієї статті визначає, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається. До внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: відібрано пояснення; проведено медичне освідчування; отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі та документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Досудове розслідування ж КПК України визначає як стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК).

Таким чином, існує правова колізія між положеннями п. 5 ч. 1 ст. 3 та положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України щодо визначення моменту, з якого починається проведення досудового розслідування, зокрема, кримінальних проступків. Враховуючи те, що ст. 300 КПК України передбачено достатньо широкі повноваження дізнавача щодо слідчих (розшукових) дій, які можуть бути проведені до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, виникає ризик неоднозначного тлумачення поняття «досудове розслідування» і, як наслідок,

док, розголошення таємниці досудового розслідування. А тому зазначену колізію слід усунути на законодавчому рівні.

Статтями 57, 66, 71 КПК України визначено, що потерпілий зобов'язаний не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у *кримінальному провадженні* і які становлять охоронювану законом таємницю; свідок/спеціаліст зобов'язаний не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються *суті кримінального провадження та процесуальних дій*, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі йому у зв'язку з виконанням його обов'язків; понятій/особа, яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого чи прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної *процесуальної дії*.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, *процесуальні дії* у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Тож кримінальне провадження включає в себе: досудове розслідування, судове провадження, а також відповідні процесуальні дії. І висвітлена вище правова колізія впливає також і на визначення змісту поняття «кримінальне провадження».

Крім цього, поняття «процесуальна дія», так само як і їх перелік, не визначено КПК України. Зазначені ст. 300 КПК України дії відносяться не до процесуальних дій, а до слідчих (розшукових) дій. Така правова невизначеність може створювати труднощі при притягненні винних, у розголошенні таємниці досудового розслідування, осіб до кримінальної відповідальності.

Віра Навроцька,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА – ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу є не лише важливим правовим положенням, а й самостійним принципом кримінального процесу. Чи можлива оцінка забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства як принципу кримінального процесу? Для того, аби дати відповідь на поставлене питання, потрібно співставити характеристики даного забезпечення та визначення принципів кримінального процесу, вироблених юридичною наукою.

Стосовно визначення кримінально-правових принципів є багато дискусій. Проте переважна більшість науковців сходяться на думці, що принципами процесу є керівні, основоположні засади, які мають нормативно-правовий характер, відображають найсуттєвіші сторони кримінального судочинства, його завдання, характер й систему процесуальних стадій та інститутів.

Виділяють такі характеристики кримінального процесу: а) вони мають діяти на всіх стадіях процесу, а найбільш повне вираження отримувати на стадії судового розгляду.; б) вони повинні мати самостійний зміст і не дублювати зміст інших принципів (тобто, вони є первинними, не виводяться з інших понять); в) мати основоположне значення для усього кримінального процесу, г) мати вираження у нормах права.

Чи властиві перелічені характеристики положенням про забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві (а також їх сімей, близьких родичів? Так – адже

посткримінальний вплив може здійснюватися протягом усього кримінального процесу. І ця обставина зумовлює потребу забезпечення безпеки осіб, що зазнали (можуть зазнати) такого впливу протягом усього кримінального судочинства, на всіх без винятку стадіях кримінального процесу. Тобто таке забезпечення безпеки носить «загальнопроцесуальний» характер.

Інша характеристика принципів (засад) кримінального процесу – самостійність змісту принципу – також властива забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства. І причому це очевидно незалежно від того, чи сформульовано якийсь принцип безпосередньо у нормах (кримінальних процесуальних чи конституційних), або ж виводиться із них шляхом узагальнення та теоретичного аналізу.

Ще однією умовою віднесення якогось нормативного положення до принципів є те, чи має відповідне положення основоположне значення для усього кримінального процесу. Аналізованого правового інституту така характеристика стосується повністю. Протилежне ж (тобто, незахищеність від посткримінального впливу), навпаки, «паралізує» кримінальне судочинство.

До однієї із характеристик кримінально-процесуальних принципів відносять їх обов'язковість вираження у правових нормах. Проте варто зазначити, що далеко не всі дослідники визнають обов'язковість такого вираження як ознаку принципу. Існує позиція, відповідно до якої певні принципові ідеї деколи не знаходять свого закріплення у правових нормах у вигляді спеціальних термінів та відповідних формулювань. Водночас, варіант, коли кримінально-процесуальний принцип максимально чітко виражений в законі, є оптимальним. Відсутність нормативного вираження принципу може поставити під сумнів його існування або ж ускладнити розуміння його змісту (і, відповідно, ускладнити його реалізацію). Аналіз положень Конституції (зокрема, ч. 1 ст. 3 та ч. 3 ст. 8) дозволяє зробити висновок про те, що положення про обов'язок держави захищати учасників кримінального процесу від посткримінального впливу знайшло своє відображення.

Даючи оцінку забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства як одного із кримінально-процесуальних принципів, варто зауважити, що принцип (засада) не виводиться із інших понять, тобто, він є первинним. Забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства ця ознака притаманна повністю (здійснений аналіз нормативного матеріалу дозволив зробити такий висновок без звернення до інших кримінальних-процесуальних принципів).

Таким чином, дослідження значення забезпечення безпеки осіб, як беруть участь у кримінальному судочинстві, дозволяє оцінити таке забезпечення як принцип (засаду) кримінального процесу. Нормативне вираження в українському кримінальному процесуальному законі такого принципу (засади), а також конкретних приписів, спрямованих на його реалізацію, є необхідною умовою досягнення завдань кримінального судочинства.

Наталія Парасюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

КЛАСИФІКАЦІЯ СПІВУЧАСТІ ЗА КК УКРАЇНИ: RES ET SPES

Вчинення умисного кримінального правопорушення декількома співучасниками безумовно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого. При цьому потребуватиметься особлива точність законодавця щодо диференціації кримінальної відповідальності співучасників, а також особлива уважність судді щоб у межах передбаченої законодавцем диференціації здійснити правильну індивідуалізацію покарання. Значення класифікації у цьому процесі не слід недооцінювати. Правильна класифікація є запорукою виділення групи предметів за характерними ознаками та наявністю можливості їх належно розмежовувати.

Класифікація співучасті є складною проблемою в науці кримінального права та неоднозначною у правозастосуванні. Законодавчо така класифікація не проведена. Чомусь так складається, що у наукових розвідках акцентується увага саме на формах співучасті, тоді як видам співучасті не надається належної уваги.

Якщо системно проаналізувати положення чинного кримінального закону, то потрібно констатувати, що законодавець термінологічно не акцентує увагу на формах співучасті, що своєю чергою породжує різні наукові позиції щодо їх деталізації. Звідси вузький підхід до визначення форм співучасті, відповідно до якого такими є вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією. Відповідно до іншого підходу, окрім проявів співучасті особливого роду також до

форм співучасті відносять співучасть із розподілом ролей, тобто співучасть у власному розумінні слова. Таким виділення форм співучасті науковці намагаються заповнити законодавчі прогалини щодо кримінально-правового регулювання спільного вчинення кримінального правопорушення.

Думається, що законодавча визначеність питання щодо класифікації проявів співучасті, дозволила б вирішити низку проблемних моментів, які виникають у процесі кваліфікації вчинення кримінального правопорушення декількома особами. Так, законодавець уникає відповіді на питання про відповідальність учасників групи осіб та групи осіб за попередньою змовою. Тоді як детально визначено правило для кваліфікації діянь кожного виду співучасника, що передбачено у ст. 29 КК України. Своєю чергою, ст. 30 КК України, встановлює правило, яке застосовується при кваліфікації діянь організатора та учасників організованої групи чи злочинної організації. До такої законодавчої прогалини ще й додається неоднозначне формулювання дефініції кримінального правопорушення, що вчиняється групою осіб, як те, що у ньому беруть участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Системне застосування норм права змушує звернутися за визначенням виконавця до ч. 2 ст. 27 КК України, в якій передбачено, що ним є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цим Кодексом. Незважаючи на численні наукові обговорення з цього приводу, законодавець залишається поза межами цієї дискусії. Частина 1 ст. 28 КК України залишається незмінною. Думається, що таких прогалин можна було б уникнути, якщо першочергово положення розділу VI Загальної частини «Співучасть у кримінальному правопорушенні» були б підпорядкованими логічній класифікації на види, відповідно до чого можна було б чітко розмежувати різні напрями кримінальної відповідальності співучасників.

З позицій формальної логіки поняття – це форма мислення, яка відображає предмети за допомогою їх суттєвих ознак. Функціонально поняття призначене для того, щоб могли відмежовувати об'єкти у множині інших об'єктів та визначити сутність цього об'єкта. Поняття характеризується змістом та обсягом. Зміст поняття – це сукупність суттєвих ознак предмета, яка відображається у цьому понятті. У цьому контексті законодавець є послідовним, оскільки зміст поняття співучасті можна встановити із сукупності ознак, які відображені у ст. 26 КК України.

Обсяг поняття – це сукупність предметів, які мисляться у понятті. Таким чином, було б логічним доповнити статтю 26 КК України частиною другою, в якій розставити акценти щодо видів співучасті. Тоді як законодавець йде іншим шляхом і у статті 27 КК України визначає обсяг похідного поняття «види співучасників», тоді як класифікація самої співучасті відсутня.

Логічною операцією за допомогою якої розкривається обсяг поняття є розподіл, різновидом якого є класифікація. Таким чином, класифікація – це мисленнєвий процес розподілу предметів на групи, при якому кожній групі відводиться своє визначене місце. Кожна група є окремим класифікаційним видом.

«Вид» та «форма» не є тотожними поняття, тому підлягають розмежуванню. Хоча позиції щодо ототожнення «форми» та «виду» в науці кримінального права все ж зустрічаються. Так, наприклад, стверджується, що «формою співучасті може бути зовнішній або внутрішній її вияв, тип, будова, спосіб організації, спосіб здійснення чи виявлення» [1, с. 47]. Все ж буде правильним під видом розуміти внутрішнє вираження діяльності співучасників. Лише тоді коли виділено види співучасті за певним критерієм, можна приступати до визначення у межах конкретного виду відповідних форм. У зв'язку з цим формою є зовнішній вираз діяльності співучасників.

А. П. Козлов виділяє дві підстави класифікації співучасті. Критерієм класифікації співучасті на види, відповідно до позиції А. П. Козлова, є характер виконуваних співучасниками при

вчиненні злочину функцій. Класифікацію на форми вчений проводить за ступенем об'єднаності, зорганізованості дій учасників [2, с. 108]. Як видається, вчений допустив деякі нелогічні твердження, оскільки в одному випадку результатом класифікації є види, а в іншому – форми.

Р. С. Орловський у своєму дослідженні взагалі заперечує ідею класифікації форм співучасті. Науковець пише, що «форми співучасті у злочині являють собою певну шкалу, а не класифікацію. Націй шкалі за рахунок додавання нових ознак до вже існуючих закріплюється якісно новий рівень об'єднань зусиль співучасників... кожна наступна має включати до себе всі ознаки попередньої та як мінімум одну додаткову ознаку, яка свідчить про порівняно вищий ступінь зорганізованості (згуртованості) співучасників» [3, с. 298, 299]. Непослідовність Р. С. Орловського полягає в тому, що відкидаючи класифікацію, науковець все ж не може обійтися без критерія відображення форм співучасті у кримінальному законі. І таким критерієм, на його думку має виступати «саме ступінь організованості співучасників, їх згуртованість» [3, с. 299].

У проекті КК України, який поширений на офіційній сторінці робочої групи з питань розвитку з кримінального права, виділено окрему статтю 2.5.4. під назвою «Форми співучасті». Порівняно із цією статтею проекту, стаття 28 чинного КК України виглядає надто казуїстично. Розробники вбачають необхідність у двох формах співучасті, а саме: 1) проста група; 2) організована група. Злочин визнається вчиненим простою групою, якщо його вчинили дві або більше співучасники, незалежно від наявності попередньої змови між ними [4].

З цієї дефініції можна зробити висновок, що для класифікації злочину простою групою попередня згода може бути, але й можливою є така форма як група осіб без попередньої змови. Таке визначення не надто кореспондує дефініції співучасті у злочині, під якою розуміється «спільне вчинення умисного злочину групою осіб, яка складається з двох або більше суб'єктів злочину, за змовою між ними». Звідси слідує, що співучасть припускає лише групу осіб за попередньою змовою, тобто група осіб виключається.

З огляду на зміст цієї дефініції, розробники проекту взагалі відкидають існування складної співучасті з розподілом ролей, що виділяється науковцями прийнятно до розділу VI Загальної частини КК України. До такого висновку можна прийти, якщо також окремо проаналізувати правила кваліфікації злочину, вчиненого у співучасті, які передбачено частиною 1 статті 2.8.11 проекту КК України. Розробники зазначають, що злочин, вчинений у співучасті, кваліфікується окремо щодо кожного співучасника з посиланням на такі структурні одиниці статті: а) на частини статті 2.5.2. проекту, яка передбачає вид співучасника; б) на частину статті 2.5.4 проекту, яка передбачає форму співучасті; в) статтю Особливої частини цього проекту, яка передбачає злочин, вчинений у співучасті; г) та за наявності відповідних обставин, які змінюють тяжкість злочину тощо [4]. Вказівка у формулі кваліфікації злочину, вчиненого у співучасті, на перші три пункти є обов'язковою, оскільки лише щодо обставин, які змінюють тяжкість злочину акцентується увага на їх альтернативності. Таким чином розробники проекту пропонують насамперед визначити вид співучасника, далі – форму співучасті, в яку він об'єднався з іншими для вчинення злочину (проста група чи організована група) і на завершення індивідуалізувати йому відповідний кримінально-правовий захід.

Звертає на себе увагу також незначний ступінь диференціації форм співучасті відповідно до проекту КК України. Зауважу, що це лише проста група та організована група. Відповідно до позиції розробників проекту КК України, ступінь суспільної небезпечності злочину вчиненого групою осіб та групою осіб за попередньою змовою є однаковий. Це звужує межі судового угляду для проведення індивідуалізації покарання за вчинений у співучасті злочин.

Класифікація співучасті на види слід розглядати як окремий субінститут у межах генерального інституту співучасті. Такий субінститут має давати відповідь на питання про види співучасті, які можуть мати місце у реальній дійсності. Критерії для такої класифікації підказує сам законодавець.

Відповідно до частини 5 статті 68 КК України, при призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись положеннями статей 65–67 цього Кодексу, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення. В. І. Тютюгін та О. В. Ус зазначають, що «урахування характеру участі у вчиненні злочину припускає встановлення й оцінку з точки зору небезпечності конкретної (функціональної) ролі, яку здійснював у злочині той чи інший його співучасник (виконавець, організатор, підбурювач або пособник). Встановлення ролі кожного із співучасників у спільному злочині й оцінка його «особистого внеску» характеризують якісний рівень небезпечності його участі у злочині, що дозволяє суду визначити та врахувати у вироку характер цієї участі» [5, с. 45].

Залежно від характеру участі співучасників у вчиненні кримінального правопорушення пропонуємо виділяти: 1) співучасть з розподілом ролей; 2) співучасть без розподілу ролей (співвиконавство); 3) змішану співучасть. Своєю чергою, у межах кожного виду співучасті слід виділяти форми. При визначенні форми співучасті слід підтримати концепцію відповідно до якої форма співучасті передбачає специфіку об'єднання співучасників, яка обумовлюється змістом об'єктивних і суб'єктивних ознак спільної участі кількох суб'єктів у вчиненні злочину [6, с. 192]. Також можна прийняти уточнення, зроблене А. Вознюком, що формою співучасті слід вважати «спосіб організації умисної спільної участі декількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину» [1, с. 51].

Співучасть з розподілом ролей може реалізовуватися у таких формах: 1) виконавець та один співучасник (організатор, підбурювач, пособник); 2) виконавець та два чи більше співучасники, які виконують інші ролі. Формами співучасті без розподілу ролей є такі: 1) група осіб; 2) група осіб за попередньою змовою; 3) організована група; 4) злочинна організація. Змішана співучасть має реалізовуватися пособником або підбурювачем кримінального правопорушення, вчинюваного групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

Практичне значення запропонованої класифікації полягатиме у можливості в кожному визначеному випадку у формулі кваліфікації належно відобразити характер участі співучасника у вчиненому кримінальному правопорушенні. Таким чином, значно спроститься для судді процес індивідуалізації покарання.

1. Вознюк А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 46–56. URL: <http://www.chasopysnaru.gr.gov.ua/ua/pdf/5-2015/voznuk.pdf> (Дата звернення: 23.11.2020).

2. Козлов А. П. Соучастие: традиции и реальность. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 362 с.

3. Орловський Р. С. Інститут співучасті в кримінальному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 512 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Orlovskiy/d_Orlovskiy.pdf (дата звернення: 23.11.2020).

4. Контрольний проект КК України: станом на 19.10.2020. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf> (дата звернення: 23.11.2020).

5. Тютюгін В. І., Ус О. В. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2010. Вип. 19. С. 36–47. URL: [dhttp://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11456/1/Tutygin_Us_36-47.pdf](http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11456/1/Tutygin_Us_36-47.pdf) (дата звернення: 23.11.2020).

6. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., перероб. та допов. К.: Атіка, 2009. 408 с.

Марина Пашковська,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
превентивної діяльності та запобігання корупції
(*Національна академія внутрішніх справ*),

Наталія Федоровська,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
превентивної діяльності та запобігання корупції
(*Національна академія внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ

Уперше поняття «конфлікт інтересів» у правовому полі України в аспекті антикорупційного законодавства з'явилося у 2007 р., коли Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції і вона стала частиною національного законодавства.

Так, зазначена Конвенція зобов'язує Держав-учасниць згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які сприяють прозорості й запобігають виникненню конфлікту інтересів (ч. 4 ст. 7 Конвенції).

Згідно з ч. 5 ст. 8 Конвенції кожна Держава-учасниця має у належних випадках і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб [1, с. 76].

Законодавство регламентує ряд обмежень щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, механізм якого визначено Законом України «Про запобігання корупції».

Адміністративна відповідальність за дії вчинені в умовах реального конфлікту інтересів передбачена ст. 172-7 КУпАП, станом на I квартал 2020 р. у Єдиному державному реєстрі судових рішень опубліковано понад 5500 рішень за результатами розгляду відповідної статті [2].

Під **реальним конфліктом інтересів** слід розуміти суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання вказаних повноважень.

Суб'єктом є особи, зазначені у пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», які зобов'язані:

1) вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів;

2) повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника, або в колегіальному органі – Національне агентство з питань запобігання корупції чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно;

3) не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів;

4) вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів (ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції») [3].

В листі ВССУ від 22.05.2017 вказує, що для встановлення наявності факту прийняття рішення, вчинення чи невчинення дії в умовах реального конфлікту інтересів та розмежування реального і потенційного конфлікту інтересів особа, яка здійснює правозастосовну діяльність, для кваліфікації рішення як такого, що прийняте в умовах реального конфлікту інтересів, має встановити наявність обов'язкової сукупності таких юридичних фактів, як: 1) наявність у правопорушника факту

приватного інтересу, який має бути чітко сформульований (артикульований) та визначений; 2) наявність факту суперечності між приватним інтересом і службовими чи представницькими повноваженнями із зазначенням того, в чому саме ця суперечність знаходить свій вияв або вплив на прийняття рішення; 3) наявність повноважень на прийняття рішення; 4) наявність факту реального впливу суперечності між приватним та службовим чи представницьким інтересом на об'єктивність або неупередженість рішення [4].

Без наявності хоча б одного з фактів із цієї сукупності реальний конфлікт інтересів не виникає.

Протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, складається уповноваженою на те посадовою особою, зокрема посадовою особою органів внутрішніх справ (Національної поліції) та Національного агентства з питань запобігання корупції (п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП) і повинен відповідати вимогам ст. 256 КУпАП.

Наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 06 груд. 2019 р. № 159/19 встановлено порядок оформлення протоколів про адміністративні правопорушення Національним агентством з питань запобігання корупції [5] в частині правопорушень, вчинених службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище (стаття 255 КУпАП) [6].

Справи про адміністративні корупційні правопорушення розглядаються судом у загальному порядку у п'ятнадцяти денний строк із дня одержання протоколу та інших матеріалів справи.

Суд встановив, що не будь-яка суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями створює конфлікт інтересів, оскільки особистий інтерес особи та її представницькі повноваження можуть не суперечити один одному.

Конфлікт інтересів має місце тоді, коли зазначена суперечність фактично вплинула на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, на вчинення чи не вчинення дій під час виконання наданих особі службових повноважень.

При цьому, до закінчення розгляду справи щодо такої особи, її може бути відсторонено від виконання службових повноважень. Однак, у випадку закриття провадження судом, такій особі має бути відшкодований середній заробіток за час вимушеного прогулу, пов'язаного з таким відстороненням.

На практиці можуть виникати різноманітні ситуації щодо правильної кваліфікації конфлікту інтересів, тому з метою ефективного захисту у суді необхідно у кожному випадку довести, відсутність суперечностей між приватним інтересом та виконанням службових обов'язків.

З метою забезпечення вчасного запобігання та ефективного врегулювання конфлікту інтересів кожному суб'єкту, на якого поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», рекомендується періодично складати самостійний тест на наявність (відсутність) конфлікту інтересів (зразок та приклад заповнення наводиться у додатках до Методичних рекомендацій щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів) [7].

1. Запобігання корупції: підручник / Б. М. Головкін, В. Ф. Оболенцев, М. В. Романов та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019. 296 с.

2. Никифоров Д. Конфлікт інтересів: судова практика та поради щодо захисту (13.05.2020). URL: <https://bargen.com.ua/2020/05/13/konflikt-interesiv-sudova-praktyka-ta-porady-shhodo-zahystu/>

3. Про запобігання корупції від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

4. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією» від 22.05.2017 № 223-943/0/4-17. *Закон і Бізнес*. 2017. № 22.

5. Порядок оформлення протоколів про адміністративні правопорушення Національним агентством з питань запобігання корупції: затв. наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 06 груд. 2019 р. № 159/19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-20#Text>

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення 7 груд. 1984 р. № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>

7. Методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів: затв. Рішенням НАЗК від 29.09.2017 № 839. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0839884-17#Text>

Світлана Романцова,
кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ УКАЗУ ПРЕЗИДЕНТА
«ПРО НЕВІДКЛАДНІ ЗАХОДИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ
І ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ,
НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ,
ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ
ВІД ТАКОГО НАСИЛЬСТВА»**

Запобігання і протидія домашньому насильству на сьогоднішній день винесена на державний рівень – останнім часом було прийнято ряд важливих стратегічних документів: підписання Президентом України Указу «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства», приєднання України до «Партнерства Біарріц», розробка проекту Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року».

Одним з пріоритетних напрямків МВС України визначено запобігання та протидія домашньому насильству, з цією метою посилено інформаційні кампанії; впроваджуються механізми, спрямовані на невідворотність покарання для кривдника; підвищується рівень професійної обізнаності працівників; посилена співпраця з громадським сектором та міжнародними партнерами; напрацьовуються алгоритми реагування та дій з боку Національної поліції України; всі підрозділи поліції в межах своєї компетенції залучені до реагування на випадки домашнього насильства.

Адже темпи зростання випадків домашнього насильства просто катастрофічні, кількість звернень лише за перші 9 місяців 2020-го – майже 158 тисяч, реальних випадків домашнього

насильства у рази більше. На обліку перебувають майже 82 тисячі осіб, які вчинили домашнє насильство, понад 33,5 тисячі вже отримали заборонний припис [1].

Навіть у благополучних регіонах, для прикладу Львівська область, протягом 9 місяців уповноваженими органами зафіксовано 13640 звернень та повідомлень з приводу домашнього насильства, що у порівнянні з аналогічним періодом 2019 року є суттєво вищим показником (за 9 місяців 2019 року було зафіксовано 5057 звернень та повідомлень), з них: 12930 звернень від жінок; 563 – від чоловіків; 147 – від дітей [2]. За інформацією Головного управління Національної поліції у Львівській області за 9 місяців 2020 року складено 4571 адміністративний протокол з приводу домашнього насильства, винесено 1783 термінових заборонних приписи. Відкрито 124 кримінальних провадження за ст. 126-1 (домашнє насильство) Кримінального кодексу України. Судами винесено 36 обмежувальних приписів стосовно кривдників. За рішеннями судів на проходження програм для кривдників скеровано 34 особи. Ще 10 осіб проходять такі програми добровільно, адже Львівщина – поки єдина область, яка другий рік поспіль закуповує соціальну послугу корекції поведінки кривдників[3], програму для кривдників реалізовує Громадська організація «Осоння» як соціальну послугу шляхом соціального замовлення для Львівської обласної ради на основі Комплексної програми, розробленої МБФ «Український фонд громадського здоров'я», а також створено притулок для жінок та дітей, які постраждали від домашнього насильства у м. Трускавці, розрахований на 10 сімейних місць, тобто одночасно там зможе перебувати 10 жінок з дітьми. Особи, які зазнали домашнього насильства та їхні діти зможуть отримати тимчасовий захист у притулку, одна людина може перебувати у притулку до 90 діб, водночас, адреса притулку є конфіденційною [4].

Підписання Президентом Указу «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» [5], є актом наголошення на важливій проблемі та готовності держави до боротьби з домашнім насильством.

Варто звернути увагу на деякі заходи передбачені Указом Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» та проблеми їх реалізації в Україні.

Розробка та затвердження державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Дана програма має ряд недоліків, ще до сьогодні відсутній її проект, а також період на який вона приймається – недоцільно приймати програми на п'ять років, оптимальним буде термін три роки, тому що не розпорошуються і не втрачають актуальність заходи передбачені програмою.

Питання удосконалення координації та взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, неактуальне, адже КМУ затвердив «Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»[6] необхідною є ефективна його реалізація.

Для забезпечення належного функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, збереження та захисту даних Реєстру, потребує значних коштів для належної реалізації «Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» [7].

Особливого підходу потребує програма для постраждалих осіб, адже є необхідність у розробці програми для постраждалих дітей, адже діти-жертви насильства більш схильні відтворювати таку модель поведінки у власних сім'ях. Водночас, удосконалення типової програми для кривдників з визначенням особливостей проходження такої програми дітьми-кривдниками, то для реалізації варто провести аналіз кількісних показників щодо дітей-кривдників, можливо удосконалення з урахуванням міжнародних стандартів організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з дітьми-кривдниками вирішить проблему.

Удосконалення порядку прийому і розгляду заяв та повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей та за участю дітей, виявлення дітей, які постраждали від домашнього насильства, а також організації надання їм допомоги та захисту потребує не удосконалення, а фаховості від осіб, які приймають і розглядають ці заяви.

Слушним є опрацювання питання щодо запровадження мобільних груп з реагування на випадки домашнього насильства, тому що в Україні працює 45 мобільних груп поліції з реагування на домашнє насильство – це надзвичайно мала кількість, а також незважаючи на наявність методичних рекомендацій щодо організації діяльності мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства, необхідним залишається чітко виписаний алгоритм дій реагування на факти домашнього насильства, без похибки «сімейна справа».

При удосконаленні законодавства щодо застосування процедури примирення у справах, пов'язаних із домашнім насильством, потрібно враховувати тільки інтереси постраждалої особи і дітей, які були свідками домашнього насильства, а також стосовно забезпечення права особи, яка постраждала від домашнього насильства, на пред'явлення позову про розірвання шлюбу – тут варто додати, забезпечення фахового розгляду справ у найкоротші строки та з найменшим контактом кривдника і постраждалої особи.

Необхідність в подальшому забезпечення ефективного інформування населення про права осіб, постраждалих від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, та механізми їх реалізації, про послуги, які надають загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, способи їх одержання, відповідальність осіб, які вчинили домашнє насильство особливо у невеликих населених пунктах, де обмежений доступ до такої інформації.

Протягом значного періоду великий шмат роботи інформуванні, наданні допомоги жертвам домашнього насильства належав громадським організаціям, тому держава зобов'язана на даному етапі підтримувати ініціативи громадськості з про-

ведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування у суспільстві нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки, підвищення рівня обізнаності населення про форми, причини і наслідки домашнього насильства, види та способи одержання допомоги постраждалими особами.

Указ Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» – це базова фундаментальна мапа захисту прав осіб, які постраждали від насильства, однак шлях прокладений по ній досить складний та потребує комплексного підходу.

1. Обережно, двері зачинаються: чому карантин посилив домашнє насильство і як бути постраждалим. URL: https://news.24tv.ua/chomu-karantin-posiliv-domashnye-nasillya-kudi-novini-ukrayini_n1468902

2. На Львівщині збільшилась кількість звернень про домашнє насильство. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=54430>

3. Львівщина – єдина область, яка другий рік поспіль закуповує соціальну послугу корекції поведінки кривдників. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=51936>

4. Особи, які постраждали від домашнього насильства, зможуть отримати тимчасовий притулок. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=53231>

5. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства. Указ Президента від 21.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020>

6. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Постанова КМУ від 22.08.2018 року № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018>

7. Порядок формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі від Постанова КМУ № 234 від 20 березня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF#Text>

Ірина Серкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТЕВІ ЗНОСИНИ ПРОТИ НЕПОВНОЛІТНІХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Відповідно до Закону України від 14 березня 2018 р. ст. 155 КК України викладено в новій редакції, за якою злочином (згвалтуванням) визнаються статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Такий крок, безумовно, варто підтримати, оскільки він уніфікує ознаки злочинів, передбачених статтями 155 і 156 КК України, щодо віку потерпілої особи й унеможлиблює досить парадоксальну ситуацію, коли суто статеві зносини з особою, що досягла 14-річного віку, не є караними, а певні дії чи розмови на сексуальні теми, що їх супроводжують, можуть підпадати під ознаки фізичного чи інтелектуального розбещення [1, с. 208]. Щодо розглянутих норм у законодавстві зарубіжних країн, то серед їхніх характерних особливостей є підвищена відповідальність за злочини сексуальної спрямованості, скоєні стосовно неповнолітніх родичем, законним представником або іншою особою, від якої неповнолітній перебував у залежному становищі. Зазначений аспект особливо актуальний у зв'язку зі зростаючими показниками скоєння аналогічних злочинів, зокрема в Україні, а також необхідністю протидії соціальній проблемі – добровільному інцесту.

Аналізуючи статеву недоторканність як об'єкт кримінально-правової охорони в міжнародному праві та кримінальному законодавстві зарубіжних держав, варто зазначити, що Україна в контексті окресленої проблеми перебуває зараз на етапі підготовки до впровадження в національне кримінальне

законодавство міжнародних стандартів щодо регламентації суспільно небезпечних посягань на статеву недоторканність особи. З уваги на це, особливо важливо вивчити досвід зарубіжних країн, насамперед європейських, у яких ці стандарти дотримані.

Статеві злочини належать до категорії багатооб'єктних. З погляду соціальної стратегії, основним об'єктом сексуальних зазіхань на неповнолітніх є інтереси їхнього нормального (фізіологічного, психічного, морального, статевого) розвитку, а додатковими, або факультативними – статева недоторканність і статева свобода. При цьому статева свобода є одним зі складників конституційного права людини на свободу. Статева недоторканність, відповідно, також є невід'ємним природним правом людини, властивим їй з народження, а також частиною конституційно охоронюваної особистої недоторканності. Із цих позицій, статевою недоторканністю і статевою свободою володіють і дорослі статевозрілі особи, і неповнолітні особи.

У багатьох країнах існують так звані реєстри вчинених злочинів проти статевої свободи. Однак міжнародний досвід свідчить, що відкривати такі реєстри для широкого загалу не варто, оскільки в рідинах, де вчинено насильство, починають його ретельно приховувати. У 1996 р. в США ухвалили закон Меган Канка. Він названий на честь семирічної дівчинки, яку згвалтував і вбив педофіл, котрий раніше вже відбував покарання за розбещення малолітніх дівчат. Відповідно до цього закону у США створено відкриту електронну базу персональних даних осіб, які здійснювали сексуальні злочини і були засуджені за це [2].

У різних країнах такі реєстри неоднакові. Вони відкриті для всіх або тільки для відповідних відомств та установ. У Польщі відкритий реєстр осіб, засуджених за злочини, пов'язані із сексуальною наругою над малолітніми. Він створений наприкінці минулого року. Усього оприлюднено імена, адреси, фотографії 800 педофілів, жертвами яких ставали діти до 15 років [3].

Порівняльно-правовий аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за досліджуваний злочин свідчить, що

на теренах пострадянського простору всі республіки колишнього СРСР (за винятком України), пішли шляхом закріплення вікової межі кримінально-правової охорони дітей від сексуальних зазіхань. Більшість із них такою межею визначили вік 16 років (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизія, Латвія, РФ, Таджикистан); у Молдові ця межа становить 14 років, у Польщі і Данії – це 15 років, у Болгарії – 14. Установлення віку, як правило, здійснюється за документами і лише в окремих випадках вимагає проведення судово-медичної експертизи.

У багатьох країнах світу допустимість (легальність) статевих стосунків з неповнолітніми визначається не тільки віковими (психофізіологічними), але й соціальними критеріями. У цьому випадку законодавець встановлює нижні і верхні межі віку, в якому неповнолітня особа може легально вступати в статеві відносини за наявності деяких додаткових умов. Точніше кажучи, законодавець вказує обставини, за яких статевий зв'язок з неповнолітньою особою, котра досягла віку умовної допустимості згоди, вважатиметься кримінальним злочином. Найчастіше такими обставинами законодавець вказує: позашлюбний характер статевих стосунків; вступ у статевий зв'язок з використанням обману; зловживання недосвідченістю або довірою неповнолітньої особи; винний є родичем по висхідній лінії або має будь-яку владу над потерпілою особою відповідно до свого становища; покупка сексуальних послуг неповнолітньої особи.

Сучасний законодавець приділяє дедалі більше уваги правовій охороні неповнолітніх від сексуальних зловживань з боку тих осіб, які з огляду на родинні зв'язки, відносини опіки або службове становище повинні їх виховувати і проявляти іншу турботу. Вважається, що такі особи не мають права вступати у статевий зв'язок зі своїми підопічними. Подібний зв'язок утворює самостійний склад злочину за кримінальним законодавством Андорри (щодо неповнолітніх у віці 16–18 років), Аргентини (12–16 років), Великобританії (13–18 років), Гватемали (12–18 років), Німеччини (14–18 років), Гондурасу

(12–18 років), Данії (15–18 років), Ісландії (14–18 років), Італії (14–16 років), Коста-Ріки (12–18 років), Куби (12–16 років), Румунії (15–18 років), Сальвадору (14–18 років), Фінляндії (16–18 років), Франції (15–18 років), Чехії (15–18 років), Швеції (15–18 років) [4, с. 56–57].

Розмір кримінальних санкцій, передбачених за незаконні статеві зносини з неповнолітньою особою, у сучасних кримінально-правових системах варіюється в надзвичайно широкому діапазоні, що свідчить про різну оцінку ступеня суспільної небезпеки цього діяння національними законодавцями. Максимальні терміни позбавлення волі за основний склад розглянутого злочину, тобто статеві зносини з особою, яка не досягла віку згоди, без кваліфікуючих ознак, становлять: 1,5 року – Венесуела; 2 роки – Вірменія, Франція; 3 роки – Азербайджан, Грузія, Киргизстан, Монголія, Парагвай, Узбекистан, Україна, Естонія; 4 роки – Білорусь, Росія, Фінляндія, Швеція; 5 років – Болгарія, Угорщина, В'єтнам, Казахстан, Люксембург, Молдова, Таджикистан, Швейцарія; 6 років – Андорра, Данія, Коста-Ріка; 7 років – Ямайка; 8 років – Австралія (Новий Південний Уельс); 9 років – Індонезія; 10 років – Австрія, Бельгія, Ірак, Маврикій, Польща, Португалія, Румунія; 12 років – Ісландія; 14 років – Великобританія, Кенія, Нова Зеландія; 15 років – Албанія, Ліван; 25 років – Перу. Аж до довічного ув'язнення це діяння карається в Замбії, Ірландії і на Кіпрі [5, с. 24].

У контексті наведеного привертає увагу ст. 372 Кримінального кодексу Бельгії, яка передбачає тюремне ув'язнення від п'яти до десяти років за будь-яке посягання на статеву недоторканність дитини або за допомогою дитини тієї чи іншої статі, яка не досягла повних 16 років, вчинене без застосування насильства чи погроз такого застосування; якщо ж такі дії вчинені близьким родичем або будь-якою особою, яка спільно проживає з неповнолітнім, який навіть досяг повних 16 років, покарання призначається в межах від десяти до п'ятнадцяти років. Будь-який акт сексуального проникнення із застосуванням насильства, вчинений щодо дитини, яка не досягла повних 14 років, тягне покарання від п'ятнадцяти до двадцяти років,

а якщо їй не виповнилось повних 10 років – від двадцяти до тридцяти [6].

У деяких країнах кримінальний закон передбачає можливість призначення покарань, альтернативних позбавленню волі. Наприклад, в Азербайджані, Казахстані, РФ вказане діяння може каратися обмеженням волі на строк до трьох років, у Вірменії, Узбекистані – виправними роботами до двох років. Кримінальний кодекс Німеччини допускає «в менш тяжких випадках» призначення навіть грошового штрафу замість позбавлення волі [5, с. 44–45].

Отже, законодавства зарубіжних країн по-різному підійшли до формування кола діянь, що становлять злочини проти статевої недоторканності неповнолітніх. Зміст норм проти статевої недоторканності неповнолітніх в різних країнах істотно різняться. У більшості розглянутих кримінальних законодавств зарубіжних країн злочини проти статевої недоторканності і статевої свободи особистості об'єднані в рамках однієї глави (або іншої структурної одиниці) зі злочинами, пов'язаними з оборотом порнографічної продукції та залученням до заняття проституцією.

1. Хоменко М. Злочин проти статевої свободи і статевої недоторканності особи: особливості законодавчого регулювання сьогодення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 208.

2. Ряшко О. В. Види експертиз у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. URL: http://elar.naiiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/17254/1/%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%9F%D0%A0%D0%9C%D0%98%20%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E_p260-263.pdf (дата звернення: 20.11.2020).

3. Мартинишин Г. Я. Міжнародно-правові стандарти та кримінальна відповідальність за посягання на статеву недоторканність в зарубіжних державах. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 11. С. 43–57.

4. Международное уголовное право: учеб. для бакалавр. и магистр. / А. В. Бриллиантов и др. Москва: Юрайт, 2018. 358 с.

5. Малиновский А. А. Сравнительное уголовное право: учебник. Москва: Юлитинформ, 2016. 592 с.

6. Уголовный кодекс Бельгии / под ред. А. В. Серебряковой. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 217 с.

Павло Ткаченко,
головний фахівець приватного
охоронно-детективного агентства,
член асоціації правників України,
член Всеукраїнської пенітенціарної асоціації,
молодший лейтенант запасу, здобувач
(Академія управління персоналом)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ АБО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

На сьогоднішній день під час розвинення та введення в дію концепцій та реформування військової сфери, необхідністю постає видалення всіх чинників кримінального руйнування військового клімату на початкових етапах його реформування. Безпосередньо в лавах Національної гвардії України, котра являє собою військове формування з правоохоронними функціями та віднесено до системи МВС України, проходить досить якісна концепція втілення новацій та перейняття міжнародного досвіду з питань забезпечення доцільного використання особового складу для виконання поставлених завдань на окремі військові частини, котрі виконують окремо визначену функцію. Національна гвардія України є основою забезпечення порядку та безпеки в державі, структура містить достатній перелік військових частин, батальйонів та полків з виконанням різних завдань, такими як, конвоювання, охорона особливо важливих державних об'єктів, забезпечення громадського порядку, протидія тероризму, захист кордону та виконання спеціальних операцій.

Поряд з усіма наведеними функціями має бути якісний контингент особового складу кожної військової частини. Повинен панувати військовий порядок та дисципліна. Додержання статутних правил несення військової служби та виконання усіх поставлених задач.

Для забезпечення усіх необхідних норм, нагальним питанням постає усунення військової злочинності. На різних етапах реформування видатні вчені та практичні співробітники правоохоронних органів виявляють досить різноманітні ланки методів та заходів запобігання військовим злочинам, на етапі кримінологічної характеристики постає питання профілактики проявів таких злочинів, не на останньому місці знаходиться й криміналістична характеристика, але актуальності набирає досудове розслідування військових злочинів з дотриманням усіх процесуальних вимог.

Знання слідчим способів вчинення та приховування злочинів дозволить йому окреслити систему слідчих версій котра дасть в подальшому слідству можливість доцільно виявити коло підозрюваних, свідків та зафіксувати вчинення злочину.

Таким чином, як зазначає М. І. Карпенко, спосіб (механізм) вчинення і приховування злочину – це база для побудови слідчих версій і планування досудового розслідування в кримінальному провадженні (кримінальній справі).

Особливу роль відіграє встановлення точного часу та місця вчинення злочину котре надає можливість слідчому цілеспрямовано організувати пошук слідів на місці та в подальшому пошук злочинців. Знаючи типovu для військових злочинів характеристику особи злочинця, маючи конкретні дані про спосіб, місце, час та інші обставини вчинення злочину, слідчий отримує можливість висунути обґрунтовані версії щодо учасників злочину, мотивів та цілей їхньої протиправної поведінки. Велику допомогу слідчому в цій аналітичній роботі надають криміналістичні ознаки, носіями яких можуть бути підозрювані особи.

Для ефективного застосування методу звуження кола осіб, необхідні спеціальна знання котрі допоможуть з наявності особового складу військової частини, роти, взводу виділити якості особи за такими критеріями, як зовнішність, особливі прикмети, особливості поведінки, манері розмови та характеру. У кожному конкретному випадку поєднання таких ознак через дію об'єктивних та суб'єктивних факторів, своєчасне встанов-

лення і подальший аналіз цих ознак допомагає слідчому звузити коло осіб, яких належить перевірити у зв'язку з підозрою в причетності їх до вчинення злочину, перевірити алібі і виявити особу, яка вчинила злочин.

Коли встановлено особу котра вчинила злочин, слід приділити увагу таким питанням, як мотив вчинення, мета та причини злочину. Загальна характеристика складає собою низку методів опрацьованих питань котрих достатньо для отримання інформації але переслідуючи цілі отримання причин та умов вчинення злочинів, детальне вивчення кримінологічної характеристики слід мати достатні знання статуту Збройних Сил України, Правил несення вартової служби та інших нормативно-правових актів, положень котрі регулюють діяльність військовослужбовця під час несення ним військової служби.

Виходячи з отриманої інформації доходим висновків котрі надають первинну інформацію слідству, котра в свою чергу має характер та можливість побудування слідчої версії та обрати напрям розслідування, а також намітити першочергові оперативно-розшукові та слідчі дії і послідовність їх провадження. Таким чином виходячи з вищенаведеного планування та його застосування, як метод організованого провадження досудового розслідування, котре наведено в кримінальній справі, за допомогою яких необхідно розкрити військовий злочин та з'ясувати причини і умови які сприяли вчиненню.

Питання, які підлягають з'ясуванню в процесі досудового розслідування, слідчому необхідно визначити до провадження слідчих (розшукових) дій. Тверде знання предмету доказування дозволить цілеспрямовано провадити кожну слідчу дію і розслідування в цілому, що сприяє повному, швидкому розслідуванню, а також вірній кваліфікації військового злочину [1, с. 80].

Відповідно до чинному КПК України, а саме ст. 91, де визначається предмет доказування в загальному вигляді. За кожною кримінальною справою доказуванню підлягають: 1) подія кримінального правопорушення; 2) винність підозрюваного

(обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) також інші обставини, що характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого); 7) обставини, що сприяли вчиненню військового злочину.

Але за конкретною кримінальною справою предмет доказування може бути розширено, до нього можуть бути включені інші питання, необхідність з'ясування яких випливає з індивідуальних особливостей військового злочину, що розслідується.

Планування розслідування – це науковий метод організації роботи слідчого, котрий дозволяє проводити розслідування цілеспрямовано, проводити слідчі дії в логічній послідовності та найкоротшим шляхом встановити істину в кримінальному провадженні.

Досудове розслідування має свої прогалини котрі залежать безпосередньо від слідчого котрий намагається скоротити час розслідування та допускає помилку. Слідство повинно від початку й до кінця проводитись виключно за планом та не відхилятися від нього. Слідча практика дає такі показники, що на розслідування, яке проводилося за планом, витрачається менше часу, і якість цього розслідування вища.

Не менш важливим є фактор специфіки військового колективу. Специфіка військового колективу є різноманітною та забарвленою, адже поєднання нових кадрів з досвідченими військовими офіцерами та на фоні молодого поповнення дає свої витоки психологічних особливостей. Слідчий повинен розуміти та знати вимоги такої специфіки для ефективної роботи в ньому.

В слідчій практиці зустрічаються випадки, коли в ході розслідування військових злочинів слідчий може зустрітись з таким негативним явищем, як кругова порука. Військовослужбовці, що пов'язані в круговій поруці, взаємно виправдовують

свою протиправну поведінку, заперечують участь один одного у вчиненні військового злочину, дають заздалегідь неправдиві свідчення. Зафіксувавши наявність кругової поруки, слідчий вживає заходів щодо її подолання, ліквідації її негативного впливу на хід і результати розслідування. Багато при цьому залежить від особливостей військового злочину, що розслідується, стану виховної роботи і військової дисципліни у військовій частині.

На підставі вивчення військової злочинності, слідчий у своїй діяльності окреслює необхідний механізм розслідування військового правопорушення. Доцільно утворений механізм слідчих дій дає можливість чітко та невідкладно провадити оперативно-розшукові дії котрі допоможуть слідству розшукати злочинця. Проаналізувавши статистику військової злочинності постало питання запобігання військовим злочинам, на кримінологічному рівні виділяємо спеціально-кримінологічні заходи запобігання. Спеціально-кримінологічний захід є комплексом ефективних методів теоретично складених на базі вмій, знань та навичок в області кримінології, та застосований на реалізації його в сфері протидії злочинності.

1. Карпенко М. І. Розслідування військових злочинів – одна з форм боротьби за зміцнення військової дисципліни і правопорядку у військових формуваннях України. *Юридична наука: науковий журнал*. Київ, 2013. 80 с.

Наталія Устрицька,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Запобігання злочинності неповнолітніх є одним із найбільш соціально гострих питань українського суспільства. Фахівці зазначають, що злочинність неповнолітніх є своєрідним «резервом» злочинності майбутніх десятиліть [1, с. 765]. Зростання рівня злочинності неповнолітніх за певний час призводить до зростання рівня рецидивної злочинності. За окремими даними, близько 60 % професійних злочинців почали свій злочинний шлях у 16-річному віці [2, с. 166].

Рівень злочинності неповнолітніх свідчить, що до 2004 р. в Україні реєструвалось 31-33 тис. злочинів, які вчинялись неповнолітніми чи за їх участі, то у 2005 року – 26,5 тис. злочинів [3]. У 2009 році тенденція до зниження злочинності неповнолітніх стала ще виразнішою, зокрема зареєстровано 15445 злочинів, вчинених неповнолітніми, у 2010 році – 17342, у 2011 році – 17846, у 2012 році – 14238, у 2013 році – 8781, у 2014 році – 7467, у 2015 році – 6647, у 2016 році – 5 230, у 2017 році – 5608, у 2018 році – 4 750, у 2019 році – 3495, станом на вересень 2020 року – 2084 [4]. Позитивна динаміка злочинності неповнолітніх зумовлена як фактичним її зниженням, так і відсутністю статистичних даних з окупованих частин Луганської та Донецької областей, АРК, зменшенням кількості населення, міграційними процесами між молодого покоління тощо.

Тому запобігання злочинності неповнолітніх залишається одним із актуальних завдань сьогодення. Адже заходи профілактики виявляють свою найбільшу ефективність саме щодо неповнолітніх, оскільки, перебуваючи на стадії формування особистості, діти, які вчинили кримінальні правопорушення

краще піддаються перевихованню, аніж дорослі особи, а це, в свою чергу, дає можливість усунути недоліки їх соціалізації. Тому особливе місце повинно відводитися процесу формуванню сучасної системи юстиції щодо дітей.

Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що ювенальна юстиція розглядається в широкому і вузькому розумінні. Вузьке розуміння зводиться до спеціалізованої гілки судової системи, а широке – полягає у сукупності правових механізмів, призначених для забезпечення захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх, що реалізуються системою державних і недержавних органів, установ і організацій [5].

М. Ю. Веселов зазначає, що ювенальна юстиція є не лише іншим підходом до неповнолітнього правопорушника в межах кримінального провадження, а й сукупність міжгалузевих механізмів, процедур і програм, призначених для вилучення дитини з умов несприятливого оточення з метою усунення загроз її життю та здоров'ю або запобігання її подальшої девіації, а також повернення дитини до нормального суспільного життя в разі вчинення нею правопорушення [6, с. 98–99].

Загальновизнаною метою системи ювенальної юстиції, яку задекларовано в усіх відповідних міжнародних положеннях щодо захисту прав людини, є реабілітація та соціальна реінтеграція дитини. Відповідно пріоритет інтересів розвитку особистості неповнолітніх та їх соціалізація є відмінною ознакою юстиції для дітей.

Слід відмітити, що в Україні на сьогодні відсутня цілісна система законодавства щодо захисту прав дітей, яка могла б створити працюючий державний інститут ювенальної юстиції. Натомість певні кроки час від часу все ж таки відбуваються. Наприклад, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р було схвалено Національну Стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Стратегією наголошено на необхідності вирішення основних системних проблем юстиції щодо дітей, подолання прогалин у системі міжвідомчої взаємодії, забезпечення профілактичної, соціально-виховної роботи та роботи, спрямованої на ресоціалізацію неповнолітніх, які схильні до протиправної поведінки та вчинили правопорушення, а також на посилення захис-

ту прав дітей, які потерпіли від правопорушень, зокрема насильницького характеру, та дітей, які є свідками правопорушень.

У Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року для зниження рівня впливу правопорушень та мінімізації факторів формування протиправної поведінки дітей наголошено на необхідність запровадити цілісну систему заходів, що включатиме забезпечення дієвого правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, профілактичні та освітні програми, адресні соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок з розв'язання соціальних, побутових проблем, створення можливостей для навчання керувати власною поведінкою та виваженого ставлення до своїх вчинків, професійного розвитку та налагодження стосунків у сім'ї та громаді [7].

Отже, запровадження ювенальної практики в Україні відповідає вимогам сьогодення і є вкрай необхідним заходом у запобіганні злочинності неповнолітніх.

1. Криминология: учебник для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: НОРМА-ИНФА, 2002. 848 с.

2. Васильківська І. П. До питання про причини злочинів, які вчиняються неповнолітніми. *Правове регулювання економіки*. 2019. № 18. С. 165–173.

3. Аналіз статистичних даних щодо стану та структури злочинності в Україні / Департамент інформаційних технологій МВС України. URL: http://old.mvs.gov.ua/ua/pages/172_Stan_ta_struktura_zlochinnosti_v_Ukraini

4. Аналіз статистичних даних про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального Прокурора*. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113898&libid

5. Гурева Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні. *Науковий блог*. Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalnayustytsiya-perespektyvy-vvedennya-v-ukrajini/>

6. Веселов М. Ю. Ювенальна превенція в системі ювенальної юстиції. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 98–104.

7. «Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>

Тетяна Фулей,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу наукових досліджень
проблем судочинства
науково-методичного забезпечення
суддівської освіти
(Національна школа суддів України)

ВАЖЛИВІСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Одним із викликів, які стоять перед державою у реагуванні на проблему домашнього насильства, є ефективне співробітництво правоохоронних органів та інших інституцій щодо реалізації комплексного підходу до ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства.

Запровадження комплексного підходу є однією з цілей Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції) [1, с. 48], яка набула чинності з 1 серпня 2014 р. після її ратифікації 10 державами. Стамбульська конвенція підписана Україною у 2011 р., однак не ратифікована. Водночас чимало її положень є частиною національного законодавства внаслідок прийняття Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII [2].

Дія Стамбульської конвенції заснована на чотирьох стовпах (the four pillars – 4-P), якими є prevention (попередження), protection (захист), prosecution (переслідування та co-ordinated policies (скоординовані політики), і як слушно зазначається науковцями, включення ще однієї «P» порівняно з попереднім «3-P»-підходом є безперечною перевагою Стамбульської конвенції, адже інтеграція політик дає можливість множинності бачення правових ситуацій, гнучкого реагування на змінюваність сучасного світу та потребу у комплексному захисті від гендерного насильства [4]. Стаття 7 Стамбульської конвенції

передбачає запровадження державою усеосяжної та скоординованої політики, де у центрі всіх заходів були права жертви, та щоб така політика здійснювалася за допомогою ефективного співробітництва між усіма відповідними органами, установами та організаціями [1, с. 52], а пункт 3 статті 18, серед іншого, – що заходи мають ґрунтуватися на комплексному підході, який враховує відносини між жертвами, правопорушниками, дітьми та їхнім більш широким соціальним оточенням [1, с. 59].

Враховуючи наведене, доречним є вивчення зарубіжного досвіду тих країн, які успішно впроваджують комплексний підхід, зокрема, Канади, де практика його впровадження в систему кримінальної юстиції доволі поширена, свідченням чого є розроблені Департаментом юстиції Канади посібник для поліції та королівських прокурорів [5], а також інструменти, керівництва та кращі практики для попередження та реагування на домашнє насильство [6]. Особливої уваги заслуговує прийнята у 2016 році Національна рамка для спільних дій поліції щодо насильства з боку інтимних партнерів (далі – Національна рамка) [7], розроблена аналітичним центром та робочою групою, до складу якої входили поліцейські та науковці. У цьому документі на загальнонаціональному рівні узагальнені кращі практики, узгоджена термінологія та підходи до застосування закону, що має вирішальне значення для посилення національної реакції на це питання.

Важливо наголосити, що в основу Національної рамки покладені такі принципи:

1. Реагування на насильство з боку інтимних партнерів – це спільна відповідальність поліції, закладів охорони здоров'я, соціального захисту та громадських агенцій.

2. Міжвідомча співпраця слугує підвищенню безпеки громади.

3. Політики та програми повинні базуватися на фактичних даних та підкріплюватися ґрунтовними та ефективними дослідженнями та практиками.

4. Реакція на насильство з боку інтимних партнерів має охоплювати визнання та пом'якшувати травматичний та

інший вплив насильства на жертв, правопорушників, сім'ї, залучених осіб та громади.

5. Ефективне управління справами включає співпрацю між постачальниками послуг, що підтримують як потерпілих, так і правопорушників, розглядаючи фактори, що створюють ризик, з метою запобігання подальшої шкоди.

6. Основним завданням поліції є зменшення шкоди та віктимізації, та запобігати злочинам.

Зазначимо, що канадське законодавство щодо домашнього насильства охоплює як федеральне (зокрема, положення кримінального кодексу), так і законодавство провінцій – наприклад, станом на 20 грудня 2019 року 7 провінцій (Альберта, Манітоба, Нью Брансвік, Нова Шотландія, Острів Принца Едварда, Саскачеван та Ньюфаундленд і Лабрадор) і три території (Північно-Західні, Юкон та Нунавут) запровадили спеціальне законодавство з домашнього насильства [8], що передбачає засоби захисту на додаток до кримінального кодексу.

Оскільки Канада – федеративна держава, то судова система в кожній з провінцій має свої особливості, зокрема в одних провінціях справи, пов'язані з домашнім насильством, розглядають загальні суди, тоді як в інших є спеціальні суди (або судді, які спеціалізуються на розгляді таких справ), а в Онтаріо такі справи можуть розглядатися т.зв. «інтегрованим судом з питань домашнього насильства» (Integrated Domestic Violence Court) [9].

Деякі провінції, зокрема Альберта, розробили спеціальні посібники для поліції та органів прокуратури [10], а Національний суддівський інститут Канади (далі – НСІ) ще у 2012 році розробив окремий 4-денний курс щодо розгляду справ з домашнього насильства у сімейних та кримінальних судах («Managing the Domestic Violence Cases in Family and Criminal Courts»). Його унікальність зумовлена використанням низки інноваційних підходів, зокрема, присутністю групи запрошених фахівців з різних сфер, які стикаються з проблемами домашнього насильства на різних етапах і з різними залученими особами (т.зв. «грецький хор»), і які сприяли тому, що судді-

учасники та учасниці курсу намагалися зрозуміти особливості справ з домашнього насильства з різних перспектив та позицій:

- сторони обвинувачення (Корони/прокуратури);
- сторони захисту;

• жертви, яка часто поводить себе не так, як очікує система кримінальної юстиції, та не розуміє, які фактичні обставини важливі при розгляді справи у кримінальному процесі, а які – у сімейному суді при вирішенні справи щодо опіки над дітьми і доступу до дітей (іноді процеси відбуваються паралельно), та часто стикається з осудом зі сторони рідних та шантажем кривдника (на кшталт «якщо не будеш свідчити проти мене в кримінальному суді, то я не буду воювати за дітей»);

• держави, яка (в особі низки уповноважених органів) має діяти відповідно до принципу найкращих інтересів дитини, і цей стандарт може вступати в конфлікт з конституційними правами, наприклад, правом обвинуваченого (кривдника) зберегти мовчання;

- суду, який має розглянути справу і прийняти рішення.

Поведінка судді, що розглядає справи про домашнє насильство, має вплив на усіх членів сім'ї і на сім'ю загалом, і судові процеси зумовлюють різні варіанти розвитку подій. Саме завдяки інтегрованому підходу і залученню фахівців з різних сфер судді розуміють, що дитина, до прикладу, може звинувачувати матір у тому, що батько в тюрмі, або навпаки, може захищати маму і обвинувачувати батька у негідній поведінці, чи ж сама може почуватися винною у сварках, які відбуваються між батьками. Важливим є застосування підходу з урахуванням поінформованості щодо травматичного ефекту та насильство (Trauma and violence-informed approaches to policy and practice) [11]. Знаючи про циклічність та повторюваність домашнього насильства, судді не просто мають здійснити оцінку ризиків, але й несуть особливу відповідальність за те, щоб судові процеси не провокували нові конфлікти, замість того, щоб їх залагоджувати. Відтак, суддя повинен вміти ідентифікувати прояви домашнього насильства, побачити його вплив на правові наслідки, не допустити вплив власних або чужих гендерних чи

інших стереотипів на вирішення справи, визначення долі людей, формування суспільних відносин, уникнути толерування домашнього насильства при відправленні правосуддя та у позасудовій діяльності.

Таким чином, важливість скоординованих дій у справах, пов'язаних з домашнім насильством, полягає, зокрема, у зниженні частки повторних правопорушень, розірванні кола домашнього насильства, що спричиняє довгостроковий вплив на дітей і сім'ї, та загалом сприяє тому, що громада є більш безпечною та здоровою. Способами його реалізації є неприпустимість толерування явища при допиті кривдників та жертв, врахування історії домашнього насильства при кваліфікації злочину, індивідуалізація призначеного покарання, призначення пробаційних (корекційних) програм для кривдників тощо.

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. Рада Європи, оновлена редакція, жовтень 2013 р. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

3. COE_IstanbulConvention_Infographic_r03_v04. URL: <https://rm.coe.int/istanbul-convention-infographic-4ps-with-cover/16809ec048>

4. Харитонова О., Тітко І. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. Платформа ЛІГА: ЗАКОН. 20.01.2020. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats#:~:text

5. A Handbook for Police and Crown Prosecutors on Criminal Harassment (2012). URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/har/EN-CHH2.pdf>

6. Tools, guidance, and promising practices to help you prevent and respond to family violence. URL: <https://www.canada.ca/en/public-health/services/health-promotion/stop-family-violence/tools-guidance-promising-practices-help-you-prevent-respond-family-violence.html>

7. National Framework for Collaborative Police Action on Intimate Partner Violence (IPV). URL: https://cacp.ca/index.html?asst_id=1200

8. Family Violence Laws. URL: <http://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/fv-vf/laws-lois.html>

9. Integrated Domestic Violence Court. URL: <https://www.ontariocourts.ca/ocj/integrated-domestic-violence-court/overview/>

10. Domestic Violence Handbook for Police and Crown Prosecutors in Alberta. Prepared by: Alberta Justice and Solicitor General Alberta Crown Prosecution Service Updated: February 2014. URL: <https://cnpea.ca/images/domesticviolencehandbook.pdf>

11. Trauma and violence-informed approaches to policy and practice. URL: <https://www.canada.ca/en/public-health/services/publications/health-risks-safety/trauma-violence-informed-approaches-policy-practice.html>

Галина Яремко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

«ТЕЗАУРУС» ПРОЄКТУ КК УКРАЇНИ: ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ

Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 було утворено Комісію з питань правової реформи. Частиною цієї Комісії стала робоча група з питань розвитку кримінального права, на яку покладено, зокрема, підготовку пропозицій щодо змін до законодавства України про кримінальну відповідальність. Втім, члени такої групи, які є титанами української кримінально-правової доктрини, пішли шляхом не часткового латання КК України, а вироблення цілковито нової кримінальної законодавчої моделі.

Результатом клопіткої роботи стала презентація проєкту Загальної частини КК України [1]. Запропонована концепція – це симбіоз вікових здобутків українських вчених-кримінологів, вивчення (однак, не благовоління) зарубіжного кримінально-правового досвіду, а також цілковито свіжі та сміливі підходи, в основі яких концепція «досягнення соціальної справедливості та врегулювання соціальних конфліктів» [2].

Однак, члени робочої групи, розуміючи колосальну відповідальність перед суспільством, процес написання кримінального закону України з «чистого листка», здійснюють з врахуванням досягнень та пропозицій колег, які формально не є членами Робочої групи [2]. А тому наукова спільнота повинна не пасивно споглядати над кримінальним законотворенням, а активно допомагати працювати над таким проєктом.

Новелою у проєкті КК України є ст. 1.3.1., яка розтлумачує основні його терміни. Такий законотворчий прийом, без сумніву, заслуговує на схвалення та підтримку. Єдине розуміння по-

нять є знаком якості законодавчого «матеріалу», врешті, запорукою однакового застосування кримінального закону України. Такі поняття у кримінально-правовій науці називають наскрізними [3]. І саме з'ясуванню їх змісту присвячено чимало дисертаційних розвідок.

Про повноту таких наскрізних термінів, виокремлених у ст. 1.3.1. (всього 49), можна буде говорити після презентації Особливої частини КК України. Однак, уже зараз варто ретельно проаналізувати дефініції запропонованих понять. Отож, послідовно *окремі* міркування, які викликають запропоновані у ст. 1.3.1. поняття:

- **Безпорадний стан** – нездатність особи вжити заходів до самозбереження або усвідомлювати характер чи значення вчинюваних щодо неї *дій* або протидіяти їм (п. 1 ч. 2) (виділено курс. авт. – Г. Я.). Вказівка на «нездатність усвідомлювати характер чи значення вчинюваних щодо неї дій» дає підстави для висновків, що безпорадний стан може бути ознакою лише злочинів, що вчиняються шляхом дії. Однак, для порівняння у чинному КК України безпорадний стан потерпілого є ознакою складу злочину «Залишення в небезпеці»(ч. 1 ст. 135 КК України), який вчиняється шляхом бездіяльності. Та й врешті, хрестоматійний приклад вбивства шляхом «негодування немовляти» є свідченням вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані, шляхом бездіяльності.

- **Близька особа** – близький родич, член сім'ї (колишній член сім'ї), якщо: ^[1]_{SEP}a) шляхом заподіяння шкоди чи погрози заподіяння шкоди їй здійснюється вплив на поведінку потерпілого або ^[1]_{SEP}б) на її користь або в її інтересах вчинюється злочин (п. 1 ч. 2). Таке визначення, по-перше, вживає поняття близького родича, яке, як відомо, по-різному тлумачиться в інших нормативно-правових актах (наприклад, у Кримінальному процесуальному кодексі України, Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII). А тому питання близького родича залишиться відкритим. По-друге, видається, що таке поняття надто вузьке, адже окрім осіб, які перебувають у родинних відносинах, терміном «близький»

охоплюються також люди, які дорогі для певної людини. А тому, вочевидь, таке поняття доцільно розширити.

- **Вагітна жінка** (п. 4 ч. 2) – жінка від моменту внутрішнього або екстракорпорального запліднення і до закінчення пологів. Однак, наказ МОЗ України «Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги» від 3 листопада 2008 року № 624 виділяє 3 етапи пологів: I-й період розкриття шийки матки; II-й період народження дитини; III-й період народження дитячого місця (посліду). Отож, закінчення пологів у регулюючому законодавстві пов'язується із народженням дитячого місця. Зрозуміло, що такі жінку вважати вагітною немає підстав. А тому доцільно кінцевий момент вагітності пов'язувати із народженням дитини.

- **Виконання професійних функцій** (п. 5 ч. 2) – виконання обов'язків та *реалізація* особою прав, що обумовлені її трудовими, цивільно-правовими відносинами чи самозайнятою діяльністю (виділено курс. авт. – Г. Я.). По-перше, розкриття поняття через нього самого є алогічним («виконання – це виконання»). По-друге, вказівка поряд з виконанням на реалізацію також є ширшою за обсягом. Можливо, доцільно вказати на «здійснення прав та обов'язків» (такий термін, до речі, вживається у п. 6 ч. 2 ст. 1.3.1.).

- **Виконання службових повноважень** – правомірне здійснення службовою особою покладених на неї повноважень (п. 6 ч. 2). Вказівка на правомірне здійснення видається надмірною, оскільки неправомірне здійснення службових повноважень – це уже зловживання або перевищення службових повноважень.

- **Зловживання** – використання влади, службових, професійних чи інших повноважень або юридично значущого становища на шкоду правомірним інтересам іншого суб'єкта права (п. 14 ч. 2). По-перше, владні повноваження є частиною службових (принаймні, у чинному КК України), а тому недоцільно їх виокремлювати. По-друге, вказівка на шкоду саме правомірним інтересам є надмірною. Адже об'єкт правової охорони, в тому числі, кримінально-правової, лише позитивні правовідносини.

- **Знаряддя вчинення злочину** – річ, інформація або явище, які використовуються для впливу на предмет злочину чи потерпілого (п. 15 ч. 2). Видається, що таке поняття надто вузьке. Адже з огляду на те, що під потерпілим пропонується розуміти лише фізичну чи юридичну особи, є злочини, в яких такого потерпілого немає. Наприклад, під час хуліганства здійснюють постріли у повітря (ч. 4 ст. 296 КК України). Можливо, більш точним було б поняття знаряддя як такого, яким заподіюється шкода.

- Виокремлення поняття **малолітньої** (особа, яка не досягла 14-річного віку, п. 21 ч. 2) та **неповнолітньої особи** (особа, яка досягла 14-річного віку, але не досягла 18-річного віку, п. 22 ч. 2) було б обґрунтованим, якщо б відрізнялося від поняття, сформованого у «материнській» (цивільній) галузі права. Тим більше, що в ч. 1 ст. 1.3.1. зазначено, що терміни, вжиті у цьому Кодексі, які мають визначення в іншому законі України, застосовуються відповідно до свого нормативного визначення, крім випадків, передбачених частиною 2 цієї статті. В чому зміст винятку у цьому випадку залишається незрозумілим.

- **Насильство** – протиправний фізичний вплив на іншу людину, зокрема шляхом нанесення удару, побоїв, застосування акустичних, світлових, термічних чи хімічних факторів або обмеження її особистої свободи (п. 23 ч. 2). По-перше, насильство зводиться виключно до фізичного. Однак, уже в п. 31 ч. 2 ст. 1.3.1. вживається поняття «сексуального насильства». По-друге, видається акустичні, світлові та термічні фактори варто об'єднати в групу фізичних. По-третє, надмірною є вказівка на протиправність насильства. По-четверте, не до кінця виваженим є вживання терміну «фактор». Так, у тлумачному словнику вказується, що фактор – це умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища, чинник» [4]. Можливо, доцільно вказати на фізичні чи хімічні засоби.

- **Обман** – повідомлення завідомо неправдивих відомостей або приховування певних відомостей, *які особа зобов'язана була повідомити* (п. 27 ч. 2) (виділено курс. авт.: Г. Я.). Таке

формулювання ставить перед тим, хто застосовує кримінальний закон, імперативну вимогу з'ясувати, з якого нормативно-правового акту випливає відповідний обов'язок повідомити. Обман же, зокрема, є способом шахрайства, де заволодінням майном чи правом на майно часто відбувається шляхом укладення мнених цивільно-правових угод. Сфера ж цивільно-правових відносин характеризується високим рівнем диспозитивності, законодавство визначає лише певні обов'язкові істотні умови тих чи інших цивільно-правових зобов'язань. А тому така вказівка на обов'язок особи повідомити певні відомості може стати «джокером» для уникнення кримінальної відповідальності. А тому видається доцільним уникати такого термінологічного звороту.

- **Перешкодження** – створення перепон для реалізації особою її прав, свобод, законних інтересів чи повноважень (п. 29 ч. 2). По-перше, вживання русизму «перепон» потребує заміни на «перешкод». По-друге, повноваження – це фактично владні права. А тому недоцільно виокремлювати їх поряд з вказівкою на права.

- **Погроза** – усне, письмове чи конклюдентними діями залякування особи застосуванням фізичного насильства, зґвалтуванням чи сексуальним насильством, знищенням чи пошкодженням майна або заподіянням їй будь-якої іншої шкоди (звільнення з роботи, позбавлення засобів до існування, виселення із житла, відібрання дитини, розголошення відомостей, які особа бажає зберегти у таємниці, тощо) (п. 31 ч. 2). Видається, що відсутність у визначенні вказівки на достатні підстави допускати можливість здійснення такої погрози, є необґрунтованим. Адже остання свідчить про наявність реальної загрози для охоронюваних правовідносин, яким погрожують заподіяти шкоду.

- **Суддя** – громадянин України, який відповідно до Конституції України та закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду у Верховному Суді *України*... (п. 43 ч. 2) (виділено курс. авт.: Г.Я.). Вказівка на Верховний Суд України не відповідає Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від

2 червня 2016 року № 1402-VIII, де відповідний судовий орган називається «Верховний Суд» (ст. 17).

• **Шкода здоров'ю** – викликане протиправним діянням іншої особи порушення анатомічної цілості або функціональної придатності тканини чи органу тіла потерпілого, яке обмежує працездатність та іншу життєдіяльність порівняно з тією, яка мала місце до посягання (п. 43 ч. 2). По-перше, видається недоцільним вказувати на те, що шкода заподіяна протиправним діянням, оскільки така може бути і результатом правомірної поведінки, наприклад, заподіяння шкоди в стані необхідної оборони. По-друге, таке визначення охоплює виключно шкоду фізичному здоров'ю, залишаючи за обсягом поняття шкоду психічному здоров'ю. По-третє, навряд чи обґрунтованою є вказівка на порушення анатомічної цілості або функціональної придатності тканини чи органу тіла потерпілого поряд з *водночас* обмеженням працездатності та іншої життєдіяльності. Адже порушення анатомічної цілісності тканини не завжди може означати обмеження працездатності чи іншої життєдіяльності. По-четверте, при такому визначенні нанесення побоїв не охоплюється шкодою здоров'ю.

Наведені міркування – це лише окремі, можливо, надто поспішні і несистемні нариси, які, однак, у майбутньому можуть стати правозастосовними труднощами. А тому, вочевидь, наукова спільнота повинна відчувати співвідповідальність за реформування кримінального законодавства.

1. Текст проекту нового Кримінального кодексу (станом на 19.10.2020). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 17.11.2020).

2. Передумови розробки нового Кримінального кодексу. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/about-us> (дата звернення: 17.11.2020).

3. Навроцький В.О. Наскрізні та відособлені поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 81–86.

4. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови (Словопедія): веб-сайт. URL: <http://slovopedia.org.ua> (дата звернення: 17.11.2020).

Секція 4

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Уляна Андрусів,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДОГОВОРУ, ЩО ОПОСЕРЕДКОВУЄ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Основним регулятором відносин, які виникають між туристом та суб'єктом туристичної діяльності, є цивільно-правовий договір. Такий договір є правовим засобом досягнення основної мети туризму – забезпечення туристів якісними туристичними послугами під час здійснення подорожі. Законодавець визначає це договірне зобов'язання як договір на туристичне обслуговування.

У законодавстві зарубіжних країн для позначення такого договору використовуються різні назви. Закон Республіки Білорусь «Про туризм» оперує терміном «договір про надання туристичних послуг» [1]. У Німецькому цивільному уложенні, як і у Законі України «Про туризм», цей договір іменується договором на туристичне обслуговування [2]. Директива 2015/2302/ЄС ці відносини кваліфікує як договір про реалізацію пакетного туру [3].

У спеціальній літературі теж зустрічаються різні найменування договору, який опосередковує взаємовідносини між споживачем туристичної послуги та туроператором (турагентом). Так, цей договір іменується як договір про надання туристичних послуг [4, с. 149; 5, с. 28], договір про надання послуг з туристичного обслуговування [6, с. 128], договір про туристичне обслуговування [7], договір про надання комплексу туристичних послуг [8, с. 168].

З'ясуємо, яке ж позначення відповідає суті договору, що укладається між туроператором (турагентом) та туристом або іншим замовником.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про туризм» за договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста) комплекс туристичних послуг (туристичний продукт), а турист зобов'язується оплатити його [9]. Виникає питання: як співвідносяться між собою терміни «туристичний продукт» і «туристична послуга» та які дії становлять предмет договору?

Статтю 1 Закону України «Про туризм» регламентовано, що туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) [9].

Незважаючи на нормативне закріплення визначення туристичного продукту, науковці по-різному трактують зазначену категорію, зокрема, як: товар або право на тур, призначене для реалізації туристу; комплекс туристичних послуг; комплекс послуг, робіт і товарів [10, с. 133–135]. Не викликає сумніву той факт, що туристу надаються послуги з перевезення, переміщення, харчування та інші послуги. Об'єднання туроператорами цих послуг в єдину послугу та її надання туристу

не можуть змінити об'єкт цивільних прав і трансформувати послуги в товар (речове право) або роботу. Отже, туристичний продукт не можна розглядати як товар, роботи або їх сукупність.

Для того, щоб з'ясувати, що являє собою туристичний продукт, звернемося до приписів ст. 177 ЦК України, яка закріплює перелік об'єктів цивільних прав, тобто те, на що спрямовані права та обов'язки суб'єктів цивільних правовідносин. З аналізу цієї норми випливає, що законодавець не відносить ні туристичний, ні будь-який інший продукт до об'єктів цивільних прав.

За своїм змістом продукт – це речовий або інтелектуальний результат людської праці [11]. Тобто туристичний продукт має уречевлену форму та економічне підґрунтя.

Я. В. Вольвач доходить висновку, що «категорія «туристичний продукт» як лексично, так і за змістом не відповідає ні суті, ні правовій природі відносин із туристичного обслуговування» [6, с. 31–32]. Розвиваючи цю позицію, С. В. Зав'ялова пропонує взагалі відмовитися від поняття «туристичний продукт» [7]. Солідаризуючись з науковцями, вважаємо, що використання терміну «туристичний продукт» у туристичних правовідносинах є необґрунтованим, оскільки продукт за своїм лексичним змістом матеріалізований і належить до об'єктів речового права, а тому є результатом виконання певної роботи. Тоді як туристичні послуги нематеріальні та підпадають під дію норм гл. 63 ЦК України, яка визначає загальні положення договорів про надання послуг.

Зобов'язання з надання туристичних послуг визначається самим фактом надання послуги, а не реалізації туристичного продукту. З огляду на це, туристичний продукт не можна вважати предметом договору про туристичне обслуговування, яким є певного роду дія або певна діяльність туроператора (турагента), спрямована на задоволення потреб фізичної особи, яка здійснює подорож, тобто сама послуга.

Враховуючи викладене, можемо дійти висновку, що термін «туристичний продукт», котрий вживається у Законі

України «Про туризм», необхідно виключити, замінивши його на більш обґрунтований термін «туристична послуга».

Однак на законодавчому рівні не закріплено дефініції поняття «туристична послуга». Пропонуємо під туристичною послугою розуміти дії або діяльність туроператора, спрямовані на формування комплексу послуг, що включає дві і більше послуги (перевезення, розміщення чи інші послуги, не пов'язані з перевезенням та розміщенням, у будь-якому їх поєднанні), та надання його за плату туристу або іншому замовнику на умовах, встановлених договором. Вважаємо за доцільне ст. 1 Закону України «Про туризм» доповнити цією дефініцією.

У процесі дослідження нами з'ясовано, що предметом договірної зобов'язання, який визначає взаємовідносини між суб'єктом туристичної діяльності та туристом, є діяльність туроператора, спрямована на надання туристичної послуги. Тому нормативне позначення договору терміном «туристичне обслуговування» видається необґрунтованим та не відповідає його суті. Обслуговування є різноманітною діяльністю, що покликана задовольняти потреби фізичних та юридичних осіб. Обслуговування не обмежується наданням послуг, а включає передання товарів, виконання робіт.

З огляду на це, поділяємо позицію цивілістів, що для визначення дій, спрямованих на задоволення потреб туриста під час подорожі, варто застосовувати термін «туристична послуга», а не «туристичне обслуговування», а тому термін «обслуговування» не може відображатись у назві договору між суб'єктом туристичної діяльності, який надає туристичні послуги, та туристом унаслідок більш широкого його змісту [12, с. 28; 13, с. 149].

Водночас критично оцінюємо точку зору науковців, які для позначення досліджуваного договору використовують поняття «комплекс туристичних послуг» [8, с. 168].

Договір про надання туристичних послуг встановлює лише одне зобов'язання, в силу якого туроператор бере на себе зобов'язання надати туристу весь комплекс послуг з розміщення, перевезення, харчування і под. Від кількості послуг, які

надаються туроператором або безпосередніми виконавцями, юридична сутність договірної зобов'язання не змінюється.

Безперечно, туристична послуга має комплексний характер, включає в себе більше однієї послуги, проте предметом договору є одна послуга з детальною характеристикою її складових, які перебувають у єдності та взаємозв'язку.

З'ясувавши понятійний апарат, окресливши предмет договору про надання туристичних послуг, сформулюємо дефініцію цієї договірної конструкції.

За договором про надання туристичних послуг одна сторона (туроператор, який діє безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати іншій стороні (туристу або іншому замовнику) самостійно або із залученням третіх осіб туристичні послуги відповідно до мети подорожі та на умовах, установлених договором, а турист (інший замовник) зобов'язується оплатити ці послуги.

Резюмуючи викладене, доходимо обґрунтованого висновку, що відносини між туроператором та туристом опосередковуються договором про надання туристичних послуг. Саме таке позначення договору необхідно закріпити у законодавстві, виключивши термін «договір на туристичне обслуговування».

1. О туризме: Закон Республики Беларусь от 25 ноября 1999 г. № 326-3. URL: https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_turizme/1.htm (дата звернення: 24.11.2020).

2. Гражданское уложение Германии. URL: <http://oceanlaw.ru/wp-content/uploads/2018/02/1900-Гражданское-уложение-1> (дата звернення: 24.11.2020).

3. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2015/2302/oj> (дата звернення: 24.11.2020).

4. Федорченко Н. В. Роль договору у сфері надання туристичних та готельних послуг. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 148–152.

5. Камінська Н. Щодо питання класифікації договорів у туристичній сфері. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 27–30.

6. Вольвач Я. В. Туристические услуги как объект гражданских правоотношений: монография. М.: Норма; Инфра-М, 2012. 128 с.
7. Завьялова С. В. К проблеме определения правовой природы договора о реализации туристского продукта. *Теория и практика общественного развития*. 2017. № 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-opredeleniya-pravovoy-prirody-dogovora-o-realizatsii-turistskogo-produkta> (дата звернення: 24.11.2020).
8. Семенова М. В. Аналіз договору про надання комплексу туристичних послуг і визначення його істотних умов. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 8 червня 2018 р. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 167–171.
9. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. Ст. 24.
10. Сирик Н. В., Кусков А. С. Правовая природа договора о реализации туристского продукта. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2013. № 1042. Вип. 1. С. 132–137.
11. Продукт (економіка). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 24.11.2020).
12. Камінська Н. Щодо питання класифікації договорів у туристичній сфері. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 27–30.
13. Федорченко Н. В. Роль договору у сфері надання туристичних та готельних послуг. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 148–152.

Володимир Боєру
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

НАЗВА СУБ'ЄКТА, УПОВНОВАЖЕНОГО ДЕРЖАВОЮ НА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ОРГАНІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В усі часи рішення юрисдикційних органів потребували їх примусового виконання через спеціальних уповноважених суб'єктів. У залежності від їх місця в системі органів державної влади та повноважень, такі суб'єкти мали різні назви. У ході дослідження проблематики сучасної назви професії державного і приватного виконавця нами проаналізовано історичний аспект окресленого питання.

З історії розвитку професії виконавця на теренах сучасної України відомо про існування різних назв у залежності від повноважень таких суб'єктів та правової системи, що діяла у відповідному часовому проміжку.

Уперше судові виконавці згадуються у «Руській Правді» – першому кодифікованому зведенні правових норм. У нормативних актах X століття правове регулювання статусу судових виконавців (ябедників) пов'язане із діяльністю княгині Ольги. Норми права цього періоду вже відходять від принципу кровної помсти і в якості покарання за переважну більшість кримінальних злочинів призначався грошовий штраф [1, с. 10]. Ябедники виконували не тільки рішення суду, а й рішення князя, який у ті часи здійснював функції суб'єкта публічної адміністрації і, відповідно, мав право на ухвалення рішень, які є обов'язковими до виконання. Саме на цьому етапі з'являється практика відпрацювання боргу перед стягувачем, яка була закріплена у ст.ст. 68–69 «Руської Правди».

Утримання ябедників провадилось не за рахунок князівської платні, а за принципом «кормління», тобто за рахунок

місцевого населення Давньої України-Руси. Майже до середини XVI століття князь, посилаючи у міста та волості підлеглих для виконання адміністративно-судових функцій, зобов'язував населення їх утримувати («кормити») упродовж усього періоду служби. «Корм» брався натурою або у вигляді різних поборів.

У XII столітті у Великій Правді замість ябедника та мечника згадується «тивун бояреск» і, водночас з цим, завершено перехід статусу судового виконавця від вояка до чиновника [2, с. 141].

У період княжої доби у договорі Великого Новгороду з Великим князем Ярославом Ярославовичем 1270 року, особи, на яких покладені функції з виконання судових рішень, називалися приставами.

На відміну від мечників та ябедників, судові пристави, окрім виконання рішення, повинні були затримувати боржника на вимогу стягувача, а також забезпечувати явку осіб, які викликалися до суду. Важливою подією цього етапу стало затвердження у Новгородській судовій грамоті порядку виконання судових рішень, який передбачав доволі прогресивні для тих часів новації [3, с. 94].

Упродовж усього існування князівства, обов'язки з виконання судових рішень виконували княжі тіуни, вірники, мечники, отроки. У періоди підпорядкування українських земель Великому князівству Литовському, а згодом приєднання до Речі Посполитої на їх території діяли норми магдебурзького права, згідно з яким виконання рішень покладалося на судового пристава, який вибирався суддею з-поміж вільних громадян та мав право брати забезпечення, заарештовувати, накладати заборони щодо будь-якої людини та її майна по праву, коли він уповноважений до того судовим рішенням [4].

Етимологія слова «тіун» указує на те, що його значенням є «служитель». «Вірник» – служитель, який збирав вири (грошовий штраф за вбивство людини). Мечник – очевидно, посадовець озброєний мечем. Мечник був також «смцем», тобто людиною, яка зловила злочинця. Виходячи з цього, мечник міг виконувати поліцейські функції на місцях, вилловлюючи

злочинців та слідкуючи за дотриманням закону. Отроками (давньорус. «хлопчик», «дитя»), а також «слуга князя») називали молодших дружинників князів і великих феодалів, які брали участь у збиранні данини та податків.

За часів новітньої історії повноваження щодо примусового виконання судових рішень були покладені на судових виконавців, а після реформи 1999, у зв'язку з виведенням системи примусового виконання зі структури суду, слово «судовий» було забрано. Оскільки термін «виконавець» має занадто широке коло трактування у побуті, до нього, з метою ідентифікації саме як відповідного службовця, було додано слово «державний». Таким чином, з 1999 до 2016 року рішення юрисдикційних органів в Україні виконували державні виконавці. Після реформування системи примусового виконання, в Україні з'явилися нові суб'єкти виконання, які відрізняються способом і джерелом фінансування діяльності. Законодавець, на противагу існуючим державним виконавцям, назвав нового суб'єкта виконання приватним виконавцем.

Таким чином, актуальна назва професії «приватний виконавець» стала наслідком логічної хиби і не відповідає процесуальному статусу такого суб'єкта. Отже, вважаємо за необхідне уніфікувати назви посад державного та приватного виконавця і привести назву професії суб'єкта владних повноважень у відповідність до його правового статусу, назвавши «офіцер юстиції».

1. Худенко В. В. Участники исполнительного производства: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03; Саратовский юрид. ин-т им. Д. Курского. 1992. 22 с.

2. Памятники русского права. Памятники права феодально-раздробленной Руси XII–XV вв. Псковская и Новгородская судни грамоты / под ред. С. В. Юшкова. М.: Госюриздат, 1953. Вып. 2. 442 с.

3. Мартысевич И. Д. Псковская судная грамота. Историко-юридическое исследование. М.: Юрид. лит., 1951. 138 с.

4. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і факультетів: у 2-х т. / за заг. ред. В. Д. Гончаренка. Т. 1. К.: Ін Юре, 1998. 504 с.

Ольга Верба-Сидор,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ ЯК ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ: ВИДИ, КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

Серед основних гарантій законності виконавчого провадження та захисту прав його учасників є, по-перше, виконавча процедура (під якою розуміють чітке визначення законом порядку проведення виконавчих дій); по-друге, контроль, нагляд та юрисдикційний захист у виконавчому провадженні; по-третє, відповідальність у виконавчому провадженні.

Виокремлюють такі основні види контролю за діяльністю приватних виконавців: судовий, Міністерства юстиції, з боку професійної спільноти.

Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] право на справедливий судовий розгляд і його елементи: право на доступ до суду та право на виконання рішення суду (ст. 6), а також відповідно до Загальної декларації прав людини [2] – право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами (ст. 8) зумовлюють важливу роль суду в процесі реалізації цих прав, зокрема під час здійснення ним контролю за виконанням рішень юрисдикційних органів. Судом в ході розгляду скарг у виконавчому провадженні, таким чином, забезпечується стабільність правової системи держави. Завданням суду на етапі примусового виконання рішень є здійснення поновлення прав осіб.

Згідно з ч. 1 ст. 34 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 р. № 1403-VIII [3] контроль за діяльністю приватного виконавця здійснюється Міністерством

юстиції України шляхом проведення планових і позапланових перевірок у порядку, встановленому Міністерством юстиції України.

Контроль Ради приватних виконавців України за діяльністю приватного виконавця (ст. 35 Закону України «Про виконавче провадження») Рада приватних виконавців України має право за зверненням учасника виконавчого провадження або за власною ініціативою здійснити перевірку діяльності приватного виконавця на предмет дотримання ним: 1) статуту Асоціації приватних виконавців України; 2) Кодексу професійної етики приватного виконавця; 3) рішень Ради приватних виконавців України та з'їзду приватних виконавців України, пов'язаних із діяльністю приватних виконавців.

Погоджуємося із О. М. Овчаренко, яка стверджує, що повноваження суду у виконавчому провадженні повинні мати процесуальний пріоритет. Належну оцінку процесуальних дій приватного виконавця у виконавчому провадженні має давати лише суд під час здійснення судового контролю за діями виконавця.

Повноваження Міністерства юстиції щодо контролю за діяльністю приватних виконавців повинні обмежуватися лише організаційними питаннями, зокрема, доодержанням виконавцями вимог щодо ведення діловодства і статистичної звітності, облаштування офісу, розгляду звернень учасників виконавчого провадження, страхування цивільно-правової відповідальності тощо.

Наведену позицію щодо контрольних повноважень суду і мін'юсту відображено у судовій практиці. Так, Шостим апеляційним адміністративним судом, яким залишено у силі рішення Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2019 р., відповідно до якого було визнано протиправним та скасовано рішення Дисциплінарної комісії приватних виконавців від 15.03.2019 р. про застосування до приватного виконавця дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення діяльності строком на 6 місяців, фактично здійснено розмежування процесуальної та дисциплінарної відповідальності приватного виконавця.

Роблячи посилання на норми ст. 36 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» і ч.ч. 1, 2 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження», згідно з якими рішення, дії чи бездіяльність виконавця щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, Шостим апеляційним адміністративним судом указано, що Дисциплінарна комісія не має права давати оцінку процесуальних дій приватного виконавця щодо виконання судових рішень, зокрема, щодо процесуальних дій в ході виконавчого провадження із передання на реалізацію майна.

Оскільки ч. 2 ст. 19 Конституції України закріплює обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, судом підкреслено, що Дисциплінарна комісія діяла не в межах та не у спосіб, що передбачені законом (Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 17.09.2019 р. у справі № 320/1771/19).

Підтримуємо позицію Д. Д. Луспеніка, який вірно окреслює повноваження суду стосовно вчинення ним контролю за виконанням судових рішень у контексті чинного ЦПК самостійною формою судової діяльності, яка здійснюється за чітко визначеною цивільною процесуальною формою як автономна процедура цивільного судочинства у межах провадження з тієї чи іншої справи [4, с. 415].

В. В. Комаров, Д. М. Шадура та П. І. Радченко теж вважають, що судовий контроль за виконанням судових рішень не є самостійною процесуальною формою цивільного судочинства, бо є продовженням того провадження і тієї справи, з приводу виконання рішення у якій здійснюється зазначений судовий контроль [4, с. 194].

На думку В. І. Бобрика, така компетенція суду є різновидом його контрольних повноважень [5, с. 741].

Згодні зі С. В. Щербак щодо визначення специфіки судового контролю за виконанням рішень, яка полягає у тому,

що суд здійснює контроль лише у випадку звернення особи за захистом, тобто, контроль суду не є періодичним і не є поточним, на відміну від відомчого (адміністративного контролю); суд перевіряє законність діянь виконавця, а не їх доцільність; контроль суду здійснюється у межах цивільної процесуальної форми [6, с. 12; 7, с. 45].

Отже, на підставі наведеного вище, вважаємо, що правова природа повноважень суду стосовно здійснення ним контролю за виконанням судових рішень полягає у тому, що вони здійснюються у межах уже розпочатого провадження у передбаченій ЦПК / ГПК / КАС процесуальній формі за зверненням заінтересованої особи. Розгляд судом скарги на цій стадії не може бути окремим видом провадження, таким, як позовне, наказне чи окреме. Інститут розгляду судом скарг на діяння виконавців не можна підміняти іншими, наприклад, розглядом позовної заяви до виконавця про визнання його постанови недійсною.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (держав-членів Ради Європи). URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004&zahyst=4/UMfPEGznhhMXz.ZiizBA94HI4tgs80msh8le6.

2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

3. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.

4. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: Монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін.; за заг. ред. професора В. В. Комарова. Х.: Харків юридичний, 2008. 928 с.

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов та ін.; за заг. ред. С. С. Бичкової. К.: Атіка, 2008. 840 с.

6. Щербак С. Кто контролирует госисполнителей? Контроль за исполнением судебных решений по гражданским делам. *Юридическая практика*. 2004. № 45 (359). С. 12.

7. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2006. Т. 2. 800 с.

Марія Вовк,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ

Договір поставки є одним із найпоширеніших видів договорів, що використовують у своїй діяльності суб'єкти господарювання. Укладення цього договору є найдоцільнішою правовою формою регулювання господарських зв'язків у тих випадках, коли необхідне тривале й систематичне постачання товарів як юридичними особами, так і фізичними особами – підприємцями.

Правовому регулюванню відносин з поставки товарів присвячена ст. 712 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та § 1 глави 30 Господарського кодексу України (далі – ГК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди щодо всіх істотних умов договору. Також, у ч. 2 ст. 180 ГК України закріплено, що господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Водночас ч. 3 ст. 180 ГК України передбачає, що при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.

Істотною умовою договору поставки є предмет договору. З визначення договору поставки, яке наводиться в ст. 712 ЦК України можна зробити висновок, що предметом цього договору є товар, призначений для підприємницької діяльності, а також інших цілей, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім та іншим використанням.

Предметом договору поставки може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому (ст. 656 ЦК України).

Стаття 266 ГК України уточнює, що предметом поставки є визначені родовими ознаками продукція, вироби з найменуванням, зазначеним у документації до зразків (еталонів), прейскурантах чи товаророзпорядчих довідниках. Предметом поставки можуть бути також продукція, вироби, визначені індивідуальними ознаками.

Вказівка законодавця на те, що предметом договору поставки є продукція та вироби, визначені родовими ознаками, цілком відповідає призначенню постачання. Що ж стосується товарів, визначених індивідуальними ознаками, то І.В. Апопій зазначає, що це твердження законодавця свідчить про його нерозуміння економічного змісту та сфери застосування даного договору. Адже однією з особливих рис поставки, яка вирізняє її з інших видів купівлі-продажу, зокрема, роздрібною, є поставка товарів партіями, інакше кажучи, – опт. А опт можна сформулювати лише з родових речей, що є однорідними за своїми якісними показниками [1, с. 223].

Предмет договору поставки характеризується такими ознаками: найменування товару, кількість товару, номенклатуру (асортимент) товару, якість (комплектність) товару. Згідно з ч. 2 ст. 266 ГК України загальна кількість товарів, що підлягають поставці, їх часткове співвідношення (асортимент, сортамент, номенклатура) за сортами, групами, підгрупами, видами, марками, типами, розмірами визначаються специфікацією за згодою сторін, а відповідно до ст. 669 ЦК України вона може бути погоджена і шляхом встановлення у договорі.

Можливість визначення предмету договору в специфікації є доцільною з практичної точки зору і впливає зі строкового характеру договору поставки [2, с. 80]. Водночас правило про визначення предмета договору поставки у специфікації не є обов'язковою умовою і виконується за домовленістю сто-

рін. Аналогічну позицію зайняв і Вищий господарський суд України. Так, у своїй постанові від 25.12.2007 р. (справа № 29/375-07) висловив правову позицію, що складення та підписання специфікації до договору не є обов'язковою вимогою та здійснюється на розсуд сторін [3].

Однак якщо договором передбачена поставка товару за специфікацією, то потрібно оформлювати специфікації на поставку кожної партії товару. В іншому випадку це може призвести до негативних наслідків для сторін. Наприклад, у своїй постанові від 13.03.2019 р. (справа № 904/2158/18) Верховний Суд відмовив у стягненні з покупця пені та штрафів за несвоєчасну оплату по договору поставки, оскільки встановив, що сторони забули укласти специфікацію до договору та поставили товар за видатковою накладною. Поставка товару по накладній є окремим, іншим правочином [4].

Істотною умовою договору поставки є ціна. Ціна на товар зазначається в самому договорі поставки, а також може бути зазначена, як і предмет договору, в специфікації, що є невід'ємною його частиною.

Ціна на товар у договорі поставки зазначається у гривнях. Водночас положення ч. 2 ст. 524 ЦК України передбачає, що сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті.

Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом (ч. 2 ст. 533 ЦК України).

Аналогічну позицію зайняв і Вищий господарський суд України. Так, у своїй постанові від 14.11.2016 р. (справа № 908/1024/16) зазначив, що приписи чинного законодавства визначають національну валюту України, як єдиний законний платіжний засіб на території України, водночас не містять заборони визначення грошового еквівалента зобов'язання в іноземній валюті [5].

Строк дії договору поставки є звичайною умовою. Стаття 267 ГК України передбачає, що договір поставки може бути укладений на один рік, на строк більше одного року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений угодою сторін. Якщо в договорі строк його дії не визначений, він вважається укладеним на один рік.

Якщо в довгостроковому договорі кількість поставки визначено лише на рік або менший строк, у договорі повинен бути передбачений порядок погодження сторонами строків поставки на наступні періоди до закінчення строку дії договору. Якщо такий порядок не передбачений, договір вважається укладеним на один рік.

Строк дії договору слід відрізнити від строків поставки. Строк поставки товару – це погоджений сторонами і визначений в договорі період (періоди), протягом якого постачальник зобов'язаний передати товар покупцеві. Розрізняють загальний строк поставки товару та окремі (часткові) строки поставки певних партій товару.

Загальний строк поставки збігається зі строком дії самого договору – це відрізок часу, протягом якого постачальник повинен здійснити поставку всієї передбаченої договором кількості продукції.

Окремі (часткові) строки – окремі відрізки часу в межах строку дії договору протягом яких здійснюється поставка продукції частинами, окремими партіями [6, с. 220].

Сторони наділені правом встановлювати конкретні строки поставки товарів у межах дії договору поставки з урахуванням необхідності ритмічного та безперервного постачання товарів споживачам, якщо інше не передбачено законодавством. Це пов'язано з тим, що суб'єкт господарювання діє відповідно до певного плану роботи, має певні технологічні цикли, які потребують своєчасної, ритмічної та періодичної поставки товарів.

Таким чином, істотними умовами договору поставки є умова про предмет та умова про ціну. Недосягнення сторонами у належній формі згоди хоча б по одній із цих істотних

умов договору поставки може стати наслідком визнання такого договору неукладеним.

1. Апопій І. В. Договір поставки в цивільному та господарському законодавстві: проблеми та шляхи їх подолання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 6 (74). С. 220–227.

2. Тищенко Ю. В. Деякі питання щодо дійсності договору поставки. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 1. С. 77–82.

3. Постанова Вищого господарського суду України від 25.12.2007 р. у справі № 29/375-07. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/1332830> (дата звернення: 25.11.2020).

4. Постанова Верховного Суду від 13.03.2019 р. у справі № 904/2158/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80591434> (дата звернення: 25.11.2020).

5. Постанова Вищого господарського суду України від 14.11.2016 р. у справі № 908/1024/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62797340> (дата звернення: 25.11.2020).

6. Цивільне право: підручник: у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право. 2011. Т. 2. 816 с.

Уляна Воробель,
аспірантка кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАЛИШЕННЯ ЗАЯВИ БЕЗ РОЗГЛЯДУ У РАЗІ ПОВТОРНОЇ НЕЯВКИ ПОЗИВАЧА В СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1] законодавець суттєво змінив підхід щодо трактування наслідків неявки учасників справи в судове засідання або його залишення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 223 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2] неявка у судове засідання будь-якого учасника справи за умови, що його належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання, не перешкоджає розгляду справи по суті, крім випадків, визначених ст. 223 ЦПК України.

Якщо учасник справи або його представник були належним чином повідомлені про судове засідання, суд розглядає справу за відсутності такого учасника справи у разі: 1) неявки в судове засідання учасника справи (його представника) без поважних причин або без повідомлення причин неявки; 2) повторної неявки в судове засідання учасника справи (його представника), крім відповідача, незалежно від причин неявки; 3) неявки представника в судове засідання, якщо в судове засідання з'явилася особа, яку він представляє, або інший її представник; 4) неявки в судове засідання учасника справи, якщо з'явився його представник, окрім випадків, коли суд визнав явку учасника справи обов'язковою (ч. 3 ст. 223 ЦПК України).

У разі повторної неявки позивача в судове засідання без поважних причин або неповідомлення ним про причини неявки суд залишає позовну заяву без розгляду, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору (ч. 5 ст. 223 ЦПК України).

Системно-логічне тлумачення цих частин статті 223 ЦПК України, зокрема, і правових норм ЦПК України в цілому, дозволяє зробити висновки, що у випадку повторної неявки позивача в судове засідання законодавець передбачає два альтернативні наслідки: продовження розгляд судом справи без такого учасника судового процесу (такий наслідок, зокрема, передбачений ч. 3 ст. 223 ЦПК України) або залишення позовної заяви без розгляду (цей наслідок, встановлений ч. 5 ст. 223 ЦПК України), а право вибору одного з них залишив на розсуд суду.

Наслідком повторної неявки позивача в судове у вигляді залишення позовної заяви без розгляду окрім ч. 5 ст. 223 ЦПК України присвячений і п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, відповідно до котрого суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду, якщо належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судове засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає розгляду справи.

Як бачимо, хоча ці дві норми і присвячені врегулюванню одному і тому ж наслідку неявки позивача в судове засідання – залишенню заяви без розгляду, однак сам перелік умови застосування цього наслідку в цих двох нормах законодавцем сформульований неоднаково.

Провівши системний аналіз ч. 3 ст. 223 та п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, можна виділити такі спільні для цих двох норм умови застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання: повторна неявка позивача в судове засідання; неповідомлення ним про причини неявки; ненадходження від позивача клопо-

тання про розгляд справи за його відсутності; нез'явлення позивача перешкоджає розгляду справи.

Відмінним у формулюванні цих норм є те, що: у ч. 3 ст. 223 ЦПК України виділяється така умова як відсутність поважних причин неявки позивача в судове засідання, а у п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України – належне повідомлення позивача про час та місце судового засідання.

Про перелік умов застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання неоднозначно зазначається й у судовій практиці.

Так, наприклад, Верховний Суд, в одних справах зазначає, що правом на залишення заяви без розгляду суд наділений лише за сукупності певних установлених законом умов: належного повідомлення позивача про час та місце судового засідання; повторної неявки позивача в судове засідання, яка в такому разі визнається як друга поспіль неявка; ненадходження від позивача клопотання про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення перешкоджає розгляду справи [3].

В інших зазначає, що умовами залишення позову без розгляду у випадку повторної неявки в судове засідання позивача є: повторна, тобто друга поспіль неявка позивача в судове засідання; повідомлення позивача про судове засідання належним чином; відсутність поважних причин неявки позивача в судове засідання або неповідомлення позивачем про причини його неявки в судове засідання; від позивача не надходила заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення перешкоджає розгляду справи [4].

На нашу думку, виходячи із системно-логічного тлумачення статей 223 та 257 ЦПК України, зокрема, і правових норм ЦПК України в цілому, до умов залишення позовної заяви без розгляду у випадку повторної неявки в судове засідання позивача слід віднести: належне повідомлення позивача про час та місце судового засідання; повторна неявка позивача в судове засідання; відсутність поважних причин неявки позивача в судове засідання або неповідомлення позивачем про причини його неявки в судове засідання; ненадходження від позивача

клопотання про розгляд справи за його відсутності;
нез'явлення позивача перешкоджає розгляду справи.

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 26.11.2020).

3. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 січня 2019 року у справі № 759/15383/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79214762> (дата звернення: 26.11.2020); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 січня 2019 року у справі № 346/3736/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79615863> (дата звернення: 26.11.2020); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 31 січня 2019 року у справі № 442/2263/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79543589> (дата звернення: 26.11.2020); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 128/447/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84975677> (дата звернення: 26.11.2020).

4. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 січня 2019 року у справі № 760/2323/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80918792> (дата звернення: 26.11.2020); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 3 квітня 2019 року у справі № 607/14114/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81437284> (дата звернення: 26.11.2020).

Іраклій Гобечія,
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін,
адвокат, керуючий партнер
АО «Гобечія і партнери»,
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАКОНОДАВЧИЙ ПЛЮРАЛІЗМ У КОНТЕКСТІ ПОНЯТТЯ ДОПОМОГИ, ЩО НАДАЄТЬСЯ АДВОКАТОМ

Юридичні послуги – це послуги із захисту прав та інтересів громадян, юридичних осіб, в тому числі держави, у державних органах і в суді, перед будь-якими фізичними і юридичними особами [8].

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» розмежовує поняття «правова допомога» та «правові послуги»:

– правова допомога – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [6];

– правові послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [6].

Тобто, як бачимо у вказаному вище законодавчому акті значення терміну «правова допомога» подається через визначення поняття «правові послуги».

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» оперує термінами «адвокатська діяльність», «захист», «представництво», «інші види правової допомоги»:

- адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [5];

- захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення [5];

- представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні [5];

- інші види правової допомоги – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [5].

Варто підкреслити, що у ст. 59 Конституції України використано інший термін, а саме «правнича допомога» [3]. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України [7], Господарського процесуального кодексу України [1] та Кодексу адміністративного судочинства України [2] також використано термін «правнича допомога», а Кримінальний процесуальний кодекс України [4] досі оперує поняттям «правова допомога».

Проаналізувавши зміст вищенаведених понять, вважаємо, що вітчизняний законодавець використовує поняття «правова допомога», «правнича допомога» та «юридична допомога» як тотожні. Окрім того, однаковими за змістом слід вважати терміни «правничі послуги», «правові послуги» та «юридичні послуги», які охоплюються та пов'язані із наданням правничої (правової, юридичної) допомоги. Поряд з тим, зважаючи на норми Конституції України, у кримінальному процесуальному законодавстві, як і в інших процесуальних кодексах, необхідно запровадити термін «правнича» допомога.

1. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-XII від 06.11.91. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

2. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

3. Конституція України від 28.06.1996. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 27.09.2020).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076 від 05.07.2012. *Голос України*. 2012. № 148–149. 14 серп.

6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/conv#Text> (дата звернення: 27.09.2020).

7. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

8. Юридична послуга. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%.....> (дата звернення: 29.11.2020).

Наталія Грабар,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)

Сьогодні беззаперечним є той факт, що у житті кожної людини настає певний період у житті, коли вона потребує догляду та утримання. І не завжди такий догляд здійснюється на добровільних та безкорисливих засадах, тому законодавцями запропоновано реалізовувати таке право на основі Конституції України, зокрема ст. 3, в якій зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Саме тому у Цивільному кодексі України закріплено можливість укладення договору довічного утримання (догляду).

Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, тому перш за все, слід зазначити, що даний договір закріплений і в главі 57 ЦК України. Зокрема, відповідно до ст. 744 ЦК України, за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно [2].

Попри наявність офіційного зазначення в ЦК визначення, науковці по-різному розуміють цей договір. Так, на думку М. Долинської, договір довічного утримання – це довготривалий правочин про перехід у власність майна (нерухомого чи цінного рухомого) під взаємне зобов'язання набувача щодо надання відчужувачу довічного утримання та (або) догляду,

який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, якщо його предметом є нерухоме майно [3, с. 318–324]. В свою чергу М. Ткаченко визначає договір довічного утримання як договір, за яким одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача або третю особу, визначену у договорі, утриманням та (або) доглядом довічно [4, с. 84].

Якщо ж аналізувати правові наслідки порушення умов договору довічного утримання, то доречно зазначити, що главою 49 ЦК закріплено загальні засади щодо забезпечення різних зобов'язань, в тому числі й тих, що виникають внаслідок дії договору довічного утримання (догляду). Хоча законодавець і не робить акцент з приводу того, який засіб забезпечення зобов'язання краще використовувати в тому чи іншому цивільно-правовому договорі, однак визначає, що договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

Сутність договірних відносин виражається у тому, що ключовим виступає ціль даного договору, а саме, взамін на своє майно, отримати догляд від особи на яку згідно договору покладено такий обов'язок. Варто, також, відмітити, що у договорі має бути чіткий перелік, що саме входить в обов'язки по догляду чи утриманню і зворотно, від відчужувача, перелік майна, яке після смерті переходить у власність, користування та розпорядження набувача.

Фактично, після укладення договору довічного утримання (догляду) і до моменту смерті відчужувача набувач отримує лише права володіння та користування майном. Право розпорядження майном у повному обсязі переходить до набувача після смерті відчужувача [4, с. 189].

Забезпечення виконання договору довічного утримання (догляду) регламентується ст. 754 ЦК України, за якою, набувач не має права до смерті відчужувача продавати, дарувати, міняти майно, передане за договором довічного утримання (догляду).

ду), укладати щодо нього договір застави, передавати його у власність іншій особі на підставі іншого правочину. Крім того, на майно, передане набувачу за договором довічного утримання (догляду), не може бути звернене стягнення протягом життя відчужувача. Втрата (знищення), пошкодження майна, яке було передане набувачеві, не є підставою для припинення чи зменшення обсягу його обов'язків перед відчужувачем.

З огляду на вказані норми, Білоусов Ю. В., Лозінська С. В., Русу С. Д. справедливо стверджують, що засобами захисту інтересів відчужувача за договором довічного утримання (догляду) є:

- позбавлення набувача права розпорядження майном, переданим йому за договором довічного утримання (догляду);
- заборона звернення стягнення на майно набувача протягом життя відчужувача;
- покладання ризику випадкового знищення (пошкодження) майна на набувача, яке йому було передано [5, с. 195].

Доречним є проаналізувати зазначені засоби забезпечення договору довічного утримання (догляду) детальніше.

Так, до першого засобу забезпечення зазначеного договору, слушно відмічає О. Великорода і зазначає, що обтяження майна за договором довічного утримання (догляду) встановлюється законом, як звичайна умова договору довічного утримання (догляду). Таким чином, укладення даного правочину, автоматично призводить до виникнення заборони на відчуження майна, що передається набувачеві, незалежно від того чи було зазначено про це в договорі [6, с.68].

Окрім цього, згідно Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженому Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. за № 282/20595, при посвідченні договору довічного утримання (догляду) накладається заборона відчуження майна в установленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору [7].

Наступний засіб – заборона звернення стягнення на майно набувача протягом життя відчужувача, є надзвичайно важливим для відчужувача, оскільки дає змогу захистити інтереси

останнього та робить відносини сторін за договором довічного утримання (догляду) більш стабільними.

Для підтримки цієї норми в главі 16 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженому Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. за № 282/20595 зазначається, що нотаріуси відмовляють у вчиненні виконавчого напису у випадках, коли витребується майно, звернення стягнення на яке забороняється законодавством України або здійснюється виключно на підставі рішення суду [7].

Третій засіб забезпечення виконання договору довічного утримання (догляду) – ризик випадкової загибелі майна лежить на набувачеві. Як вказує О. Великорода, це означає, що втрата (знищення), пошкодження майна, яке було передане набувачеві, не є підставою для припинення чи зменшення обсягу його обов'язків перед відчужувачем [8, с. 79-86].

Слід відмітити, що відповідно до положень ст. 547 ЦК України, правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. При цьому, правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним [2].

З цього приводу слушно зазначила Д. Кушерець, що саме письмова форма закріплення засобів забезпечення договірних зобов'язань дає точне уявлення того, який саме засіб забезпечення обрано в тих чи інших зобов'язаннях, при яких умовах такий правочин здійснює забезпечення договірних зобов'язань, які з тих чи інших причин було не виконано, або виконано неналежним чином [9, с. 77-79].

Якщо ж аналізувати відповідальність за порушення умов договору довічного утримання (догляду), то зрозумілим є той факт, що досить часто на практиці відбуваються порушення умов зазначеного договору, а також неналежне його виконання, що створює підстави для притягнення винних до відповідальності як за законом так і за умовами договору.

Так, цивільно-правова відповідальність – це покладання на особу, відповідальну за невиконання або неналежне вико-

нання зобов'язання або за порушення іншого, що охороняється законом права, несприятливих майнових наслідків, передбачених правовою нормою [10, с. 413].

Договірна ж відповідальність визначається як передбачена договором санкція за невиконання або порушення умов виконання договору, що породжує для сторони – порушника негативні наслідки у вигляді нових цивільно-правових обов'язків [11, с. 159–161].

В науці цивільного права виділяють п'ять основних форм договірної відповідальності, а саме: відшкодування збитків, відшкодування моральної шкоди, сплату неустойки, втрату завдатку і виплату компенсації (разового грошового стягнення замість відшкодування збитків) [12, с. 17].

За порушення або недотримання умов договору довічного утримання (догляду) можливо застосовувати будь-яку вищезазначену форму договірної відповідальності. Однак, з аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень, можна дійти висновку, що досить часто позивачі поряд із розірванням договору довічного утримання (догляду) вимагають відшкодування моральної шкоди.

Завершуючи варто підсумувати та зазначити, що для збереження та захисту права на довічне утримання (догляд) законодавці передбачили усі можливі форми захисту такого права. Проте дане право є добровільним волевиявленням і не завжди ним користуються відчужувачі.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (Дата звернення:14.11.2020)

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору довічного утримання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 64. С. 318–324.

4. Ткаченко М. В. Договір довічного утримання (догляду) в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2018. С. 84.

5. Цивільне право України: навч. посібник / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука; МОН України. Київ: Прецедент, 2004. 448 с.

6. Велигорода О. М. Договір довічного утримання: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Юридичний ін-т. Івано-Франківськ, 2006. 193 с.

7. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 28220595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/law/show/z0282-12> (дата звернення: 10.11.2020).

8. Велигорода О. М. Забезпечення виконання договору довічного утримання (догляду). *Вісник Львівського університету*. 2012. № 2. С. 79–86.

9. Кушерець Д. В. Забезпечення виконання договірних зобов'язань як гарантія охорони та захисту майнових прав. *Часопис цивілістики*. 2014. № 17. С. 77–79.

10. Пушкин А. А. Гражданское право Украины: учебник для вузов системы МВД Украины: в 2-х ч. Ч. I. Х.: Ун-т внутр. дел: «Основа», 1996. 440 с.

11. Сідей О. В. Відповідальність за невиконання або порушення умов договору. *Наше право*. 2014. № 3. 159–161.

12. Кандафарава І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 264 с.

Альона ДУТКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПОРУШЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Репродуктивні права включають в себе невід'ємні права і свободи людини, які вже визнані в національних законодавствах, в міжнародних документах з прав людини та інших загальноприйнятих документах. Вперше офіційно про репродуктивні права було заявлено на Міжнародній конференції з народонаселення і розвитку, що відбулася в 1994 р. в Каїрі [1]. Програма дій Каїрської конференції визначає репродуктивні права як частину основних прав людини. Репродуктивні права визнані законодавствами багатьох країн, у тому числі Міжнародною конвенцією про громадянські і політичні права [2], Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [3] та Європейською конвенцією про права людини [4].

Поняття «репродуктивне здоров'я» і «репродуктивні права» нерозривно пов'язані, оскільки право на репродуктивний вибір – це визнання права людини приймати вільні і самостійні рішення про своє репродуктивне здоров'я, в тому числі народження дітей, час та проміжки між їх народженням, в т. ч. право приймати рішення щодо дітонародження без дискримінації, погроз і насильства, а також визнання права на отримання відповідної інформації. Право на репродуктивний вибір, планування сім'ї, охорону репродуктивного та сексуального здоров'я відноситься до основних прав людини.

В У Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок міститься чітка вимога аби країни-учасниці забезпечили жінкам доступ до послуг у галузі охорони здоров'я,

включаючи послуги з планування сім'ї та щодо прийняття рішення про те, скільки мати дітей і з якими інтервалами, а також доступ до інформації, необхідної для реалізації цих прав.

Поведінка, яка спрямована на примушення до материнства, вагітності, пологів, так само і на перешкоджання їм, тобто, спрямована на порушення репродуктивних прав, визнається насильством над жінкою. Особи, що вчиняють таку поведінку повинні нести відповідальність відповідно до законодавства України.

Кожна фізична особа має право на конфіденційність інформації про факт звернення до фізичних та юридичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, в тому числі до закладів охорони здоров'я, освіти та соціального захисту щодо здійснення репродуктивних прав і охорони свого репродуктивного здоров'я, прийняті заходи, діагноз та стан свого репродуктивного здоров'я.

У проекті Закону України «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення» [5] зазначено, що кожен має право на свободу сексуальних відносин, вагітності, стерилізації, штучного переривання вагітності та інших репродуктивних прав.

Питання штучного переривання вагітності жінки вирішують самостійно. В літературі зазначається, що з огляду на формальну рівність чоловіки мають бути наділені певними правами у вирішенні питання про переривання вагітності своєї дружини. Але ж виношують і народжують дітей жінки і обмежувати їх у праві на аборт було б порушенням свободи особистості. Визнання за чоловіком права брати участь у вирішенні даного питання означало б згоду суспільства з існуванням «примусу» жінок до материнства, легітимацію так званої «вимушеної вагітності», що є фактично порушенням основоположних прав людини [6].

Забороняється примушення до сексуальних відносин, вагітності, стерилізації, штучного переривання вагітності та реалізації чи перешкоджання в реалізації інших репродуктивних прав (ст. 21 Проекту Закону). Кожен має право на свободу думки, переконань та дій в питаннях репродуктивної поведін-

ки та репродуктивного здоров'я, а також на свободу від впливу релігійних заборон, переконань, звичаїв, наукових положень, які будь-яким чином обмежують свободу особи в сфері репродуктивних прав (ст. 22 Проекту Закону).

Кожен має право на репродуктивну недоторканість та захист від жорсткого і такого, що принижує поведження та від насильства стосовно своїх репродуктивних функцій. Кожен незалежно від віку та статі має право на захист від усіх форм експлуатації, зокрема сексуальної експлуатації, проституції, усіх форм сексуального зловживання, сексуальних домагань і принижень, фізичної погрози, примусу до будь-якої сексуальної активності, а також, кожен має право на захист своїх репродуктивних прав шляхом оскарження дій чи бездіяльності і рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, пов'язаних з реалізацією репродуктивних прав, у вищестоящі державні органи чи в суд відповідно до законодавства України (статті 24–25 Проекту Закону) [5].

Насильство щодо реалізації репродуктивних прав включає в себе різні види, воно порушує цілий ряд основоположних прав і свобод людини, зокрема, фізичне насильство може проявлятися в умисному нанесенні тілесних ушкоджень; у примушуванні виживати алкогольні чи наркотичні речовини; позбавленні їжі, що порушує право на здоров'я людини. І найстрашніше порушення, що настає внаслідок фізичного впливу – порушення права на життя, а також права не піддаватись жорсткому поведженню та сексуальному насильству, тобто зґвалтування; примушування до небажаних сексуальних контактів, до вагітності або абортів порушує право на недоторканість та цілий ряд репродуктивних прав: на репродуктивний вибір, на репродуктивне здоров'я, на контрацепцію, стерилізацію, на штучне переривання вагітності.

Контроль у репродуктивній сфері є видом психологічного насильства – форми домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, якщо такі дії або

бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [7].

Пропонують виділяти такий вид насильства як репродуктивне насильство – форма домашнього та/або сексуального насильства, яка направлена на обмеження репродуктивних прав та свобод жінки. Цей вид насильства полягає у примушуванні зберегти небажану для жінки вагітність, психологічному тиску, вселенні відчуття провини за її переривання, а також умисне псування засобів контрацепції, якими особа користується, або взагалі відмова від їх використання; примушування до переривання вагітності тоді, коли особа цього робити не бажає. Про репродуктивний примус щодо жінок почали говорити лише кілька років тому, ця тема вважалась і досі багатьма вважається «особистою». Але про це потрібно говорити. Репродуктивне насильство – одна з форм домашнього насильства і, насамперед, питання про порушення прав людини. Змушувати, втручатись або впливати на реалізацію репродуктивних прав – насильство, з яким потрібно боротися.

У зв'язку з цим, одним із першочергових завдань для України є вдосконалення законодавства з метою створення ефективного механізму протидії насильству в сім'ї. Ефективність цього механізму в першу чергу залежить від створення та забезпечення функціонування системи захисту та надання допомоги жертвам домашнього насильства. Репродуктивні права належать до базових прав людини. Вони означають право людини ухвалювати без дискримінації, погроз і насильства самостійні рішення про своє репродуктивне здоров'я, а відтак потребують посиленої уваги з боку науковців, практиків та законодавця.

1. Програма дій Каїрської конференції URL: <http://www.owl.ru/win/events/edc1996/c-pop.htm> (дата звернення: 26.11.2020).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 26.11.2020).

3. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 26.11.2020).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.11.2020).

5. Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення: Проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5 (дата звернення: 26.11.2020).

6. Дашковська О. Р. Захист репродуктивних прав людини і демографічна політика держави. *the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/dashkovska_58.pdf (дата звернення: 26.11.2020).

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

Ольга Заяць,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ОСКАРЖЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Відповідно до нової редакції Закону України «Про публічні закупівлі» від 19 квітня 2020 року суттєві зміни відбуваються у сфері контролю публічних закупівель. Як передбачено ч. 4 ст. 7 цього Закону, Рахункова палата, Антимонопольний комітет України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, здійснюють контроль у сфері публічних закупівель у межах своїх повноважень, визначених Конституцією та законами України [1].

Механізм оскарження у сфері публічних закупівель є надзвичайно важливим елементом, оскільки він дозволяє учасникам відстоювати свої права та забезпечує справедливість у публічній сфері. Так, на нашу думку, із змінами підходів до оскарження публічних закупівель, що стали фундаментом для злагодженого, більш зрозумілого та швидкого механізму оскарження, є збільшення прозорості та відкритості закупівель.

Антимонопольний комітет України як орган оскарження, з метою неупередженого та ефективного захисту прав і законних інтересів осіб, пов'язаних з участю у процедурах закупівлі, утворює постійно діючу адміністративну колегію (колегії) з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель [1].

Аналізуючи повноваження Антимонопольного комітету України, варто зазначити, що такий орган має право зобов'язати замовника вчинити такі дії: внести зміни до тендерної документації, відмінити процедуру закупівлі, скасувати рішен-

ня про відхилення постачальника, скасувати рішення про визначення переможцем постачальника та скасувати рішення про допущення/відхилення постачальника до аукціону. Так, можливість оскаржувати рішення замовників є важливим елементом української системи публічних закупівель. З одного боку, це зміцнює саму систему, а з іншого, надає можливість постачальникам закупівельного процесу коректно тлумачити застосовні до них вимоги.

Із 19 квітня 2020 року почала діяти й нова редакція ст. 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою встановлено адміністративну відповідальність за порушення законодавства про закупівлі. Замість штрафу від 11 900 гривень до 17 000 гривень тепер вже доведеться заплатити 1700 гривень (100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) за неоприлюднення інформації або порушення строків оприлюднення інформації про закупівлі відповідно до вимог законодавства. Якщо протягом року правопорушення вчинено повторно, службова (посадова), уповноважена особа замовника отримує подвоєний штраф – 3400 гривень [2].

Також передбачається відповідальність за невиконання рішення Антимонопольного комітету України як органу оскарження. Обов'язок виконання рішення Антимонопольного комітету України було передбачено і в попередній редакції Закону України «Про публічні закупівлі», проте відповідальність за його невиконання була відсутня, що створювало підстави для зловживань з боку замовників.

Відповідно до Закону України «Про Рахункову палату України» від 2 липня 2015 року № 576-VIII передбачено, що Рахункова палата здійснює контрольню-аналітичну та експертну діяльність, яка забезпечує єдину систему контролю за виконанням державного бюджету і бюджетів державних цільових фондів [3]. Так, Рахункова палата України проводить фінансові перевірки, ревізії в Апараті Верховної Ради України, органах виконавчої влади, Національному банку України, Фонді державного майна України, інших підзвітних Верховній Раді України органах, а також на підприємствах і в організаціях незалежно

від форм власності у тій частині їх діяльності, яка стосується використання коштів Державного бюджету України.

Окрему увагу, на нашу думку, слід зазначити, що Рахункова палата проводить щорічну перевірку Уповноваженого органу та Антимонопольного комітету України щодо виконання ними функцій відповідно регулювання закупівель та розгляду скарг. Інформація за результатами таких перевірок подається цим органам та Кабінету Міністрів України.

Рахункова палата України (далі – перевіряє публічні закупівлі шляхом здійснення державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту), а у разі виявлення порушень Рахункова палата України складає протокол про адміністративне правопорушення відповідно до статті 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3].

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, здійснюють контроль у сфері публічних закупівель у межах своїх повноважень, визначених Конституцією та законами України.

Відповідно до постанови Кабінету міністрів України «Про утворення Державної аудиторської служби України» від 28.10.2015 року утворено Державну аудиторську службу України (далі – Держаудитслужба) як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, реорганізувавши шляхом перетворення Державну фінансову інспекцію [5]. При цьому, моніторинг процедури закупівлі здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, та його міжрегіональні територіальні органи.

Отож, Держаудитслужба у межах повноважень реалізовує покладені на неї завдання у сфері контролю закупівель шляхом аналізу документів, розміщених в інформаційно-телекомунікаційній системі Prozorro, та інформації, наданої замовниками на запити Держаудитслужби та її міжрегіональних територіальних органів.

Не можна не погодитись із Ю. В. Фалко, який вважає, що більшість контрольних заходів у сфері державних закупівель сьогодні припадає саме на ревізії і перевірки, які проводять органи Державної аудиторської служби, Рахункова палата України та відомчі ревізори.

При цьому відсутній єдиний законодавчий акт, в якому були б чітко зафіксовані завдання, функції, статус і сфери компетенції зазначених органів; реалізація відповідних повноважень регулюється різноманітними нормативно-правовими документами, положення яких часто є суперечливими і не забезпечують системного державного контролю державних закупівель.

Це призводить до зайвого дублювання перевірок одних і тих самих суб'єктів господарювання з одних і тих самих питань і не сприяє швидкому усуненню недоліків, установлених за їх результатами [4, с. 80].

До органів контролю необхідно також додати Державну казначейську службу України, яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку виконання бюджетів [5; 6].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про публічні закупівлі» передбачено, що до моменту реєстрації договору та наступної його оплати, Державна казначейська служба України зобов'язана здійснити перевірку документів на предмет наявності та їх відповідності вимогам законодавства шляхом їх самостійного перегляду в електронній системі закупівель [1].

Тобто, практично здійснює оперативний контроль закупівель при реєстрації та оплаті договорів.

Підсумовуючи вищеподане, можна дійти до висновку, що система контролю в сфері публічних закупівель на даний час представлена досить широким колом органів виконавчої влади, правоохоронних органів, органів фінансового контролю,

що, безумовно, має позитивний вплив на відновлення довіри до сфери публічних закупівель.

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.11.2020).

3. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 р. № 576-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

4. Фалко Ю. В. Інституційна модернізація механізмів фінансового контролю в системі управління державними закупівлями в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 3. С. 78–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2014_3_12 (дата звернення: 20.11.2020).

5. Про утворення Державної аудиторської служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2015-п#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

6. Аудиторські звіти Державної аудиторської служби України за 2017, 2018, 2019 роки. *Офіційний сайт Державної аудиторської служби*. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2020).

Наталія Зубачик,

суддя

(Галицький районний суд м. Львова)

СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРО НАБУВАЛЬНУ ДАВНІСТЬ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Право власності за набувальною давністю може виникнути на придатне для володіння майно, яке відноситься до будь-якої форми власності, крім того, яке не може перебувати у власності набувача або вилучене з цивільного обігу. Тобто майно, на яке набувається право власності за набувальною давністю має бути обороноздатним [2, с. 47]. На сьогодні спеціальний режим окремих об'єктів визначений Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна». Зазначеною постановою затверджено Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України та встановлено Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна згідно з додатками № № 1, 2. За набувальною давністю не можуть набуватися у власність безтілесні речі, наприклад, майнові права, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація тощо.

Згідно з ч. 4 ст. 344 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), право власності за набувальною давністю на деякі види рухомих речей, а саме: транспортні засоби та цінні папери, набувається за рішенням суду. Положення ст. 190 ЦК України і глави 14 ЦК України дають підстави стверджувати, що цінні папери, як в документарній, так і в бездокументарній формі, зокрема, можуть бути об'єктом набувальної давності [1, с. 44].

Варто також відзначити, що законодавство не містить заборони про визнання права власності за набувальною давністю в судовому порядку щодо інших видів рухомого майна. Зазвичай щодо окремих об'єктів рухомого майна визнання

права власності за набувальною давністю здійснюється у судовому порядку. Наприклад, Жовтневий районний суд м. Маріуполя Донецької області у рішенні від 21.06.2012 р. визнав за позивачкою право власності на культурну цінність за набувальною давністю, а саме: на альт «Tieffenbruk in Padoa» виробництва Німеччина (німецького майстра) початку 20 століття, коричневого лаку, що має особливу прикмету – тріщину на нижній деці (паспорт, якого виданий Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей та виконавчим комітетом Київської міської ради головного управління культури і мистецтва 19.04.2009 р.) [4].

Право власності за набувальною давністю на нерухоме майно, згідно ч. 4 ст. 344 ЦК України, набувається за рішенням суду, тобто давнісний володілець для набуття права власності на ці об'єкти повинен звернутись до суду. Однак, недосконалість законодавства призводить до його неоднакового розуміння та тлумачення. Зокрема, на практиці зустрічаються поодинокі випадки, коли суди визнають право власності на земельні ділянки за набувальною давністю.

Норми про набувальну давність можуть застосовуватись до майна, яке має статус безхазяйного. Так, ч. 3 ст. 335 ЦК України передбачає можливість набуття у власність за набувальною давністю безхазяйних рухомих речей. Механізм набуття права власності за набувальною давністю, передбачений ст. 344 ЦК України, не застосовується до ст.ст. 336, 338, 341 і 343 ЦК України. Положення статей 336, 338, 341 і 343 ЦК України містять інший порядок набуття права власності на безхазяйні рухомі речі (рухоми річ, від якої власник відмовився, знахідку, бездоглядну домашню тварину, скарб) та надають значні переваги особі, яка має намір стати їх власником. Норми, що містяться у статтях 336, 338, 341 і 343 ЦК України є спеціальними по відношенню до ст. 344 ЦК України. Тому діє відоме правило, що за наявності спеціальної норми застосовується остання [5, с. 141].

Однак у разі, якщо положення статей 336, 338, 341 і 343 ЦК України не можна застосувати для врегулювання тієї чи

іншої ситуації, необхідно використовувати положення ст. 344 ЦК України [1, с. 44]. Можна уявити такі ситуації, коли набувачем не дотримано передбачений статтями 336, 338, 341 та 343 ЦК України порядок набуття безхазяйних речей. Наприклад, можлива ситуація, коли особа, яка знайшла загублену річ, не повідомить про знахідку Національній поліції або органів місцевого самоврядування і залишить її у себе. Можна уявити собі ще й таку ситуацію, коли особа залишає у себе бездоглядну домашню тварину та не повідомляє про це власника, а у випадку якщо власник або місце його перебування невідомі – органів місцевого самоврядування. Згодом про це довідається власник загубленої речі чи бездоглядної домашньої тварини, однак, він не вчинятиме жодних дій, спрямованих на повернення своєї речі чи домашньої тварини, і пропустить позовну давність. Зрозуміло, що у таких випадках не може виникнути право власності на підставі ст. 338 чи ст. 340 ЦК України. Тому на такі ситуації потрібно поширити сферу застосування норм про набувальну давність. Як слушно зазначає В. І. Цікало, це усуне невизначеність правового режиму майна, попередній власник якого втратив на нього права власності [6, с. 108–109].

У ст. 335 ЦК України, якою регламентовано набуття права власності на безхазяйні речі, відсутні будь-які посилення на можливість набуття права власності за набувальною давністю на безхазяйне нерухоме майно. На сьогодні питання застосування норм про набувальну давність до безхазяйного нерухомого майна вирішено у судовій практиці. Так, у п. 11 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» № 5 від 07.02.2014 р. зазначено, що право власності за набувальною давністю може бути набуто на майно, яке належить на праві власності іншій особі (а не особі, яка заявляє про давність володіння), а також на безхазяйну річ.

Ще одним важливим питанням, яке потребує з'ясування, є можливість застосування норм про набувальну давність до об'єктів самочинного та незавершеного будівництва. Зокрема,

варто відзначити, що як у юридичній літературі, так і в судовій практиці практично загальновизнаним на сьогодні є те, що норми про набувальну давність не можуть застосовуватись до самочинно збудованого нерухомого майна. У п. 10 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» № 5 від 07.02.2014 р. стосовно цього міститься таке роз'яснення. «З огляду на положення ст. 376 ЦК України право власності за набувальною давністю на об'єкт самочинного будівництва не може бути визнано судом, оскільки цією нормою передбачено особливий порядок набуття права власності на нерухоме майно, що збудоване або будується на земельній ділянці, не відведеній для даної мети, або без належного дозволу чи належно затвердженого проекту, або з істотним порушенням норм і правил» [3].

ЦК України встановлює й інші спеціальні випадки застосування норм набувальної давності, як-то набуття засновником конкурсу права власності на річ, що передана на конкурс і не витребувана учасником конкурсу (ч. 3 ст. 1157 ЦК України), правові наслідки набуття права власності на майно особи, оголошеної померлою (ч. 2 ст. 48 ЦК України).

З метою охорони інтересів особи, яка набула право власності за набувальною давністю на майно фізичної особи, оголошеної померлою, законодавцем у ч. 2 ст. 48 ЦК України передбачено вилучення таких речей з кола майна, що підлягає поверненню у зв'язку із застосуванням правових наслідків появи такої особи. У цьому аспекті особа, яка набула право власності за набувальною давністю, прирівнюється до добросовісного набувача за відплатними договорами.

Підсумовуючи, варто також додати, що Листом Національного банку України «Щодо закриття рахунків юридичних осіб, які припинили свою діяльність» № 25-112/2307-10083 від 24.10.2012 р. було надано роз'яснення щодо застосування норм про набувальну давність до коштів за недіючими рахунками. Зокрема зазначається, що у разі якщо кошти за недіючими

рахунками не були витребуваними клієнтом, банк набуває право власності на ці кошти за набувальною давністю і вони можуть бути визнані як оподаткований дохід банку [7].

1. Головкін О. Набувальна давність як спосіб набуття права власності на майно. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3 (36).

2. Гуйван П.Д. Про необхідні сутні елементи застосування інституту набувальної давності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. № 3. Т. 29 (68).

3. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text> (дата звернення: 21.11.2020).

4. Рішення Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 21.06.2012 р. у справі № 2/519/649/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24801890> (дата звернення: 21.11.2020).

5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 5: Право власності та інші речові права / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків: ФОП Лисяк Л.С., 2011. С. 141.

6. Цікало В.І. Давність у цивільних правовідносинах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2003.

7. Щодо закриття рахунків юридичних осіб, які припинили свою діяльність: Лист національного банку України № 25-112/2307-10083 від 24.10.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2307500-12#Text> (дата звернення: 21.11.2020).

Ольга Кваснікевич,
аспірантка кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВА БОРЖНИКА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

Статтею 180 Сімейного Кодексу України [1] закріплено обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття (або до досягнення дитиною двадцяти трьох років у випадку навчання). Боржником є той з батьків, на кого згідно з рішенням (наказом) суду покладено обов'язок зі сплати аліментів.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» [2] боржник є стороною виконавчого провадження. У боржника як у сторони виконавчого провадження є не лише обов'язки, зокрема, зі сплати аліментів на утримання дитини, але й права.

Проаналізуємо комплекс прав, якими згідно зі ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» наділено боржника при виконанні рішення щодо стягнення аліментів.

Боржник як сторона виконавчого провадження щодо стягнення аліментів має право:

– ознайомлюватися з матеріалами виконавчого провадження, робити з них виписки, знімати копії – саме це право надає можливість боржникові, для прикладу, зняти копії квитанцій зі сплати аліментів, якщо квитанції були ним випадково втрачені, саме це право надає можливість боржникові у повному обсязі дізнаватися про всі документи з матеріалів виконавчого провадження;

– право доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження – відповідно до Розділу VI «Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження» [3]

Міністерство юстиції України забезпечує вільний та безоплатний доступ до інформаційної Системи у мережі Інтернет на своєму офіційному веб-сайті з можливістю перегляду, пошуку, копіювання та роздрукування інформації без обмежень та цілодобово, а саме:

прізвище, ім'я, по батькові (за його наявності), число, місяць, рік народження боржника – фізичної особи та прізвище, ім'я, по батькові (за його наявності) стягувача – фізичної особи; номер, дата відкриття та стан виконавчого провадження; найменування органу державної виконавчої служби (приватного виконавця), у якого перебуває на виконанні виконавче провадження.

Доступ до інформації Системи сторонам виконавчого провадження забезпечується з використанням:

1) засобів електронної ідентифікації з високим рівнем довіри через:

вебпортал Міністерства юстиції України;

2) ідентифікатора для доступу до інформації про виконавче провадження, який зазначається в довідці про реєстрацію виконавчого документа та постанові про відкриття виконавчого провадження, через офіційний вебсайт Міністерства юстиції України.

Система забезпечує:

– можливість формування сторонами виконавчого провадження узагальненої інформації про рішення (виконавчі дії), прийняті (вчинені) виконавцем, із зазначенням дати їх прийняття (вчинення) та з можливістю роздрукування такої інформації;

– доступ сторонам виконавчого провадження до документів виконавчого провадження.

– Можливість онлайн-сплати заборгованості за виконавчим провадженням забезпечується з використанням:

– платіжних систем під час доступу сторін виконавчого провадження до інформації Системи відповідно до цього пункту;

– платіжних застосунків, що взаємодіють із Системою за допомогою прикладного програмного інтерфейсу на умовах, визначених адміністратором Системи у відповідному договорі;

– **право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність виконавця** – це право гарантує можливість боржнику у судовому порядку поновити своє порушене право;

– **право надавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у вчиненні виконавчих дій, надавати усні та письмові пояснення, заперечувати проти клопотань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом** – це право гарантує боржникові можливість пред'явити виконавцю додаткові документи, які стосуються справи, так боржник комунікує з виконавцем щодо будь-якої проблеми, яка виникає під час перебування в статусі сторони виконавчого провадження, наприклад, подати клопотання про те, що він тимчасово проживає за іншою адресою і просить усю кореспонденцію надсилати за новою поштовою адресою. Вищезазначене право боржника надає йому можливість, наприклад, повідомити виконавця про складне матеріальне становище, яке спричинене його хворобою або іншими обставинами, таким чином, боржник доводить до відома виконавця та стягувача про тимчасову затримку у виплаті аліментів, узгодивши це зі стягувачем, а не зникає та припиняє сплачувати аліменти, не з'являючись на виклики виконавця, чим створюючи ситуацію, за якої до нього застосовувалися б засоби примусу;

– **право на укладення мирової угоди, що затверджується судом** – це право дає можливість боржникові, для прикладу, у разі наявності в нього суми заборгованості зі сплаті аліментів у мирний спосіб врегулювати питання її виплати;

– **боржник має право звернутись до суду з позовом про зменшення суми виплати аліментів;**

– **боржник має право укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо).**

– **право боржника бути звільненим від обов'язку сплати аліментів якщо дохід дитини набагато перевищує дохід боржника і повністю забезпечує її потреби.**

Таким чином, можна зробити висновок, що боржник у виконавчому провадженні має низку прав, реалізація яких захищає його як учасника виконавчого провадження, тим самим, забезпечуючи належний рівень виконання зобов'язань зі сплати аліментів.

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/>.

2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/page>.

3. Про затвердження положення про автоматизовану систему виконавчого провадження: Наказ Міністерства юстиції України від 05.08.2016 р. № 2432/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-16>.

Роман Крупник,

суддя

(Господарський суд Львівської області)

**ЮРИСДИКЦІЯ СПОРУ
ПРО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ
ВІД ЇЇ ВЛАСНИКА АБО КОРИСТУВАЧА
З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ
ЧИ ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ**

Відповідно до ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема, спорах щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. Одночасно в ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України закріплено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають, зокрема, з земельних правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Також в ст. 20 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що господарські суди розглядають справи у спорах, зокрема, щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, в тому числі землю), крім спорів, щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності.

Таким чином, станом на сьогоднішній день законодавцем віднесено до компетенції адміністративних судів вирішення спорів щодо вилучення майна, в т. ч. земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності з користування чи власності особи. На наш погляд віднесення законодавцем цих спорів до публічно-правових не відповідає характеру та змісту правовідносин, які виникають між органами державної влади чи органами місцевого самоврядування та власниками чи користувачами земель. Зокрема, публічно-правові відносини засновані на засадах субординації та підпо-

рядкування суб'єктів і публічне право становить систему централізованого регулювання суспільних відносин.

Аналізуючи в Єдиному державному реєстрі судових рішень постанови Великої Палати Верховного Суду, вбачається, що при розмежуванні юрисдикційних форм захисту порушеного права Велика Палата неодноразово зазначала, що до юрисдикції адміністративного суду належить спір, який виник між двома чи більше суб'єктами стосовно їхніх прав та обов'язків у правовідносинах, у яких хоча б один суб'єкт законодавчо вповноважений владно керувати поведінкою іншого суб'єкта, а останній відповідно зобов'язаний виконувати вимоги та приписи такого суб'єкта владних повноважень [1].

У цей же час, приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового особистого інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням або загрозою порушення приватного права чи інтересу, як правило, майнового, навіть і в тому випадку, якщо до порушення приватного права чи інтересу призвели управлінські дії суб'єктів владних повноважень (курсив виділено нами – *авт.*) [2].

Проблематику характеру правовідносин, які виникають у разі примусового вилучення земельної ділянки для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності давно досліджують у правовій науці. Водночас, дотепер не знайдено єдиних підходів до її вирішення. Думки науковців розділилися на три групи. Одні учені вважають, що вказані правовідносини є публічно-правовими, інші вказують на те, що ці відносини мають приватноправову природу, а на думку третіх – ці відносини мають змішаний характер.

Зокрема, прихильники публічно-правового характеру зазначених правовідносин вказують, що держава володіє особливою правосуб'єктністю, відмінною від правосуб'єктності фізичних осіб та інших суб'єктів. Вона формується з функціональної правоздатності, яка існує *ipso facto* і дієздатності, яку держава набуває через діючий механізм здійснення державної влади [3].

Натомість О. М. Клименко зазначає, що прийняття рішення про примусове відчуження майна приватного власника для забезпечення суспільних потреб перебуває поза дією цивільних принципів юридичної рівності сторін та диспозитивності їхньої участі в цивільних відносинах. Таке рішення є актом державної влади та зводиться до підпорядкування приватного власника волі владного суб'єкта, що є властивим для публічно-правових відносин. Елементи юридичної рівності та диспозитивності участі сторін у правовідносинах з приводу примусового вилучення майна для суспільних потреб можуть бути втілені в окремих процедурах, зокрема щодо визначення компенсації за таке вилучення [4, с. 61–62].

Інші дослідники, обґрунтовуючи змішаний характер правовідносин щодо примусового вилучення майна, звертають увагу на те, що уповноважений орган державної влади, приймаючи рішення про вилучення майна, переслідує публічні інтереси. При цьому цей орган зустрічається з великою кількістю перешкод, які створює законодавець з метою захисту майнових прав фізичних і юридичних осіб від зловживання органами державної влади своїми повноваженнями. Водночас врахування інтересів власників майна, а також можливість врегулювати ці відносини договірним шляхом визначають приватноправовий характер цих відносин [5, с. 19–20].

Якщо проаналізувати думки вчених, котрі обстоюють позицію публічно-правового характеру відносин у разі примусового вилучення земельної ділянки, то вбачаємо, що їхня позиція ґрунтується на такому: 1) держава у вказаних відносинах має владні повноваження; 2) припинення права власності відбувається поза волею власника майна на підставі акту державної влади та зводиться до підпорядкування приватного власника волі владного суб'єкта.

На наш погляд видається неправильним говорити про публічно-владний характер відносин щодо примусового вилучення майна з власності чи користування особи для суспільних потреб у зв'язку з наявністю факту припинення права власності (користування) особи поза її волею. Якщо керуватися цим

підходом, то можна зробити висновок, що публічний характер відносин наявний і в інших випадках примусового вилучення майна, зокрема звернення стягнення на майно боржника за його зобов'язаннями або примусового припинення права користування земельною ділянкою у зв'язку з її використанням не за цільовим призначенням чи способами, які суперечать екологічним вимогам, оскільки таке вилучення теж відбувається поза волею особи. Водночас, у науковій літературі не виникає сумнівів щодо приватно-правового характеру останніх відносин.

Також не можна вважати рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування про вилучення земельної ділянки для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності актом державної влади, внаслідок котрого відбувається підпорядкування приватного власника або користувача волі владного суб'єкта. Зокрема, за змістом положень Закону № 1559-VI, а також ст. 32-1 Закону України «Про оренду землі» та ст. 149 ЗК України вбачаємо, що прийняття такого рішення не породжує у власника чи користувача земельної ділянки жодних обов'язків, котрі б підпорядковували їх волю волі органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. Прийняття відповідного рішення є лише підставою для того, щоб особа змогла виразити своє ставлення щодо вилучення земельної ділянки. У випадку ненадання згоди на викуп земельної ділянки чи вилучення її з користування, а також у випадку незвернення органу державної влади чи органу місцевого самоврядування до суду з вимогою про таке вилучення протягом року, відповідне рішення втрачає чинність. Втрачає це рішення чинність також і у випадку, якщо суд ухвалить рішення про відмову в задоволенні позовних вимог щодо вилучення земельної ділянки.

Більше того, відповідно до Закону № 1559-VI у випадку прийняття органом державної влади чи органом місцевого самоврядування рішення про відчуження земельної ділянки від власника для суспільних потреб, які не допускають відчуження з мотивів суспільної необхідності, то за відсутності добровіль-

ної згоди власника на таке відчуження, рішення цих органів взагалі залишаються такими, що не будуть реалізовані.

Відтак, вказане свідчить про те, що сам по собі акт органу державної влади чи органу місцевого самоврядування про вилучення земельної ділянки не є владним актом, який слугує безпосередньою підставою позбавлення особи права власності чи користування земельною ділянкою. Підставою для цього, поряд із прийняттям відповідного акту, є сукупність обставин, таких як: укладення договору про викуп земельної ділянки (якщо на це є згода її власника) чи договору про розірвання договору оренди, суперфіцію, емфітевзису чи сервітуту, або звернення органу державної влади до суду з вимогою про вилучення земельної ділянки, доведення в суді обставин наявності суспільної необхідності чи суспільних потреб (у випадку якщо відбуватиметься припинення права користування) для такого вилучення, доведення факту неможливості задоволення цієї необхідності без припинення права власності чи користування на відповідну земельну ділянку, відшкодування вартості земельної ділянки і всіх пов'язаних із цим збитків та винесення судом відповідного рішення.

З огляду на ту обставину, що примусове вилучення земельної ділянки для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності відбувається не за рішенням органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, а за відповідним рішенням суду, можна стверджувати про відсутність у вказаних органів владних управлінських повноважень та відсутність права на застосування прямого примусу.

Відтак, незважаючи на те, що держава є суб'єктом публічного права, у разі примусового вилучення земельної ділянки для суспільних потреб відсутні відносини влади і підпорядкування, держава та територіальні громади беруть участь у цих відносинах на рівних засадах, поряд з іншими учасниками таких відносин, не втрачаючи при цьому своїх владних повноважень. Єдина обставина, котра свідчить про змішаний характер вказаних суспільних відносин, – це наявність у їх структурі такого публічно-правового елементу, як мета вилу-

чення земельної ділянки – забезпечення публічних інтересів суспільства.

На наш погляд, при вирішенні питання щодо визначення юрисдикційності спору про вилучення земельної ділянки з власності чи користування особи для суспільних потреб, слід виходити з того, що відповідні правовідносини – це суспільні відносини, які виникають між суб'єктами примусу та власниками або користувачами земельних ділянок у зв'язку з припиненням права власності (користування) останніх на земельну ділянку поза їх волею. Вказані правовідносини є складовою відносин власності, що становить базу майнового обороту, регулювати котрий покликані норми ЦК України. Одним із основних принципів цивільного законодавства України є принцип неприпустимості позбавлення права власності поза межами випадків, встановлених Конституцією України та законами України (ст. 3 ЦК України). З огляду на це, суспільні відносини щодо примусового вилучення земельної ділянки з власності чи користування особи, передусім є цивільними і повинні регулюватися нормами цивільного права. А спір щодо такого вилучення є спором про право цивільне і повинен вирішуватися судом загальної чи господарської юрисдикції, а не адміністративною.

Необхідно зазначити, що непрямим підтвердженням нашої позиції є те, що подібні за змістом спори (спори щодо примусового відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення від іноземців та осіб без громадянства) законодавець не відносить до публічно-правових спорів та не поширює юрисдикцію адміністративних судів на ці спори, а тому їх розглядають суди загальної юрисдикції [6; 7]. Подібність вказаних спорів із спорами щодо вилучення земельної ділянки для суспільних потреб, полягає в тому, що, як і у випадку із вилученням для суспільних потреб, органи державної влади, як суб'єкти примусу звертаються до суду з вимогою про примусове відчуження земельної ділянки з метою реалізації суспільних інтересів – дотримання вимог чинного законодавства України

щодо неможливості знаходження у власності визначених осіб певних категорій земель.

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.11.2018р. у справі №488/6211/14-ц // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81842020> (дата звернення: 28.09.2020)

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.06.2018р. у справі №583/2715/16-ц // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74838825> (дата звернення: 28.09.2020)

3. Слепнев А. В. Государство как субъект правоотношений. URL: <https://www.dissercat.com/content/gosudarstvo-kak-subekt-pravoотноshenii> (дата звернення: 28.09.2020)

4. Клименко О. М. Примус як критерій щодо класифікації способів припинення та набуття права власності. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4 (40). С. 60-65.

5. Алтенгова О. Л. Принудительное прекращение права собственности на недвижимое имущество: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Волгоград, 2012. 20 с.

6. Рішення Бахмацького районного суду Чернігівської області від 22.07.2013 у справі № 728/643/13-ц // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32570472> (дата звернення: 28.09.2020)

7. Рішення Чаплинського районного суду Херсонської області від 25.06.2012 у справі № 2-46/12 // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25994576> (дата звернення: 22.11.2019).

Христина Майкут,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВУ ПРИРОДУ МАЙНОВИХ ПРАВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Об'єктом цивільних правовідносин є конкретні блага, з приводу яких суб'єкти вступають між собою у зазначені правові відносини. До таких благ у ст. 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] віднесено майнові права.

Спробу надати визначення майновим правам законодавець здійснив в ст. 190 ЦК України, включивши їх до структури майна як особливого об'єкта, а також вказавши, що майнові права є неспоживною річчю і визнаються речовими правами.

Інший підхід до тлумачення категорії майнових прав демонструє Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», згідно із ст. 3 якого, майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [2].

Виходячи з положень аналізованої статті, законодавець підкреслює, що головним для майнових прав є зв'язок із певним майном, що й визначає їх саме майновими правами [3, с. 200] і водночас закріплює принципово інший підхід у визначенні майнових прав, ніж той, що передбачений ЦК України. Майнові права за зазначеним Законом включають право вимоги і не включають право власності, хоча інші речові права

(володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій) віднесено до майнових прав.

Виключно як права вимоги особи за зобов'язаннями, за якими вона є кредитором, визначає майнові права ст. 49 Закону України «Про заставу» [4]. Водночас в Законі України «Про іпотеку» [5] права (слід розуміти, що майнові) та вимоги вживаються як різні поняття (статті 3, 4, 6, 7 та ін.).

Бухгалтерське законодавство використовує такий аналог майнових прав, як нематеріальні активи, які охоплюють права користування природними ресурсами; права користування майном; права на комерційні позначення; права на об'єкти промислової власності; авторське право та суміжні з ним права; незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи; інші нематеріальні активи [6].

Отже, як бачимо, у законодавстві відсутній єдиний підхід до розуміння та регулювання майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин.

Спроба здійснити власне тлумачення майнових прав була здійснена правозастосовчими органами. Так, свого часу Верховний Суд України з метою усунення прогалини у правовому регулюванні інвестиційних відносин у сфері будівництва у своїй Постанові від 30.01.2013 року у справі № 6-168цс12 майнове право визначив як «право очікування», яке є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право – це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна, та яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому [7].

Зі свого боку, практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) виробила конструкцію «legitimate expectations» (українською – «правомірні очікування»). Пояснюючи сутність конструкції, ЄСПЛ зазначає про необхідність більш широкого розуміння терміну майна (possessions), зазначеного у ст. 1 Першого Протоколу Конвенції (ЄКПЛ), згідно з яким до майна входить як наявне майно, так і активи, вклю-

чаючи вимоги, щодо яких заявник може стверджувати про наявність у нього щонайменше «правомірного очікування» ефективного отримання майнового права [8].

На сьогодні немає єдиної точки зору із зазначеної проблематики і у правовій доктрині, де простежуються суперечливі між собою підходи щодо трактування правової природи, змісту майнових прав. Зокрема, представники одного з них (С. І. Шимон, І. В. Жилінкова та ін.) тлумачать майнові права як різновид майна.

Так, С. І. Шимон, здійснюючи дослідження теоретичних і практичних проблем майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин, зазначає, що «практично до складу майна входять різні за природою явища (блага): предмети матеріального світу (речі), різноманітні види енергії, майнові права тощо». Разом з тим науковець вказує, що «кожен окремо взятий елемент є конкретним об'єктом, який може обертатися в цивільному обороті. Усі разом вони не являють собою певного «фізичного», матеріального явища; у сукупності ці елементи утворюють виключно юридичну категорію – «майно» [9, с. 114].

Саме зазначена доктринальна позиція до сутності майнових прав як різновиду майна знаходить своє нормативне закріплення. Розуміння майнових прав як різновиду майна по суті відображає поширення на майнові права правового режиму речей, що передусім стосується оборотоздатності майнових прав як об'єктів [3, с. 202].

Прибічники іншого підходу до розуміння сутності майнових прав (О. І. Міхно, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. С. Яворська та ін.) не зводять зазначені права виключно до речових, а розглядають їх як родову категорію, яка охоплює речові права, зобов'язальні права, корпоративні права і виключні права, які з'явилися в цивілістиці у зв'язку з виокремленням інтелектуальної власності.

І.В. Спасибо-Фатєєва розглядає майнові права не лише з точки зору об'єкта цивільних правовідносин, але й з точки зору змісту останніх. Як об'єкт, на думку авторки, «майнові права дорівнюють речам і є неспоживними. А як зміст майнові

права фігурують і в речових, і в зобов'язальних правах та правовідносинах. ... Як речовими майнові права можуть бути правом власності й іншими речовими правами (правами на чужу річ). Як зобов'язальні права – це договірні та недоговірні права. ... Майнові права перебувають у цивільному обороті і, зокрема, вони спадкуються. ... Як майновий, так і немайновий аспект може мати право інтелектуальної власності... Водночас усі зазначені вище види майнових прав мають свої особливості, обумовлені правовим регулюванням, підставами виникнення, оборотоздатністю» [10, с. 116–122].

Досліджуючи оборотоздатність майнових прав, О. С. Яворська зауважує, що «майнове право є самостійною категорією і не може визначатися через інші поняття. Майнові права не можуть ототожнюватися з річчю, тому їх визначення через неспоживну річ, як це зазначено у ст. 190 ЦК України, є некоректним. У самому ж ЦК України неодноразово розмежовують речі як вид майна та майнових прав. Наприклад, норми ст. 656 ЦК України, у яких зазначено, що предметом договору купівлі-продажу може бути товар у розумінні матеріально існуючої речі (ч. 1 ст. 656) та майнові права (ч. 2 цієї ж статті). Схожий підхід відображено у ст. 718 ЦК України, в якій визначено предмет договору дарування. Зведення майнових прав до прав речових, як це простежено у нормах ст. 190 ЦК України, є неправильним» [11, с. 227].

Таким чином, неоднозначність підходів як законодавця до визначення поняття, змісту правової категорії майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин, так і відсутність єдиної точки зору щодо зазначеної проблематики в цивільно-правовій доктрині слугує підґрунтям для подальших наукових розвідок у досліджуваній сфері.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.11.2020).

2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 24.11.2020).

3. Чуйко Л.А. Майнові права на земельну ділянку у сфері господарювання: проблеми визначення. *Право та інновації*. 2014. № 4. С. 197–206.
4. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12> (дата звернення: 24.11.2020).
5. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 24.11.2020).
6. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text> (дата звернення: 24.11.2020).
7. Постанова Верховного Суду України від 30.01.2013 р. у справі № 6-168цс12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29620576> (дата звернення: 24.11.2020).
8. Кисіль В. Право очікування: транскрипції змісту. *Юридична газета*. 2019. № 7 (661). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/peruhomist-ta-budivnictvo/pravo-ochikuvannya-transkripciyi-zmistu.html> (дата звернення: 24.11.2020).
9. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 664 с.
10. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФО-П Колісник А. А., 2010. 768 с.
11. Яворська О. С. Майнові права як об'єкти цивільного обороту. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2011. Вип. 53. С. 225–231.

Марія Михайлів,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільного права та процесу
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ПРАВО НА СПАДКУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВЗДАТНОСТІ СПАДКОЄМЦІВ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Право на спадкування є одним із видів суб'єктивних прав учасників цивільних правовідносин та елементом цивільної правоздатності. Виникнення цього права пов'язане з часом відкриття спадщини, яким є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.

У відносинах з іноземним елементом відкриття спадщини пов'язують із правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Визначення останнього місця проживання спадкодавця буде впливати на вибір права, яке буде застосовним до міжнародного спадкування, зокрема з питань: обсягу прав та обов'язків (складу спадщини), які будуть переходити у спосіб універсального правонаступництва від спадкодавця до спадкоємців; визначення кола спадкоємців; порядку здійснення спадкових прав; усунення від права на спадкування тощо.

В цивільних кодексах держав не розкривається зміст права на спадкування. В ст. 1223 ЦК України передбачено, що таке право виникає у спадкоємців у день відкриття спадщини. Право на спадкування мають особи, визначені у заповіті. У разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування за законом одержують особи, визначені у статтях 1261-1265 цього Кодексу [6].

Вважаємо не зовсім коректною частину 2 статті 1223 ЦК України, в якій зазначено випадки, за наявності яких спадкоємці за законом одержують право на спадкування, оскільки ця частина суперечить ч. 3 цієї статті, в якій зазначено, що право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. У зв'язку із цим, вважаємо, що як у спадкоємців за заповітом, так і у спадкоємців за законом право на спадкування виникає в день відкриття спадщини на підставі такого юридичного факту як смерть фізичної особи або оголошення її померлою. А здійснювати своє справо на спадкування за заповітом чи за законом спадкоємці можуть лише за наявності певних обставин.

В доктрині і до сьогодні тривають дискусії пов'язані із змістом права на спадкування. На думку З. В. Ромовської, право на спадкування складається з трьох самостійних управнень: право прийняти спадщину, право не прийняти спадщину, право відмовитися від неї [4, с. 24].

Подібну позицію відстоює і В. В. Валах, яка зазначає, що прийняття спадщини та відмова від її прийняття – складові частини суб'єктивного права спадкування, що виступають його правомочностями та є певними діями, порядок і умови здійснення яких визначені чинним законодавством [1, с. 253–254].

Особливістю суб'єктивного права спадкування, як зазначає О. О. Терехова, є альтернатива правомочностей, які входять до нього. Зокрема спадкоємцю належить право на прийняття спадщини як єдиного цілого або відмову від її прийняття. Причому, право спадкоємця відмовитися від прийняття спадщини на користь інших осіб становить окрему правомочність, що входить до складу права на спадкування [5, с. 7]. Проте О. Є. Кухарев вважає, що право на прийняття спадщини та право на відмову від прийняття спадщини є самостійними суб'єктивними правами спадкоємців, а тому не має підстав розглядати їх як правомочності, елементи єдиного права на спадкування [3, с. 75].

На думку Л. В. Козловської, суб'єктивне право спадкування виникає незалежно від волі його суб'єкта-спадкоємця і може

бути здійснено лише вчиненням правочину прийняття або відмови від спадщини. Вчиненням правочину прийняття спадщини відбувається спадкування як перехід прав і обов'язків, які складають спадщину, від спадкодавця до спадкоємців. Саме суб'єктивне право спадкування може розглядатися як повноваження на прийняття чи відмову від спадщини [2, с. 218].

На думку Є. О. Харитонова, «право на спадкування» може вживатися у декількох значеннях. По-перше, у найбільш загальному вигляді право на спадкування є елементом цивільної правоздатності. У такому сенсі воно належить усім суб'єктам цивільного права. По-друге, право на спадкування може вживатися у значенні «право (можливість) отримати спадок за заповітом». У цьому сенсі право на спадкування є елементом цивільної дієздатності (іноді його йменують «пасивна тестаментоздатність»). По-третє, право на спадкування може розглядатися як суб'єктивне право, яке виникає за наявності певних юридичних фактів: смерті особи або оголошення її померлою [7, с. 689].

Виходячи з аналізу законодавства та доктринальних підходів, можемо виділити наступні ознаки, які характеризують право на спадкування:

- виникає у день відкриття спадщини (день смерті фізичної особи або оголошення її померлою);
- є абсолютним суб'єктивним правом спадкоємців;
- виникає незалежно від волі спадкоємців;
- таким правом наділені лише спадкоємці, якими можуть бути будь-які учасники цивільних відносин;
- є елементом цивільної (спадкової) правоздатності;
- здійснення такого суб'єктивного права пов'язане з умовами визначеними законом;
- реалізація такого права здійснюється шляхом вчинення правочинів;
- строковий характер дії такого права.

Отже, виходячи з ознак права на спадкування, можемо запропонувати його визначення, а саме: право на спадкування – це суб'єктивне право спадкоємців (елемент цивільної право-

здатності), яке виникає у день відкриття спадщини у зв'язку із смертю спадкодавця або оголошення його померлим та може здійснюватися в межах строку на прийняття спадщини на умовах, визначених законодавством шляхом вчинення правочинів (юридичних дій), спрямованих на прийняття спадщини або відмову від її прийняття.

1. Валах В. В. Наследственные отношения в Украине, Российской Федерации, Франции, Германии и США (сравнительно-правовое исследование): монография. Харьков: Бурун Книга, 2012. 320 с.

2. Козловська Л. В. Теоритичні засади здійснення і захисту спадкових прав: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 448 с.

3. Кухарев О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві: монографія. Київ: Алерта, 2019. 498 с.

4. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право. підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 264 с.

5. Терехова О. О. Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 18 с.

6. Цивільний кодекс України від Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25.11.2020).

7. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. Київ: Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008. 740 с.

Ірина Пасайлюк,
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРИВІД СВІДКА ЯК ЗАХІД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ

Заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених ЦПК України випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства. Заходи процесуального примусу застосовуються судом шляхом постановлення ухвали [1]. Заходами процесуального примусу, відповідно до ЦПК України, є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід; 5) штраф (ч. 1 ст. 144 ЦПК України).

Важливим учасником судового процесу, який сприяє встановленню обставин справи є свідок. Свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи (ч. 1 ст. 69 ЦПК України). На свідка покладається обов'язок з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини, оскільки показання свідка є засобом доказування в цивільному судочинстві України.

Цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість свідка, за відсутності заперечень учасників справи, брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин, суд може дозволити йому, незалежно від заперечень учасників справи, брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. У разі неможливості прибуття до суду та участі в судовому засіданні

в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд.

У випадку невиконання покладеного на свідка процесуального обов'язку може застосовуватися такий захід процесуального примусу як привід свідка. Так, відповідно до ст. 147 ЦПК України, належно викликаний свідок, який без поважних причин не з'явився на судове засідання або не повідомив про причини неявки, може бути підданий приводу через відповідні органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення. Про застосування такого заходу процесуального примусу як привід свідка, суд постановляє ухвалу, яка передається для виконання до відповідного органу Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання, роботи чи навчання особи, яка підлягає приводу. В такій ухвалі зазначається ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання, роботи чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу. Ухвала про привід оголошується свідку особою, яка її виконує. У разі неможливості приводу особа, яка виконує ухвалу, через начальника органу Національної Поліції України, негайно повертає її суду з письмовим поясненням причин невиконання [1].

Цивільним процесуальним законодавством передбачено перелік осіб, які не підлягають приводу. Це особи, які не можуть бути допитані як свідки відповідно до ст. 70 ЦПК України (недієздатні фізичні особи, особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання, священнослужителі, судді та присяжні, тощо), а також малолітні та неповнолітні особи, вагітні жінки, особи з інвалідністю I та II груп, особи, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю.

Під час розгляду справи, може виникнути ситуація, що потенційний свідок проживає за кордоном. У такому випадку

постає проблема з допитом цього свідка [2, с. 143]. З цього приводу Х. Шак зазначає: «Громадяни іноземних держав, якщо вони не перебувають всередині держави, не знаходяться у сфері дії внутрішньої судової влади і тому не зобов'язані давати показання. Суд може спробувати спонукати іноземного свідка добровільно з'явитися в суд, але він не може погрожувати застосуванням примусу. За недостатності внутрішньої судової влади у зв'язку з необхідністю вчинити процесуальні дії за кордоном або застосувати заходи примусу відносно третьої особи, що проживає за кордоном, суду необхідно йти шляхом міжнародної правової допомоги» [3, с. 350].

Тобто мова йде про міжнародну правову допомогу, яка у цивільному процесі здійснюється у різних формах і за допомогою використання тих засобів, які передбачені нормами права національного законодавства та міжнародно-правовими документами.

Одним із напрямків, за якими здійснюється надання міжнародної правової допомоги є судова допомога у цивільних справах, ускладнених іноземним елементом. Її окремими видами (обсяг – процесуальні дії) є, наприклад, проведення за кордоном дій з отримання доказів, – наприклад допит свідків, а також інші процесуальні дії.

На думку Г. А. Цірата, під обсягом (змістом) правової допомоги розуміється перелік процесуальних дій, які можуть здійснювати юрисдикційні органи однієї держави на прохання юрисдикційних органів інших держав та користь процесів, що здійснюються цими юрисдикційними органами. Обсяг правової допомоги включає в себе такий перелік процесуальних дій: а) складання, пересилку та вручення за кордоном судових та позасудових документів; б) проведення за кордоном дій з отримання доказів (огляд, експертиза, допит сторін, третіх осіб, свідків, експертів, отримання та передача речових доказів тощо) [4, с. 84].

До свідків, які на момент розгляду справи судом України перебувають на території іноземної держави, заходи процесуального примусу, передбачені нормами ЦПК України,

не будуть підлягати застосуванню. Тобто, в даному випадку, свідки – іноземці чи особи без громадянства не можуть бути піддані приводу через відповідні органи Національної поліції України. При отриманні доказів з-за кордону, зокрема при потребі допиту таких свідків, суду України необхідно в порядку, встановленому ЦПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, звернутися з судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави (ст. 498 ЦПК України). Це, у свою чергу, сприятиме суду у всебічному і повному з'ясуванні обставин справи, оскільки саме через судові доручення надається правова допомога, зокрема у формі отримання доказів. Наприклад, відповідно до договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу і правові відносини у цивільних та кримінальних справах [5], Договірні Сторони надають взаємну правову допомогу щодо підготовки, пересилки та вручення документів, виконання обшуку, вилучення та видачі речових доказів, проведення експертизи, огляду, допиту сторін, свідків, експертів, підозрюваних, обвинувачених і підсудних, а також виконання інших процесуальних дій. Тобто, ми бачимо, що зазначене входить до обсягу правової допомоги між указаними державами і може виступати змістом клопотання про надання правової допомоги запитуючої установи.

Тому, з огляду на наведене, доцільно було б до осіб, які не підлягають приводу включити також іноземних свідків. Так, частину четверту статті 147 ЦПК України «Привід свідка» пропонуємо викласти такого змісту: «Не підлягають приводу в суд особи, які не можуть бути допитані відповідно до статті 70 цього Кодексу, а також малолітні та неповнолітні особи, вагітні жінки, особи з інвалідністю I та II груп, особи, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, іноземні особи, які проживають на території іноземної держави».

1. Цивільний процесуальний кодекс України у редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48.

2. Чучкова Н. О. Участь іноземних осіб у цивільному процесі України: дис.. канд.. юрид. наук: 12.00.03. Національна Академія внутрішніх справ. Київ. 2013. 199 с.

3. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право: учеб.; пер. с нем. Е. В. Гричишникова. М.: БЕК, 2001. 560 с.

4. Цірат Г. А. Міжнародний цивільний процес: сучасний стан та перспективи міжнародно-правової уніфікації: монографія. Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2013. 482 с.

5. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/616_174.

Юлія Петрончак,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КРАЇН ЄВРОПИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Як відомо роль прокуратури не є однаковою у різних країнах. Так, у всіх європейських країнах прерогативою прокуратури є кримінальне правосуддя, однак у багатьох країнах компетенція прокурорів поширюється на цивільне та адміністративне право [1].

На думку І. Плахіної в Україні участь прокурора у цивільному процесі є необхідною для захисту прав та свобод громадян, інтересів держави, дотримання законності в суспільстві, злагодженого функціонування державного механізму в умовах властивого демократії поділу влади.

Утім, у наслідок недосконалості законодавства існує багато проблем, пов'язаних з цим інститутом, які потребують невідкладного вирішення, тому що від успішного виконання прокуратурою функцій представництва інтересів громадянина або держави в суді залежить процес побудови правової держави. Однак не можна ототожнювати статус прокурора зі статусом представника сторони [2, с. 42].

Якщо брати до уваги досвід сучасних країн Європи, то серед країн, що передбачають участь прокурора цивільному процесі є: Австрія, Болгарія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Молдова, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія [3].

Серед переліку держав, в яких прокурор бере участь у розгляді справ про банкрутство, є: Болгарія, Іспанія, Італія, Литва,

Польща, Португалія, Словаччина, Угорщина, Франція, Хорватія, Чехія [3].

Позаяк найбільш яскравими представницями романо-германської правової сім'ї є Німеччина (участь прокурора у цивільному процесі виключена) та Франція (прокурор присутній у цивільному процесі та справах про банкрутство), спробуймо проаналізувати статус органів прокуратури даних держав з урахуванням переліку повноважень.

Прокуратура у Франції входить до складу міністерства юстиції. Вищою посадовою особою є Генеральний прокурор при Касаційному суді, а прокурори республіки називаються прокурорами при трибуналах малої і великої інстанції. Особливості даної прокуратури полягають в такому: усі прокурори призначаються і усуваються від посади Президентом Франції; прокурор не підлягає відводу в суді; прокурор не має права відмовитися від переслідування в кримінальному порядку; попереднє слідство здійснюють слідчі судді – магістри судового рангу; прокурор контролює діяльність судової поліції [2, с. 41].

Прокуратура в Німеччині є виконавчою владою і відноситься до звичайних адміністративним відомствам, а це відомство перебуває в системі юстиції. Прокурори є державними чиновниками, головне їхнє завдання – здійснення кримінального переслідування. Особливості німецької прокуратури: прокуратурою проводяться слідчі дії; при проведенні розслідування прокуратура спирається на поліцію; прокурор не може відкликати обвинувальний акт, якщо суд прийняв справу до свого провадження; збуджує позови у цивільних справах про визнання шлюбу недійсним, про визнання особи недієздатною, щодо встановлення факту смерті особи, який був оголошений безвісті зниклим [2, с. 42].

Отже, якщо брати до увагу підхід до формування органів прокуратури у романо-германській правовій сім'ї, то слід зазначити про те, що участь прокурора у цивільних справах та справах про банкрутство передбачена у законодавстві Франції, тоді як у законодавстві Німеччини така можливість не передбачена законом. Прямого зв'язку між цим фактом та рівнем

законності і правопорядку в державі, а також якістю представництва інтересів у суді не прослідковується. Факт залученості чи незалученості прокурора у цивільний процес визначається історико-правовою традицією та приналежністю прокуратури до відповідної гілки державної влади.

Потреба залучення прокурора до розгляду цивільних справ повинна відбуватися із урахуванням поточних актуальності та необхідності, і, щонайважливіше, ґрунтуватися на засадах нормативної-закріпленості та чіткої регламентованості вимог та порядку здійснення такого виду специфічної діяльності. Що стосується України, то участь держави у цивільних справах та справах про банкрутство допустима відповідно до ЗУ «Про прокуратуру», проте механізм її реалізації у поточному законодавстві, зокрема Кодексі України з процедур банкрутства, чітко не прописаний.

1. European judicial systems. Efficiency and quality of justice/ CEPEJ STUDIES No. 23. URL: <http://bit.ly/2hSLRrz>.

2. Плахіна І.В. Особливості органів прокуратури в зарубіжних країнах. *Часопис Академії адвокатури України*. №4 (25). 2014. С. 37-43.

3. Функції органів прокуратури <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29323.pdf>.

Олена Церковна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
*(Одеський державний університет
внутрішніх справ),*
Дар'я Сердюк,
здобувач вищої освіти
*(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Принцип відповідальності за шкоду довгий час розглядався в якості одного з найважливіших досягнень цивілізації і був включений в правовий спадок людства. На сьогоднішній день відповідальність за шкоду, заподіяну малолітніми та неповнолітніми особами, є актуальною проблемою.

За цивільним законодавством України здатність фізичної особи відповідати за вчинений делікт залежить від віку і розуміння значення нею своїх дій, – психічного стану [5, с. 158].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України – малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою – дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Правила щодо відшкодування шкоди, заподіяної малолітніми та неповнолітніми особами, закріплені в нормах ст.ст. 1178–1182 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ).

Відповідальність за деліктні зобов'язання можуть нести, як відомо, тільки ті особи, які здатні керувати своїми діями і правильно оцінювати їх можливі наслідки. Така здатність виникає у особи лише з 14 років. За цивільним законодавством України відповідальність у разі заподіяння неповнолітніми позадогвірної шкоди являє собою складну систему з точки зору структури зобов'язань, які виникають при цьому, в яких виді-

ляються безпосередні заподіювачі шкоди і особи, відповідальні за шкоду.

Законодавець залежно від віку неповнолітньої особи визначив дві основні структури досліджуваних правовідносин. Особи віком до 14 років не володіють деліктоздатністю, тому відповідальність за заподіяну ними шкоду несуть їхні батьки (або інші, зазначені в законі особи). Про це свідчать вимоги статті 1178 ЦКУ. Неповнолітні особи, у віці від 14 до 18 років, відповідають самостійно, але мають «страховку» у вигляді додаткової відповідальності визначених у законі осіб. Це положення регламентовано ст. 1179 ЦКУ.

У першому випадку дії заподіювача шкоди не мають сили самостійної підстави відповідальності. При покладанні на відповідальних осіб обов'язку по відшкодуванню шкоди такі дії відіграють кваліфікуючу роль. Ймовірно, з боку малолітнього має місце порушення прав, а з боку третіх осіб – правопорушення. Залучення батьків до майнової відповідальності в цьому випадку залежить як від протиправності їх дій (з точки зору сімейного права), так і від протиправності дій дитини. При цьому, тут не відбувається доповнення дієздатності того, хто заподіяв шкоду, оскільки вони взагалі не можуть бути суб'єктами відповідальності.

Бездіяльність батьків у вихованні та догляді, як відомо, сама по собі майнової шкоди заподіяти не може. Протиправна бездіяльність батьків причинно пов'язана зі шкодою тільки через дії дітей. Тому необхідною умовою відповідальності за заподіяну малолітнім шкоди є встановлення причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою батьків. Причинно-наслідковий зв'язок тут виражається в тому, що саме невиконання або неналежне виконання батьками своїх обов'язків по вихованню та нагляду призводить до неналежної поведінки дітей, яка, в свою чергу, спричинила шкоду [4, с. 102].

Таким чином, хоча шкода виникає безпосередньо внаслідок дій дітей, але оскільки самі дії – результат бездіяльності батьків, то і заподіяна дітьми шкода є результатом бездіяльності батьків. Якщо ж поведінка батьків бездоганна, а шкоди

дітьми все-таки завдано, то батьки до відшкодування шкоди залучатися не повинні. Таким є алгоритм причинного зв'язку, який пов'язує бездіяльність батьків, що виражається в невиконанні ними свого обов'язку по вихованню дітей та нагляду за ними, з заподіяною дітьми шкодою.

Таким чином, в деліктних правовідносинах за участю малолітнього порушника виникає складний причинно-наслідковий зв'язок. Але більш доречно говорити в такому випадку про складність не тільки такого зв'язку, але і самої протиправної поведінки, оскільки причинно-наслідковий зв'язок походить від неї.

Причиною виникнення шкоди у третьої особи є неналежне виховання батьками (усиновлювачем, опікуном) малолітньої дитини, відсутність або неналежне здійснення контролю за її поведінкою, яке спричинило шкоду. Шкідливі дії малолітнього опосередковують як винну поведінку його законних представників, так і негативні наслідки у вигляді шкоди, що виникли у потерпілого (чи іншої особи, яка зазнала майнових втрат) [6, с. 80].

Стосовно неповнолітніх у віці від 14 до 18 років додаткова відповідальність батьків (інших осіб) виникає на основі іншого правопорушення, ніж те, яке стало підставою відповідальності неповнолітнього. Дії неповнолітньої особи, в разі відсутності у нього достатніх коштів для відшкодування шкоди, лише кваліфікують сімейно-правове правопорушення батьків з позиції цивільного права. Таким чином, можливість залучення батьків до додаткової відповідальності ґрунтується на сімейно-правовому зв'язку їх зі своїми дітьми. Неповнолітні особи є деліктоздатні (крім випадку, коли вони судом визнані недієздатними), відповідальність же батьків (або інших осіб) встановлена з міркувань максимального врахування інтересів потерпілого.

Існує думка, що, в даному випадку, наявна відповідальність не за чужу, а за власну провину – така відповідальність обумовлена власною провиною батьків, пов'язаною з вихованням особи, яка заподіяла шкоду і наглядом за нею, і зовсім

не передбачає провину неповнолітньої особи, а має своєю передумовою лише її протиправну поведінку.

Потрібно зазначити, що одночасно, ряд заходів є і гарантією особам-потерпілим, і виховною мірою держави з метою виправлення заподіювача шкоди і запобігання заподіяння шкоди в майбутньому (відшкодування в рамках ювенальної юстиції). Найширше розповсюдження подібних гарантій є належною протиправною посилення відповідальності в рамках застосування традиційного цивільного права.

Отже, вину батьків (осіб, які їх замінюють) в якості суб'єктів зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди малолітньою (неповнолітньою) особою визначають, як це психічне ставлення зазначених осіб до своєї протиправної поведінки, що полягає в невиконанні чи неналежному виконанні ними обов'язків по вихованню та (або) утриманню неповнолітніх дітей, в нездійсненні належного нагляду за ними, а також до можливих наслідків такої поведінки, що полягає в неправомірних діях дітей, які стали причиною заподіяння шкоди.

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

2. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 435-IV. Ст. 356.

4. Алиева З. А., Машинаева А. Г. Особенности гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный несовершеннолетними. *Юридический вестник ДГУ*. Т. 33. 2020. № 1. С. 100–104.

5. Гринько С. Д. Деліктоздатність неповнолітніх фізичних осіб за цивільним законодавством України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 19. С. 158–165.

6. Мануїлова К. В. Система колізійних норм у сфері деліктних зобов'язань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 80–82.

Христина Чопко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціального права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДИКИХ ТВАРИН В УКРАЇНІ ТА ЄС

Як Європейський Союз (далі – ЄС), так і усі без винятку його країни-члени зосереджують належну увагу охороні дикої фауни, охорона якої визнається першочерговим завданням у проведеній ЄС екологічній політиці. ЄС усвідомлює, що за умови безконтрольного використання диких тварин їх легко можна втратити. Існуюча ж в рамках ЄС регламентація використання диких тварин має свої особливості, а її формування здійснювалось під впливом низки чинників. Передусім це перебування на межі зникнення багатьох видів диких тварин, а окремі представники дикої фауни і зовсім зникли. Ця і низка інших передумов зумовили особливе правове регулювання використання та охорони диких тварин, що здійснюється в рамках ЄС. Не стала тут винятком і Україна, яка також прагне зберегти усю можливу популяцію диких тварин. В 2014 р. Україною ратифікована Угода про асоціацію з ЄС і державами-членами [1]. Велику частину Угоди становлять додатки до неї. Угодою створюється асоціація між Україною та ЄС, яка спрямована на поступове наближення України до політики ЄС, створення усіх необхідних умов для тісного співробітництва в різних сферах спільного інтересу, в яку входить і охорона довкілля [2, с. 259].

Серед шляхів втілення екологічної політики ЄС передбачено формування і адаптація національного екологічного законодавства до вимог ЄС. Неабиякої адаптації потребує законодавство у сфері використання та охорони дикої фауни. Процес його адаптації полягає у виявленні відмінностей між регламентацією Україною та ЄС відносно з приводу використання та охорони диких тварин і усунення таких відмінностей.

Перш ніж зосередити увагу на виявленні таких відмінностей, варто зазначити, що використання дикої фауни в рамках ЄС регулюється не одним десятком актів. Серед такої кількості Директив Ради ЄС, які регламентують використання диких тварин, виділимо і проаналізуємо найосновніші з них. Зокрема, Директива Ради ЄС «Щодо збереження диких птахів» [3] після поправки, яку перейменовано на Директиву Ради ЄС «Про охорону диких птахів» [4] забезпечує створення необхідних умов для охорони усіх популяцій диких видів птахів, а також регламентує використання цих видів птахів на території ЄС. В першому додатку до Директиви наводиться перелік видів птахів охорона яких повинна бути забезпечена країнами-членами ЄС. Сюди відноситься 175 видів птахів полювання на яких заборонено. Для вказаних видів птахів спеціально виділяються усіма без винятку країнами-членами ЄС охоронні території на яких полювання заборонено. В додатку другому вищезазначеної Директиви дається вже перелік видів птахів добування яких дозволено. Таким чином, вищезазначеною Директивою надано базовий правовий захист диким птахам від їх вилову і забою, а також охорона середовища їх проживання, особливо це стосується захисту птахів, які є на межі зникнення та мігруючих їх видів.

Зазначені в Директиві Ради ЄС «Про охорону диких птахів» і основні принципи на яких має базуватися здійснення на території ЄС полювання. Зокрема, заборонено добування птахів в період, коли вони висиджують яйця і до моменту, коли молодняк залежний від дорослих осіб; заборонено добування перелітних птахів під час міграції або в період їх розмноження (ст. 7). Закріплений і перелік засобів, використання яких під час полювання на диких птахів заборонено. А саме використання зброї з автоматичною стрільбою з більш ніж з двома набоями, застосування капканів, сілець, живих птахів як приманки, приладів, які електричним струмом вражають птахів; використання магнітофонів, штучних джерела світла, добування птахів у нічний час, використання вибухових матеріалів, сіток, отрути, а також ароматичних приваблюючих запасів. Забороняється масштабний вилов птахів або вилов методами

не вибіркowymi (ст. 8). Вказані принципи є обов'язковими при здійсненні полювання на території ЄС і не можуть бути за жодних обставин порушені.

Варто відзначити, що і в національному законодавстві є норми, які містять перелік засобів, використання яких під час полювання на диких птахів заборонено. Положення цих норм аналогічні за своїм змістом із нормами Директиви Ради ЄС «Про охорону диких птахів». Зокрема, відповідно до Закону України «Про мисливське господарство і полювання» заборонено полювання на території України із застосуванням або використанням петель, капканів, закотів, гачків, підрізів, самострілів, ловчих ям, клеїв тощо [5].

Отже, зважаючи на величезну кількість ухвалених ЄС актів, а також на їх зміст, використання диких тварин, їх охорона виступає одним із пріоритетних напрямів екологічної політики ЄС. Що ж стосується національної законодавчої бази в контексті використання та охорони диких тварин, то варто зазначити, що Україною зроблено поступові кроки у вдосконалення правового регулювання використання дикої фауни відповідно до стандартів ЄС.

1. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

2. Шпарик Н. Я. Стратегія адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Актуальні проблеми соціального права: матеріали Всеукраїнського 2 круглого столу, присвяченого 40-річчю кафедри соціального права* (1 квітня 2016 р.). Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень 2016. С. 259–263.

3. Директива 79/409/ЄЕС щодо збереження диких птахів: Міжнародний документ від 2 квітня 1979 р. URL: <http://ec.europa.eu>.

4. Директива 2009/147/ЕС про охорону диких птахів: Міжнародний документ від 30 листопада 2009 р. URL <http://ec.europa.eu>.

5. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

Юрій Юркевич,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII [8] викладено в новій редакції вказані у назві цього нормативно-правового акта процесуальні кодекси, в якій вони діють починаючи з 15.12.2017.

Як вбачається зі змісту Пояснювальної записки до цього Закону, на недосконалість судового захисту в Україні неодноразово вказував у своїх рішеннях щодо України Європейський суд з прав людини, вказуючи на такі проблеми української судової системи, як недостатня правова визначеність, недотримання розумних строків розгляду справ, обмеження права доступу до суду, недостатнє дотримання принципів незалежності і безсторонності суду тощо. При цьому, зазначається, що для ефективної реалізації права на справедливий суд в Україні необхідні як інституційні зміни, так і зміни процесуального законодавства [7].

Право на суд (право на доступ до суду) пов'язане насамперед із процесуальними можливостями особи на порушення розгляду справи у суді як першої інстанції, так і у судах апеляційної та касаційної інстанцій [4].

У зв'язку із цим, цікавими є питання регулювання права на касаційне оскарження ухвал щодо / про забезпечення позову різними процесуальними кодексами. Зокрема, –

– відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 389 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку в тому числі ухвали суду апеляційної інстанції щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення [12];

– відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 287 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки, мають право подати касаційну скаргу в тому числі на ухвали суду апеляційної інстанції щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення [1];

– відповідно до ч. 2, 3 ст. 328 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову, заміну заходу забезпечення позову; у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду апеляційної інстанції щодо забезпечення позову та заміни заходу забезпечення позову [2].

На підставі аналізу вказаних норм процесуальних кодексів, можемо простежити, що положення КАС України передбачають можливість касаційного оскарження ухвал «про забезпечення позову», а положення ГПК України та ЦПК України – «щодо забезпечення позову».

В результаті складається ситуація при якій суди різному тлумачать норми процесуальних кодексів в контексті вжиття заходів забезпечення позову чи їхнього скасування. Наприклад, коли йдеться про ЦПК України, вважають, що будь-які судові рішення щодо забезпечення позову можуть бути

переглянути у касаційному порядку, а у випадку КАС України та ГПК України тлумачення не є настільки однозначним.

У підтвердження цього, слід навести наступні приклади із судової практики:

– Велика Палата Верховного Суду у справі № 753/22860/17, аналізуючи норми ЦПК України, дійшла до висновку, що до суду касаційної інстанції можна оскаржити як ухвалу суду першої інстанції про забезпечення позову після її перегляду в апеляційному порядку, так і прийняту за результатами перегляду вказаної ухвали постанову суду апеляційної інстанції, який таку ухвалу залишив без змін. Крім того, у касаційному порядку можливо оскаржити ухвалу суду апеляційної інстанції, яка передбачає вжиття заходів забезпечення позову, а також постанову суду апеляційної інстанції про забезпечення позову, прийняту за наслідками перегляду ухвали суду першої інстанції про відмову у забезпеченні позову [6];

– Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у постанові від 10.03.2020 у справі № 1.380.2019.002610 виклав правовий висновок, згідно з яким окреме касаційне оскарження постанов суду апеляційної інстанції, прийнятих за результатом апеляційного перегляду ухвал суду першої інстанції про забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, ухвал, зазначених в п. 3, 4, 12, 13, 17, 20 ч. 1 ст. 294 КАС України, КАС України не передбачено [9]г4

– Ухвалою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 914/1096/20 від 26.08.2020 відкрито касаційне провадження за скаргою на постанову Західного апеляційного господарського суду від 06.07.2020, якою було скасовано Ухвалу суду першої інстанції про вжиття заходів забезпечення позову [10];

– Ухвалою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 911/2358/16 визначено, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 293 ГПК України суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню (ТзОВ «Комфорт ЛТД» просило скасувати

постанову Північного апеляційного господарського суду від 23.12.2019 у справі № 911/2358/16, якою переглянуто ухвалу Господарського суду Київської області від 23.10.2019 про скасування заходів забезпечення позову, проте ця ухвала відсутня у переліку ухвал, який міститься у п. 2 ч. 1 ст. 287 ГПК України) [11].

Порівнюючи два наведені судових рішення, що стосуються ГПК України, все ж слід відмітити, що вони не суперечать одне одному, адже за обставинами справи № 911/2358/16 один з відповідачів просив скасувати постанову апеляційної інстанції, якою переглянуто ухвалу місцевого господарського суду про скасування заходів забезпечення позову (п. 4 ч. 1 ст. 255 ГПК України), а за матеріалами справи №914/1096/20 позивач просив скасувати постанову апеляційної інстанції, якою переглянуто ухвалу місцевого господарського суду про забезпечення позову (п. 3 ч. 1 ст. 255 ГПК України), яка міститься в переліку ухвал, що перелічені в п. 2 ч. 1 ст. 287 ГПК України.

При цьому, згідно з окремою думкою суддів Великої Палати Верховного Суду Н. О. Антонюк та В. В. Пророка, враховуючи те, що п. 2 ч. 1 ст. 389 ЦПК України містить вичерпний перелік ухвал суду першої інстанції, які підлягають касаційному оскарженню після їх перегляду в апеляційному порядку, та те, що ухвала суду першої інстанції про відмову у забезпеченні позову (п. 4 ч. 1 ст. 353 ЦПК України) не віднесена до цього переліку, оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову у забезпеченні позову, а тим паче постанови суду апеляційної інстанції, прийнятої за наслідками перегляду такої ухвали суду першої інстанції, в касаційному порядку ЦПК України не передбачено. У касаційному порядку можуть переглядатися ухвали суду апеляційної інстанції, якими позов був забезпечений вперше, не в порядку оскарження відповідної ухвали суду першої інстанції з цих питань, а під час розгляду апеляційної скарги на рішення суду, що відповідає змісту ч. 2 ст. 149 ЦПК України, де зазначено, що забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи

унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду [5].

У будь-якому випадку, навіть згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, поняття «якість закону» означає, що національне законодавство повинне бути доступним і передбачуваним, тобто визначати достатньо чіткі положення, аби дати людям адекватну вказівку щодо обставин і умов, за яких державні органи мають право вживати заходів, що вплинуть на права осіб (рішення у справах «Олександр Волков проти України», «С.С. та інші проти Болгарії» та ін.). Окрім того, Європейський суд зазначив, що відповідальність за подолання недоліків законодавства, правових колізій, прогалин, інтерпретаційних сумнівів лежить, в тому числі, і на судових органах, які застосовують та тлумачать закони (рішення у справах «Веренцов проти України», «Кантоні проти Франції») [3].

Погоджуючись із тим, що обмеження права на касаційне оскарження у випадках визначених законом відповідає ст. 129 Конституції України, а також з тим, що таке не слід трактувати як перепону доступу особи до правосуддя, все ж вважаємо, що нормативне регулювання досліджуваних процесуальних відносин повинно відповідати принципу розумності і не має породжувати сумнівів у його трактуванні.

З цією метою пропонуємо уніфікувати термінологію різних процесуальних кодексів («про забезпечення позову...» чи «щодо забезпечення позову...»), а також вважаємо за необхідне передбачити, що будь-які ухвали щодо забезпечення позову можуть бути предметом касаційного оскарження незалежно від виду судочинства, за правилами якого розглядається справа.

1. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-XII від 06.11.91. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

2. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

3. Кравцова Т. Правова визначеність: основні принципи та практика європейського суду. *ЮрЛІГА*. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press-center/publications/legal_certainty_the_basic_principles_and_practice_of_the_european_court/ (дата звернення: 26.11.2020).

4. Лесько А. Забезпечення права на справедливий суд при винесенні ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження. URL: https://protocol.ua/ru/zabezpechennya_prava_na_spravedliviy_sud_pri_vinese_nni_uhvali_pro_vidmovu_u_vidkrittii_kasatsiyного_provadgennya/ (дата звернення: 26.11.2020).

5. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Н. О. Антонюк, В. В. Пророка справа № 753/22860/17 (провадження № 14-88цс20) від 15.09.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92314756> (дата звернення: 26.11.2020)

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 753/22860/17 від 15.09.2020 // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270719> (дата звернення: 26.11.2020).

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» // *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415 (дата звернення: 26.11.2020).

8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України № 2147-VIII від 03.10.2017 // *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

9. Ухвала Верховного Суду у справі № 1.380.2019.002610 від 10.03.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88124677> (дата звернення: 26.11.2020).

10. Ухвала Верховного Суду у справі № 914/1096/20 від 26.08.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91169940> (дата звернення: 26.11.2020).

11. Ухвала Верховного Суду у справі № 911/2358/16 від 21.01.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87056196> (дата звернення: 26.11.2020).

12. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

ЗМІСТ

Секція 1

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Благута Роман

ТОПОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ 2020 РОКУ (*вступне слово*).....3

Апетик Анастасія

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНІ.....15

Баран Марія

АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ В КОНТЕКСТІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....20

Бортник Надія

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ
ІНСТИТУТУ РЕАДМІСІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ.....24

Гаврильців Марія

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ
ТА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЯК ЗАСОБІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ ВЛАДИ ПЕРЕД НАРОДОМ.....27

Гришук Аліна

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....32

Єсімов Сергій	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ І СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОРА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРАВ ОСОБИ.....	38
Ілюшик Олена	
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ.....	41
Ковалів Мирослав	
КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ.....	45
Лепіш Наталія	
ВИДАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АКТИВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА.....	49
Лозинський Юрій	
СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕНЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ.....	54
Лук'янова Галина	
ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	57
Луців Іванна	
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	62
Миджин Галина	
ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	67
Микієвич Михайло	
ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ.....	70
Моршнев Євген, Лобик Олеся	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ.....	74
Назар Тетяна	
ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ПІКЛУВАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ЗАХІД.....	80

Отчак Неля	
АДМІНІСТРАТИВНА СПРАВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ.....	85
Павлович-Сенета Ярина	
СУБ'ЄКТИВНІ ПУБЛІЧНІ ПРАВА ПРИВАТНИХ ОСІБ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	91
Панкевич Олег	
РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ.....	97
Протосавицька Людмила	
ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ЦІННІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	102
Проць Іванна	
ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	106
Сірант Мирослава	
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРИЯТЛИВЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ.....	113
Стасів Оксана	
ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	117
Тацишин Ігор, Мазур Андріана	
ПРАКТИКА ПОВЕРНЕННЯ ЗБОРУ НА ОБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ З ОПЕРАЦІЙ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ: ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	121
Тимчишин Тарас	
ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ СОЦІАЛЬНОЮ ХАРТІЄЮ (ПЕРЕГЛЯНУТОЮ).....	126

Тур Тарас	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ	
СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	
ТА ГРОМАДЯНИНА.....	131
Шопіна Ірина	
РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У СФЕРІ	
УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ.....	134
Ярема Оксана, Герасимчук Марія	
ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ	
СЛОВА ЗА МІЖНАРОДНИМИ	
СТАНДАРТАМИ.....	139

Секція 2

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Бойченко Іван	
ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У СПОРАХ	
ІЗ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ.....	143
Бурак Володимир	
НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ: ВИКЛИКИ	
ДЛЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	148
Бутинська Роксолана	
ДО ПИТАННЯ ПРО КОДИФІКАЦІЮ НОРМ	
МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: УКРАЇНСЬКА	
МОДЕЛЬ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	153
Ващишин Марія	
РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	
В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ	
ЕКОМЕРЕЖІ.....	158
Гамалюк Богдан	
ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ТРУДОВИХ	
СПОРІВ.....	164

Годованець Юлія	
ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ У СФЕРІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ.....	170
Деревянко Богдан	
ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІСТ ТАК ЗВАНОВОГО «ПРИВАТНОГО» ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	174
Долинська Марія	
НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ.....	180
Досін Божена	
УЧАСТЬ РОБОТОДАВЦІВ В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ.....	185
Жаровська Ірина	
ЩОДО ПИТАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ВІКОМ.....	189
Ільків Наталія	
ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ ЯК ОBOB'ЯЗКОВА УМОВА РУБОК ЛІСУ.....	193
Ільницький Олег	
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ-ПІДПРИЄМЦЯМИ.....	198
Кузнецова Людмила, Чубань Вікторія	
ЩОДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН.....	206
Мелех Любомира	
РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ ЯК СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ.....	210

Мокрицька Наталія	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА У РУМУНІЇ.....	215
Ольшанецька Оксана, Хомко Леся	
ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЕТАП ЛЕГІТИМАЦІЇ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	219
Палешко Яна, Неклеса Олександр	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ.....	224
Рим Олена	
ПРАВИЛА ІНФОРМУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРО УМОВИ ПРАЦІ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	227
Стасів Оксана	
ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	234
Яновицька Анна	
ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА.....	238

Секція 3

«CRIMINALIBUS JUSTITIA: RES ET SPES»

Басиста Ірина	
ЧИ Є ПОТЕРПЛИЙ СТОРОНОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ І ЧИ МАЄ ПРАВО КОРИСТУВАТИСЯ УСІМА ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ, ПЕРЕДБАЧЕНИМИ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ, ДЛЯ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ?	241
Борейко Галина	
ВИДИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА СТАДІЇ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	247

Броневицька Оксана	
ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ CUSTODY RECORDS У ІЗОЛЯТОРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ТА ВІДДІЛАХ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	252
Валєєв Руслан	
ЗАСАДИ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ПЕРЕДУМОВА НАЛЕЖНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ.....	258
Гаркуша Аліна, Пронічкіна Анастасія	
ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ.....	262
Гловюк Ірина	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО-ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.....	266
Гончаренко Юлія	
ПОЗИЦІЯ ВАКС ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ.....	270
Горпинюк Оксана	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ АБО НЕВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ У КК УКРАЇНИ.....	276
Дубас Віталій	
ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPOPУШЕННЯМ.....	281
Дільна Зоряна	
РОБОТА ІЗ ПОСТТРАЖДАЛИМИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ.....	286
Дуфенюк Оксана	
ТИПОВІ ПІДСТАВИ ДЛЯ РІШЕННЯ СУДУ: «ВІДМОВИТИ У ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ...».....	290

Зіньковський Ігор	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ХОДІ ДІЗНАННЯ.....	296
Зубанський Микола	
ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗЛОЧИНУ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	301
Климкевич Роксолана	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОХОРОННИЙ ОРДЕР.....	306
Конюшенко Яна	
СЛІДЧИЙ, ДІЗНАВАЧ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	312
Лащук Наталія, Дзедзінська Олеся	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ.....	315
Лісіцина Юлія	
ФЕНОМЕН «ВІКТИМБЛЕЙМІНГУ»: ВІД ЖЕРТВИ ДО ВИНУВАТОГО.....	321
Максимович Роман	
ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ДЛЯ ІНШИХ СУДІВ.....	327
Матолич Віта	
ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ.....	331
Навроцька Віра	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА – ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.....	334
Парасюк Наталія	
КЛАСИФІКАЦІЯ СПІВУЧАСТІ ЗА КК УКРАЇНИ: RES ET SPES.....	337
Пашковська Марина, Федоровська Наталія	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ.....	344

Романцова Світлана	
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ УКАЗУ ПРЕЗИДЕНТА «ПРО НЕВІДКЛАДНІ ЗАХОДИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ, ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТАКОГО НАСИЛЬСТВА».....	348
Серкевич Ірина	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТЕВІ ЗНОСИНИ ПРОТИ НЕПОВНОЛІТНІХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	353
Ткаченко Павло	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ АБО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.....	358
Устрицька Наталія	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	363
Фулей Тетяна	
ВАЖЛИВІСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ.....	366
Яремко Галина	
«ТЕЗАУРУС» ПРОЄКТУ КК УКРАЇНИ: ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ.....	372

Секція 4

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Андрусів Уляна	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДОГОВОРУ, ЩО ОПОСЕРЕДКОВУЄ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	378

Боєру Володимир	
НАЗВА СУБ'ЄКТА, УПОВНОВАЖЕНОГО ДЕРЖАВОЮ НА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ОРГАНІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	384
Верба-Сидор Ольга	
КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ ЯК ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ: ВИДИ, КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	387
Вовк Марія	
ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ.....	391
Воробель Уляна	
ПРОЦЕСУАЛЬНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАЛИШЕННЯ ЗАЯВИ БЕЗ РОЗГЛЯДУ У РАЗІ ПОВТОРНОЇ НЕЯВКИ ПОЗИВАЧА В СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ.....	396
Гобечія Іраклій	
ЗАКОНОДАВЧИЙ ПЛЮРАЛІЗМ У КОНТЕКСТІ ПОНЯТТЯ ДОПОМОГИ, ЩО НАДАЄТЬСЯ АДВОКАТОМ.....	400
Грбар Наталія	
ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ).....	403
Дутко Альона	
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПОРУШЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ.....	409
Заяць Ольга	
КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ОСКАРЖЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	414
Зубачик Наталія	
СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРО НАБУВАЛЬНУ ДАВНІСТЬ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	419
Кваснікевич Ольга	
ПРАВА БОРЖНИКА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ.....	424

Крупник Роман	
ЮРИСДИКЦІЯ СПОРУ ПРО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ВІД ЇЇ ВЛАСНИКА АБО КОРИСТУВАЧА З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ ЧИ ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ.....	428
Майкут Христина	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВУ ПРИРОДУ МАЙНОВИХ ПРАВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	435
Михайлів Марія	
ПРАВО НА СПАДКУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОЗДАТНОСТІ СПАДКОЄМЦІВ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....	440
Пасайлюк Ірина	
ПРИВІД СВІДКА ЯК ЗАХІД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ.....	444
Петрончак Юлія	
УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КРАЇН ЄВРОПИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	449
Церковна Олена, Сердюк Дар'я	
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ.....	452
Чопко Христина	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДИКИХ ТВАРИН В УКРАЇНІ ТА ЄС.....	456
Юркевич Юрій	
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	459

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської
науково-практичної конференції

11 грудня 2020 року

Опубліковано в авторській редакції

Макетування *Надія Лесь*

Підписано до друку 10.12.2020 р.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 27,7.
Тираж 100 прим. Зам. № 109-20.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.